

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

**MİLLİ MÜCADELE'DE ANTALYA'DA HABERLEŞME VE ANADOLU
AJANSI'NIN BÖLGEDEKİ FAALİYETLERİ**

Hüseyin KANBER

Danışman

Doç. Dr. Mustafa Sami MENCET

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE’DE ANTALYA’DA HABERLEŞME VE ANADOLU AJANSI’NIN
BÖLGEDEKİ FAALİYETLERİ

Hüseyin KANBER

Danışman

Doç. Dr. Mustafa Sami MENCET

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hüseyin KANBER'in bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye (Danışmanı) :

Üye :

Tez Başlığı: Milli Mücadele'de Antalya'da Haberleşme ve Anadolu Ajansı'nın Bölgedeki Faaliyetleri

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : / /2022

Mezuniyet Tarihi : / /2022

Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

T.C

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum “Milli Mücadele’de Antalya’da Haberleşme ve Anadolu Ajansı’nın Bölgedeki Faaliyetleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Hüseyin KANBER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GÖRSELLER LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HABERLEŞME TARİHİ

1.1. Haberleşme Nedir?.....	6
1.1.1. Tarih Öncesi Haberleşme.....	7
1.1.2. İlk Uygarlıklarda Haberleşme Çeşitleri ve Olanakları.....	8
1.2. Osmanlı Devleti'nde Posta Teşkilatı Öncesi Haberleşme.....	9
1.2.1. Ulaklar.....	10
1.2.2. Peykler.....	11
1.2.3. Menzil Teşkilatı.....	12
1.2.4. Güvercinle Haberleşme.....	13
1.3. Osmanlı Devleti'nde Posta Teşkilatının Kurulması.....	16
1.3.1. Osmanlı Telgraf Teşkilatı.....	19
1.3.2. Posta, Telefon ve Telgraf Nezareti'nin Kurulması.....	21
1.4. Cumhuriyet Dönemi Posta Tarihi	22

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE ANADOLU AJANSI

2.1. Milli Mücadele Döneminde Ülkenin Genel Durumu.....	26
2.1.1. Milli Mücadelede Antalya'nın Önemi	33
2.1.2. Antalya'nın İşgali.....	36
2.1.3. İtalyanların Antalya'daki Altyapı Çalışmaları.....	46
2.1.4. İtalyanların Milli Mücadeleye Olan Katkıları.....	57
2.1.5. Antalya'da Milli Mücadele Faaliyetleri.....	63

2.1.6. Antalya Halkının Milli Mücadeleye Yaptığı Katkıları.....	65
2.1.7. Milli Mücadeleyi Desteklemek İçin Kurulan Gruplar.....	67
2.1.8. Bizci Grubu'nun Ege ve Akdeniz Sahillerindeki Faaliyetleri.....	72
2.1.9. Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu.....	76
2.2. Ajans Haberciliğinin Başlangıcı.....	79
2.2.1. İlk Ulusal Haber Ajansı Kurma Girişimleri.....	81
2.3. Anadolu Ajansı'nın Kurulması.....	84
2.3.1. Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Önemi.....	91
2.4. Milli Mücadele'de Propaganda Faaliyetleri.....	100
2.4.1. Yazılı Propaganda Faaliyetleri.....	114
2.4.2. Sözlü Propaganda Faaliyetleri.....	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE ANTALYA'DA HABERLEŞME

3.1. Milli Mücadele Döneminde Bilgi Edinme Kaynakları.....	138
3.2. Milli Mücadele Döneminde Haberleşme.....	144
3.3. Antalya Postahanesi.....	157
3.4. Antalya (İtalyan) Postahanesi ve Telgraf İstasyonun Önemi.....	166
3.5. Antalya-Rodos Telgraf Hattı.....	170
3.6. Mustafa Kemal'in Casusu: Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarslan.....	171
3.7. Milli Mücadele Yıllarında Antalya'daki Havacılık Faaliyetleri.....	192
3.8. Antalya Limanı'ndan Milli Mücadele İçin Yapılan Sevkiyatlar.....	201
3.9. Eğirdir Bahriye Müfrezesi.....	208
3.10. Milli Mücadelede Antalya Basını.....	210
3.10.1. Antalya'da Anadolu Gazetesi.....	211
3.10.2. Antalya Gazetesi.....	215
3.11. Anadolu Ajansı Antalya Bürosunun Kurulması ve Faaliyetleri.....	218
SONUÇ.....	236
KAYNAKÇA.....	241
EKLER.....	251
ÖZGEÇMİŞ.....	282

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Haberci Siyah Güvercinin Özelliklerini Gösteren Çizim (Fenni Kıtaat Mecmuası,1926: 31).....	14
Görsel 2: I. Dünya Savaşı'nda Almanların Cepheye Taşıdıkları Güvercin Sepetleri (Hüseyin Kanber Arşivi).....	15
Görsel 3: 19. Yüzyıl Osmanlı Posta Nezareti Arabası (PTT Pul Müzesi/Ankara).....	17
Görsel 4: 1870'lerde Bir Fransız Çikolata Firması Tarafından Dağıtılan Propaganda Kartındaki Türk Posta Dağıtıcısı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	18
Görsel 5: 'İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Lağvı 1330' Sürsarjlı (damgalı) 5 Para Değerindeki Osmanlı Pulu (Hüseyin Kanber Arşivi).....	19
Görsel 6: 27 Mayıs 1893 Tarihli Servet-i Fünun Dergisi Kapağında Yeni Postahane'nin Faaliyetleri Konu Edilmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).....	21
Görsel 7: İtalyan, Yunan, Fransız ve İngilizlerin Anadolu'da İşgal Ettikleri Bölgelerde Kullandıkları Pullardan Örnekler (Hüseyin Kanber Arşivi).....	23
Görsel 8: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi Memurlarının Görüldüğü Bir Fotoğraf, 1920 (Hüseyin Kanber Arşivi).....	24
Görsel 9: Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti'ne Ait 1918 Tarihli Telgraf Makbuzu Üzerine 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti' Damgası Vurularak 1923'e Kadar Kullanılan Makbuzlardan Bir Örnek (Hüseyin Kanber Arşivi).....	25
Görsel 10: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İlk Dönem Telgraf Örneği (Hüseyin Kanber Arşivi).....	25
Görsel 11: İstanbul'un İşgal Günlerinde Büyüka'da Yunan ve İşgal Devletleri Bayraklarıyla Donatılmış Kafeler Sokağındaki Yaşam, Max Fruchterman Kartı (Barış Eraşkın Arşivi).....	28
Görsel 12: Ege Bölgesinde Yunan İşgaline Karşı Direnen Efeler Konulu Ayine Dergisi'nin 1 Aralık 1921 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).....	30
Görsel 13: 28 Ocak 1922 Tarihli Mustafa Kemal ve Lenin Görselli Karagöz Dergisi Kapağı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	31
Görsel 14: Milli Mücadele Döneminde Satın Alınan Silahlardan Bir Bölümü (Erol Çalışkan Arşivi).....	34
Görsel 15: İtalyan Arkeoloji Heyetleri'nin Side'deki Kazı Çalışmaları (L'illustrazione Italiana, 1919: 455).....	38

Görsel 16: Antalya'yı İşgale Hazırlanan Regina Elana Kruvazörü'nün Antalya Kıyılarına Dönük Topları (Cecini, 2014: 50).....	39
Görsel 17: İtalyan Askerleri Antalya Burdur Arasındaki Bir Mevkide Türk Köylülerle (Cecini, 2014: 56).....	41
Görsel 18: İtalyan Karabinyerler'in (Jandarma) Geçiş Törenini Gösteren Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	44
Görsel 19: İtalyanların 1913'de Açtıkları İlk Konsolosluk Binası ve Bugünkü Görünüşü (sağda), (www.pingudumuzayede.com, Kaynak Hüseyin Kanber).....	48
Görsel 20: 'Türkleri ve Dostlarını Düşmanlarına Karşı Koruyan ve Onlara Hadlerini Bildiren' İtalyan Askeri Görselli İtalyan Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	49
Görsel 21: Banco Di Roma İstanbul Şubesi'den Antalya Şubesine Gönderilmiş 16 Mart 1921 Tarihli Ticari Yazışma (Orhan Çakmur Arşivi).....	50
Görsel 22: Merkezi Rodos'ta Bulunan Yahudi Asıllı Salomon Elhadeş Şirketine ait 28 Nisan 1919 Tarihli Ticari Yazışma (Hüseyin Kanber Arşivi).....	51
Görsel 23: Milli Mücadele Döneminde Antalyada Dört Mağaza Açan Elhadeş'lerin Bu Mağazalarından Bir Tanesinin Günümüzde Balbey Mahallesi İsmetpaşa Caddesi Girişindeki Metruk Binanın Olduğu Değerlendirilmektedir (Kaynak Hüseyin Kanber).....	52
Görsel 24: Antalya'nın İşgal Sürecinde Büyük Rol Oynayan İtalyanın Antalya Konsolosu Agostino Ferrante (sol başta) ve Eşi (sağ 3) İtalyan Askeri Yetkililerle Birlikte Türk Vatanseverlerle Görülüyor (Cecini, 2014: 135).....	53
Görsel 25: İtalyanların Anadolu ve Trablusgarpta Propaganda Amacıyla Kullanmak İçin Çıkardıkları <i>Italia in Oriente</i> Dergisi'nin Ağustos 1920'de Yayınlanan İlk Sayısı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	54
Görsel 26: Antalya Ve Çevresinde Faaliyetlerini Artıran İtalyanların Türk Yöneticilerle Yakınlaşma Teşebbüsleri Mustafa Kemal Tarafından Uyarılmalarına Neden Olmuştur. İtalyanlar Muğla'da Türk Yetkililerle Görüşürken Görülüyor (Cecini, 2014: 136).....	55
Görsel 27: İtalyan Askeri Cecini Tarafından Çekilen Fotoğrafta Demirci Mehmet Efe'nin (sağ başta) Bir Grup Çete Üyesiyle Birlikte Korkuteli (Gir Oba) Civarındaki Bekleyişleri (Cecini, 2014: 138).....	58
Görsel 28: Albay Refet Bele (Erol Çalışkan Arşivi).....	66
Görsel 29: İstanbul'un İşgali Sırasında İngiliz Donanmasına Ait Gemilerden Bir Tanesi İstanbul Boğazı Sarayburnu Açıklarında Beklerken (Hüseyin Kanber Arşivi).....	68
Görsel 30: Milli Gruplarda Haberleşme Özel İşaretlerle Sağlanmış, Bir Belgenin Gizli ya da İstihbari Bilgiler Taşıdığı Üzerindeki Semboller anlaşılmaktadır. Erzurum Civarında	

Faaliyetlerde Bulunan Pasinler Grubu İle 15. Kolordu Komutanlığı Arasındaki Bir Yazışma Örneği'nde Kırmızı Renkli Hilal İşareti Görülmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).....	69
Görsel 31: 1927'de Yayımlanan Mustafa Kemal'in 'Nutuk' Adlı Eserinde Yer Alan Haritaya Göre Anadolu'nun İşgal Dönemindeki Durumu (Hüseyin Kanber Arşivi).....	73
Görsel 32: Sahilde Yunan Askerleri Görselli Rum Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	77
Görsel 33: "Kilcher & Walkers Co" İsimli İngiliz Kumpanyasına Ait "Cleopatra" Gemisinde Çalışan Bir Türk'e Ait İyi Hal Kağıdı Örneği (Hüseyin Kanber Arşivi).....	78
Görsel 34: Almanya Meclenburg Batı Pomeranya Bölgesinde Çıkan 23 Nisan 1756 Tarihli Goettingen Policey Nachrichten Zeitung Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	79
Görsel 35: Matbu Antetli Ve Şapografla Çoğaltılmış 1911 Tarihli Osmanlı Telgraf Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).....	82
Görsel 36: Agence Havas Reuters'a Ait Osmanlı Matbuu Fiskal Pullu 1922 Tarihli Senet (Hüseyin Kanber Arşivi).....	83
Görsel 37: 15 Nisan 1914 tarihli Yanya Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).....	84
Görsel 38: Süreyya Fehmi (Kalabay) Bey'e Ait Kartvizit (Hüseyin Kanber Arşivi).....	87
Görsel 39: İstanbul'da Bir Gazete Satıcısı (Erol Çalışkan Arşivi).....	88
Görsel 40: Ajans Haberlerinin Yer Aldığı Kara Tahtalarda Haberleri Okumayan Çalışan İstanbul'lular. (Gore, 2003: 48).....	90
Görsel 41: 18 Ve 19 Eylül Tarihlerinde Bandırma Ve Gönen Cephelerindeki Gelişmelerle İlgili Resmi Tebliğler İle Diğer Haberlerin Yer Aldığı 21 Eylül 1922 Tarihli Sinop Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	94
Görsel 42: Milli Mücadelenin Sözcüsü Konumundaki Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 9 Ağustos 1920 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).....	96
Görsel 43: TBMM Hükümeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Müdürü Ağaoğlu Ahmet Tarafından 21 Ağustos 1922 Tarihli Kıbrıs Söz Gazetesi'ne Gönderilmiş Milli Mücadele'ye Olan Desteklerinden Dolayı Teşekkür Yazısı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	103
Görsel 44: Hindistan Hilafet Komitesi'nce Yayımlanan Sağ Üst Köşesinde Ayasofya Cami, Orta Kısımında Osmanlı Devlet Arması Ve Sol Köşede Jama Mescidi Yer Alan, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal'den Övgüyle Söz Eden 1922 Tarihli Hilafet Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	104
Görsel 45: Çanakkale Savaşı Sırasında Cephede İngilizleri Gözlerken Yakalanan Türk Askerinin Esir Alınması Konulu Basil Zaharoff'a Ait Excelsior Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	112

Görsel 46: Mustafa Kemal'in Padişahın Ve Halifenin Zorla Ve Baskı Altında Kalarak Fetva Verdiğine Dair 30 Nisan 1920'de Yayınladığı ve Anadolu Ajansı Tarafından Duyurulan Ve Duvarlara Asılan Beyanname Sureti (Erkan, 2021:1048).....	116
Görsel 47: Mustafa Kemal'in Talimatıyla Hazırlanan Ve İstanbul'da Dağıtılan 'İstanbul Ahalisine Beyanname' Adlı Belge (Hüseyin Kanber Arşivi).....	118
Görsel 48: Matbaa-ı Osmaniye'de Bastırılan Sakarya Savaşı'ndan Sonra Durdurulan Yunanlılara Karşı, 'Geçilmez' Levhası Önünde Bekleyen Arslan Görselli Mefkûre Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	120
Görsel 49: 'Türk Tarihiyle Haşmetiyle Payidar Olacaktır' Mesajı İçeren Erzurum ve Sivas Konferansları'nı (Kongre) Dünya'ya Telgraf Ve Telefonla Bildiren Kalpaklı Türk Görselli Mehmedin Hikayesi Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	121
Görsel 50: Osmanlı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Üretilen Sigara Kağıtlarından Bazı Örnekler (Hüseyin Kanber Arşivi).....	123
Görsel 51: Yunan ve Rum Bayrakları Görselli Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	123
Görsel 52: Azınlıklar Tarafından Üretilen Ay yıldız Görselli Jön Türk Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	125
Görsel 53: Antalya ve Batı Anadolu'daki Şehirlerin Uzaklık Mesafelerinin Yer Aldığı Sigara Kağıtları (Hüseyin Kanber Arşivi).....	126
Görsel 54: Osmanlıca Gazi Mustafa Kemal Paşa Yazılı Sigara Kağıdı (Yeğin, 2015: 45)..	128
Görsel 55: Nuri Demirağ Tarafından Çıkarılan 'Türk Zaferi' Adlı Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	130
Görsel 56: Mehmet Akif'in 'Vazife Hissi' Adlı Şiirinin Kapakta Yer Aldığı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisi Matbaasında Basılan 8 Temmuz 1921 Tarihli Sebiül Reşad Dergisi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	134
Görsel 57: Hamdullah Suphi Bey, Resimli Gazete'nin 27 Haziran 1925 Tarihli Nüshasında 'Genç Cumhuriyetin Genç Maarif Vekili ve Ateşin Hatibi' Olarak Takdim Edilmiştir (Hüseyin Kanber Arşivi).....	136
Görsel 58: İngiltere Başbakanı Lloyd George Portresinin Yer Aldığı İngiliz Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	139
Görsel 59: Milli Mücadele'de Anadolu'nun Yurt Dışı İle Haberleşmesinin Sağlandığı Antalya Postahanesi (Barış Eraşkın Arşivi).....	142
Görsel 60: Matbaa Hurufat Ve Dizgi Masası (Bir Zamanlar Antalya Müzesi /Antalya, Kaynak Hüseyin Kanber).....	144

Görsel 61: Milli Mücadele'nin İlk Dönemlerinde Kullanılan Seyyar Telgraf İstasyonu (Hüseyin Kanber Arşivi).....	146
Görsel 62: Büyük Postahane Bodrumunda Bulunan Gizli Telgraf Merkezinin Çıkış Telleri Hatıra Olarak Muhafaza Edilmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).....	148
Görsel 63: Telgraf Tellerini Onaran Türk Askerleri (PTT Pul Müzesi/Ankara).....	150
Görsel 64: Milli Mücadeleyi Destekleyen Yayınları Nedeniyle Sansüre Uğrayan Mizah Dergisi Karagöz'ün 21 Mayıs 1919 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).....	153
Görsel 65: Milli Mücadele Karşısı Alemdar Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	154
Görsel 66: 21 Şubat 1920 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 10. Sayısı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	156
Görsel 67: Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten'in Antalya Kaleiçi Haritası'na Göre Antalya Postahanesi'nin Bulunduğu Konum (Erten, 1924: 195).....	159
Görsel 68: 1895 Tarihli Antalya Postahanesi Negatif Damgalı Taahhüt Senedi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	160
Görsel 69: 1900'lerin Başlarında Antalya Hükümet Konağı'nın Bulunduğu Alanın Görünüşü (Barış Eraşkın Arşivi).....	161
Görsel 70: Liman'dan Hükümet Konağı Ve Antalya Postahanesi'nin Görünüşü (Barış Eraşkın Arşivi).....	162
Görsel 71: Antalya Postahanesi Önünde İtalyan Askerleri Bir Teftiş Sırasında Görülüyor (Cecini, 2014:47).....	163
Görsel 72: İzmir İtalyan Postahanesi'nin Görüldüğü Fotokart (Hüseyin Kanber Arşivi)....	163
Görsel 73: 1922-24'lere Ait Antalya Postahanesi Bünyesindeki Telsiz İstasyonun Görüldüğü Bir Fotoğraf (Barış Eraşkın Arşivi).....	164
Görsel 74: Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey'in 10 Mart 1921'de Antalya'dan Gönderdiği Mektup Zarfı (Papuçcuoğlu, 2008: 29).....	165
Görsel 75: Antalya Postahanesi Görselli Tebrik Kartı (Barış Eraşkın Arşivi).....	166
Görsel 76: Cumhuriyet Erken Döneminde Antalya Postahanesi'nin Görünümü (Barış Eraşkın Arşivi).....	167
Görsel 77: İtalya'nın Bari Kentinde Kurulu Radyo Telgraf İstasyonları 1912 (Erol Çalışkan Arşivi).....	169
Görsel 78: Milli Mücadele Döneminde Antalya-Rodos Hattı Üzerindeki Haberleşme Trafiği (Kaynak, Hüseyin Kanber).....	171
Görsel 79: Ali Zülfikar (Kılınçarslan) Bey'in Gençlik Dönemine Ait Fotoğrafı (Asuman Öztürk Arşivi).....	172

Görsel 80: Ali Zülfikar Bey Kızı Hacer Melahat (solda) ve Oğulları Ertuğrul (sağda) ve Mustafa Ercüment (önde) İle Birlikte (Asuman Öztürk Arşivi).....	173
Görsel 81: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın İzmir'de Posta ve Telgraf Memuru Olduğu Döneme Ait Fotoğrafı (Asuman Öztürk Arşivi).....	175
Görsel 82: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın İzmir'den Kaçmadan Önce Kaldığı Basmane Gar'ı Karşısındaki Sadık Bey Oteli (Sağdaki Beyaz Bina) (Hüseyin Kanber Arşivi).....	176
Görsel 83: Ali Zülfikar Kılınçarslan Torunu Asuman Öztürk İle Birlikte. Sağdaki Asuman Öztürk'ün Annesi Hacer Melahat Hanım ve Soldaki Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Eşi Saliha Münevver Hanım (Asuman Öztürk Arşivi).....	177
Görsel 84: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya Limanı'nda Faaliyet Gösteren Gümrük Komisyonculuğu Şirketine Ait Yazışma (Orhan Çakmur Arşivi).....	178
Görsel 85: Ali Zülfikar Kılınçarslan (solda) 1939'da Mehmet Saraçoğlu (ortada) ve Hafız Alakavuk'la Ortaklaşa Açtıkları 'Yeni Yeşil Yurt Manifatura ve Tuhafiye Mağazası' Önünde Görülüyor (Asuman Öztürk Arşivi).....	179
Görsel 86: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Büyük Oğlu Ertuğrul Kılınçarslan'ın Muayenehanesine Ait Gazete Reklam Kupürü (Hüseyin Kanber Arşivi).....	179
Görsel 87: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Kaleiçi'ndeki Evi Ve Müştemilatı (Kaynak Hüseyin Kanber).....	180
Görsel 88: Mustafa Kemal'in Antalya Atatürk Evi ve Müzesi'ndeki Çalışma Odası (Kaynak Hüseyin Kanber).....	182
Görsel 89: Ali Zülfikar Kılınçarslan Tarafından Hazırlattırılan İlk Tayyare Postası Mektuplarını Araştıran Antalya Filateli Derneği Kurucusu Hikmet Tanrıverdi (Kaynak Hüseyin Kanber).....	183
Görsel 90: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Hayat Hikayesini Kısaca Anlattığı Ve Dostlarına Dağıttığı Broşürlerden Bir Örnek (Hüseyin Kanber Arşivi).....	186
Görsel 91: Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'ndaki Şirket Kayıt Bilgileri (Kaynak, ATSO).....	187
Görsel 92: Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya Andızlı Mezarlığı'ndaki Kabri (Kaynak Hüseyin Kanber).....	191
Görsel 93: Vecihi Bey'in Bir Uçağa Bakım Yaparken Görüldüğü Fotoğrafı (Erol Çalışkan Arşivi).....	193
Görsel 94: Parçalar Halinde Getirilen Ve Birleştirilen Uçak Görselleri (Erol Çalışkan Arşivi).....	195

Görsel 95: Milli Mücadele Döneminde Askeri Depo Olarak Kullanılan Antalya Muratpaşa Camii Ve Bahçesi (Barış Eraşkın Arşivi).....	196
Görsel 96: Hava Pilot Teğmen Halil Bey'in Antalya Andızlı Mezarlığındaki Kabri (Kaynak Hüseyin Kanber).....	198
Görsel 97: Vecihi Hürkuş'un İlk Tayyare Postası Olarak Türk Posta Tarihine Geçen Mektupları Göttürdüğü 'Karga' Adı Verilen Uçağı (Erol Çalışkan Arşivi).....	199
Görsel 98: Şehit Pilot Teğmen Halil Bey'in Vecihi Hürkuş Tarafından Yaptırılan Mezar Taşı Detayı. Üzerinde Çelenk İçerisinde Havacı Brövesi Bulunan Taşın Alt Bölümünde Ay Yıldız Üzerinde Osmanlıca Harflerle 'Şehit Tayyareci Halil Vefatı 338' İfadeleri Yer almaktadır (Kaynak Hüseyin Kanber).....	200
Görsel 99: 1925'de Kurulan Antalya Tayyare Cemiyeti İdare Heyeti Üyeleri (Türk Hava Mecmuası, 1926: 57).....	200
Görsel 100: Antalya İskelesinden Yapılan Nakliyat. Milli Mücadele Döneminde Önünde Telsiz Anteni Bulunan Gümrük Binasında Bir de İstihbarat Bürosu Yer Almış, Limana Gelen Nakliye ve Yolcu Gemileri Buradan Kontrol Edilerek Giriş Ve Çıkışları Yapılmıştır (Barış Eraşkın Arşivi).....	202
Görsel 101: Batı Cephesi'ne Cephane ve Mühimmat Taşıyan Mekkare Alayları, Eşkıya ve Diğer Nedenlerle Silahlı Askerler Eşliğinde Yola Çıkmaktadır (Gore, 2003: 42).....	204
Görsel 102: Antalya Limanı Hamal Başı Süllü Ağa'nın Rumca Basılan Kartpostalı (Barış Eraşkın Arşivi).....	206
Görsel 103: Haydar Rüştü Bey Tarafından İzmir'de Çıkartılan Anadolu Gazetesi'nin 24 Teşrini Sani 1331 (24 Kasım 1915) Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).....	212
Görsel 104: Haydar Rüştü Bey'in İzmir'den Antalya'ya Getirttiği 1883 Model Haidelberg Marka Matbaa Makinesi ve Diğer Baskı Araçları Günümüzde Kaleiçi Antalya Gazeteciler Cemiyeti Bahçesinde Sergilenmektedir (Kaynak Hüseyin Kanber).....	213
Görsel 105: Mehmet Emin Adıson Tarafından Kurulan Antalya Gazetesi'nin 9 Eylül 1957 Tarihli 36. Kuruluş Yıl Dönümü Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).....	216
Görsel 106: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Tarafından Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in Meclis-i Mebusan'da Yaptıkları Konuşmalara Ait Matbaa-i Antalya'da Basılan 1331 (1915) Tarihli Kitapçık (Hüseyin Kanber Arşivi).....	217
Görsel 107: 1911 Tarihli Antalya Rum Cemaati Nizamnamesi Kitapçığı (Hüseyin Kanber Arşivi).....	217
Görsel 108: Mustafa Kemal Tarafından Batılı Anlamda Bir Haber Ajansı Kimliğine Kavuşturulması Amacıyla 1 Mart 1925'te Şirket Haline Dönüştürülen Anadolu Ajansı'nın	

Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey Adına Kayıtlı 10 Türk Lirası Değerindeki Hisse Senedi (Hüseyin Kanber Arşivi).....	220
Görsel 109: 28 Ağustos 1338 (1922) Tarihli Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu ve Diğer Gelişmeleri Duyuran Orijinal Anadolu Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).....	230

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	Anadolu Ajansı
AAA	Anadolu Ajansı Arşivi
AP	Askeri Polis Teşkilatı
AP	Associated Press
ATASE	Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd ve Denetleme Başkanlığı
ATBD	Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BMM	Büyük Millet Meclisi
HTVD	Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
MM	Milli Muavenet
TİH	Türk İstiklal Harbi
Vd	Ve Diğerleri

ÖZET

Haberleşme, insanoğlunun varoluşundan bu yana yaşamın merkezinde olmuş, ilk uygarlıklardan günümüze kadar toplumlar ve insanlar arasında bilgi alışverişi sağlamıştır. Anadolu'daki son Türk Devleti'nin istiklal mücadelesi ve kuruluş çabası içerisinde haberleşme hayati önem taşımıştır. Anadolu, topraklarının büyük bir bölümü işgal altında ve dünyadan tecrit edilmiş bir durumdayken, işgalci bir devlet olmasına karşın İtalyanlar, Antalya vasıtasıyla Anadolu'nun dış dünya ile iletişim kurmasına göz yummuşlardır. Milli Mücadele'nin başladığı günlerde Antalya önemli bir haberleşme ve propaganda merkezi haline dönüştürülmüş, Anadolu Ajansı bizzat Mustafa Kemal'in talimatıyla ilk bürosunu Antalya'da açmış ve Anadolu'dan gelen tebliğ ve mesajlar buradan tüm dünyaya ilan edilmiştir.

Bu çalışmada Türk İstiklal Harbi'nin başlangıcından sonuna kadar haberleşme ve enformasyon merkezi olan Antalya ve çevresindeki haberleşme faaliyetleri ele alınmış, özellikle Anadolu Ajansı'nın çalışmaları ve İstiklal Mücadelesine katkıları yeni belgeler ışığında tartışılmıştır. Bu kapsamda, arşiv belgelerinin inceleme ve çözümleme çalışmalarının yanı sıra doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak istihbarat çalışmaları yapan ve İzmir'in işgali başta olmak üzere birçok önemli gelişmeyi kendisine bildiren Posta Telgraf Memuru Zülfikar Kılınçarslan'a ulaşılmış ve 4. kuşaktan torunu Asuman Öztürk ile mülakat yapılmıştır. Manastırlı Telgrafçı Hamdi Bey'in İstanbul'un işgali sırasındaki çalışmaları ne derece önemli ise, İzmir ve Antalya içindeki gelişmeler açısından Ali Zülfikar Bey'in de aynı derecede önemli olduğu anlaşılmıştır. İlaveten, azınlıkların ve işgal kuvvetlerinin sigara kağıtlarını propaganda unsuru olarak kullanılması da kitle iletişim perspektifinden incelenerek tartışmaya açılmıştır. Ayrıca Milli Mücadele döneminde önemli bir görevi yerine getiren Antalya Postahanesi üzerine yapılmış çalışmalarda ve toplumca yanlış bilinen kavramsal kullanımlara dikkat çekilerek yeniden tartışmaya açılmıştır. Türk Hava Kuvvetleri'nin İstiklal Harbinde kullandığı uçakların Antalya'dan cepheye nakil faaliyetleri, Vecihi Hürkuş'un anılarından yola çıkarak incelenmiş aynı zamanda bu süreçte vefat eden Pilot Teğmen Halil Bey'in mezarı da tez çalışması esnasında tespit edilmiştir. Çalışmada sıklıkla tez yazarının kendi arşivinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Anadolu Ajansı, Milli Mücadele, Ali Zülfikar Kılınçarslan, Propaganda.

ABSTRACT

Communication has been at the heart of life since the first human beings and has provided information exchange among societies and people from the first civilizations to these days. Communication was of vital importance during the struggle of independence and the establishment of the last Turkish State in Anatolia. Despite the fact that being an occupying state, the Italians, passed over Anatolia to communicate with the outside world through Antalya while a large part of Anatolian territories was occupied and isolated from the other world countries. At the time when the War of Independence started, Antalya became an important communication and propaganda center, Anadolu Agency set up its first office in Antalya following Mustafa Kemal's order himself, and declarations and messages from Anatolia were announced to the whole world by the agency.

In this study, the communication in and around Antalya, which was the communication and information center from the beginning to the end of the Turkish War of Independence, were gone into, especially the works of Anadolu Agency and its contributions to the War of Independence were discussed in the view of new documents. In this context, scanning and analysis of archival documents were done. Besides, Postal and Dispatch Clerk Zülfikar Kılınçarslan, who conducted information studies directly for Mustafa Kemal Pasha and informed him about many important events, especially the invasion of İzmir, was come to know and his 4th generation granddaughter Asuman Öztürk could be interviewed during this study. It has been understood that, in terms of developments in İzmir and Antalya, the works by Ali Zülfikar Bey are as important as the works done during the invasion of İstanbul by the Telegrapher Hamdi Bey, who is from Manastır. In addition, the fact that the cigarette papers' use by minorities and occupation forces as a matter of propaganda was studied from the perspective of mass media and come up for discussion. Also, conceptual uses misknown by society and the studies about Antalya Post Office, which conducted an important task during the War of Independence, were pointed out and reopened for discussion. The transportation activities, done the planes used by the Turkish Air Force in the War of Independence, from Antalya to the front were examined on the basis of Vecihi Hürkuş's memories and the grave of Pilot Lieutenant Halil Bey, who died at the same time, was also detected during the thesis work. The thesis author's own archive was mostly benefited in this study.

Keywords: Antalya, Anadolu Agency, War of Independence, Ali Zülfikar Kılınçarslan, Propaganda.

ÖNSÖZ

Toplumsal bir varlık olan insanoğlunun yaratılışından bu yana bilgi alıp verme ya da bir olayı duyurma yöntemleri kendi yaşadıkları çevreye göre şekillenmiştir. Bir olayı, gelişmeyi, duyumu, haberi ya da olumsuzluğu insanlar hep bilmek istemişlerdir. İslam inancına göre peygamberlere Allah'ın emir ve yasakları (vahiy) 'haberci melek' (Cebrail) tarafından ulaştırılmıştır. Nuh Peygamber'in beraberindekilerle tufandan kurtuluşlarını müjdeleyen bir 'haberci güvercin'dir. Toplumların oluşmaya başlamasıyla haberleşmenin yeme, içme, barınma ve savunma gibi çok önemli bir ihtiyaç olduğu daha da belirginleşmiş ve yöntemler geliştirilmiştir.

Haberleşme, ilk uygarlıklarla daha da önem kazanmış ve her geçen çağ ve toplum bu araçları geliştirerek günümüz modern halklarına ulaştırmıştır. Türk ve İslam Devletlerinin tarih boyunca haberleşmeyi önemsedikleri ve daha hızlı iletişim için birçok yöntemler denedikleri görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yenilik hareketleriyle birlikte modern haberleşmeye geçişi topraklarındaki tüm gelişmelerden haberdar olma ihtiyacından kaynaklandığı şeklindedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda haberleşmenin sağladığı olanakların önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun dış dünya ile iletişimi Antalya üzerinden sağlanmış, tüm bağlantılar ve resmi girişimler burası aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İşgal devletleri milli birlikteliğin sağlanmaması için mücadele eden Kuvay-ı Milliye yöneticileriyle halkın haberleşmesini engelleme girişimleri büyük oranda bertaraf edilmiştir. Özellikle iç haberleşme olanakları Posta ve Telgraf Merkezleri'nin işgal edilmesi nedeniyle zorlukla yapılmış ancak dış dünya ile olan iletişimin kesintisiz yürütülmesi sağlanmıştır.

Haberleşme ve propagandanın merkezi haline getirilen Antalya'da tüm imkânlar seferber edilerek dışarıyla kesintisiz bilgi alışverişi kurulmuş, haber, propaganda ve Avrupa'ya gönderilmek istenen mesajlar buradaki kaynaklar üzerinden aktarılmıştır. Anadolu Ajansı'nın Antalya bürosunun faaliyete sokulması, istihbarat teşkilatlarının Milli Mücadele'ye zarar verecek girişimleri kontrol altına alma çabaları buranın öneminden kaynaklanmıştır. Mustafa Kemal'in özel olarak görevlendirdiği kişiler Antalya aracılığıyla çalışmalarını yürütmüşler ve savaş bitinceye kadar bu çalışmalar devam etmiştir.

Anadolu Ajansı'nın kuruluş günlerinde isimleri dahi kaynaklara geçmeyen günümüzde bile isimlerine ulaşamadığımız muhabirleri Türk Kurtuluş mücadelesinin birer 'haberci kahramanı' olarak tarihteki yerini almışlardır. Bilinenler ise devletin verdiği İstiklal

Madalyası'nı onurla göğüslerinde taşımışlardır. Sadece AA muhabirleri değil, haberleşmenin en önemli unsuru, posta ve telgraf teşkilatının isimsiz kahramanları ile aldıkları ajans ya da telgraf haberlerini anında halka duyuran müvezziler (gazete dağıtıcısı), ulema, bekçi, asker, köy ve mahalle imamaları, muhtarlar yani haberleşmeyi sağlayan tüm paydaşlar da aynı anlayışla değerlendirilmişlerdir.

Birinci bölümde haberleşme kavramı, tarih öncesi dönemde haberleşme yöntemleri, ilk uygarlıkların haberleşme şekilleri, güvercinle haberleşme ve Osmanlı Devleti posta teşkilatı öncesi haberleşme yöntemleriyle Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilatı ve TBMM Hükümeti'nin ilk posta teşkilatı incelenmiştir.

İkinci bölümde ise konunun daha iyi anlaşılması ve verilen mücadelenin hangi şartlar altında gerçekleştirildiğinin daha net görülmesi amacıyla ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik duruma değinilmiş, Milli Mücadele'de Antalya'nın önemi, İtalyanların Antalya'yı işgali, Antalya'daki altyapı çalışmaları ile Milli Mücadeleye olan katkıları incelenmiştir. Bu bölüm ayrıca İstanbul'da kurulan Milli Gruplar ve onlarla bağlantılı olarak Antalya'da faaliyetlerde bulunan Milli teşekküller ele alınmış, Antalya halkının Milli Mücadeleye katkıları, ajans haberciliğinin başlangıcı, ilk Milli haber ajansı kurma girişimleri, Anadolu Ajansı'nın kuruluşu ve önemi ile Milli Mücadele dönemi propaganda yöntemleri ve sigara kağıdı ile propaganda yeni bulgular çerçevesinde tartışmaya açılmıştır.

Üçüncü bölümde Milli Mücadele'de döneminde bilgi edinme kaynakları, Milli Mücadele döneminde haberleşme faaliyetleri, Antalya Postahanesi'nin Milli Mücadele Haberleşmesindeki önemi, Antalya Rodos Telgraf Hattı'nın rotası yeni belgeler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca Posta ve Telgraf Memuru Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Milli Mücadele'ye katkıları, Milli Mücadele döneminde Antalya'daki havacılık faaliyetleri ve Vecihi Hürkuş'un buradaki önemi ile Milli Mücadelede Antalya basını ve Anadolu Ajansı Antalya Bürosu'nun çalışmaları arşiv belgeleri, tanıklar ve alan çalışmalarından elde edilen veriler ışığında tartışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlığı sırasında bana birikimlerini aktaran değerli büyüğüm -ki aralarında bunun sonucunu göremeden vefat eden- Antalya Filateli Derneği Kurucusu rahmetli Hikmet Tanrıverdi (85) amcaıyı rahmetle anıyorum.

Çalışmamızın ana unsurunu oluşturan Posta ve Telgraf Memuru Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın hayat hikâyesine ulaşmamızda çok büyük yardımları olan torunu Asuman Öztürk hanımefendinin çok büyük katkı ve desteklerinin yanı sıra, Antalya'nın yaşayan kent belleği olarak değerlendirdiğim araştırmacı Hüseyin Çimrin abinin destekleri, tanıklarla ilgili yönlendirmeleri için Kaleiçi Barbaros Mahallesi Muhtarı Mehmet Gözübüyük'e, arşivindeki

görselleri paylaşan koleksiyoner arkadaşım Barış Eraşkın'a, öneri ve yönlendirmeleriyle değerli danışmanım Doç.Dr. Mustafa Sami Mencet'e, iletişim ve tarih kavramlarının bu çalışmada ortak unsur olarak (disiplinler arası anlayış) ele alınması önerisinde bulunan ve her türlü desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Güven Dinç hocama sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, çalışmamız sırasında sabırla teknik konularda yardımlarını esirgemeyen Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü'nün değerli çalışanlarına teşekkürü bir borç biliyorum.

Son olarak çalışmamın sonuçlanmasını sabırla bekleyen ve her konuda beni destekleyen anne ve babamın ellerinden öpüyorum.

Umarım bu çalışma, önceki değerli araştırmacıların bize getirdikleri noktadan, yeni geleceklere ilham kaynağı olur.

Hüseyin Kanber- Antalya – 2022

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ni Mondros Mütarekesi'yle paylaşmaya başlayan ve Türk Milleti'ni Anadolu topraklarından geri gönderme (doğu sorunu) arzusunda olan İtilaf Devletleri, Osmanlı'nın güçlü olduğu dönemde bunu gerçekleştirememenin hıncını, ellerine geçen son fırsatta uygulamaya koymuşlardır. Anadolu, birçok cephede süren uzun süreli savaşlar nedeniyle payitaht ve birkaç sahil kenti haricinde oldukça perişan bir haldedir. Böyle bir ortamda Türk Milleti'nin son bir çırpınıyla işgalcilere karşı durma girişimi olan Milli Mücadele, Türk Milletinin mevcudiyetini Anadolu da sürdürmek için verdiği son büyük var olma çabası olarak görülmektedir. Ülkenin dört bir yanı işgal edilmiş, düşman kuvvetleri Anadolu'nun hemen hemen tüm önemli noktalarında hakimiyetlerini kurmuşlardır. Ne doğru düzgün bir silah, ne para ve ne de düzenli ordusu vardır. Halk hem ekonomik hem de manevi yönden çok büyük çöküntü içerisinde. Düşman kuvvetlerinin dışında, zorla terhis edilen ya da asker kaçağı olan başıbozuklar, vergi vermeme ve disiplin altına girmemek için dağa çıkarak eşkıyalık yapan çeteler halkı canından bezdirmiş, bazı bölgelerde işgal devleti askerleri neredeyse kurtuluş olarak görülmeye başlanmıştır. Böyle bir ortamda Mustafa Kemal'in liderliğinde başlatılan Milli Mücadele, Türk halkı üzerindeki ölü toprağının kalkmasına ve uyanışa vesile olmuş, tüm vatan sathında bir kurtuluş mücadelesi başlatılmıştır. Birbiri ardına kurulan Milli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine ilgi artmış, artık insanlar karamsarlıktan uzaklaşmış ve geleceğe dönük ümitleri armıştır. Cephelerden gelen güzel haberler adeta bayram günü gibi kutlanmış, kazanılan her zaferden sonra kurbanlar kesilip şükür duaları edilmiş, kurtuluş ümidi doruk noktasına çıkmıştır. Mustafa Kemal, halkı bu duruma getirebilmek için çok ciddi zorluklara göğüs germiş ve Anadolu'nun birleşmesini sağlamıştır. Bunu da halkın birbirinden haberdar olmasını sağlayarak gerçekleştirdiği görülmektedir. Düşmanları bile Mustafa Kemal'in başarısının haberleşme sistemine hakim olması gerçeğini kabul etmişlerdir.

Milli Mücadelede, savaş Kuzey, Güney ve Batı cephelerinde göğüs göğüse geçmiş ancak Güneybatıda tam anlamıyla böyle olmamıştır. Muğla, Antalya, Burdur, Isparta ve hatta Konya'ya kadar olan bir alan düşmanca işgal edilmiş ancak İtilaf Devletleri'nin kendi aralarındaki 'menfaat çatışması' bu bölgenin savaş-ıp-savaşmama ikileminde kalmasına neden olmuş, bölge halkı ve Milli Mücadelenin lideri Mustafa Kemal bunu fırsata çevirmişlerdir. Antalya bu özelliğinden dolayı Milli Mücadele de dünya ile iletişim kurmanın tek ve önemli merkezi olmuştur. İstanbul ve Karadeniz kıyılarının işgal altında ve döşenen mayınlar nedeniyle tehlikeli olması, mecbur kalınmadıkça o bölgelerin kullanılmasını engellemiş, dış

dünya ile kesintisiz haberleşme Antalya Postahanesi (İtalyan Postahanesi) ve ulaşım tek noktaAntalya Limanı üzerinden gerçekleşmiştir. İşgal altında olmasına karşın bir süre sonra işgalci İtalyanların teknik ve maddi imkânlarının Türk Kurtuluş Savaşı lehine yönlendirilmesi sağlanmış ve istihbarat, haberleşme, silah, giyim başta olmak üzere birçok alanda resmi olmayan iş birliğine gidilmiştir. Maalesef bu durum günümüzde -halen- bazı kesimlerin Antalya halkının işgali kabullendiği ve sessiz kaldığı gibi gerçek dışı bir söylemin ortaya çıkmasının da önüne geçememiştir. Bu çalışmayla arşivlerdeki belgelerin somut delillerle yeniden ele alınması, sözlü tarih uygulamaları tekniğiyle bu dönemin izlerini hatıralarında yaşayan insanların görüşlerine başvurulmak suretiyle ele alınması sağlanmıştır. Milli Mücadelenin dış dünya ile iletişimin sağlandığı Antalya-Marmaris, Marmaris-Rodos Telgraf Hattının izi sürülmüş bu rotanın izdüşümü çıkarılmıştır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) yayınları, Başkanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri (BOA) ile Anadolu Ajansı, çeşitli özel kişi koleksiyonları ile şahsi arşivimde bulunan belgelerin analiz edilerek değerlendirilmesi yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Milli Mücadele’de Türk kurtuluş hareketinin haklılığının dünyaya anlatılması gereği duyulmuş ve bunun için haberleşme ve ulaşım noktasında tek çıkış merkezinin Antalya olduğu görülmüştür. Burada Mustafa Kemal’in talimatıyla Anadolu Ajansı’nın Antalya Bürosu kurulmuş haber, istihbarat ve propaganda çalışmaları bu büronun koordinesinde gerçekleştirilmiştir. Bu merkez aracılığıyla hem haber hem de karşı propaganda teknikleriyle ulusal savaşın gerekçeleri tanıtılmış, verilen mücadelenin dünya halklarına ulaşımı sağlanarak haklılığı anlatılmıştır. Ancak bu merkezin önemi ve çalışmaları günümüzde yeterince anlaşılmamış, sadece işgal devletlerinin arşivlerindeki belgeler ışığındaki kısmi bilgilerle yetinilmek durumunda kalınmıştır. Bu araştırmanın amacı Antalya’daki haberleşme faaliyetleri ve Milli Mücadeleye ve Türk halkına olan katkılarının yeni belgeler ışığında tartışılmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Antalya, Milli Mücadelede cephe gerisi desteklerle milli kuvvetlere çok büyük yardımda bulunmuş Ankara Hükümeti’nin yardım talepleri Antalya ve bölge halkı tarafından özveriyle karşılanmıştır. Antalya’nın bu yönünün dışında ulaşım ve haberleşme noktalarında

da Türk Kurtuluş Savaşı'na çok büyük destekleri olmuş, İşgal altında olmasına karşın buradaki faaliyetleriyle yeni Türk Devleti'nin kuruluş süreci desteklenmiştir. Cephe gerisindeki mühimmat ve silah desteği kadar haberleşme ve lojistik ihtiyacı büyük oranda bu şehir aracılığıyla karşılanmış bunun farkında olan Kuvay-ı Milliye yöneticileri bu şehre ayrı bir önem vermişlerdir. Bu önemine rağmen ve üzerinden 101 yıl geçmesine karşın İtalyan işgali altındaki Antalya'daki faaliyetler bazı çevrelerce bilerek ya da bilmeyerek görmezden gelinmiştir. Günümüzde hala 'Antalyalıların Milli Mücadele'ye katkısının olmadığı ya da yetersiz olduğu' tezini ileri sürenler mevcuttur. Disiplinler arası anlayışla sözlü tarih yönteminden de yararlanılarak 'o günün tanıklarının' çocukları ya da torunlarıyla görüşme olanakları değerlendirilmiş ve Antalya'nın Türk Kurtuluş Savaşı açısından önemi yeni belge ve bilgiler ışığında tartışılmıştır. Araştırmanın yürütülmesi sırasında sadece kısmen bilgileri mevcut olan ve Mustafa Kemal'e bilgi vermek için kimliğini gizleyerek istihbarat çalışmaları yapan Posta-Telgraf Memuru Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın yaşam hikayesi ve çalışmalarının ortaya çıkarılması amaçlanmış ve bu konu araştırmamızı daha da önemli kılmıştır.

Antalya'nın Türkiye tarihinde 'ilk'lerle anılmasını sağlayacak bazı uygulamaları gerçekleştiren kişi olan Ali Zülfikar Bey'in kısmen ulaşabildiğimiz hayat hikayesi bu çalışmayı daha da ilginç kılmıştır. Antalya'nın haberleşme olanakları ve Milli Mücadele'ye olan katkıları bu çalışmanın önemini daha da artırmıştır. Çalışmanın alana katkılarından bir diğeri de halk arasında İtalyan Postahanesi olarak bilinen yapının Antalya Postahanesi olduğunun net bir şekilde ortaya konulmasıdır. Çalışmamız kapsamında İşgal kuvvetleri ve azınlıkların sigara kağıtları üzerinden yaptıkları propaganda faaliyetleri incelenmiş, Mustafa Kemal adına çıkartılan sigara kağıdı ve diğerleri tartışmaya açılmıştır. Bu çalışmada ayrıca, Anadolu Ajansı Antalya Bürosu'nun faaliyetleriyle birlikte yerinin nerede ve ilk muhabirlerinin kimler olduğu noktasında tespitlerde bulunulmuş, Antalya Postahanesi'nin Milli Mücadeledeki önemi yeni bilgiler çerçevesinde değerlendirilmiş, Şehit Tayyareci Pilot Teğmen Halil Beyin Vecihi Hürkuş tarafından yaptırılan mezarı ile İtalyanların Antalya'da açtıkları ilk konsolosluk binası ve diğer bazı yapıların günümüzdeki yerleri bu çalışmayla tespit edilmiştir.

Araştırmanın Kapsamı

Milli Mücadelenin en yoğun olduğu 1919-1922 yılları arasında Antalya'daki haberleşme faaliyetleri ve Anadolu Ajansı'nın Antalya Bürosu'nun çalışmaları ele alınmış,

konunun dışına çıkılmaması amacıyla bu süreçte sadece seçilen ‘haberleşme, Anadolu Ajansı Antalya Bürosu’nun faaliyetleri, propaganda ve İtalyanların haberleşmeye olan katkıları’ konuları çerçevesinde çalışmalar değerlendirilmiştir. Konunun daha kapsayıcı olması bakımında literatür taranmış ve azami ölçüde çalışmamızın sağlam zemine oturtulması amacıyla genel bilgiler ışığında yerel bilgilerin kontrolü ve teyidi sağlanmıştır. Milli Mücadele fikrinin doğuşu muhakkak ki Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasından çok önce ortaya çıkmış, mütareke ve İstanbul’un işgali döneminde somutlaşan bu düşünce Samsun’a çıkış ve kongrelerle belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte ülkenin içinde bulunduğu genel durum değerlendirmesi yapılarak Antalya ve çevresindeki faaliyetler çalışmalarımızın ana omurgasını oluşturmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, haberleşme tanım ve kavramlarıyla, ilk uygarlık ve medeniyetlerin haberleşme araçlarına literatürdeki bilgiler perspektifinden bakılmış, Osmanlı posta ve ajans haberleşme tarihi de yine aynı şekilde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışmamızın ilk iki bölümü literatür ve arşiv belgeleri değerlendirme yöntemiyle ele alınmış, tezimizimizin ana temasını oluşturan Milli Mücadele döneminde Anadolu’nun haberleşme olanakları ile Antalya’nın bu süreçteki etkisi daha çok literatür, arşiv incelemesi, alan tespit çalışmaları ve sözlü tarih uygulamaları kapsamlarında değerlendirilmiştir. Başkanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi (BOA- BCA), ATASE yayınları ve arşiv belgeleri ile Anadolu Ajansı Arşivi (AAA) başta olmak üzere çalışma yaptığımız alanla ilgili Milli Kütüphane arşivindeki Osmanlıca gazetelerin tarama çalışmaları yapılarak yeni bilgiler elde edilmiştir.

Çeşitli kütüphane arşivlerindeki ve şahıs koleksiyonlarındaki binlerce fotoğraf gözden geçirilmiş, İstiklal Harbi ile ilgili ana kaynakların dışında şahsi arşivimde bulunan belgelerden yola çıkılarak yeni tespitler yapılmış ve bu tespitleri somutlaştıracak kaynaklara ulaşılmıştır. Çalışmamızda ‘Milli Mücadeleyi desteklemek için kurulan gruplar’ örneğinde olduğu gibi Antalya’da faaliyetlerde bulunan milli grup ve istihbarat kuruluşlarının bunlarla birlikte çalışması noktasından genel bilgiler verilmesi yöntemiyle konuların daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu yöntem çalışma yaptığımız bazı konu başlığında aynı şekilde uygulanmıştır. Çalışmamız kapsamında yer ve yapı belirleme çalışmaları gerçekleştirilmiş, arşivlerde geçen bazı yerlerin kısmi tespitleri alan bazlı gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih uygulamalarıyla iletişim teknikleri kullanılarak sesli ve görsel kayıt desteğiyle konumuza yakınlığı belirlenen kişilerin beyanları kaynaklarda geçmeyen somut delil olarak kabul

edilmiştir. Konumuz içerisinde geçen propaganda faaliyetleriyle ilgili araştırmamızda literatür taraması sırasında üzerinde çalışılmadığını gördüğümüz ‘sigara kağıdının propaganda amaçlı kullanılması’ gibi başlıklar elimizdeki belge ve bilgiler doğrultusunda incelenerek, sonraki araştırmalara dayanak olması hedeflenmiştir. Bu çerçevede çalışmamızın özgün nitelikte olması sağlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE HABERLEŞME TARİHİ

Türk tarihi açısından ve özellikle Milli Mücadele döneminde haberleşmenin ülke açısından önemini anlayabilmek adına haberleşmenin tarihçesine bakma gereği duyulmuştur. İnsanlığın varoluşundan bu yana toplumlar çeşitli iletişim kaynaklarını kullanarak aralarındaki sorunları gidermiş, tarihteki büyük kavimler ve milletler haberleşmenin imkânlarından yararlanmışlar ve geleceklerini inşa etmişlerdir. İletişim bu nedenle her zaman diliminde önemini korumuş, yöneticiler bu konunun bilincinde hareket etmişler ve bu yöndeki çalışmaları desteklemişlerdir. Burada haberleşme kavram ve yöntemlerinden sonra oluşturulan haberleşme teşkilatlarına değinilerek konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

1.1. Haberleşme Nedir?

Tarih boyunca duygu ve düşüncelerini konuşarak ileten insanoğlu, toplumsal yaşama geçişle birlikte bunu çok daha farklı alanlara aktarma çabasına girmiştir. Haberleşme kavramının tam bir tanımlamasını yapmak bu nedenle güçtür. İletişim, insanoğlunun varoluşundan bu yana insanları ve toplumları etkileyen bir yöntemler şeklidir. Her toplumun ve idarecilerin kendi yaşam şartlarına ve yönetim şekillerine göre haberleşme teknikleri geliştirdikleri ya da bir başka toplumun haberleşme sisteminden etkilendikleri görülmüştür. Burada toplumların haberleşme yöntemleri ele alınarak aynı amaç için farklı yöntemlerin kullanılmasına dikkat çekilmiştir. Özellikle güvercinle haberleşme konu dışı görünse de insanlığın başlangıcından günümüze kadar sürekli kullanılan yöntemlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik modern çağ olarak adlandırdığımız 20. Yüzyılda sivil haberleşmedeki önemini yitirse de iki büyük dünya savaşında cephe gerisinde askerlerin en önemli haberleşme unsuru olmuştur.

İlk çağlarından itibaren, insanlar toplum halinde yaşamanın bir sonucu olarak birbirleriyle haberleşme ihtiyacı duymuşlardır (Alşan, 1990: 391). İnsanlar için bir gereksinim olan haberleşme insanlık tarihi kadar eskidir ve ilk haberleşme, devletlerin ortaya çıkmasıyla gelişmiş, gerek devletin kendi içinde ve gerekse diğer devletlerle tarihin her döneminde çeşitli şekillerde haberleşme sağlanmıştır (Bezaz, 2006: 3). Tarih ve iletişimin yüzeysel gibi görünen benzerliği, her ikisinin de çok sayıda tanımlamaya konu edilmesidir. Her toplumsal bilim sürekli olarak yeniden tanımlanır. Yakın zamanlara kadar Türkçe de haberleşme sözcüğünün iletişim anlamında kullanılması henüz kavramsal açıklığın bile tam olarak sağlanamadığının

bir göstergesidir (Alemdar, 2001: 251-252). Hayatımızın büyük bir bölümü – yemek, uyumak ve benzer uğraşılardan çok haberleşme ile geçer. Haberleşme çok önemlidir çünkü başarısız bir haberleşme, savaşırlara neden olabilmekte, başarılı bir haberleşme ise düşmanı dost yapabilmektedir (Bear, 1979: 3).

1.1.1. Tarih Öncesi Haberleşme

Tarih boyunca duygu ve düşüncelerini konuşarak muhataplarına aktarma çabasında olan insanoğlu haberleşme ihtiyacını gidermek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Ateş, duman, ışık, ayna görsel anlamda iletişimi sağlamak için kullanırken, davul, boru, ısıık çalma yöntemleri de sesle bu işlevi görmüştür (Uçankuş, 2000: 676). Yaşamlarının çok uzun bir dönemini göçebe olarak, yiyecek toplamakla geçiren ilk insanlar için zorunlu ve önemli haberler, av hayvanlarıyla ilgili olmuştur. Her devir bir sonrakini etkilemiş ve toplum şuurunun oluşmasıyla haberleşme yöntemleri de farklılaşmıştır.

İlkel yaşamın ilk örneklerinin görüldüğü Yontma Taş Devri insanları göze ve kulağa bağlı işaretleşme yöntemlerini kullanarak iletişim sağlamışlardır. Yüksek noktalarda, tepe veya ağaçların üzerinde duman veya işaretlerle bu ihtiyaç giderilirken gün ışığının olmadığı durumlarda ateş yakmak suretiyle haberleşme, kullanılan ilk yöntemler arasında gösterilmektedir. Afrika toplumlarında bir nevi davul benzeri tamtamları yapılan iletişim başka bir yöntemdir. Bu dönemde ayrıca ses, ışık veya işaretle içeriği önceden belirlenmiş mesajlar da haberleşme için kullanılmış, bu işaretlerin ne anlama geldiği bilen gözcüler tarafından değerlendirilerek gerekli yerlere ulaştırılmıştır. Araştırmacılar, İnsanlar arasında en eski haberleşme biçiminin konuşma olduğunu ve fertlerin birbirlerine olan mesafelerine göre, ses düzeylerini ayarlayarak bu eylemi gerçekleştirdiklerini belirlemişlerdir (Bezaz, 2006: 3).

Bütün haberleşme yöntemlerinde ortak nokta haberci için alan ve zaman sınırlamasının olmasıdır. Haber, işaret verildikten hemen sonra kaybolmakta ve tekrar edilmediği sürece bir daha alınma imkanı olmamaktadır. İlkel yöntemlerle sınırlı haberleşmenin yapılması farklı haberleşme yöntemlerinin aranmasına neden olmuş ve yeni metodlar geliştirilmiştir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 5). Nesne yazısı, sayma çubukları, Guipi düğüm yazısı, Piktogram (kaya üzerine yazı yazılması veya çizilen resimler) ve hesap taşları. Bu arayışların sonunda insanoğlu M.Ö. 3200’lü yıllarda yazıyı icat ederek, yazılı haberleşmeye geçmiştir (Memiş, 2007: 173).

1.1.2. İlk Uygarlıklarda Haberleşme Çeşitleri ve Olanakları

İlk haberleşme işaretleşmeyle başlamış, ilkel toplumlarda, yüksek tepeler üzerine ateş yakarak, duman çıkartarak ya da mağaralarda bulunan taşlar üzerine resimler çizerek iletişim sağlamışlardır (Kılıç, 2016: 45). Araştırmalarda en erken haberleşme faaliyetlerinin Sümerler tarafından gerçekleştirildiği, Sümerlere ait kaynaklarda onların yazıyı bulmadan önce de haberleşme yöntemlerini kullandıkları görülmüştür. Posta teşkilatı da kuran Sümerler atlı haberciler vasıtasıyla kent yöneticileri arasındaki, yaya habercilerle de şehir içi haberleşmeyi sağlamışlardır. Babiller, Asurlular, Kaniş Krallığı, Karkemiş Krallığı, Mısır Medeniyeti, Pers İmparatorluğu, Hititler, Yunan şehir devletleri yöneticileri halka emirlerini ve ülkeler arasındaki antlaşmalarını özel habercileri ya da posta hattı aracılığıyla göndermişlerdir. Mısır uygarlığında mektuplar taş levhalar, deriler, tahtalar ve bilhassa siyah veya kırmızı mürekkeple ve bir kamış kalemle papirüs yaprakları üzerine hiyeroglif yazı ile yazılmıştır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 7-15). Eski Yunan'da kuvvetli ve süratli genç koşucular haberci olarak seçilmişler, çok uzun mesafeleri kısa zamanda koşarak iletmişlerdir (Madran, 1980: 18).

M.Ö. 490'larda en tanınmış habercilerden biri olarak görülen Marathon'lu Yunan haberci Pheidippides, savaş alanından Atina'ya kadar 42 kilometrelik yolu oldukça kısa sürede koşmuş, halsizlikten ölmeden önce zaferin kazanıldığını söyleyebilmiştir (Eyüpoğlu, 2006: 9). Gönderilen haberin gizliliği de eski toplumlarda önemli bir yer tutmuş, düşman eline geçmemesi için özel yöntemler geliştirilmiş, geçmesi durumunda da içeriğinin anlaşılamayacak biçimde hazırlanması sağlanmıştır. Eski Yunanda, haberci kölelerin saçları kesildikten sonra ve kafa derileri üzerine iletilecek metin yazılırdı. Bir süre sonra kölenin saçları uzar ve mesaj görünmez hale gelirdi. Mesajın okunması için habercinin gittiği yerde saçının kesilmesi yeterli olmuştur. Ayrıca kölenin kendi kafasında yazan haberi okuyamaması bu yöntemin en önemli özelliklerindendir (Heredotos, 2006: 405). Persler, krallığın hükmü altındaki tüm ülkeleri baştan başa kat eden bir yol şebekesi ve bu yollar üzerinde düzenli bir posta teşkilatı oluşturmuşlardır (Mansel, 2004: 257-262). Hitit Kralları mektuplarını özel habercileriyle veya elçilerle göndermişlerdir. Bunun yanında halka duyurulması gereken haberler çığırtağlar aracılığıyla duyurulmuştur (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 19).

Yaşam için vazgeçilmez bir gereksinim olan iletişim, bir önceki toplumların tecrübelerinden istifade edilerek geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Tarihin ilk çağlarından itibaren toplum halinde yaşamının bir sonucu olarak insanlar birbirleriyle haberleşme ihtiyacı duymuşlar ve çeşitli araç ve gereçlerle bu ihtiyaçlarını gidermişlerdir (Alşan,1990: 391). En

yavaş haber taşıyıcısı insan saatte 32 kilometre hızla koşabilir, tamtamlarla haberleşme ses hızındadır ve saatte 1 kilometre 233 metreye ulaşır ancak birkaç kilometreden duyulabilirdi. Duman işaretleri ise en çok 80 kilometreden görülebilir, güvercinler birkaç yüz kilometre uçabilir ancak her zaman istenen yere istenilen anda ulaşamazdı. Haberleşmede, günümüzde en hızlı olan radyo dalgalarıdır ve saniyede 300 bin kilometre yol alır (Bear, 1979: 8). İnsan sesinin ulaşabildiği bir limit vardır. Ses, küçük bir engeli veya bir nehri aşabilir fakat bazı yükseltileri aşamadığı gibi çok uzak mesafelere de erişemez. Bu nedenle sesle haberleşme dönemlerinde, koşucu habercilerin kullanılması gerekmişti. Bu dönemde ayrıca haberleşme yöntemleri arasında menzilden menzile gönderilen ok'lar, duman, boru ve davul sesleri gibi buluşlar da yer almıştır. İlk toplumlarda haberci gönderme hakkı sadece en üst idarecilere veya reislerle tanınmıştır. Yapılan bu hizmetin zaman zaman hayati önem taşıması, habercileri toplumun saygı gören fertleri haline getirmiştir. Mitolojik inanışta 'Hermes' haberin ve habercilerin tanrısıdır. Tarihçiler, Büyük İskender'in ordusunda bulunan "Ladas" isimli bir habercinin koşarken kumda bıraktığı ayak izlerinin nerdeyse zorlukla seçildiği belirtmişlerdir (Bezaz, 2006: 4-7).

Zamanla bunların yerini daha hızlı olan deve ve atlı haberciler almıştır. Takip edilen yolun fiziki özelliklerine göre yüzücüler ve kayıklar da kullanılmıştır. Yazının bulunmasından önceki dönemlerde, iki nokta arasında gidip gelerek sözlü olarak haberler iletilmiştir. Bu yöntem yazılı tarih döneminde de sürdürülmüştür.

1.2. Osmanlı Devleti'nde Posta Teşkilatı Öncesi Haberleşme

Osmanlı döneminin posta ve haberleşme faaliyetleri iki bölümde ele alınmaktadır. İlk olarak devletin kuruluşundan Kanuni dönemine kadar çeşitli düzenlemelerle geliştirilerek kullanılan 'yaya ve atlı habercilerden' oluşan Ulak Teşkilatıdır. Bu teşkilat sivil haberleşmeden ziyade Osmanlı merkezi devlet yöneticileri ile taşradaki yöneticiler arasında, askeri yetkililer ile devletlerarası haberleşmede kullanılmış ve daha sağlıklı hizmet verebilmesi amacıyla 17. Yüzyılın sonuna kadar birçok yenileme çalışmalarından geçirilmiştir. Bu dönemin haberleşmesi teknolojik olmayan insan ve hayvan merkezlidir. Osmanlı Devleti yöneticileri başlangıçta haberleşmeyi Tatar adı verilen posta görevlileri aracılığıyla at ve develer vasıtasıyla sağlarken, 18. Yüzyılda yabancı posta örgütleri bazı anlaşmalara dayanarak kendi posta şebekelerini kurmuşlardır (Öztürk, 2016: 159).

Haberleşme için sistemsel ve mekânsal çeşitli düzenlemelerden sonra Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde daha güvenilir bir duruma getirilerek Lütü Paşa tarafından

‘Menzilhane Teşkilatı’ olarak da bilinen bir sistem kullanılmıştır (Halaçoğlu, 2002: 13). Osmanlı Devleti’nde haberleşme düzenin temelini bir ağ gibi ülkenin karalarına ve denizlerine ulaşan menzil kolları ve bu güzergahlarda hareket halinde olan Ulaklar oluşturmaktadır (Çam, 2016: 61). 19. yüzyılın ilk yarısına ait dönemlere ilişkin arşivlerde düzenli bir sivil haberleşmenin olduğunu gösterir bir bilgiye rastlanılmamıştır. Menzillerin ve buna bağlı olarak Ulakların zaman zaman devlet haberleşmesinin yanında sivil haberleşme amacıyla kullanılması, teşkilatın bozulmasına sebep gösterilerek yasaklanmıştır. Sivil haberleşme girişimleri ulaklar vasıtasıyla, zaman zaman kervanlarla ve büyük ölçüde kaçak olarak yerine getirilmiştir (Halaçoğlu, 2002: 6).

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Osmanlı toplumunda bazı haber ve havadisler yayılmak istendiğinde ya da devlet organlarından bir bildirimde bulunulmak istendiğinde genellikle tellallara başvurulmaktadır. Davul ya da benzeri sesli bir uyarı yöntemiyle dikkatleri üzerine çeken tellal, yüksek sesle bağırarak genel ve yerel kanun ve kuralları pazaryerinde ve buraya bağlanan sokaklarda dolaşma suretiyle duyurmuştur. Önemli askeri haberler, bir valinin atanması ve geliş tarihi, dini bayramların tarihleri, önemli kimselerin vefatı, kervanların ya da gemilerin hareket tarihlerinin halka duyurulması içinde aynı yöntem kullanılırdı (Yalman, 2018: 7-8).

Osmanlı haberleşme sistemindeki ikinci dönemde ise Tanzimat ile başlayan ve daha Avrupai haberleşme tekniklerinin kullanıldığı süreçtir. Bu aşama 18. Yüzyılın başlarında diğer ülkelerde kullanılan sistemlerin Osmanlı devlet adamlarının dikkatini çekmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Bu haberleşme sisteminde sadece devletin haberleşmesi değil sivillerinde bundan faydalanması amaçlanmış, Avrupa örnek alınarak 1840 yılında Posta Nezareti’nin kurulmasıyla bugünkü anlamda posta hizmetleri dönemi başlamıştır (Yıldırım, 2012: 4).

1.2.1. Ulaklar

Mana olarak, Sa’i, Tatar, Berid ve posta karşılığı olarak kullanılan Ulak, Orta Asya Türk Devletleri’nde ve erken dönem Türk kaynaklarında ‘Beyin emriyle koşa koşa giden postacının, başka bir at buluncaya kadar bindiği at’ olarak ifade edilmiştir (Halaçoğlu, 2002: 181). Anadolu topraklarında Beylikler tarafından da sürdürüldüğü anlaşılan Ulak’la haberleşme sisteminin, Osmanlı Devleti’nin de ilk kurulduğu dönemlerden itibaren resmi haberleşmede kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 132).

Devletin en üst kademeleri ile taşra teşkilatında hizmet eden ve güvenilirliğini ispat etmiş kişilerden seçilen Ulakların, ayrıca bedenlen de güçlü ve dayanıklı olanları tercih edilmiştir. Ünlü Selçuklu Veziri Nizam-ül Mülk'ün 'Siyasetname' adlı eserinde de sıkça adı geçen Ulak'ın, devletin güvenliğiyle alakalı bir durumda uzak bir merkezdeki gelişmenin kısa sürede üst düzey yöneticiye ulaştırılması açısından önemi vurgulanmıştır (Yazıcı, 2006: 47). Osmanlılara geçen Ulak sisteminde önce padişahın haberleşme ihtiyacı karşılanırken, zaman içerisinde merkez ve taşradaki diğer görevliler de bu sistemden yararlanmışlardır (Çam, 2016: 65).

Kanuni Sultan Süleyman'ın talimatıyla haberleşme sistemini geliştirmek amacıyla çalışmalar yapan ve Menzil Teşkilatı'nı kuran Sadrazam Lütü Paşa'nın, hazırladığı nizamnameden Moğolların uyguladıkları hızlı haberleşme ve Ulaklara tanınan ayrıcalık gibi yöntemlerden etkilenerek Osmanlı Devleti'nin de bu modeli aynen aldığı görülmektedir (Çerçi, 2003: 207). 'Ulak Hükümü' ile Ulakların özellikle uzun mesafeli yolculuklarda geçtikleri yerleşim yerlerinden istedikleri atı ve parayı almaları, ayrıca yeme içme ve yatacak yer ihtiyaçlarının karşılanması uygulaması getirilmiştir. Bununla başlangıçta yalnızca Sultan ya da ona bağlı kişiler tarafından verilirken zaman içinde vezirler, defterdarlar, ağalar tarafından da 'Ulak Hükümü' verilmeye başlanmış, daha da genişleyen yetkilerle yerel yöneticiler de bu hükümü vermişlerdir. Ancak Ulaklara verilen yetkilerin istismar edilerek kötüye kullanılması halkın mağduriyet yaşamasına ve bunun sonucunda bezginliğine sebep olmuştur (Halaçoğlu, 2002: 182).

1.2.2. Peykler

Osmanlı Devleti haberleşmede Ulakların dışında hızlı koşmalarıyla tanınan haberci sınıfına mensup Peykler'den de faydalanmıştır. Bunlar formda kalabilmek amacıyla az yiyen ve zayıf ancak çok hızlı hareket edebilen çevik insanlardan oluşmaktadır (Çerçi, 2003: 204). Osmanlı Devleti'nde bu görevlilerin mensup oldukları kuruluşa 'Peykhane-i Hassa Ocağı' denilmiştir. Osmanlı erken dönem arşiv kaynaklarında sırma kıyafetler ve değerli takı ve objelerle betimlenen Peyklerin, sırrı saklama ve devletin güvenliği açısından padişahın özel mesajlarını iletmesi nedeniyle önemli mevkilerde tutuldukları bilinmektedir. Padişahların emirlerini bildirmek için kurulan Peyk Teşkilatının hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Peykler bir diğer anlamda özel elçiler gece, gündüz koşmaları sayesinde ve koşarken "savulun (kenara çekilin)" diye bağırdıkları ve en iyi atlar kadar yol aldıkları için tercih edilmişlerdir. Bunlar haber iletme görevlerinin yanı sıra ayrıca sultanın korumalığını da

üstlenmişler, hacıların kutsal topraklardan dönüşünü bildirerek “Müjdecilik” vazifesi de yapmışlardır (Bezaz, 2007: 48). Haberleşmede uzun mesafeler söz konusu olduğunda Peyk’ler, Ulakların yerine tercih edilmiş bir diğer anlamda ‘acil posta’ hizmeti görmüşlerdir. Osmanlı haberleşme tarihinde önemli bir yere sahip olan Peyk sistemi 19. Yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 137).

1.2.3. Menzil Teşkilatı

Ordunun sefer için yürüdüğü yolda konakladığı, hacıların kutsal topraklara gitmek amacıyla çıktıkları yolda dinlendikleri, ticari amaçla yapılan kervan ticareti sırasında mola verilen mevki ve ‘Ulak’ adıyla anılan posta tatarlarının at değiştirdikleri ya da zorunlu hallerde kaldıkları noktalar menzil olarak ifade edilmektedir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 117). Osmanlı Devleti’nde, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, daha ilk devirlerden itibaren, Ulak sistemi adı altında haberleşmenin yürütüldüğü bilinmektedir. Ancak gerçek manada bir posta hizmeti amaçlı teşkilatlanma Kanuni döneminde, Veziriazam Lütü Paşa’nın sadrazamlığı sırasında oluşturulmuştur (Halaçoğlu, 2002: 7).

Osmanlı Devleti’nde, merkezi idarenin güçlü bir şekilde oluşturulması anlayışının bir sonucu olarak, divandan çıkan emirlerin zamanında taşraya ulaştırılması oldukça önemli bir durumdur. Bu sebeple emir ve fermanların vaktinde istenilen yerlere ulaştırılabilmesi için ana yollar üzerinde bulunan yerleşim yerlerinde belirli aralıklarla “Menzilhane” adı ile dinlenme ve ihtiyaç giderme mahalleri tesis edilmişti (Ateş, 2008: 1). Osmanlı Devleti’nin alanlarını genişleterek İmparatorluğa dönüşmesi bir noktadan başka bir noktaya gidilmesi mesafesini uzatmış, bu nedenle hem habercilerin hem de diğer yola çıkanların dinlenme merkezleri oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti’ndeki tanımıyla menziller süratli bir şekilde haberleşmeyi sağlamak, ordunun sefere çıktığı zamanlarda da dinlenmesi ve her türlü ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla kurulmuştur (Halaçoğlu, 2002: 14).

Menzilhaneler belli bir program çerçevesinde işlevlerini yerine getirmiş, yaşanan aksaklıkların giderilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Menzilhaneler de ayrıca güzergâh cetvelleri oluşturulmuş, uzaklıklar buna göre değerlendirilmiştir. Anadolu ve Rumeli yolları üzerinde ana ve tali güzergâhlar oluşturularak buralara belirli aralıklarla Menzilhaneler yaptırılmıştır (Halaçoğlu, 2002: 51). Bu Menzilhaneler ise rastgele oluşturulmamış, aralıklar oluşturulurken coğrafi ve iklimsel şartlar gözönünde bulundurulmuştur. Bu konaklama noktalarında haber getirip götüren Ulakların, hizmetine tahsis edilmek üzere başka işlerde kullanılmaması koşuluyla belirli sayıda at bulundurulmuş, Menzilin faaliyetlerinin devam

ettirilebilmesi için gerekli olan finansman ‘Menzilkeş’ adı verilen Menzilhane sorumluları tarafından karşılanmıştır (Güneş, 2008: 37).

Menzilhanelerin ekonomik ve yönetsel anlamda bozulması üzerine birçok yenilik yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Sadrazam Mehmet Sait Galip Paşa, buraların daha işlevsel hale getirilmesi amacıyla kira usulü adı verilen bir uygulamayı getirmiş, halkın üzerindeki vergiler büyük oranda indirilmesine karşın ancak bu uygulamadan da beklenen sonuç alınamamıştır (Yazıcı, 2006: 58). Son dönemlerde Menzilhanelerin tüm Anadolu topraklarında tamamen kira usulüne (kiraya verilmesi) geçirilmesi ve böylece özelleştirilmesi teşkilatın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Haberleşme sistemindeki düzenleme çalışmaları zaman zaman devam etmişse de sonuç alınamamış, aksaklıklar, posta teşkilatının kuruluşuna kadar devam etmiş ve Tanzimat’la birlikte köklü bir değişikliğe gidilmiştir.

1.2.4. Güvercinle Haberleşme

Güvercin haberin ve habercilerin simgesidir. İlkel toplumlardan, gelişmiş ilk uygarlıklara ve sonraki dönem devletleşmiş kültürlerle, hatta 21. Yüzyılın ilk yarısına kadar güvercin iletişim kurma aracı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle güvercin günümüzde kullanılsa dahi önceki toplulukların haberleşme yöntemlerini anlayabilmemiz açısından önemlidir. Milli Mücadele döneminde cephele arasında askeri birliklerin güvercinle haberleşme yaptığına dair dönem süreli yayınlarında bilgiler yer almaktadır. 1925’de askeri eğitim amaçlı yayımlanan *Fenni Kıtaat Mecmuası*’nın çeşitli sayılarında haberci güvercinlerle ilgili çok sayıda makale ve çeviri yazılarının yer aldığı görülmekte ve askeri birliklerin bu konuda eğitildikleri anlaşılmaktadır. Milli Mücadele de güvercinle haberleşmenin kullanılması nedeniyle bu bölümde değinilmiştir.

Güvercin postası, eski Yunan, Mısır ve Roma uygarlıklarında kullanılan çok eski bir haberleşme yöntemidir. 8. yüzyılda Kahire-Bağdat arasında düzenli bir güvercin postasının bulunduğu ve bu postayı yalnızca kral, asilzadeler ve mevki sahibi memurların kullandığı bilinmektedir. Haçlıları büyük yenilgilere uğratan Eyyubi Devleti’nin kurucusu Selahaddin-i Eyyubi de postanın önemini kavramış ve geliştirmiştir. Kahire-İskenderiye- Dimyat- Yukarı Mısır ve Şam şehirleri arasında düzenli güvercin postaları kurmuş, güvercinlerle ilgilenen bakıcılar bulundurmıştu. Osmanlılar, haçlı seferleri sırasında Avrupalılardan öğrenilen güvercin postasını da kullanmışlardır. Anadolu’da 1520-1535 yılları arasında avcı kuşları yetiştiren 184 köy bulunduğu bilinmektedir (Bezaz, 2007: 17- 49). Kaynaklar da Osmanlı

Devleti'nin ilk dönemlerinde güvercinle haberleşmenin yapıldığı ancak sık kullanılmadığı görülmektedir (Halaçoğlu, 2002: 3).

26 Nisan 1828'deki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusu Silistre Kalesi'ni kuşatmış, 40 bin kişilik Rus ordusuna karşı az bir askerle Silistre Kalesi'ni savunan Mehmet Mahmut Paşa günlerce yardım geleceği beklentisiyle askerleriyle direnmiştir. Ruslar, Silistre Valisi Ahmet Paşa'ya kendilerine yardım getirmekte olan Osmanlı Ordusunu mağlup ettiklerini bildirerek teslim olmaları ve kalenin boşaltılması çağrısında bulunmuştu. Mehmet Mahmut Paşa bu haberin doğru olup olmadığını öğrenmek için bir siyah bir de beyaz güvercin uçurmuş, haberin kısa sürede anlaşılması için de Rusların verdiği bozgun haberi doğru ise siyah, yalansa beyaz güvercinin Silistre'ye uçmak üzere bırakılmasını yazmıştır. Bir süre sonra gelen siyah güvercin haberin gerçek olduğunu ve yardım gelmeyeceğini bildirmiştir (Tülbentçi, 1950: 282-283). Güvercin postası sadece askeri ya da sivil haberleşmede değil ilk kez profesyonel haberleşme için de kullanılmıştır. Fransa'da kurulduktan sonra hızla büyüyen bir kuruluş haline gelen Ajans Havas ülke dışına karayolu ile gönderilen haberleri abonelerine daha kısa zamanda aktarmak için, İngiltere ve Amerika'da da kullanılan güvercin uçurma yöntemini kullanmaya başlamıştır. 1846'da Anvers'te¹, bu tür hizmet için 25 bin güvercin bulunduğu hesaplanmıştır (Koloğlu, 1994: 3-4).

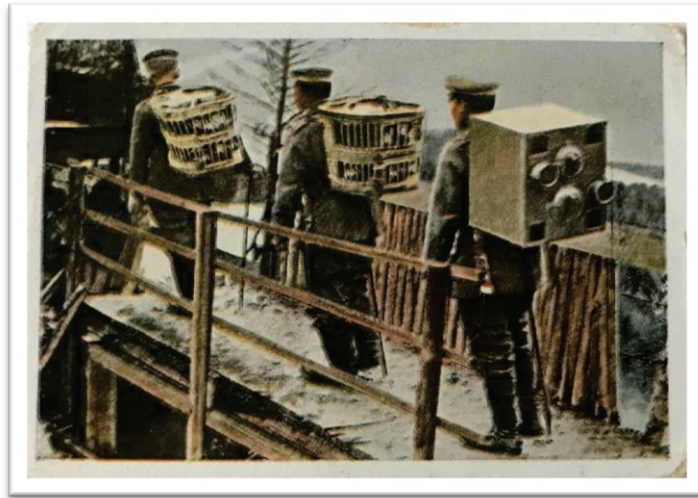

Görsel 1: Haberci Siyah Güvercinin Özelliklerini Gösteren Çizim (Fenni Kıtaat Mecmuası, 1926: 31).

¹ Dünyanın ve Avrupa'nın en büyük liman şehirlerinden biri olan Anvers, Belçika'nın ikinci büyük kentidir.

Güvercinlerin bir haberleşme aracı olarak kullanılmalarını sağlayan temel özelliklerinin başında, yuvalarına bağlılıkları ve oraya dönme kabiliyetlerinden gelmektedir. Güvercin postaları Osmanlı'da da önemli bir yer tutmuş Sultan II. Abdülhamit döneminde Güvercin postalarının ne şekilde kullanılması gerektiği hakkında bir nizamname bile yayınlanmıştır (Güllü, 2020: 301). Güvercinle haberleşme faaliyetleri Milli Mücadelede de devam etmiş, telefon, telgraf ve telsiz haberleşmesinin yapılamadığı durumlarda cephelerden şifreli mesajları ilgili komutanlıklara taşımışlardır. Muharebe bölüklerinde güvercin postası haberleşme birimleri kurulmuş ve modern harp tekniklerine kadar bu uygulamanın gerekli durumlarda devam ettirildiği görülmüştür.

1925'de yayınlanmaya başlayan askeri *Fenni Kıtaat Mecmuası*, birçok sayısında güvercin postasıyla ilgili bilgiler vermiş, yabancı uzmanlardan çevirdikleri makaleleri yayınlamaya askeri ilgililerin bu iletişim şeklini geliştirmelerini hedeflemiştir. Derginin Aralık 1926 tarihinde yayınlanan 16. sayısında yer alan bir makalede özellikle siyah güvercinlerin diğer türlere göre daha uzun süre uçmaları, hava koşullarına dayanıklı olmaları bölüklerdeki muhataplarına ders olarak anlatılmıştır. Siyah haberci güvercinin bir günde 700 ile 900 kilometrelik bir mesafeyi uçarak geçtiği, erkek ve dişi güvercinlerin farklı fiziki özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir. 1926 yılına kadar güvercinle haberleşmenin askeri birlikler de sürdürüldüğü değerlendirilmektedir (Fenni Kıtaat Mecmuası, 1926: 31). Güvercinle haberleşmenin I. Dünya Savaşı'nda da aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Almanlar düşman kuvvetlerince modern iletişim araçlarıyla elde edilme ihtimali bulunan gizli bilgilerin öğrenilmemesi amacıyla, cepheden cepheye sırtlarına aldıkları kafeslerde taşıdıkları haberci güvercinleri kullanmışlardır.

Görsel 2: I. Dünya Savaşı'nda Almanların Cepheye Taşıdıkları Güvercin Sepetleri (Hüseyin Kanber Arşivi).

1.3. Osmanlı Devleti'nde Posta Teşkilatının Kurulması

Kira usulü uygulamasından sonuç alınamaması nedeniyle II. Mahmut, batılı devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de modern tarzda bir posta teşkilatının oluşturulması talimatını vermiş ve 1832 tarihli bir fermanla bu konudaki görüş ve isteklerini Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'ya bildirmiştir (Danişmend, 1972: 74). Bu Hattı Hümayun'a göre II. Mahmut, kurulması düşünülen posta örgütünden, ülkedeki haberleşme işlerini denetim altına alarak ülke bütünlüğünü korumayı ve halkın da bu teşkilattan faydalanması ile hazineye de bir miktar gelir sağlanmasını öngörmüştü. Bu amaçla Ahmet Fevzi Paşa tarafından 1834 yılında, Üsküdar ile İzmit arasında bir posta güzergâhı oluşturularak, arabalarla posta taşımacılığına geçilmiş, Sultan II. Mahmut yolun açılışına katılarak bu yöndeki iradesini ortaya koymuş ve ilk kez bir padişah açılış törenine katılmıştır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 143-145). Halkın ve tüccarın ücreti karşılığında 5 yıl boyunca kullandığı yol, arabaların geçemeyecek derecede bozulması üzerine, arabalı uygulamadan tekrar atlı sisteme geçilmesi nedeniyle önemini yitirmiştir (Yazıcı, 2006: 60).

Posta hizmetlerinin halkın ihtiyaçları içinde kullanılması fikri ilk defa Sultan II. Mahmut tarafından düşünülmeye karşın muntazam bir posta teşkilatının kurulması, 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile oğlu Abdülmecit tarafından sağlanmıştır (Alşan, 1990: 391). Tanzimat dönemi olarak geçen bu süreçte Osmanlı'nın devlet örgütü ile askeri sisteminin batı usulünde düzenlemek için ıslahat çalışmaları yapılmış birçok girişimlerde bulunulmuştur. Avrupa'daki örneklerinden faydalanılarak Türkiye'deki postanın kurulması Abdülmecid zamanında ve padişahın 4 Temmuz 1840 tarihli iradesiyle kesinleşmiştir. Böylece devlet hizmetleriyle birlikte ülke ahalisinin de hizmetlerinden faydalandığı Posta Nezareti, 23 Ekim 1840'ta kurulmuş, İstanbul'dan Edirne'ye ilk postalar 28 Ekim, Anadolu taraflarına ise 2 Kasım'da çıkarılmıştır (Yazıcı, 2006: 61).

Avrupa'daki posta uygulamalarını bilen yöneticiler teşkilatın kuruluşunda görevler almışlar ve son olarak göreve Ahmet Şükrü Bey getirilmiş ve teşkilatlanmayla ilgili çalışmalar onun döneminde tamamlanmıştır. 23 Ekim 1840'ta ilk Posta Nezareti resmen kurulmuş ve Postahane-i Amire adıyla İstanbul'da Eminönü Yeni Cami avlusunda hizmete açılarak faaliyete başlamıştır. Postanenin yerinin Yeni Cami olarak belirlenmesinde postanın geliş ve gidişine uygunluğu, posta nakliye hayvanlarının barınma olanağı ile şehrin merkezinde ve ticaretin yoğun olduğu bir yerde olması buranın seçilmesinde etkili olmuştur. Postahane-i Amire binası ilk yapıldığı dönemde ahşap bir blok üzerinde kurulmuştu. Bu binanın alt katında gişeler ve işlem odaları, üst katında ise Posta Nezareti dairesi

bulunmaktaydı. Alanın uygun olması Rumeli’den gelen ve her biri 130 hayvanla yapılan sevkiyatın yapılmasında kolaylık sağlamaktaydı. Ancak binanın artan yükü ve telgraf hizmetlerinin de başlamasıyla birlikte ihtiyaca cevap verememesi üzerine, 1871 yılında aynı yerde taş bloklardan oluşan ikinci bir bina daha yapılarak çalışmaya devam etmiştir (Ali, 1955: 447- 448).

Görsel 3: 19. Yüzyıl Osmanlı Posta Nezareti Arabası (PTT Pul Müzesi /Ankara).

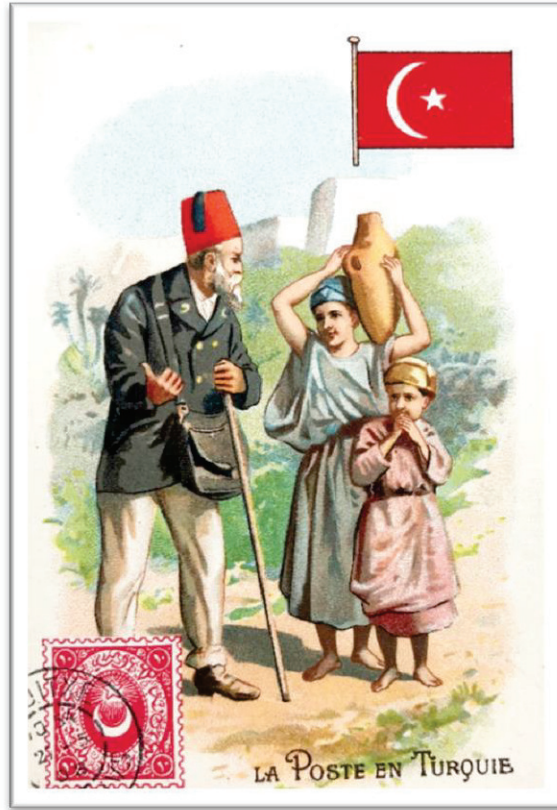
Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk posta pulu, Posta Nezareti kurulduktan 23 yıl sonra 1863’te basılmıştır. İlk Türk posta pulunu bastıran beşinci Posta Nazırı Agâh Efendi idi. İlk özel gazete Tercüman’ı Ahval’i de çıkaran Agâh Efendi’nin girişimiyle ince sigara kağıdına Darphane-i Amire (devlet matbaası) de taş baskı yöntemiyle basılan pulun üzerinde Sultan Abdülmecid’in tuğrası ile ince çiçek desenleri ve motifler yer almıştır (Sözer, 1965: 65).

Posta teşkilatının kurulduğu ilk dönemlerde postahaneler basit yapılardan oluşturulmuştur. Talebin artması ve ihtiyaçların çoğalması nedeniyle tüm merkezlere postahane açılması için uygun bulunan binalar kiralama yöntemiyle postahaneye dönüştürülmüştür. Kiralanacak postahanenin, sahip olması gereken özelliklerin yanı sıra aylık kirasının 50, en fazla 75 kuruş olması gerekmektedir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 149). Zamanla posta hizmetlerinin artmasıyla, şehir içi posta taşımacılığı da gündeme gelmiş ve şehir postalarının kurulması uygun bulunarak 9 Ağustos 1865 tarihli padişah onayıyla Birinci Şehir Postası, Lianos Efendiye verilmiştir. Osmanlı Devleti, kuruluşlarından bir süre sonra ülkedeki yabancı postaların varlığıyla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti’nde sürekli ve düzenli işleyen bir posta teşkilatının bulunmayışı ve sık sık yaşanan aksaklıklar yabancı posta şirketlerine olan ihtiyacı artırmış, bunu fırsat bilen

yabancı devletler bir bir İstanbul başta olmak üzere Osmanlı toprakları içerisinde postahaneler açmışlardır.

Almanya, Avusturya, Fransa gibi batılı birçok devlet tarafından açılan postahanelerin Türk posta teşkilatına ciddi oranda zarar vermesinin önüne geçilememiştir. Bazı ülkelerin olumsuz propaganda yaparak halk ve tüccarlar gözünde Türkiye'deki posta teşkilatını küçük düşürme amacı güttükleri anlaşılmaktadır. 1870'lerde üretim yapan bir Fransız çikolata firmasının müşterilerine dağıttığı kartta, Türk posta dağıtıcısı yaşlı bir insan şeklinde gösterilirken, kartın arka yüzünde ise Türk posta teşkilatının kırsal kesime daha çok hizmet verdiği, özellikle doğu illerinde hizmetin koşucular ve uzak mesafeler için atlı Tatarlar tarafından taşındığı bilgileri yer almıştır. Söz konusu kart Görsel 4'te yer almaktadır.

Görsel 4:1870'lerde Bir Fransız Çikolata Firması Tarafından Dağıtılan Propaganda Kartındaki Türk Posta Dağıtıcısı (Hüseyin Kanber Arşivi).

1900'lerin başında, İngiltere ve Fransa gibi posta örgütüne sahip ülkelerde basılan Jön Türk gibi çeşitli muhalif süreli yayınların bu ülkeler postahaneleri aracılığı ile İstanbul'a sokulması yabancıların ülke üzerindeki emellerini bir defa daha gündeme getirmiştir. Yurt dışında basılan ve muhalif bu yayınların ülkeye girmesini kesin olarak önlemeyi amaçlayan II. Abdülhamit, kapatamadığı yabancı posta örgütlerini değişik yollarla denetlemeye çalışmıştır (Bezaz, 2007: 84). II. Abdülhamit'in bütün çabalarına rağmen bu postahaneler devletin

yıkılışına kadar varlıklarını korumuşlardır (Yazıcı, 2006: 73). Ülke huzurunu ciddi şekilde tehdit etmeye başlayan, propaganda faaliyetlerinin merkezleri haline gelen yabancı postahaneler, İttihat ve Terakki Hükümeti'nce 1 Ekim 1914'te 'İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Lağvı' kanunuyla kapatılmışlardır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 179).

Yabancı postahanelerin kapatılması halk nezdinde büyük sevinç yaratmış, Posta Nezareti'nce bugünün hatırasına 2, 5, 10 ve 20 kuruşluk pulların üzerine 'İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Lağvı' damgası vurulmuştur. Ancak kapatılan bu postahaneler Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra yeniden faaliyet göstermeye başlamış, İtilaf Devletleri'nin yanı sıra Romanya ve Polonya gibi ülkeler de birer postahane açmışlardır. Yabancı postahaneler sorunu Lozan'da bir daha açılmamak üzere kapatılmıştır.

Görsel 5: 'İmtiyazat-ı Ecnebiyyenin Lağvı 1330' Sürsarjlı (damgalı) 5 Para Değerindeki Osmanlı Pulu (Hüseyin Kanber Arşivi).

1.3.1. Osmanlı Telgraf Teşkilatı

1832'de Amerikalı sanatçı Samuel Morse'un elektriğin sadece geçtiği anda demiri mıknatısladığını fark ederek mıknatısın bir kalemi hareket ettirebileceğini düşünmesi, haberlerin elektrikle tellerden geçerek sesin bir milyon katı hızla gönderilebileceğini belirlemesine ve telgraf adı verilen buluşun keşfedilmesine neden olmuştur (Bear, 1979: 20). Amerika'da bu icat geliştirilirken, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip ettiği görülmektedir. 1837'de Amerikalı Samuel Morse tarafından keşfedilerek 1843 yılından itibaren Amerika ve Avrupa'da kullanılmaya başlayan telgrafın Osmanlı Devleti'ne de kazandırılması girişimleri sonuçlandırılmış, Sultan Abdülmecit, 10 Ağustos 1847'de

kendisinin de bizzat denediği telgraf için, İstanbul - Edirne arasında bir hat inşaa edilmesi talimatını vermiştir. 1854 Kırım Savaşı sırasında orduların hızlı bir şekilde yönlendirilmesi telgrafın önemini göstermiş ve Osmanlı Devleti'ne telgrafın gelişini hızlandıran bir unsur olmuştur (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 187-191).

1854'te başlayan Kırım Harbi, Osmanlı Devleti'nce kurulması düşünülen ancak bir türlü uygulamaya geçirilemeyen telgrafın Osmanlı Devleti'ne süratlice girmesini sağlamıştır. Kırım Savaşı'nda Osmanlıların müttefiki durumundaki İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ni bu yönde teşviki hatta telgraf hatlarının kendileri tarafından kurulmasını teklif etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin izni ve savaş sonrasında Osmanlılara bırakılması koşuluyla İngilizler Sivastopol yakınındaki Balıkova'yı Varna'ya, Fransızlar da Varna-Şumnu-Ruşçuk-Bükreş hattını kurarak, Avusturya hatları vasıtasıyla, savaş alanındaki ordularının başkentleriyle görüşmesini temin etmişlerdir (Yazıcı, 2006: 77).

Üç merkezin birbirine bağlanmasından sonra Osmanlı Telgrafhanesi'nin resmi açılışı, 15 Eylül 1855'te yapılmıştır (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 193). Dünyanın ilk haber ajansı Havas, Kırım Savaşı nedeniyle bir muhabirini İstanbul'a göndermiş ve Havas Ajansı, Viyana ile Karadeniz arasındaki telgraf hattının açıldığını ve bunun İstanbul'a bağlandığını belirterek, İstanbul'un artık Paris üzerinden Londra'ya bağlandığı haberini tüm dünyaya duyurmuştur (Topuz, 1973: 95). Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 24 Ekim 1859 yılında Telgraf Nizamnamesi yayımlanarak telgrafla haberleşme işi ayrıntıları ile kurala bağlanmıştır. 1864'te telgraf merkezi sayısı 267'ye yükselmiş, 76 telgraf merkezinin ise yapımına başlanmıştır. 1870 yılı itibariyle Anadolu'da toplam 153 telgraf merkezi hizmete girdiği görülmektedir. 21 Eylül 1871'de Telgraf ve Posta teşkilatları birleşerek Posta ve Telgraf Nezareti adını almıştır (Yıldırım, 2012: 14). İlk dönemlerde, telgraf cihazlarının Fransa'dan getirilmesi ve ilk memurlarında Fransız olmalarından dolayı haberleşme dili Fransızca olmuştur. Bir süre sonra telgrafçı Mustafa Efendi tarafından Türkçe mors alfabesinin bulunmasıyla 3 Mayıs 1856'da Edirne'den İstanbul'a ilk Türkçe telgraf gönderilmiş, bu tarihten sonra halkın da telgraf haberleşmesinden daha geniş çapta faydalanması mümkün olmuştur (Yazıcı, 2006: 79). Bundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti, kurulan telgraf fabrikasıyla telgraf aleti ihtiyacında Avrupa'ya bağımlı olmaktan çıkmış, telgrafla haberleşme yaygınlaşmasıyla da çoğalan telgraf merkezlerinde çalışacak gerekli teknik bilgiye sahip kişiler yetiştirilmesi için mektepler açılmıştır.

Ayrıca bu döneme ait Osmanlı gazeteleri incelendiğinde posta ve telgraf haberleşmesiyle ilgili haberlerin verildiği görülmektedir. 27 Mayıs 1893 tarihli *Servet-i Fünun Dergisi* kapağına Yeni Postahane'yi konu ederek, postahänenin çalışmaları ve mektup

ve posta yoğunluğu hakkında okuyucularına bilgiler vermiştir. Gazete, iç sayfalarda eski posta dağıtıcısı Tatarlar ve yeni posta dağıtıcılarının fotoğraflarına yer vererek yeni sistemin posta haberleşmesinde daha etkili olduğu yorumunu yapmıştır. 30 Eylül 1893 tarihli *Maarif Gazetesi*’nde kapaktan verilen haberde de telgraf haberleşmesinin önemine dikkat çekilmiş, kapağına telgraf haberleşmesi yapan bir resim konularak, kıtalar arası iletişimin bu cihaz sayesinde çok kısa sürede yapıldığı vurgulanmıştır. Gazete, “Yeni harika muhabirler, askeri tulumbacılar koğuşundan bir ahzı posta şubesi” başlığı atarak, iç sayfalarda detaylı bilgiler vermiştir.

Görsel 6: 27 Mayıs 1893 Tarihli Servet-i Fünun Dergisi Kapağında Yeni Postahane’nin Faaliyetleri Konu Edilmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).

1.3.2. Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti’nin Kurulması

İşaretlerin tellerle iletilerek telgraf metni haline dönüşmesinden bir süre sonra, sesin de elektriğe dönüştürülüp uzun mesafelere gönderilip gönderilmeyeceği birçok bilim insanı tarafından denemiş ancak bir sonuç alamamıştı. Graham Bell adlı mucit, yaptığı mekanizmayla 1875’te Philadelphia Dünya Fuarı’nda yaptığı ilk telefonunu sergileyerek bir ay boyunca dikkat çekmeye çalışmış ancak yeterince ilgi görmemişti. Fuarın kapanma saatine

az bir süre kala, standı gezen Brezilya İmparatoru Dom Pedro, bu ilginç buluşla ilgilenerek mucide gerekli maddi desteğin verilmesini sağlamış, Bell'in bu buluşu bir anda tüm Amerika ve Avrupa'ya yayılarak iki yıl içinde binlerce telefon satılmıştır (Bear, 1979: 17).

Amerika'da icat edilerek 1877'lerden itibaren kullanılmaya başlanan telefon, Osmanlı Devleti'nde kurulması için Mösyö Kombari isimli bir girişimci İstanbul'da bu imtiyazı almak için çabada bulunmuş ancak sonuç alamamıştı. Yapılan bazı girişimlerden sonra ilk kez 1881 yılında İstanbul Soğukçeşme'deki Telgraf İdaresi ile Yeni Cami'deki Postahane-i Amire arasında çekilen hatla ilk telefon görüşmesi yapılmıştır (Yazıcı, 2006: 81). Daha sonra İstanbul'daki bazı devlet kurumları arasında karşılıklı telefon hatları kurulmuş ancak, Sultan II. Abdülhamit bu hatların yabancı devletlerin tekelinde olması ve istihbarat amaçlı kullanılabileceği endişesiyle sökülmesi talimatını vermiştir. İlk telefon santrali 1909 yılında İstanbul'da Büyük Postahane binasında 50 hatlık ve manyetolu olarak kurulmuştur. 1911'de yabancı bir şirkete verilen telefon tesislerini kurma imtiyazı sonucunda 1914 yılında İstanbul'da üç yerde telefon santrali işletmeye açılmıştır (Alşan, 1990: 393). Bu imtiyazla birlikte, 5 Temmuz 1911 tarihinde Posta ve Telgraf Teşkilatı yasası üçlü bir teşkilat olacak şekilde düzenlenmiş ve Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti adını almıştır.

1.4. Cumhuriyet Dönemi Posta Tarihi

Mondros Mütarekesi'yle birlikte Anadolu'nun birçok bölgesinde işgaller başlamıştı. İngiliz, Fransız ve İtalyan işgalciler ilk olarak haberleşme merkezlerini kontrolleri altına almışlar ve halkın ve direnişçi kuvvetlerin haberleşmesine imkân vermemişlerdir. İstanbul Telgrafhanesi başta olmak üzere Türk posta ve telgraf memurları hakaretlere maruz kalmış, baskı altına alınmış hatta üç memurun bir araya gelerek konuşmalarında dahi müsaade edilmemiştir.

İstanbul'un işgaliyle başta bu şehirdekiler başta olmak üzere stratejik öneme sahip bütün posta ve telgraf merkezleri İtilaf Devletleri'nin kontrolü altına alınmış, Anadolu'da teşkilatlanmış Kuvay-ı Milliye ve dağıtılmayan Türk birliklerinin haberleşmesi engellenmek istenmiştir (Geçmişten Günümüze Posta, 2007: 215). Milli Mücadele'nin verildiği dönem her açıdan olduğu gibi haberleşme açısından da büyük zorlukların yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu nedenlerle Mustafa Kemal'in ulusal direnci örgütlemeye başladığında ilk girişimi, haber akışını kontrol altına almak için telgraf ağına el koymak olmuştur (Koloğlu, 1994: 61).

İşgaller sırasında İtilaf Devletlerinin ilk olarak posta ve telgrafhaneleri hedeflerine aldıkları görülmektedir. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra İstanbul Telgrafhanesinin

denetimi İngilizlerin eline geçmiş, bu olaydan sonra İstanbul ile Anadolu arasındaki bağlantı büyük ölçüde kesilmiştir (Yıldırım, 2012: 17). İşgal kuvvetleri, haberleşmelerini kendi postahanelerini üzerinden gerçekleştirmiş, bu postahanelerde ülkeler yine kendi pul ve damgalarını kullanarak, Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak zarar etmesinin yanı sıra egemenlik haklarına da dolaylı olarak müdahalede bulunmuşlardır. İstanbul, İzmir, Adana, Antalya başta olmak üzere işgal edilen kentlerde halkın posta hizmetlerinden faydalanabilmesi için Osmanlı posta pulları üzerine kendi dillerinde işgal damgası (sürşarj) vurularak kullanılmasına izin vermişlerdir. Yine İzmir'in işgaliyle Yunanlıların ilk yaptıkları haberleşmede Osmanlı pullarını kullanmaları olmuş, ayrıca pulları üzerine kendi posta teşkilatlarının damgalarını vurarak kullanmaya devam etmişlerdir. Aynı durum İstanbul'un işgaliyle İngiliz, Fransız ve İtalyanlarca da uygulanmıştır.

Görsel 7: İtalyan, Yunan, Fransız ve İngilizlerin Anadolu'da İşgal Ettikleri Bölgelerde Kullandıkları Pullardan Örnekler (Hüseyin Kanber Arşivi).

Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan itibaren, yeni yönetim emperyalist güçlere karşı silahlı direnişi örgütleyebilmek amacıyla hızlı bir haberleşme sistemine ihtiyaç duymuş ve meclisin açılmasından birkaç gün sonra 23 Nisan 1920'de Meclis bahçesine bir çadır kurularak "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi" adıyla bir teşekkül oluşturulmuştur. Milli Hükümetin ilk posta hizmetleri 11 Mayıs 1920'de faaliyete sokularak, posta ve telgraf hizmetleri de verilmeye başlanmıştı. Ankara Hükümeti'nin posta ve telgraf teşkilatını kurma görevi Posta Muamelat Müfettişi Salim Bey'e ibraz edilmiştir. Salim Bey'le birlikte bu iş için oluşturulan ilk çekirdek örgütte Muhasebe Müdürü Avni Bey, Katip Behçet Bey ve Umuru Teftişiye ve Hukukiye Müdürü Edip ve Haberleşme Muavini Hakkı Bey'ler yer almıştır. Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü

kurulduğu günlerde Ankara merkezinde 5-6 memur, 4-5 adet telgraf makinesi bulunmaktadır (Gökoğlu, 1940: 12).

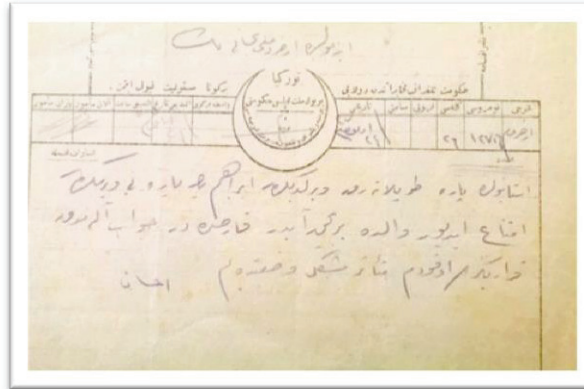
Görsel 8: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi Memurlarının Görüldüğü Bir Fotoğraf, 1920 (Hüseyin Kanber Arşivi).

Milli Mücadelenin başladığı günlerde Sivas, Bursa, Konya ve Erzurum dışında Ankara'nın o dönemde ülkenin diğer önemli kentleri ile yeterli haberleşme ağı bulunmuyor ya da sağlıklı iletişim sağlanamıyordu. Mustafa Kemal'in talimatıyla telgraf hatları kesilmiş illerle haberleşme ağını kurmak ve ulusal kurtuluş savaşının bu hatlar üzerinden koordine etmek için Sabri Bey (Toprak) idaresinde yeni bir ekip kurulmuş ve çalışmalara başlanılmıştır. Mustafa Kemal'le Trablusgarp'ta tanışan Sabri Bey, Kurtuluş Savaşı'nın yoğun olarak devam ettiği günlerde telgraf haberleşmesinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Öncelikli olarak Çankırı- Eskişehir-Samsun-Kastamonu-Afyon-Trabzon ve Erzurum ile Ankara'nın irtibatını sağlayacak telgraf hatları kuruldu. Bazı bölgelerde ise İtalyanların haberleşme imkânlarından yararlanıldı (Bezaz, 2007: 141). Posta ve Telgraf merkezi olarak kurulan teşkilat, 23 Ekim 1920 tarihinde Umum Müdürlük haline getirilerek Dahiliye Vekaleti'ne bağlandı.

Görsel 9: Osmanlı Posta ve Telgraf Nezareti'ne Ait 1918 Tarihli Telgraf Makbuzu Üzerine 'Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti' Damgası Vurularak 1923'e Kadar Kullanılan Makbuzlardan Bir Örnek (Hüseyin Kanber Arşivi).

Ciddi ekonomik zorlukların yaşandığı Milli Mücadele döneminde, pul bastırarak para, teçhizat ve teknik imkânlar yetersiz kalmış, Osmanlı Devleti'nin kullandığı ve depolarda bulunan atıl durumdaki pullar ile yine bazı haberleşme vesikaları üzerine sürşarj (damga) vurularak bunlar yeniden haberleşmede kullanılmıştır. Ayrıca telgraf hatlarının düzenli hale getirilmesiyle Anadolu'nun en ücra köşesiyle haberleşme imkânı bulan Mustafa Kemal, tüm duyurularını bu sistem aracılığıyla Türk halkına iletmıştır. BMM Hükümeti, İstiklal Harbi sırasında kendi posta ve telgraf evraklarını da basarak kullanmıştı. Bu döneme ait telgraf belgelerinin analizinde görsel anlamda sade ve son derece kıt imkânlarla oluşturulduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Görsel 10: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesi İlk Dönem Telgraf Örneği (Hüseyin Kanber Arşivi).

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE'DE ANADOLU AJANSI

Bu bölümde, Anadolu'nun Milli Mücadele dönemindeki ekonomik ve sosyal durumu ele alınmış genel bir değerlendirme yapma imkânı sunulmuştur. Ayrıca, Milli Mücadele günlerinde haberleşmenin önemi, Antalya'nın işgali, Antalya'nın Milli Mücadeleye katkıları Anadolu Ajansı'nın kuruluşu ve Milli Mücadele dönemindeki önemi vurgulanmış, bu kapsamda propagandanın Milli Mücadele dönemindeki uygulama alanları ve çeşitleri incelenmiştir. Özellikle sigara kağıtları üzerinden yapılan propagandanın incelediğimiz dönemdeki Türk toplumu üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

2.1. Milli Mücadele Döneminde Ülkenin Genel Durumu

Milli Mücadele'nin verildiği dönemde haberleşme olanaklarının incelenmesinden önce Anadolu'nun içinde bulunduğu duruma bakma gerekliliği doğmuştur. Anadolu topraklarının büyük bir bölümü işgal altına alınmış, verimli ve ekonomik yönden ülkeye katkı sağlayacak alanlar İşgal devletlerinin egemenliğine geçmiştir. Geri kalan yerlerden ise halkın ve milli kuvvetlerin yararlanma olanakları çok kısıtlı olmuştur. Antalya limanı hariç birçok kıyı şeridi yine Yunan ve İngiliz işgali altında olması dolayısıyla dışarıdan da lojistik destek sağlanması çok kısıtlı olmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı günlerde Anadolu'da 38 bin İngiliz, 59 bin Fransız, 17 bin 900 İtalyan askeri ile 90 bin kişilik bir Yunan Ordusu bulunmaktadır. Türk Milleti, bugünlerde neredeyse 200 bin kişilik bir işgal ve istila gücüyle mücadele etmenin yanı sıra Güneyde Fransız işgalini destekleyen 10 bin silahlanmış Ermeni'ye ve Karadeniz Bölgesinde silahlı 20-30 bin Pontuscu Rum'a karşı önlemler almak zorundadır.

İşgalcilerin dışında milli kuvvetler Anadolu'da başlayan isyanlarla da uğraşmak durumunda kalmıştır. Düzce ve Bolu isyanları başlamış ve henüz kontrol altına alınamayan bu ayaklanmalar, Ankara'yı çevrelemiştir. Anadolu birliği için daha tehlikeli bir ayaklanmada, Yozgat bölgesinde devam etmekte ve kritik bir aşamadadır. Konya'da da yavaş yavaş hareketlenmeler başlamıştır. Bursa bölgesinde durum değişkendir. Güneydoğu'da Arap ve bazı aşiretleri gözaltında bulundurmak gerekmektedir. Doğu Ermenistan, hudut dışındaki Türkler için gittikçe artan bir tehlike oluşturmaktadır. Damat Ferit Hükümeti'nin İstanbul'da kurduğu Kuvayı İnzibatiye adı verilen tümen İzmit ve Geyve Boğazını zorlayarak Anadolu içlerine girmek ve Milli Mücadeleyi yok etme amacıyla uğraşmaktadır. Ülkenin içinde

bulunduğu bu tablo, başta Mustafa Kemal olmak üzere etrafında toplanan vatanseverlerin ne büyük zorluklar içinde olduğunu göstermektedir (TİH, 1975: 61).

İşgallere karşı çeşitli bölgelerde ilk direnişleri başlatan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin olumsuz yönü bunların sadece kendi bölgelerini savunmakla sınırlandırmalarıdır. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra ilk işi bu milli kuvvetleri tek çatı altında toplamak olmuştur (Bıyıklıoğlu, 1981: 52).

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı günlerde, Osmanlı Ordusu'nun önemli sayıda subay kadrosunun terhis edilmesi nedeniyle korkunç surette ordunun içi boşaltılmış, er sayısı çok düşürülmüş, silahlarının yüzde 92'si elinden alınmış durumdadır. Bunun yanı sıra vatanın bazı bölgeleri de işgal edilmiştir (Tansel, 1973: 166). İzmir'e çıkan istila ordusuna karşı atılan ilk kurşun Milli Mücadelenin öncüsü olmuş, bu olay ile memleketin her tarafından artan heyecan, vatanın kurtarılması için halkı maddi ve manevi olarak harekete geçirmiştir. Yunanlıların iç bölgelere doğru işgale başlamaları üzerine vatanseverler ilk olarak Ayvalık, Aydın, Nazilli ve Salihli cephelerini kurdu. Bütün bu cephelerde Kuvay-ı Milliye adıyla kurulan milli teşkiller düşman ilerleyişini ateşle karşıladılar. Çete savaşlarına ihtiyarlar ve kadınlar da katıldı (Kara, 1944: 22).

Birinci Yunan Tümeni'nin 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasıyla yağmacılık, katliam, terör hareketlerine başvurarak Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlaması, Türk halkında Kuvay-ı Milliye ruhunun uyanmasına neden oldu. İzmir'de Yunan çıkarmasından sonra Batı Anadolu'da beliren koşullar karşısında savunmanın, o yöredeki milli kuvvetlerle olacağını düşünen 17'nci Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami (Günsav) ile 57'nci Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) çalışmalarını buna göre şekillendirmişlerdi. Komutanların girişimleri sonucunda oluşturulan ilk milli kuvvetlerin ilerlemekte olan düşman öncülerine karşı başarıları bütün Batı Anadolu'da bu örgütlü gücün benimsenmesine neden oldu. Ancak, düşmanın katliam yaparak ilerlemesi ve bu kuvvetlerin küçük gruplardan oluşması, Ege bölgesindeki halkın tereddüt ve moral bunalımı geçirmesine, mücadele yerine işgalcilerle anlaşma yoluna gidilmesi gibi tehlikeli bir barışçı zihniyetin oluşmasını sebep olmuştur. Ancak Aydın, Ayvalık ve 1 Haziran 1919'da Ödemiş'in işgal edilmesi Batı Anadolu'nun savunma ruhunun pekişmesine ve bölgesel direniş örgütlerinin çok daha hızlı kurulmasına neden olmuştur. Bu mücadeleler daha sonra Anadolu'ya yayılmış, Doğuda, Ermeni ve Rumların başlattıkları zulüm ve tecavüzlere karşı buralarda da Kuvay-ı Milliye örgütlenmeleri kurularak mücadeleler başlamıştır (TİH, 1975: 10-11).

Batı Anadolu'da Yunan işgalinin ilerlemesi zorluklar içinde olan halkın içinde bulunduğu ruh halini çok daha derinden etkilemiştir. Halkın içinde bulunduğu psikolojik

durumu 17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Bey anılarında görmek mümkündür. İzmir'in işgal edilmesiyle içerilere doğru hareket ederek, Akhisar'a 24 Mayıs 1919 sabahı ulaşan Bekir Sami Bey, sabah saatlerinde geldikleri şehrin her tarafına Yunan bayrakları asıldığını ve terzilerin Yunan bayrakları diktiğine şahit olmuştur. Rumlar dışında, Türklerden de bu bayraklardan almak için acele edenlerin yanı sıra Yunan ordusunun şehre girmesi halinde canını ve malını garanti altına alabilmek için yerli Rumlara yaltaklık edenlerde vardır. Rumlar ve kilise papazları, zulümden kurtulmanın tek yolu olarak Yunan bayraklarının evlere asılmasını öğütlemektedir. İzmir'de halka uygulanan zulüm ve katliamların anlatılış tarzı nedeniyle maneviyatı düşmüş olan halk, kolaylıkla Yunan bayrağını kurtuluş çaresi olarak kabullenmektedir (Ünal, 1994: 32).

Yunan birliklerinin Batı Anadolu'daki ilerleyişi küçük çete harekâtlarıyla direniş gösterilmesi dışında etkili olmamıştır. Yunanlıların, bu ilerleyişi, İstanbul'daki Rumların Beyoğlu, Şişli ve Galata caddelerinde otomobil kafileleri halinde sevinç gösterilerine ve taşkınlıklarına neden olmuştur. Anadolu'nun işgaline sevinen Rumlar, Yunan bayraklarıyla süsledikleri deniz vasıtalarına binerek boğaz kıyılarında da zafer yaygaraları koparmışlardır. İzmir'de de şenlikler, kilise ayinleri ve fener alayları tertip edilmiş her taraf Yunan bayraklarıyla donatılmıştı. Burada da Rumlar tarafından Türk halkına hakaretler yağdırılmıştı (TİH, 1972: 11-12).

Görsel 11: İstanbul'un İşgal Günlerinde Büyüka'da Yunan ve İşgal Devletleri Bayraklarıyla Donatılmış Kafeler Sokağındaki Yaşam, Max Fruchterman Kartı (Barış Eraşkın Arşivi).

Celal Bayar (1955: 34-35), anılarında Milli Mücadelenin ilk dönemlerinin nasıl bir ortamda yapıldığına değinir. Adana ve havalisine Fransızlar, Antep, Urfa, Maraş'a İngilizlerin

girdiğini belirten Bayar, İtalyanların da Antalya üzerinden Konya'ya kadar yayılmak istediklerini, nihayet Yunanlıların da İzmir'e çıkarak bütün Ege mntıkasını işgale çalıştıklarını kaydetmiştir. Yunan harbine katılan yetmişlik gazilerin yanında henüz bıyığı terlememiş delikanlıların düşmanı durdurmaya çalıştıklarına dikkati çeken Bayar, ihtiyar ninelerin yanında genç gelinlik kızların bir yanda gazilerin yaralarını sardığını, diğer tarafta gece gündüz yağmur ve kar altında cephelere silah, cephane ve yiyecek taşıdıklarını vurgulamıştır. Bayar, sadece işgalci düşmanla değil, içerden de Kuvay-ı Milliye'ye karşı olanlarla savaştıklarını dile getirmektedir.

Sovyet Tarihçi Abdula Mardanoviç Şamsutdinov (2010: 147), Yunanlılara karşı başlatılan halk direnişini, gerilla birliklerine benzeterek gönüllülerden oluştuğunu ve bu gönüllülerin silahlarının donanımı ve yiyecek, içecek ihtiyacının halk tarafından sağlandığını belirtmiştir. Rus tarihçi, pek çok köylü ve zanaatçının kendine silah alabilmek için malını, mülkünü sattığını ya da rehine koydurduğunu ifade etmiştir.

İzmir ile başlayan ve Batı Anadolu'ya doğru yayılan Yunan işgali halkta büyük bir moral bozukluğu yaratmıştır. Albay Bekir Sami Bey, işgal edilen başka bir ilçedeki durumu da anlatırken, Zeybeklerin kendilerinden beklenen hizmeti kesinlikle veremediğini, savaşa adeta seyirci gibi ilgisiz kaldıklarını belirtmiştir. Vatansever Zeybeklerin bir bölümü çarpışmışsa da mağlup olmuşlardır. Düzenli şekilde ilerleyen Yunan birliklere karşı düzensiz halk kitleleriyle yeterince karşı konulamayacağı, tesadüfi bir galibiyet alınsa bile ertesi gün mağlup olunacağına dikkati çeken Bekir Sami Bey, Ödemiş'e gelirken halkın panik içinde kaçtığını gördüğünü, bazı Zeybeklerin de savaşmadıkları halde kaçtıklarını belirtmiştir. Bekir Sami Bey, yol boyu bir çete mensubuyla konuşarak geldiğini, onların dahi maneviyatlarının çökmüş olduğuna dikkati çekmiştir. Bu durum karşısında kendisinin de morali bozulan Bekir Sami Bey, "Artık Türkiye ve Türkler hasta adam değildir. Ölü Adam'dır. Çam yarması gibi köylüler ve Zeybekler, düşmana karşı zayıf. Fakir ve zavallılara karşı cesur, vurucu, kırıcı ve aslan kesiliyorlar. Metropolitin Müslümanlar arasında parayla çalıştırdığı casuslar varmış. Bu nedenle her şeyi anında öğreniyorlar" ifadelerini kullanmıştır (Ünal, 1994: 79).

Görsel 12: Ege Bölgesinde Yunan İşgaline Karşı Direnen Efeler Konulu Ayine Dergisi'nin 1 Aralık 1921 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).

Kurtuluş Savaşı sırasında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti elçisi olarak Anadolu'ya gelen Mihail Vasilyeviç Frunze (1996:110), izlenimlerini anlatırken, ülkenin maddi durumunun ağır, kentlerden köylere kadar her yerde büyük bir yıkım ve başıboşluk olduğunu belirtmiştir. Frunze, Anadolu halkının 12 yıldır savaşta olduğunu ve savaşın bütün ağırlığının Müslüman halkın omuzlarına yüklendiği, askerlik yükümlülüğünü sadece Türklerin taşıdığına dikkati çekerek, köylerin hemen hiçbirinde erkek nüfus olmadığını ya öldüğünü ya da savaşta olduğunu kaydetmiştir.

Fransız askeri tarih araştırmacısı Binbaşı Larcher, Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu anlatırken, Türkiye'nin güçsüzlükte ve yoksullukta son sınırına vardığını, insan kaynaklarının da savaşlar, ayaklanmalar ve salgın hastalıklarla önemli kısmının yok olduğuna değinmiştir. Larcher, ambarların boşaltıldığını ve Anadolu'da sadece kadınlar, yaşlılar ve 16 yaşından küçük çocukların kaldığını ve maddi kaynakların tüketildiğini belirtmiştir (Şamsutdinov, 2010: 17).

Milli Mücadele'nin başladığı günlerde ordunun elinde neredeyse hiçbir şey yoktu. Silah ve mühimmatın bulunduğu depolar ise İtilaf Devletleri'nin kontrolü altındaydı. Bu dönemde Rusya ile yapılan görüşmeler sonunda Milli Mücadeleye can suyu verecek

yardımların yolu açıldı. 26 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla hazırlanan bir öneri, 11 Mayıs 1920 günü Anadolu Hükümeti tarafından görevlendirilen Hariciye Vekili Bekir Sami Bey’in başkanlığındaki bir kurulun, Sovyet Hükümetiyle görüşmek ve sözleşme yapmak üzere Rusya’ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Heyet’le görüşen Rus yetkililer, ilk etapta Türkiye’ye ancak 20 bin tüfek, 200 makineli tüfek ve bir miktar top ve cephane verilebilecekti. Daha sonraki görüşmeler sonucunda 2 bin 815 adet İngiliz tüfeği ile bin 885 sandık İngiliz piyade cephanesi Trabzon’a yollandı. Bundan sonraki partide ise 32 vagon silah ve cephaneyle 8 adet 7,5’luk İngiliz sahra topu geldi. Rusların yardımları sonraki süreçte artarak devam etti (TİH, 1975: 113 -114).

Rusya’nın bu yardımları ve Mustafa Kemal’in Sovyet lider Lenin ile zaman zaman mektuplaşması iki ülkenin yakınlaştığı yorumlarına neden olmuştu. 28 Ocak 1922 tarihli *Karagöz Dergisi*, Sovyetler ile Ankara Hükümeti arasında artan ilişkilere dikkati çeken bir karikatür yayınlayarak, Mustafa Kemal ile Lenin’i tokalaşırken göstermiştir (Şen, 2006: 94).

Görsel 13: 28 Ocak 1922 Tarihli Mustafa Kemal ve Lenin Görselli Karagöz Dergisi Kapağı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Türk Kurtuluş Hareketi Rusya’dan da dikkatle izlenmektedir. Özellikle İtilaf Devletleri’nin emperyalist güç olarak Anadolu’yu sömürmek üzere işgal ettiği dile getiriliyor ve bu düzene karşı birlik olunması çağrısında bulunuyordu. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi, 1 Eylül 1920 de Bakü’de yaptığı toplantıda bir çağrı yaparak, ulusal kurtuluş mücadelesi veren Türklere yardımların artırılması ve her türlü desteğin verilmesini istiyordu. Yayınlanan bildiride, emperyalistlerin Türkiye halkını daha iyi sömürebilmek için, Sultanın

ülkenin maliyesini yabancı kapitalistlere teslim etmeye zorlandığı, yabancı istilacılara karşı mücadele etmek üzere Kemal Paşa'nın bayrağı altına çağrıldığına dikkat çekilmişti (Adıgüzel, 1985: 14-15).

Milli Mücadele sıralarında Ruslardan tayyare ve denizaltı tedarik etmek için teşebbüslerde bulunulmuş ve zamanla bu gibi malzemenin teminine çalışılmıştır. Zaman zaman tekne ve gemilerle silah ve cephane geldiği gibi para hususunda Ruslardan istifade edilmiştir. Nakliyelerde yalnız silah ve cephane değil, cephane sandıkları arasında kıymetli diğer maddelerde naklediliyordu. Batum Vapuru bir seferinde silahlarla birlikte aynı şekilde ambalaj yapılmış sandıklar içinde beş yüz bin Rus altını da getirmişti (Kuran, 1956: 664-665).

Sadece Ruslar ve Hint Müslümanları değil Suriyeli vatanseverler de Türk Milli Mücadelesine imkânları oranında destek olma gayretinde bulunmuşlardır. İngiliz ve Fransızların davranışlarından tedirgin olan bir kısım Suriyeli, Şam ve Halep gibi şehirlerde ve bazı kasabalarda dernekler kurmuşlardı. Bunlar komşu Türk topraklarındaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle iletişime geçerek Suriye'deki durumu haber vermişler ve silah satın almak üzere Suriye'ye geçen Türklere yardım etmeye başlamışlardı (HTVD, 1956: 402; Tansel, 1973: 181).

Milli Mücadelenin başladığı günlerde Fransız basını, Kuvay-ı Milliye hareketini küçümsemiş, Milli Hareketin Lideri Mustafa Kemal'i etrafında sadece üç beş başıbozuk çetesi olan silik bir general olarak göstermeye çalışmışlardır (Dumont, 1993: 36). Kuvay-ı Milliye yöneticileri, haksız işgaller karşısında, İstanbul Hükümeti'ni direnmeye zorlamış, ancak bunda başarılı olamamıştır. Ordu muharip birliklerinin erleri terhis olunmuş, silah ve cephaneleri elinden alınmış, savaş kabiliyetinden yoksun kadrolar haline getirilmişti. Bu zaman içerisinde Türk Milletinin geleceğiyle ilgili düşüncelerini, güvendiği ve en yakın saydığı birkaç arkadaşından başkasına anlatmayan Mustafa Kemal, İstanbul'da mütarekenin sıkıntılı günlerinde, büyük bir gizlilik içinde, yapmayı planladığı mücadelenin fikir hazırlıklarını yapmış, binlerce Türk'ün, adeta sesleri kısılmış gibi yaşadığı İstanbul'da bir şey yapmanın mümkün olamayacağını anlamıştı. Anadolu'ya geçmek için fırsat kollayan Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'nce 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilerek, 16 Mayıs 1919 tarihinde, Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan hareket edecek ve 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkacaktır (TİH, 1962: 194-195).

Mustafa Kemal'in Samsun'a gidişi Amiral Webb tarafından Sir R. Grahman'a gönderilen 28 Haziran 1919 tarihli yazışmada İngilizler tarafından ilk kez dillendirilmiştir. Belgede, Çanakkale savaşında bir hayli şöhrat yapan Mustafa Kemal'in Sadrazam Damat Ferit tarafından Samsun'a müfettiş olarak gönderildiği, Damat Ferit'in bu görevlendirmede

kötü niyetli olmadığı ancak Mustafa Kemal'in Samsun'a gittikten sonra milliyetçi hareketlere giriştiği, Damat Ferit'in de onu geri çağıracağına söz verdiği bilgileri yer almıştır. Belgeye göre diğer tehlikeli şahıs ise Bandırma Bölge Komutanı Rauf Bey'dir. Bir başka yazışmada Amiral Robeck, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bilgi notunda Mustafa Kemal'in Anadolu'daki etkisinin giderek yayıldığı, Sultanın, İngiliz otoritelerinden, kuvvet kullanarak milliyetçileri durdurmalarını istediğini belirtmektedir (Ulubelen, 1982: 192- 201).

Milli Mücadele dönemindeki ekonomik şartların ne durumda olduğunu çarpıcı bir örnek oluşturması nedeniyle burada değerlendirme gereği duyulmuştur. Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde gerek subaylar ve gerekse diğer memurlar maaş alamamaktadır. Posta idaresi havale edilmek üzere kendisine tevdi edilen paraları idare memurlarının maaşlarına ve diğer acil ihtiyaçlara tahsis ediyor ve paralar sahiplerine gönderilememektedir. 1921 yılı Ocak ayı başlarında Erzurum Posta İdaresi halka 350 bin lira borçlanmış, çeşitli yerlerden havale edilen bu 350 bin lira sahiplerine ödenmediği için bir seneden beri Erzurum'da posta hizmeti yapılamamıştır (Selek, 1968: 522-523).

2.1.1. Milli Mücadelede Antalya'nın Önemi

Milli Mücadele'nin en önemli lojistik noktalarından biri Antalya'dır. Askeri, ekonomik ve stratejik her konuda kent halkı ve yöneticileri Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Özellikle Türk İstiklal Harbi'nin en önemli cephesi olan Batı Cephesi'nin ihtiyaçları Antalyalı vatanseverlerin büyük katkılarıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ankara Hükümeti'nin yurtdışından aldığı silah, cephane ve diğer ihtiyaç malzemeleri burada kurulan nakliyat şebekesi aracılığıyla hızlı bir şekilde cepheye taşınmıştır. Anadolu'da işgallerin başlamasıyla birlikte ilk anda Kuvay-ı Milliyeler örgütlenmiş, ihtiyaç olan bölgelere para yardımı yapılmıştır. Korkutelili vatanseverlerden teşekkül edilen gönüllü birlikleri hemen yola çıkarılmış, 13 Haziran 1919'dan itibaren de Antalya bölgesinin milis kuvvetleri Batı Anadolu'daki cephelere nakledilmeye başlanmıştır. Antalyalıların, Aydın Cephesi'ndeki kuvvetlere yaptıkları para, eşya ve gönüllü müfreze yardımları Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür (Goloğlu, 2014: 73).

Kurtuluş Savaşı'nda Milli kuvvetlerin belini büken en önemli sorunların başında ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Batı Cephesi Komutanlığı, 15 Temmuz 1920'de yayınladığı bir emirle, 1892 ve 1893 doğumlulardan alınacak nakdi gelirlerin milli taburların ihtiyaçlarında kullanılması talimatı vererek, bu işlerin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri aracılığıyla yapılmasını istemiştir. Para sıkıntısı çeken İzmir Güney Cephesi Heyeti Merkezi,

Antalya Müdafaa-i Hukuk Reisliğine başvurarak nakdi bedel paralarını talep etmişti. Antalya ise kasa mevcudunun maliyeye teslimi için BMM Başkanlığından emir alındığını bildirerek olumsuz yanıt vermiştir. Bu konu, Batı Cephesi Komutanlığına aktarılmış, komutanlıkça nakdi gelirlerden başka bir kaynağı olmayan Müdafaa-i Hukuklara yardım edilmesi talimatı verilmiştir (TİH, 1975: 92).

Akdeniz Bölgesi'nin önemli bir bölümünü işgalleri altında bulunduran İtalyanlar, Türkleri kendi yanlarında tutabilmek için mümkün olan her iyiliği ve yardımı yapıyor, Antalyalılar, Yunanlılara karşı olan milli mücadele çabalarında yardımcı oluyorlardı. İtalyanlar, Antalya'da el koydukları cephanelikleri zaman zaman açarak Kuvayı Milliye'nin silah ve cephane eksiklerini gidermiş, bu amaçla ilk silah ve cephane yardımını Ekim 1919'da yapmışlardı. Refet Bey'in Antalya'ya gelerek İtalyan işgal kuvvetleri komutanıyla görüşmesinden sonra, Antalya depolarındaki bütün silah ve cephane, Batı Cephesi'nde kullanılmak üzere Söke'ye aktarılaraq Kuvayı Milliye birliklerine ulaştırılmıştır (Goloğlu, 2014: 73).

Görsel 14: Milli Mücadele Döneminde Satın Alınan Silahlardan Bir Bölümü (Erol Çalışkan Arşivi).

Celal Bayar (1997: 141), anılarında İtalyanların kendilerine yaklaşımlarına ihtiyatla yaklaştıklarını ancak yardıma muhtaç oldukları için de onlardan gelen tekliflere sıcak bakmak durumunda kaldıklarını dile getirmiştir. Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine, İstanbul'da kurulacak yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için, Meclisi Mebusan'a telgraf çeken cemiyetler arasında Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Yusuf

Talat Efendi, Umum Antalya Ahalisi Belediye Reisi Hüsnü (Karakaş), Alanya (Alaiye) İlçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet, Türk Ocağı Reisi Hasan ve Alanya Belediye Reisi Talat Bey de yer almıştır (Goloğlu, 2014: 326).

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı günlerde Antalya'daki vatanseverler de birbiri ardına toplantılar yapmışlar ve bir Heyet-i Milliye oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bundan sonra mutasarrıf Cemal Bey ile görüşen üyeler, onun da desteğini sağladıktan sonra kendilerine tahsis edilen belediye binasındaki bir odada 'Müdafaa-i Heyet-i Milliye Cemiyeti' ünvanı ile toplanmaya başlayarak faaliyete geçmişlerdir. Bu heyet Eski Müftü Yusuf Talat, Karakaş Zade Hüsnü, Eski Mebus İbrişimzade, Posta - Telgraf Müdürü Hasan Tahsin ve Giritli Mehmet Remzi ile Hacı Hatip Osman Efendi'den oluşmuştur. Heyet-i Milliye aracılığıyla Nazilli cephesine asker erzak ve levazım sevkiyatı yapılmıştır (Çelebi, 2002: 179).

İstanbul'a işgal kuvvetlerinin konuşlanması ve ardından İzmir'in işgal edilmesi Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti yöneticilerini endişeye düşürmüş, İtalyan işgali altında olmasına karşın buranın da tehlike içinde olduğu sezinlenmiştir. Yusuf Talat Efendi'nin başkanlığında Belediye Reisi Hüsnü (Karakaş), Vilayet Encümen Azası Rasih (Kaplan), İbrişim Mustafa, Eski Telgraf Müdürü Hasan Bey, Avukat Halil İbrahim, Doktor Galip (Kahraman), Hacı Hatip Osman, Kesikçi Mehmet ve Giritli Mehmet Remzi Bey'den oluşan heyet, milli teşkilatlanmanın ilçelerde de hızlı bir şekilde yapılmasını sağlamışlardır (Erten, 2012: 29).

Antalya'nın işgal günlerini hatıralarında anlatan gazeteci Mazlum Adıson (2013: 167), Heyet-i Milliye'nin kurulmasından kısa bir süre önce Müftü Talat Efendi'nin Mustafa Kemal'e bir mektup gönderdiğini belirterek, Heyet-i Milliye'nin kuruluşunun Eylül-Ekim 1919'lara rast geldiğine işaret etmiştir. Adıson, ayrıca Antalya'da Heyet-i Milliye'den önce İstanbul'un işgali sonrası ordudan ihraç edilen asker ve subaylardan oluşan bir Milli Müdafaa benzeri teşekkülünün bulunduğunu belirtmiştir.

Antalya'da faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdüren Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce her taraftan gönüllü asker toplanmış ve muntazaman cepheye sevk edilmiştir. Vilayetin bütün ilçelerine haberler gönderilerek cephedeki askerler için hırka, elbise, dolak, pamuklu gibi levazımat diktirilmiş ve sevk edilmiştir. Cemiyet, Antalya'da 200 yataklı hastane takımı da hazırlatmıştı. Antalya işgal altında olmasına rağmen bu cemiyet olanca kuvvetini sarf ediyor, milli cepheyi destekliyordu. Nazilli Cephesi ile muntazaman şifre ile muharebe edilerek talimat alınıyordu (Erten, 2012: 31).

Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ocak 1920 başlarında Antalya'dan cepheye büyük oranda bir askeri sevkiyatı ve orduya parasal yardımı yaptığı gibi, İtalyanlardan satın

alınan 2259 tüfek ile temin edilen çok sayıda cephaneyi cepheye göndermiştir. 8 Ocak 1920 tarihinde binlerce kişinin katıldığı bir miting düzenleyerek, işgale karşı konuşmalar yapılmış, İstanbul'daki İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika siyasi temsilcileri ile Matbuat Cemiyeti, Oriental Gazetesi, Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine protesto telgrafları çekilmesi sağlanmıştı (Çimrin, 2002: 66). İtalyan işgali altındaki Antalya'ya bu günlerde 1 Şubat 1920'de Hasan Kemalettin Bey (Gedeleş) Mutasarrıf olarak atanmıştır. Mustafa Kemal'in Genel Sekreterliğini de yapan Hasan Kemalettin Bey'in bizzat Paşa tarafından buradaki çalışmaların yakından takip edilmesi amacıyla gönderildiği değerlendirilmektedir. Çünkü bu günlerde Antalya Limanı'ndan Batı Cephesi'ne silah ve cephane nakliyatları yoğun olarak devam etmektedir (Sönmez, 2012:148).

Özellikle Aydın muharebelerinde Antalya'dan gönderilen silah, mühimmat ve gıda yardımları buranın düzenli birlikler gelmeden önce müdafaa edilmesinde büyük yarar sağlamıştır. Muğla ve ilçeleri ile Antalya'dan silah cephane getirilmesi iyi organize edilmişti. O günlerin ulaşım imkânlarının yetersizliğine rağmen öküz arabaları, develer, atlı arabalardan istifade edilerek uzak mesafelerden nakliyat yapılması, karşılaşılan güçlüklerin ne şartlarda giderildiğinin ortaya konulması bakımından önemlidir (Aydinel, 1993: 190).

Antalyalı kadınlar da Milli Mücadeleye destek olabilmek amacıyla tıpkı Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi büyük çaba göstermişlerdi. 1 Mart 1919'da Antalya'ya gelen Refet Paşa'nın belediye önünde yaptığı konuşmayı dinleyen kadınlar, bir süre sonra 15 Mart 1920'de Antalya Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Antalyalı kadınlar cephe için para yardımının yanı sıra çorap, gömlek, fanila gibi giyim eşyaları dikmişler, hatta Eski Müftü ve Cemiyeti Hayriye Reisi Ahmet Hamdi Efendi'den edindikleri dikiş makineleriyle Balbey Camisi civarında bulunan Susam Arığı Medresesi'nin bir bölümünü terzihane olarak kullanmışlardır (Sönmez, 2012:151).

2.1.2. Antalya'nın İşgali

Antalya'nın işgalinden önce işgali hazırlayan sebeplere ve öncesine bakmakta yarar vardır. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, Anadolu dışındaki topraklarının büyük bir çoğunluğunu kaybetmişti. Müttefik Devletler ve diğer paydaşlarının katılımıyla 18 Ocak 1919'da Paris de Barış Konferansı düzenlendi. Konferansta, Almanya ile 28 Temmuz 1919'da Versay, Avusturya ile 10 Eylül 1919'da San Cermen, Macaristan ile 13 Temmuz 1919'da Trianon ve Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neulliy Barış Anlaşmaları imzalandı. Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşması ise toprakların nasıl bölüşüleceği

üzerindeki belirsizlikler nedeniyle geri bırakılmıştı. Müttefik ülkeler buna rağmen Osmanlı topraklarını ciddi bir mukavemete rastlamadan, mütareke şartlarına aykırı olarak işgal etmeye başlamışlardı. Galip devletler adeta zafer sarhoşluğu içerisindeydi. Oysa Wilson Prensiplerinin 12'nci Maddesine gereğince, Osmanlı Devleti'nin 'Türklerle meşkûn kısımlarına dokunulmaması', ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer milletlere de 'serbestçe gelişmelerini sağlamak imkânı' verilecekti (TİH, 1962: 188).

İtalya, bir taraftan Antalya'yı diğer taraftan da İzmir'i ele geçirerek Batı Anadolu'yu tamamen kendi egemenliği altına alarak, Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurmayı amaçlıyordu. İtilaf Devletleri yanında harbe katılmasının ödülü olarak Antalya ve Güneybatı Anadolu ile Akdeniz kıyılarından pay verilmişti. İtilaf Devletleri kendi aralarında üçlü bir anlaşma daha yaparak yeni alanlar belirledi. Avrupa'da bu gelişmeler yaşanırken Batı Anadolu'ya geçebilmek için fırsat kollayan Yunanistan, I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi söz konusu olunca İzmir ve çevresinin kendisine verilmesini şart koşmuştu. İzmir ve çevresi bir anlaşmaya göre Yunanistan'a ve bir diğer vaade göre de İtalyanlara verilmişti (TİH, 1962: 141).

İzmir'in kendilerine bırakılmayacağını farkına varan İtalyanlar, yeni bir oldu-bitti ile karşılaşmamak için Anadolu'ya çıkışlarını hızlandırmışlar ve müttefiklerin onayını da almışlardır. İtalyanların Antalya'yı işgal etmeleri bu şartlar içinde hazırlandı. Ancak işgali Mondros Mütarekesi hükümlerine göre meşru göstermek için bir bahane bulmak gerekmiş, mütarekenin, 'müttefiklerin emniyetini tehdit edecek bir hadise zuhurunda, herhangi bir noktanın işgalini' içeren 7. madde onlara bu fırsatı vermişti.

İtalyanların Anadolu'yu işgali ya da başka bir deyişle Güneybatı Anadolu'daki emelleri daha erken dönemlerde başlamış, 1913-1914 yılları arasında Antalya'nın da içinde bulunduğu Akdeniz sahil bölgelerine arkeoloji heyetleri göndermişlerdir. Heyetlerin görevi 'arkeolojik incelemeler' yapmaktır. Oysa bu asıl amacı gizlemek için bulunmuş bir yöntemdir. Heyetin gerçek amacı, bölgenin ekonomik, ticari, siyasi, sosyal ve zirai, kültürel yapısını incelemek ve bölgeyi İtalyan hakimiyetine hazırlamaktır (Çelebi, 2002: 7).

STRADA DI SIDE. — La carovana della Missione Archeologica Italiana.

Görsel 15: İtalyan Arkeoloji Heyetleri'nin Side'deki Kazı Çalışmaları (L'illustrazione İtaliana, 1919: 455).

Mütarekenin imzalanmasından bu yana Antalya'ya çıkmak için fırsat kollayan İtalyanlar Marmaris'le birlikte Antalya'da teftişe girişmişlerdi. Limana harp gemilerinin biri geliyor, diğeri gidiyordu. Şehir işgal edilmeden önce papaz ve rahibeler getirilerek yerleştirilmişler, hekimler de parasız tedavi ile halkın fikrini kendileri lehine çevirmek için uğraşmaya başlamışlardır (Erten, 2012: 15). Antalya Mutasarrıflığının 28 Mart 1919 tarihli yazışmasından İtalyan bandıralı Dalaman Vapuruyla konsolos ailesiyle birlikte 4 İtalyan rahibesinin de Antalya Limanı'na geldiği anlaşılmaktadır (BOA, DH.ŞFR.623-41). İşgalden kısa bir süre önce limana demirleyen gemilerden biri ziyarete açılmış, şehrin ileri gelenlerinden bazılarını limandaki bu kruvaziyerleri ziyarete davet etmişler ve bu kişilere gemide gördükleri intizamdan dolayı memnun olduklarına dair İtalyanca belgeler imzalatmışlardır. İtalyanlar, Antalya'yı işgale giriştikleri vakit bu kağıtları, ahalinin İtalyan işgalini 'kendilerinin kabul ettiklerini gösterir bir vesika' olarak ileri süreceklerdir.

İtalyanların Antalya'da ve çevresindeki faaliyetleri İstanbul basının da dikkatini çekmiş, 'dehşetli propaganda' başlığını atan Tasviri Efkâr Gazetesi, 23 Kasım 1913 tarihli haberinde şehrin muhtelif yerlerine İtalyan mallarını tanıtan ilanlar asıldığını, bu ilanlardan birinin de bir caminin duvarına asılmasının Müslüman ahali arasında tepkiye neden olduğunu yazmıştır (Çelebi, 2002: 13).

Şubat sonlarında, Antalya hapishanesinden bazı mahkûmlar firar etmişler, 27 Mart 1919 günü de Antalya'dan Burdur'a giden posta arabası Çubuk Beli civarında soyulmuştu. Bunlar her zaman görülebilecek sıradan polis olaylarıdır. Ancak postanın soyulduğu günün gecesi Antalya'nın Rum mahallesindeki meydanda (Karaoğlan Parkı) kurmaca olduğu tahkikat neticesinde sabit olan bir teneke kutu içerisine konulan barut infilak ettirilmişti.

İtalyanlar, buna bir bomba süsü vererek patlamanın asayişsizliğin sonucu gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir. O geceki karışıklıktan istifade ederek limandaki kruvazörlerinden getirilen 200 civarında silahlı asker İtalyan rahibelerinin kaldıkları binaya yerleştirilmiştir (TİH, 1962: 141-146).

21 Mart'ta da İtalyanlar Antalya'ya çıkacakların İtilaf Devletleri'ne bildirmiştir. Antalya Mutasarrıflığı'nın 25 Mart 1919 tarihli şifreli yazışmasından İtalyanların bu kararının ardından Antalya Limanı'na gelen Fransız Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yetkililerinin İtalyan Hükümeti'nin Antalya ve havalisini işgal etme fikrine Fransa Hükümeti'nin katiyen muvafakat etmediğini beyan ettiği, İtalyanlardan ayrıca harpten önce mektep, hastane ve telsiz telgraf merkezi yapılmak üzere ihdas edilen hususi binaların da tahliyesi talebinde bulundukları anlaşılmaktadır (BOA, DH.ŞFR, 622-74).

Ertesi gün Regia Elena adlı savaş gemisi Antalya'ya gelmiş, İtalyanlar, 28 Mart'ta Hristiyan mahallesindeki patlamayı bahane ederek kente yeni askeri birlikler sevk etmişlerdir (Akşin, 1976: 260). Aynı gün öğleden sonra, saat 15:00 ila 15: 30 arasında limanda bulunan kruvazörden karaya çıkarılan 300'den fazla silahlı deniz eri Antalya'yı işgal etti. Bu arada gemilerden birinde gizlenen Rodos Belediye Başkanının da işgalle birlikte Antalya'ya çıktığı görüldü. Kruvazör Komutanı Deniz Albay Giano Alexandros, halka hitaben hazırladığı beyannamede, 'Antalya ahalisinin can ve mallarını tehlikede olduğunu, Antalya ahalisinin isteği' üzerine, İtalyanların müttefikler ve Amerika Birleşik Devletleri namına asayiş-i umumiyei temin etmek için şehri işgal ettiklerini bildirdi (TİH, 1962: 146; Çelebi, 2002: 80; Moğol, 2015: 88).

Görsel 16: Antalya'yı İşgale Hazırlanan Regina Elana Kruvazörü'nün Antalya Kıyılarına Dönük Topları (Cecini, 2014: 50).

Mustafa Kemal'in isteği üzerine Anadolu'nun tüm bölgelerinden gelen protesto telgraflarına karşılık, İtalyan Yüksek Komiserliği bir açıklama yapmış 'İtalya ordularının Rodos'daki Başkomutanlığına tebliğ edilen asker çıkarmanın işgal mahiyeti taşımayıp, inzibatın temininde mahalli hükümete yardımcı olmak maksadıyla' yapıldığı ileri sürülmüştür (BOA, DH.ŞFR, 97-355).

İtalyanlar işgali, Osmanlı Hükümetiyle yaptıkları anlaşma gereği yaptıklarını iddia etseler de Osmanlı Hükümeti'nin işgal karşında ilk anlarda sessiz kaldığı ve protesto ettiği görülmektedir. Daha sonraki süreçte Osmanlı Hükümeti temsilcilerinin bu durumun bir işgal olmadığı şeklinde beyanlarının olması kafaları karıştırmıştır (Çelebi, 1993: 495-496).

İşgal için bahane arayan İtalyanların, 'patlama', 'posta arabası soygunu' ve 'mahkûmların kaçması' gibi olayların kendileri tarafından planlanan birer düzmece olduğu yıllar sonra İtalyan arşivlerindeki istihbarat yazışmalarından ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yaşayan İtalyan Gazeteci Romano Damiani², tarafından İtalyan arşivlerinde yapılan araştırma sonucu belgeler arasında yer alan bir mektupta işgalin nasıl hazırlandığı açıkça görülmektedir. İstanbul'da bulunan İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza, İngiliz ve Fransızların kendi aralarındaki gizli anlaşmalardan sonra İtalyanların Anadolu'ya sokulmaması gibi bir gelişmenin ortaya çıktığını fark etmiştir. Sforza bir an önce Wilson ilkelerine uygun bir işgal planı yapılması için Ege'deki İtalyan Kuvvetlerinin Komutanı Elia'ya şifreli mektup hazırlamış, İngilizlerin bu şifreyi çözmeleri ihtimaline karşı da bu talimatını özel bir İtalyan torpidosu ile göndermiştir.

Sforza, mektubunda Wilson ilkelerine dayanarak, Anadolu halkının İtalyan yardımını talep etmediğine dikkati çekerek İtalyanlara karşı koymalarına mani olunmasını istemiştir. Kendisinin de İstanbul'a geldiği günden beri Türklere karşı güçlü bir sempati politikası güttüğünü ifade eden Sforza, Türklerin, sırf bir gün 'Yunanlıların Anadolu'ya hakim olmaları' karşısındaki korkularını çok iyi değerlendirdiğini, Yunanlılardan kurtulmanın tek çaresinin, İtalyanların yönetimine dayalı bir idare talep etmek olduğuna onları inandırdığını belirtmiştir. Belgelerden, Sforza'nın işgalden bir süre önce Antalya'nın bazı ileri gelenlerini Antalya açıklarında bekleyen gemilere davet ederek gezdirmeleri sonrası 'İtalya'nın yardımı lehine

² Romano Damiani, 1929 yılında Roma'da doğmuş ve babasının Mersin İtalyan Konsolosluğu'na görevli olarak atanması nedeniyle aynı yıl Türkiye'ye gelmiştir. Mersin Lisesi'ni bitirdikten sonra 1950'de Milano Katolik Üniversitesi'nde yatılı olarak Hukuk Fakültesi'ne devam eden Damiani, 1960'da İtalya'nın yarı resmi haber ajansı ANSA tarafından Ankara'ya temsilci olarak tayin edildi. Bu sıfatla Türkiye'de 35 sene gazetecilik yapan Damiani, emekli olduktan sonra Türkiye'ye yerleşerek evlenmiş ve Türk toplumu ve tarihi üzerine çalışmalar yapmaktadır (Damiani, 1998: arka kapak).

beyanlatları ve taleplerinin harekete geçirilmesi için imzalattıkları beyanname' için bizzat talimat verdiği de anlaşıyor. Mektupta ayrıca Türklerin İtalya'dan yardım alabilecekleri teşkilatlar kurulması da istenirken, Türkiye'ye bunlar için özel seçilmiş çok zeki ajanların gönderilmesi talimatını da vermektedir. Bu ajanlar arasında doktorlar, teknisyenler ve din adamları da vardır (Damiani, 1998: 32-34).

Orhan Koloğlu (1981: 67), İtalyanların Anadolu toprakları üzerindeki emellerini gizlemeye çalışsalar da 'Anadolu'da Yunan işgalindense İtalyanlar gelsin' düşüncesini yaymaya çalışıldığına bunun da İtalyan etkili ajanları tarafından yürütüldüğüne işaret etmektedir. İtalyanların gerçekten Türklere çok dostça davrandığı ve kamuoyunun desteğini sağladıklarını belirten Koloğlu, ancak aynı zamanda paylaşma çabalarında hisselerini de kaybetmek istemediklerini vurgulamaktadır. Bu duruma rağmen İtalyanlar hakkında kamuoyunda fazlasıyla olumsuz bir hava olmadığını kaydeden Koloğlu, özellikle Malta, Girit ve Trablusgarp gibi yerlerden gelip Antalya'ya yerleşmiş olan unsurlar arasında kendilerine kolaylıkla taraftar bulabilmelerinin önemli rol oynadığını, Yunanlıların aksine şiddete başvurmadıklarını ve yardım perdesi altında sızma siyaseti uyguladıklarına değinmektedir.

Görsel 17: İtalyan Askerleri Antalya Burdur Arasındaki Bir Mevkide Türk Köylülerle (Cecini, 2014: 56).

Antalya'nın işgalinden bir süre sonra 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, Bursa'daki 17. Kolordu Komutanlığı'na 27.6.1919 günü çektiği şifreli telgrafta, Antalya'ya çıkarılan İtalyanların yürüyüşlerinin döküntülü ve düzensiz olduğuna dikkati çekerek, ülkeyi istila amacıyla olduklarını belirtmiştir. Burdur ve Isparta'da gördükleri mukavemet nedeniyle ilerleyemedikleri, askerlerin çoğunun da Bolşevik olduğu belirtilen telgrafta, Cemal Paşa,

İtalyanların şimdiye kadar 50 kadar silah sattıklarını daha fazla silah alınması için gerekenin yapılacağını belirtmiştir (Ünal, 1994: 144).

Antalya'ya çıkarılan ilk İtalyan kuvveti bir makineli tüfek bölüğü ile 600 kadar silahlı deniz erinden oluşmuştur. Şehrin işgali tamamlandıktan sonra silahlı deniz erleri geriye alınarak bir takımı otomatik tüfeklerle donatılmış 500 mevcutlu bir tabur ile 30 jandarma eri karaya çıkarılmıştı. Bu askerlerin bir kısmı evlere bir kısmı da şehir haricindeki çadırli ordugâha yerleştirilmişti. Şehre giren önemli yollara nöbetçi ve makineli tüfekler yerleştiren İtalyanlar, silah ve cephane depolarına da kendi nöbetçilerini dikerek ve Antalya'daki alayın elinde bulunan fazla silahlarında depolara konulmasını talep etmişlerdir. Gelişmeleri İstanbul'a bildiren Antalya'daki 176'ncı Alay Komutanlığı, İtalyanların, Türk kuvvetlerinin şehirden çekilmelerini istemeleri halinde ne yapılması konusunda da talimat istemişti. Harbiye Nezareti, Antalya'da orduyu temsil eden kumandan veya kıtanın hiçbir surette yerlerini terk etmemelerini emretmiştir (TİH, 1962:147). Antalya'nın işgalinden sonra İtalyanların bölgeye asker takviyesi yaptıkları görülmektedir. 10 Nisan 1919 tarihli Aydın Mutasarrıflığının Rodos'tan Fethiye'ye gelen Müslüman bir kaptan tarafından verilen bilgiye dayanarak, Rodos'ta sekiz bin İtalyan askerinin toplandığı ve bir miktarının Antalya ve Fethiye'ye çıkarılmak üzere teçhizatlı olarak bir nakliye vapuruna bindirildiğini haber vermektedir (BOA,DH.ŞFR.625-57).

İtalyanların Antalya ve civarını ilk işgal teşebbüsünün 1919'un başlarında olduğu görülür. Bu günlerde Rodos'tan hareket etmiş olan savaş gemileri ve birliklerin amacı Antalya, Marmaris ve Fethiye'yi işgal etmektir. Hava şartlarının uygun olmaması ve Dışişleri Bakanlığı'nın, Anadolu'nun işgal edilmesinin bugün ki şartlar altında mümkün olmadığını yönündeki uyarısı üzerine son anda vazgeçilmiştir (Çelebi, 2002: 69). Antalya'nın işgali üzerine İzmir'deki 17. Kolordu işgalin Mondros Mütarekesi'ne aykırı bulunduğunu belirterek, İzmir'deki İngiliz, Fransız ve İtalyan mümessillerine protestoda bulunmuş, Antalya ahalisi de İtilaf hükümetlerine protesto telgrafi göndermiştir. Bu protestoları dikkate almayan İtalyanlar takip eden günlerde bu kuvvetlerini devamlı artırmışlardır. 26 Mayıs tarihi itibarıyla Antalya'daki İtalyan işgal kuvvetleri, Miralay Vibrioni komutasında 3 bin 500 mevcutlu piyade alayı, 4 toplu bir cebel bataryası, 1 makineli tüfek bölüğü, 40 otomobil, 300 hayvan ve 120 araba kuvveti olduğu anlaşılmaktadır (Köstüklü, 1990: 16; Erten, 2012: 26).

Doğudaki iktisadi hakimiyetlerini güçlendirme amacıyla olan İtalyanların İzmir ve Kudüs'te Banca di Roma şubelerini faaliyete geçirdikleri görülür. İtalyanlar bankanın Antalya Şubesi'ni ise işgalden bir süre sonra açacaklardır. 57. Alay Tümen Komutanı Şefik Aker, İtalyanların Antalya'da banka kurma çalışmaları Müdafaa-i Milliye Vekaletine gönderdiği 29

Nisan 1920 tarihli şifreli telgrafta bildirmiş, şubenin birkaç gün içinde açılmasının beklendiğini ve bu konuda kendilerince ne yapılması gerektiğini sormuştur (Çelebi, 2002: 15).

İtalyanların Antalya'yı işgal etmeleri ve işgal sahalarını genişletmek istemeleri müttefiklerin tepkisine neden olmuş ve sert bir dille protesto etmişlerdir. Antalya'nın işgali öncesi her türlü işgal girişimine sert bir şekilde karşılık verilmesi çağrılarında bulunan gazeteci Emin Bey ve arkadaşı Giritli Zeki, İtalyanlar tarafından gözaltına alınmıştır. Antalyalı vatanseverler İstanbul'a götürülmek üzere gemiye bindirilmişlerse de Yunanlılarla aralarının açılması sonucunda bu kişiler İzmir'de serbest bırakılmışlardı. Celal Bayar (1997: 198), ittihatçı olması nedeniyle Damat Ferit Paşa Hükümetinin işgal güçlerine engel çıkarabilecek durumda olanların İstanbul Divanı Harbine gönderilmeleri girişimlerinde bulunduğunu bu işe işgal komutanını karıştırmak Emin Bey'in (Adison) de yakalanmasını sağladığını belirtmiştir. Bayar, İtalyanların da Antalya'da işgale karşı koyabilecek kimseleri ortadan kaldırmak, önlerindeki engelleri yıkmak için çalıştıklarını da ifade etmektedir.

Aydın'daki 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey (Aker) işgalden birkaç gün sonra Antalya'ya gelerek şehirdeki genel durumu gözlemlemiş ve rapor etmiştir. Şefik Bey, raporunda yerel yöneticilerin işgale karşı sert tepki gösterememesinden dert yanmış, buna karşın halkın işgalden rahatsız olduğunu belirtmiştir (Erten, 2012: 25). İtalyanlar, Haziran ayı sonunda Burdur'a girecekler ve bunu takiben Antalya'nın ilçelerini işgal etmeye başlayacaklardır. Bu maksatla Temmuz başlarında İtalyan zırhlıları himayesinde nakliye gemileriyle işgal kuvvetleri gelmeye devam etmiş, diğer yandan da İtalyan politikacıları ve subayları çevre ilçelere giderek buraların işgali için durum tespitinde bulunmuşlardır. 25 Haziran'da 200 piyade askeri, 2 makineli tüfek, 5 araba erzak ve cephane, 4 otomobil ve 16 hayvandan oluşan İtalyan kuvveti, Burdur'a doğru hareket etmiş, geçtikleri bölgelerdeki ahaliye iyi davranıp, yaptıkları alışverişlerde fazla para vererek halkın sempatisini kazanmaya çalışmışlardır. Şehre giren İtalyanlar Burdur'u resmen işgal etti. Halıcı Abdizade Edhem Efendi'nin Hükümet Konağı karşısındaki evini karargâha çevirerek, binaya telsiz istasyonu kurmuş ve İtalyan bayrağı asmışlardır. İtalyanlar işgalden sonra otomobillerle silah ve cephane takviyesi yapmaya devam etmişlerdir (Köstüklü, 1990: 17-25).

İtalyanların Burdur bölgesine gelişlerine 7-8 yaşlarında tanık olan Bucaklı Ali Efe işgal günüyle ilgili hatıralarını hemşehrisi Abdullah Çepni³ye (60) anlatmıştır. Abdullah Çepni Ali Efe'nin ilçenin en tanınmış kişilerinden biri olduğunu ve uzun dönem muhtarlık

³ Abdullah Çepni ile İtalyanların Burdur ve çevresini işgaliyle ilgili hatıraları konulu söyleşi, 27.02. 2022, Cumhuriyet Meydanı Tophane Parkı, Antalya.

yaptığı belirterek, zaman zaman hatıralarını insanlarla paylaştığını söyleyerek kendisine de çok ilginç gelen bir anısını da şöyle aktarmıştır:

“İtalyanlar Burdur’u işgal etmek üzere geldikleri Bucak’ta o zaman ki adıyla Koca Muhar mevkisinde karargâhlarını kurarak mola vermişlerdir. Araçlarla gelen konvoyu gören köylüler de buraya gelerek ilk kez otomobil ve kamyonları görmüşler, şaşkın bir şekilde bu araçlara bakmışlardır. Bir süre sonra içlerinden bazıları (çocuklar da olabilir) kamyon ve otomobillerin önüne saman, su ve yeşillik türü yiyecekler koyarak beklemeye başlamışlar ancak bir hareketlilik olmayınca ‘Bunlar arpa ve saman yemiyor, su içmiyor bunlar nasıl gidiyor şeklinde sorular sorarak İtalyanlardan bilgi almaya çalışmışlar. İlk kez gördükleri bu araçları birer canlı varlık zannetmişlerdir”.

Bu söyleşiden anlaşıldığına göre Bucak halkı ilk kez motorlu araçları İtalyanlar aracılığıyla tanışmışlar ve bu araçları canlı birer varlık olarak görmüşlerdir. Abdullah Çepni, Ali Efe’nin anılarını anlatırken özellikle İtalyanların ne kendilerine ne de bölgede işgal ettikleri yerlerde Türk halkına bir zararlarının olmadığını vurgulamıştır.

Antalya ve Burdur’dan sonra daha içerilere doğru ilerleyen İtalyanlar Konya’yı da 26 Nisan 1919’da işgal etmişler ve bir alay askeri burada konumlandırmışlardır. İtalyanların Konya’ya gelişini halk sokaklarda izlemiş ve askerlerin düzensizlikleri ve itici hareketleri dikkatlerden kaçmamıştır. “Önde parlak tüylü Karabinyerler (İtalyan jandarması) geçti, arkadan pelerinin sağ eteğini Sezar gibi sol omuzuna atmış at üstünde bodur Kapitoner (üst subay) takip etti, sonra da kırita kırita yürüyen bir sürü çelimsiz yaya subay ve neferler. Ne tuhaf, ne oynak alaydı. Ne sırtkan, ne yılışkan insanlardı... Yürürken ne çok kırıtıyorlar, etraflarına ne çok sırtarak bakıyorlardı ve biz seyrediyoruz” (Yazman, 2006: 7).

Görsel 18: İtalyan Karabinyerler’in (Jandarma) Geçiş Törenini Gösteren Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal, İtalyanlarla ilgili peş peşe talimatlar vermiştir. Burdur Askerlik Dairesi Reisi İsmail Bey'e gönderdiği şifreli telgrafta, İtalyanlara karşı dikkatli olunması, Kuvay-ı Milliye'nin harekât ve teşebbüsâtı ile ilgili bilgi verilmemesi ve bunların hala bir işgal kuvveti olduğunun unutulmaması uyarısında bulunmuştur. İtalyanların, halk ve mahalli yöneticilerle yakınlaşma girişimleri üzerine Mustafa Kemal Paşa Nazilli'de bulunan Refet Bey'e (Bele) 5 Ocak 1920'de şifreli bir telgraf göndermiştir. Burdur, Isparta ve Antalya halkının savaştan dolayı yorgun olmasına rağmen istiklallerini muhafaza etmek için her fedakârlığa hazır oldukları halde, mahalli yetkililerin İtalyanlarla iş birliği yapması ve onlara karşı yakınlaşma göstermelerinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal, İtalyan işgal kuvvetleri yararına faaliyetlerde bulunan şahıslar konusunda Nazilli Mevkii Komutanı Servet Bey'e de göndermiş olduğu 18 Şubat 1920 tarihli telgrafında, Antalya ve Burdur havalisinde bazı memur ve eşrafın İtalyanlarla dikkat çekici zararlı münasebetleri olduğunun ihbar edildiğini belirterek, gerekli tedbirlerin alınması ve bu tür kişiler hakkında da işlem yapılması talimatını vermiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1992: 143-145).

Sovyet tarihçisi Abdula Mardanoviç Şamsutdinov (2010: 166), 1920'nin başlarında, Anadolu'nun Güneybatısında, Antalya, Muğla, Isparta ve Kuşadası'nı işgal eden İtalyanların güçsüzlükleri nedeniyle mümkün oldukça silahlı çarpışmalardan kaçındıklarını ve yerel yöneticilerle iyi ilişkiler kurma çabasında olduklarını belirtmektedir. İtalyanlar işgal ettikleri yerlerde halkın tepkisini ve direnişini kırmak veya yok etmek için işgalin başından sonuna kadar yumuşak bir politika izlemişler ve ahaliye sert davranmamışlardır. Halkın kendilerine bağlanması için onlara hoş görünecek faaliyetlerde bulunmuşlar ve işgal ettikleri yerlerde kolayca yerleşebilmek için gayet planlı, düzenli birtakım metotlar uygulamışlardır. Politikaları gereği, önce asayiş ihlal ederek halkın mevcut otoriteye olan güvenini sarsmışlar, sonra asayiş temin etmek bahanesiyle işgalleri gerçekleştirmişlerdir (Küçükoğlu, 2006: 46).

Antalya'nın işgali İtalyan kamuoyunda doğal olarak olumlu karşılanmıştı. Gazeteler aynı ağızdan çıkmış gibi işgalin halkın talebi üzerine yapıldığını ileri sürmüşler ve kendi vatandaşlarına bu şekilde duyurmuşlardır. İtalyan Haber Ajansı Stefani, işgalden 5 gün sonra yayınladığı bültende, 'İşgalin halkın can güvenliği ve düzeni sağlamak için yapıldığını' iddia etmiştir. Corriere d'Italia gazetesi de 3 Nisan tarihli nüshasında 'Antalya İtalyan denizcileri tarafından işgal edildi' ve bir gün sonra da 'İtalyan birlikleri Anadolu'ya neden çıktı' başlığı ile okuyucuların karşısına çıkmıştı. 'Antalya'ya İtalyan çıkarması' başlığını atan Corriere della Sera gazetesi göre 'İtalyan birlikleri Antalya'yı, mahalli yetkililerin asayiş

sağlanmasına yardımcı olmak ve halkın isteği üzerine işgal edildiğini' ileri sürmüştür (Çelebi, 2002: 85).

İşgallerle ilgili gelişmeleri anlık olarak takip eden Mustafa Kemal, yöneticiler olarak sağduyulu davranmaları gerektiğini vurgulamış ve gelişmelerin titizlikle takip edilmesini istemiştir. Mustafa Kemal, 56. Fırka Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği 10 Kasım 1919 şifreli mektupta genel durum değerlendirmesinde bulunmuş ve işgal kuvvetleriyle ilgili şu görüşlere yer vermiştir:

“İngilizler milli teşkilatımızdan korkmaktadırlar. Çünkü müstakil bir Türkiye İngilizlerin hiç işine gelmez. Fransızlar memleketimizden azami istifa etmek istiyorlar. Bu nedenle Yunanlıları bu maksatla başımıza musallat ettiler. ... İtalyanlar kendi zaafılarını bildikleri için memleketimizin kuvvetlenmesini istemezler. Fakat kuvvetli bir devletin himayesine, korumasına girmesini de istemezler. Bu sebeple istiklalimiz taraftarıdır. Yunanlıları, Fransızların işgallerine karşı onlar da Antalya havalisini elden çıkarmamağa gayret etmektedirler. Amerikalılar memleketimizi gezdiler gördüler. Bu maddi menfaatperest hükümetten büyük bir şey beklemek doğru değildir. Hepsine maksadımızı yani vatani parçalanmağa razı olmayacağımızı, devletimizin istiklalini temin etmek gayemiz olduğunu açıkça söylemeliyiz” (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1992: 109).

2.1.3. İtalyanların Antalya'daki Altyapı Çalışmaları

İstiklal Harbi'nde Türklerle İtilaf Devletleri arasında en az anlaşmazlığı olan devlet İtalya olmuştur. İtalyanlar, Türklere önemli bir maddi yardımda bulunmamışlarsa da Londra Konferansı için Ankara Hükümeti tarafından temsilci olarak Roma'ya gönderilen Cami Bey'e yardımcı olmuşlar ve savaşın devamı sırasında İtalyan subayları tarafından Yunan kuvvetlerinin cephe hareketleriyle ilgili kısmi bilgi verilmesine müsaade etmişlerdir. İtalyanlar Anadolu üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek için yardım vaadiyle çeşitli projeler tertipleyerek Türklere kabul ettirmeye çalışmışlardır. Batı Anadolu'nun önemli sahil kentlerini işgal eden İtalyanların iç kamuoyu, Yunan ordusunun Türklere karşı kesin bir başarı kazanamayacağı yönündedir. Türklerle iyi ilişkiler kurulması ve bazı ekonomik yararların Türklere sağlanması, İtalyan kolonisindeki Müslüman toplumların isyan etmelerine engel olmuş, Ankara Hükümeti ile dostluk siyaseti yürütme çabası göstermişlerdir (TİH, 1972: 9).

1912 Uşi Antlaşmasıyla 12 Adalara geçici olarak yerleşen İtalya, Roma İmparatorluğu'nun temsilciliğine soyunmuş, 2 Ağustos 1913'te Antalya'ya bir konsolosluk açarak, İtalya-Antalya arası vapur seferleri başlatmışlardır. Halka iyi görünmek için bir hastane ve haberleşmeyi sağlayabilmek amacıyla da bir posta telgraf merkezini faaliyete geçirmişlerdir. İtalyanlar, lise seviyesinde bir de okul açmışlarsa da Karakaşzade Hüsnü

Efendi'nin çabası ile Müslüman ve Hristiyan tebaanın çocuklarını göndermemeleri nedeniyle kapanmıştır (Güçlü, 1994: 13). İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra işletilemeyen İtalyan okulunu ve hastanesini daha büyük kapasitelerle tekrar faaliyete geçirmişlerdi. Antalya Mutasarrıflığının 8 Mayıs 1921 tarihli yazışmalarından Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Antalya'da İtalyan mektebi ve benzeri müesseseleri açan kişinin İtalyan Vikont Dariri olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişi savaş nedeniyle diğer İtalyanlarla birlikte İstanbul'a dönmüştür (BAO, DH.EUM.5.Şb; 78-25).

İtalyanların Antalya'ya yavaş yavaş kendilerini alıştırmaya başladıkları ve halkla da yakınlaşma çabasında oldukları istihbarat görevlileri tarafından görülmektedir. Bu durumun ileri safhalara geçtiğini anlayan Antalya Mutasarrıflığı Ankara'yı uyarma gereği duymuş, bu uyarı üzerine de Dahiliye Vekili Adnan Bey 12.10.1920'de işgal altındaki Denizli, Menteşe, Aydın Mutasarrıflıklarına gönderdiği şifre telgrafta, Antalya, Burdur, Muğla, Kuşadası mıntıklarında İtalyanların pek sakin, fakat o derece de sinsî bir siyaset takibiyle memlekete yerleşme ve işgal ettiği bölgelerin ekonomik faaliyetlerini ellerine geçirme amacıyla olduklarını belirtilmiştir. Telgrafta ayrıca, her ne kadar içinde bulunulan durumun İtalyanlarla yeni bir sorunun çıkmasına uygun olmamasına karşın, işgalcilerin kendi haline bırakılmamaları, her şeyi yapmalarına müsaade edilmemesi, her hareketlerinin Ankara'ya bildirilmesi talimatı verilmiştir (Köstüklü, 1990: 51).

İtalyanlar bölgeyi sıkı bir gözetim altında bulundurma amacıyla Kaleiçi'nde bir konsolosluk açmaya karar vermişler ve Antalya Ticaret Odası Başkanı Tüccar Osman Efendi'nin evini bu amaçla kiralamışlardır (Çeltikçi, 2014: 22). Bu konsolosluk binasının tam olarak yerinin belirlenmesi amacıyla yaptığımız alan taraması İtalyan fotoğrafçıların ve Antalyalı editörlerin fotoğraflarının analiz edilme yöntemiyle belirlenmiştir. Ayrıca Kaleiçi'ndeki tarihi binaların restorasyon işlerini yürüten ilgili kişiler de konsolosluk binasının burası olabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Eski ve yeni fotoğrafların karşılaştırılmasıyla belirlenen yerin Kaleiçi Kılınçarslan Mahallesi Hıdırlık Sokak'ta olduğu anlaşılmıştır.

Görsel 19: İtalyanların 1913’de Açtıkları İlk Konsolosluk Binası ve Bugünkü Görünüşü (sağda),
(www.pingudumuzayede.com, Kaynak Hüseyin Kanber).

Anadolu’ya tamamen yerleşme niyetinde olan İtalya’nın bu niyetini yaptığı yatırımlarla ortaya koyduğu görülmektedir. Antalya’yı kendi vatanları gibi imar etmeye girişen işgalciler, Antalya cezaevi önünden Burdur Caddesine kadar (Güllük Caddesi) olan yolu, ücretini ödeyerek ahaliye yaptırmışlardır. Bunun dışında Korkuteli, Finike, Antalya ve Burdur hattında yol inşa etmek için çalışmalara başlamışlardır (Moğol, 2015: 156). Çeşitli metotlarla halkın sevgisini kazanmaya çalışarak, halka ‘İtalyan hamiliği’ imajını verme amacıyla olan İtalyanlar, işgal ettikleri kentlere doktorlar getirerek, halkın sağlık ihtiyaçlarını gidermeye gayret etmişler, işgalden birkaç ay sonra Antalya-Burdur- Korkuteli arasında haftada iki defa otolarla yolcu taşımaya başlamışlardır. Diğer yandan Burdur sokaklarında devriye gezen İtalyan askerleri, çocuklara kartpostal ve çikolata dağıtmak suretiyle kendilerini halka sevdirmeyi denemişlerdir.

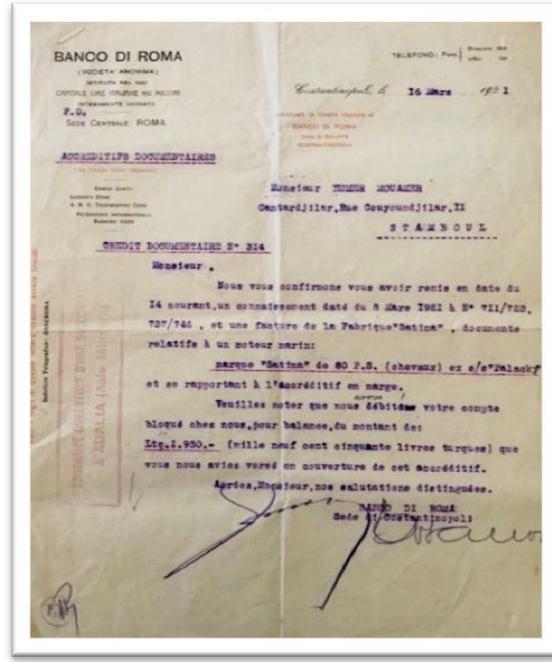
Görünüşte Türkleri Yunan baskısından korumayı amaçlayan İtalyanlar, Antalya ve Burdur bölgelerinde bazı tüccar ve kişilere ‘himaye vesikası’ adı altında belgeler dağıttıkları ve nüfuslarını artırma gayretinde oldukları anlaşılmış, bu tür vesika edinenlere şiddetli cezalar verilmiştir. İtalyan papazlar Antalya, Burdur ve Konya sokaklarında ülke bayrakları renklerinde kırmızı, beyaz ve yeşil renkli kuşaklar satarak İtalyan himayesi fikrini aşılama çalışmışlardır. Arşiv belgeleri analizleri sırasında bazı özel arşivlerde İtalyanların halka dağıttıkları değerlendirilen propaganda kartlarına rastlanılmıştır (Köstüklü, 1990: 43-45).

Bu kartpostallardan bir tanesinin ön yüzünde ‘Türkleri ve dostlarını düşmanlarına karşı koruyan ve onlara hadlerini bildiren İtalyan askeri’ ile başka bir propaganda kartında ise ‘Trablusgarp Savaşı’nın sona ermesi anısına basıldığı anlaşılan ve üzerinde Sultan Mehmed Reşad ile İtalyan Kralı’nın portrelerinin çelenk içerisinde yer aldığı iki ülke bayraklı görseller bulunmaktadır. İtalyanların ayrıca halka sempatik görünmek amacıyla üzerinde ‘İtalyan Malı’ yazılı sigara kağıtları ve tütün dağıttıkları da değerlendirilmektedir.

Görsel 20: Türkleri ve Dostlarını Düşmanlarına Karşı Koruyan ve Onlara Hadlerini Bildiren İtalyan Askeri Görselli İtalyan Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Savaştan çıkan Türk halkının ekonomik olarak yaşadığı sıkıntılardan faydalanma yoluna gittikleri görülen İtalyanların, sağlık ve eğitimden sonra iktisadi alanda da işgal bölgelerindeki halka yönelik çalışmalar yapmışlardır. Buralarda açtıkları Banca di Roma ve Banca Commerciale Italiana bankaları şubeleri aracılığıyla yine kendi tüccarları tarafından satılan zirai makineleri almak ve yatırım yapmak için paraya ihtiyacı olan ahaliye, arazisini ipotek ederek uzun vadeli kredi vermişlerdir.

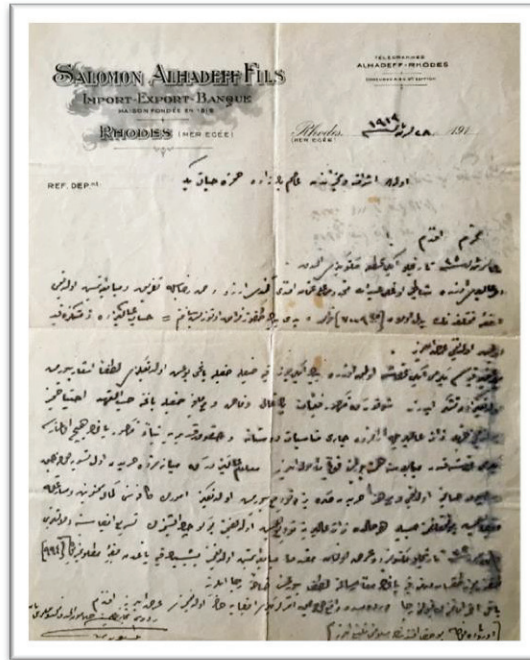
Görsel 21: Banco Di Roma İstanbul Şubesi'den Antalya Şubesine Gönderilmiş 16 Mart 1921 Tarihli Ticari Yazışma (Orhan Çakmur Arşivi).

Antalya'da açılan İtalyan bankaları ayrıca Ankara Hükümeti'nin Avrupa ile olan alışverişlerinde aracı rolü görmüşler, özellikle de silah, mühimmat, uçak ve diğer ordunun ihtiyacı olan malzemelerin karşılığının gönderilmesinde önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. Özellikle İtalyan Ticaret Bankası aracılığıyla Roma'ya yapılan nakit alışverişi bu şehir üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, bu dönemde Antalya'da, İtalyan malları satılan mağazalar da açılmış, değerleri üzerinden mal satmışlardır. İtalyanlar çiftçiler için traktör satışı da yapmışlardır. İtalyanlar işgal bölgelerindeki karayollarını – daha çok kendi araçları için- tamir edilmesi yönünde de çalışmalar yapmışlar, Antalya-Burdur ve Konya-Antalya yollarını bölge ahalisini ücretli çalıştırmak suretiyle tamir ettirmişlerdir. Halk tarafından zaman zaman bu çalışmalar hoş karşılsa da işgalcilerin bu girişimleri bazen mahalli yöneticiler tarafından yayılmacı politikalarına hizmet edeceği gerekçesiyle engellenmiştir. Antalya'dan Burdur'a ve Korkuteli'ne yolcu taşımaya başlayan İtalyanlar, yolcuları 20 kiloya kadar yükleriyle birlikte 4 lira karşılığında taşımışlar, kendilerinden düşük ücretlere yolcu taşınmasından rahatsız olan Türk nakliyatçılar bu araçların geçtikleri zamanlarda yollara delici malzemeler atarak lastiklerini patlatma yoluna gitmişlerdir (Çelebi, 2002: 157- 159).

İtalyanlar, işgal döneminde Rodos ile Antalya arasındaki ticari faaliyetlerini artırmışlardır. Ana karadan getirecekleri ihtiyaç malzemelerinin maliyetlerinin yüksek olması ve Antalya'daki özellikle zirai ürün çeşitliliği fazla olması birkaç sebepten birisidir. Nitekim, 28 Şubat 1919 tarihli bir yazışmada, 'Rodos Belediye reisi ile oradaki işgal kuvvetleri levazım

reisinin Antalya'ya gelerek şeker, kahve, pirinç, elbise gibi maddeleri vererek karşılığında un almak istediklerini' bildirilmiştir (BOA, DH.ŞFR; 618-31).

Antalya halkının tarımsal ürünleri dışında çok fazla ticari emtiaya sahip olmamalarını fırsata çeviren İtalyanlar, Rodos'tan halkın ihtiyaçlarına yönelik ürünler ithal etmeye başlamışlardır. Başta giyecek maddeleri olmak üzere, Antalya'nın pek çok ithal malına ihtiyacı vardı. İzmir ve Rodos'ta şubeleri bulunan ve sahipleri Yahudi asıllı Salomon El Hadeff Bankası, ayrıca ticari faaliyetlerde de uğraşmaktadır. İlk olarak 1913'de Antalya'ya gelerek bir mağaza açan Elhadeffler daha sonra talepler nedeniyle mağaza sayısını artırmaya yoluna gitmiştir. Ancak Elhadeffler, ziraat alet, demir, giysi, ayakkabı, nalburiye vs. dahil olmak üzere sayısız mal getirecekleri için, Antalya limanının tahliye vasıtaları yeterli gelmeyecektir. Mavna sayısı yetersiz ve kullanımda olanlarda çürümüştür. Gelecek tonlarca malın vapurlardan gecikmeksizin boşaltılması için daha büyük taşıma araçları ve dubalar lazım olacaktır (Çimrin, 2002: 53).

Görsel 22: Merkezi Rodos'ta Bulunan Yahudi Asıllı Salomon Elhadeff Şirketine ait 28 Nisan 1919 Tarihli Ticari Yazışma (Hüseyin Kanber Arşivi).

Alan çalışmamız da Elhadeff mağazalarından bir tanesinin Müslüman ahalinin yoğun olarak yaşadığı Balbey Mahallesi girişine açtığı değerlendirilmektedir. Mahallenin İsmetpaşa Caddesi girişindeki bu mağaza binasının metruk bir şekilde hala ayakta durduğu görülmektedir. Bu binayla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Buna karşın yapılış tarihi ve stilinin klasik Türk mimarisinden farklı olduğu ve bu binanın işyeri amaçlı inşa edildiği düşünülmektedir. Bu görüşümüzü destekleyen bilgileri yerel Antalya

araştırmacısı Hüseyin Çimrin de teyit etmiştir. Binanın incelemesini kendisinin de daha önce yaptığını, 20-25 yıl önce burada yaşayan ahaliyle görüştüğünü belirtmiş, çevredeki konutlardan farklı olarak işyeri amaçlı yapıldığı çok net olarak anlaşılan yerin El Hadepler tarafından kullanılma ihtimalinin yüksek olduğunu bildirmiştir. Çimrin, buranın daha önce Rum tüccarlar tarafından da kullanıldığını kaydetmiştir.⁴

Görsel 23: Milli Mücadele Döneminde Antalyada Dört Mağaza Açan Elhadeplilerin Bu Mağazalarından Bir Tanesinin Günümüzde Balbey Mahallesi İsmetpaşa Caddesi Girişindeki Metruk Binaının Olduğu Değerlendirilmektedir (Kaynak Hüseyin Kanber).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun içinde bulunduğu ekonomik olumsuzluklardan Antalya halkı da etkilenmiş, özellikle pirinç, şeker kahve gibi gıda maddeleri sıkıntısı yaşanmıştır. Bunun farkında olan İtalyanların teşebbüsüyle Rodos'tan pirinç, şeker, kahve getirilmiştir. Bu malzemeler rayiç bedellerinin altında satılmışlardır. İtalyanların burada halkın içinde bulunduğu çaresizlikten yararlanarak onların ihtiyaçlarını karşılayıp kendilerine teveccüh beslemelerini sağlamak olduğu aşikârdır (Çeltikçi, 2014: 57). İtalyanlar gerek işgal öncesi gerekse işgalden sonra ekonomik, eğitim, altyapı, sağlık gibi birçok alanda Antalya'da yatırımlar yapmışlardır. Mutasarrıflık ve askeri birimlerce Genelkurmay'a gönderilen istihbarat raporlarında bu yatırımların işgalin kalıcı olarak sağlanması için olduğu değerlendirilmektedir. Antalya halkıyla sempatik bir ilişki kurulması

⁴ Hüseyin Çimrin ile İtalyan yapılarıyla ilgili söyleşi, 09.09. 2020, Hüseyin Çimrin ile Antalya Eski Öğretmen Evi'ndeki görüşmeden, Antalya.

talimatının üst makamlardan gönderildiği ve askerlerin de buna göre hareket ettikleri Türk yetkililerin dikkatlerinden kaçmamıştır.

Antalya Mutasarrıflığı, işgalden birkaç gün önce İtalya tebaasından rahip Tomboski, Doktor Kavalini ve Konsolos Katibi Kamboti'nin 'Arabia' adlı İtalyan torpidosuyla Antalya'ya geldiği bildirmiştir (BOA, DH.ŞFR; 622-139). Antalya temsilciliğine yeniden atanan Agostino Ferrante'nin Antalya'daki rahat tutumları halkın ve Türk yöneticilerin tepkilerine neden olmuştur. Yapılan şikâyetlerde Ferrante'nin konsolos gibi değil, İtalyan'ın İstanbul Yüksek Komiseri gibi hareket ettiği belirtilmiştir. Sadece üst yöneticiler değil, karaya çıkarılan ve Antalya sokaklarında dolaşan İtalyan zabitlerinin de İtalya hükümeti tarafından Antalya'nın işgali ve İtalya hükümetine ilhakı lehinde propaganda yaptıkları da şikâyetlere neden olmuştur.

Görsel 24: Antalya'nın İşgal Sürecinde Büyük Rol Oynayan İtalyanın Antalya Konsolosu Agostino Ferrante (sol başta) ve Eşi (sağ 3) İtalyan Askeri Yetkililerle Birlikte Türk Vatanseverlerle Görülüyor (Cecini, 2014: 135).

Antalya'da açılan İtalyan okullarında eğitim dışında Hristiyanlık propagandası yapıldığı da görülmektedir. İtalyanlar bu okullar sayesinde misyonerlik faaliyetlerini kolaylıkla yapma fırsatı bulmuşlar, halkın kendi düşünceleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamak için buralardan yararlanmışlardır. İtalyan misyonerlerin dini faaliyetler dışında zararlı girişimlerde bulundukları da anlaşılmaktadır. Türk askeri mıntıkalarındaki telgraf tellerinin kesilmesi üzerine yapılan incelemede telleri kesenlerin bölgede misyonerlik

faaliyetleri yürüten İtalyan rahipler olduğu belirlenmiştir. İtalyanlar tarafından propaganda maksatlı açılan kurumların kültür emperyalizmi yaptıkları açıkça ortadadır. İtalyan askerler, sokaklarda Türklere karşı nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili de eğitilmişler, bu konuda hazırlanan rehberin en başında da ‘Kardeş’ kelimesiyle hitap edilmesi uyarısında bulunulmuştur (Çeltikçi, 2014: 59; Çelebi, 2002:150; Köstüklü,1990: 44).

Görsel 25: İtalyanların Anadolu ve Trablusgarpta Propaganda Amacıyla Kullanmak İçin Çıkardıkları *Italia in Oriente* Dergisi'nin Ağustos 1920'de Yayımlanan İlk Sayısı (Hüseyin Kanber Arşivi).

İtalyanlar, Antalya ve Muğla'da uyguladıkları yöntemleri aynı şekilde Burdur'da uygulamışlardır. Burada da doktorlar aracılığıyla halkla yakınlaşma yoluna gitmişler ve yine halka ücretsiz ilaç dağıtarak, otel, gazino ve umumhaneler tesis ederek halkın sempatisini kazanmaya çalışmışlardır. Gazino ve genelev kültürü işgalci İtalyanlar tarafından Anadolu'ya girmiştir (Moğol, 2014: 167).

Görsel 26: Antalya Ve Çevresinde Faaliyetlerini Artıran İtalyanların Türk Yöneticilerle Yakınlaşma Teşebbüsleri Mustafa Kemal Tarafından Uyarılmalarına Neden Olmuştur. İtalyanlar, Muğla’da Türk Yetkililerle Görüşürken Görülüyor (Cecini, 2014: 136).

İtalyanlar işgal ettikleri büyük şehirlerin alt yapı ve diğer bayındırlık işlerini de yaparak sorunlu olan yerler için malzeme ve mühendis getirmekten çekinmemişlerdir. Bakım gerektiren yol, köprü gibi alanlar onarılmıştır. Antalya iskelesine gelen ürünlerin şehir merkezine daha hızlı ve sorunsuz şekilde taşınması için buradaki yolun iyileştirmesini de gerçekleştirmişlerdir. Şehirler arasında daha kolay ulaşım sağlamak amacıyla demiryolu projeleri yapmışlar ve hayata geçirmek için çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca Antalya limanının daha etkin kullanılması için mühendislik faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Çeltikçi, 2014: 65; Çelebi, 2002:158).

57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker, İtalyanların işgal bölgelerinde uyguladıkları faaliyetin göz boyama amaçlı olduğuna dikkati çekmiş, ikiyüzlü bir politikayla Müslümanlarla, Rumları karşı karşıya getirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Yardım adı altında yapılan okul, sağlık, bayındırlık gibi çalışmalarında işgal bölgelerini sahiplenme adına yapıldığını belirtmiştir (Yalman, 1970: 72).

İtalyanların Antalya’daki tüm hareketlerinin her anının takip edilmesi talimatını veren Mustafa Kemal, liva dahilindeki ecnebler konusunda Teke Mutasarrıfı Celal Bey’e 9 Ekim 1919 tarihli şifreli telgrafında il genelinde yabancıların hareket ve tavırlarının bildirilmesinden dolayı teşekkür etmiştir. Mustafa Kemal, özellikle İtalyanların durumlarıyla ilgili gözlemlerin önemine dikkati çekerek, işgalcilerin ne yönde hareket edecekleri konusunda hazırlıklı olunması uyarısında bulunmuştur:

“Liva dahilindeki ecnebi hareket ve işfaatına dair muntazaman malumat ita buyrulduğuna hassatan arzı şükran olunur. Bilhassa İtalyanların vaziyeti deşikane bir surette takip buyrulduğuna malûmat verilmesine intizar olunmaktadır. Teşkilat-ı Milliyemizin kemali sükun ve intizamla liva dahilinde de tevsi ve teşmili himmeti vatanperverilerinden muntazardır” (Atatürk’ün Milli Dış Politikası, 1992: 106).

İtalyanlar, 28 Mart 1919’da işgal ettikleri Antalya’yı tahliye etme kararı almışlar ve bu düşüncelerini Londra Konferansı için Roma’da bulunan Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey’e ve Roma Temsilcisi Cami Bey’e bildirmişlerdi. İtalyanlar ilk olarak 17 Nisan 1921’de Milas civarındaki birliklerini çekmeye başlamışlardı. İtalyanların çekilmesi halk nezdinde olumlu karşılanırken, Batı Cephesi, ‘Yunanlıların Antalya’ya inme, kuzeyde Sakarya ile Karadeniz arasındaki araziye işgal edebilme’ ihtimallerine karşı temkinli davranmıştır. İtalyan komutan Antalya Mutasarrıflığına ‘askerlerini geri çekme emri aldığını ve hazırlıklara başladıklarını’ bildirdi. Tahliye kararının ardından İtalyanlar, karyola, telefon, levazım ve benzin gibi maddeleri satışa çıkarmışlar, işgal döneminde Burdur ve Muğla’ya gönderdikleri geçici hastaneleri de çekmişlerdir. Çekilme hazırlıklarının başlamasıyla birlikte Ankara Hükümeti de Antalya’ya askeri birliklerle takviye etmeye başlamıştı (Çelebi, 2002: 293; TİH, 1972: 24).

İtalyan kamuoyu ve basını bu çekilme kararından sonra ikiye ayrılmış bir kısmı olumlu bulurken, bazıları da ‘Anadolu’nun boşaltılmasının İtalyan politikasının çökmesi’ anlamına geldiği eleştirisini yapmıştır. İtalyanlar çekilme kararını açıklamalarına karşın, acele etmemişlerdir. Anadolu’daki tahliyelerin beklenenden geç ve özellikle Antalya’nın boşaltılmamış olması Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde 20 Haziran 1921’de yayımlanan bir makale ile eleştirilmiştir. Makalede, İtalyanların menfaatinin şarkta arazi işgal etmek ve istilada olmadığını anlamış olduklarını, Türk Milletinin bağımsızlık anlayışına saygı duydukları belirtilerek, 2 Haziran’da Anadolu Ajansı’nın tebliğinden çekilmenin olacağı bilgisini almalarına karşın 20 gündür bir hareketin söz konusu olmadığı dile getirilmişti. ‘Müstakil bir devlet toprağı üzerinde 300 adet bile olsa ecnebi askerleri görmek rahatsız edici bir durum’ olarak ifade edilen makalenin, Ankara Hükümeti’nin sözcüsü konumundaki Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmasından sonra tahliye hazırlıklarını tamamlayan İtalyanlar, veda etmeye başlamışlar ve 2 Temmuz akşamı İtalyan subaylar şerefine belediye tarafından verilen çay ziyafetine katılmışlardır (Çelebi, 2002: 294-296). Antalya’yı terk ederken bile ileriye dönük politikalarını işlettikleri anlaşılan İtalyanlar, Antalya’yı boşaltacakları gün resmi törenle uğurlanma talebinde bulunmuşlarsa da Ankara Hükümeti bunu kabul etmemiştir (BCA, 30-10-0-0,236;594-2).

2.1.4. İtalyanların Milli Mücadeleye Olan Katkıları

İzmir ve civarının İtalyanlara vaat edilmesine karşın Yunanlılara bırakılması, müttefikleriyle araları gergin olan İtalya'yı daha da kızdırmıştır. İtalyanlar, bir süredir Antalya bölgesinden başka Batı Anadolu'yu da ele geçirmek için giriştiği diplomatik mücadelede, bu amaçları için Osmanlı makamlarıyla iş birliği yaparak, Türkleri, Yunanlılar ve diğer İtilaf devletlerine karşı kullanmaya çalışıyordu (TİH, 1962: 132). İzmir'in işgaliyle İtalyan-Yunan mücadelesi had safhaya çıkmış, fırsat buldukça Yunan ileri harekâtını engellemeye ve Yunan kuvvetlerine karşı savaşı Kuvay-ı Milliye'ye yardım etmeye başlamışlardı. Yunanlıların İzmir'den sonra içlere doğru hareket etmeleri üzerine İtalyan askeri yetkilileri, Türk kontrolündeki Selçuk, Aziziye, Söke kazalarına İtalyan bayrağı çekeceklerini, bu suretle Yunanlıların ilerlemeleri halinde, Türklere yardım edeceklerini bildirmişlerdi. İtalyanlar bunların yanı sıra Yunanlılara karşı mücadele etmek üzere Anadolu'ya geçmek isteyen subaylara kolaylıklar sağlamışlardı (Köstüklü, 1990: 56-59).

Yunanlıların, Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemesi üzerine, Batı Anadolu'nun bu bölgelerinde savunma örgütleri oluşturan Miralay Bekir Sami Bey, Aydın ve çevresinin de işgal tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiş, Milli Mücadelenin etkin hale getirilmesi için 28 Mayıs 1919'da 57. Tümen Komutanlığı'na yazdığı mektupta, İtalyan kuvvetlerinin de yanımıza çekilerek onlardan yararlanmayı düşünenin manen ve maddeten de faydalı olacağını belirtmiştir (Ünal, 1994: 53).

Takip eden günlerde askeri sınır sayılan Menderes Irmağı'nın iki yanındaki Yunan askerleriyle İtalyan askerleri arasında yer yer çatışmalar olmuş ve bu çatışmalar 1919 Temmuz ayından itibaren gittikçe artış göstermiştir. İtalyanlar Türk direnişçilerin bu fırsattan istifade ederek Yunanlılara baskınlar yaparak kayıplar vermesine, Yunan ileri harekâtı esnasındaysa Türk kuvvetlerinin taktik bakımından daha rahat hareket etmesine yardımcı olmaktadır.

İtalyanların bu desteği en üst perdeden de gösterilmiş İstanbul Siyasi Mümessili Kont Sforza'nın önemli katkıları sayesinde gizli teşkilata ve M.M. Grubu'na mensup birçok subay, sivil Türk, İtalyan Hükümeti'nin pasaportu ile İngilizlerden kurtarılıp Anadolu'ya kaçırılmıştı (Ertürk, 1957: 408). Mısır'daki esir kampından serbest kalarak İstanbul'a gelen ve terhis işlemlerini tamamladıktan sonra Anadolu'ya geçmek isteyen Antalyalı İhtiyat Zabiti Mehmet Dürdali Karasan (2020: 129), anılarında bu günlerde yaşadıklarını anlatmaktadır. Terhis edilen diğer asker arkadaşlarının işgal altındaki memleketlerine dönmek için çareler ararken, Antalyalı olması ve burasının da İtalyan işgali altında bulunması nedeniyle avantajlı olduğunu

düşünen Mehmet Dürdali Bey, 28 Haziran 1920’de Antalya’ya uğrayacak bir vapur bulmuş ancak bilet almak için İtalyan konsolosluğundan vize almak durumunda kalmıştır. Kendi vatanının içinde seyahat etmek için izin belgesi almasının gücüne gittiğini dile getiren Mehmet Durdali Bey, İtalyan konsolosluğundan zorluk görmeden vizesini alarak vapura bindiğini vurgulamıştır.

Antalya ve Batı Anadolu’da istihbarat çalışmaları yapan İngiliz Subayı Yüzbaşı Hadkinson, İtalyan silah ve mühimmatının nakliyle ilgili 16 Ocak 1920’de İstanbul’daki siyasi şubeye bildirimde bulunmuştur. Rapora göre Burdur’da karşılaştığı Demirci Mehmet Efe’nin ‘İtalyanların kendilerine çok iyi davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı bir şikâyetleri olmadığını ifade ettiğine’ işaret ederek İtalyanların, Türklerin gururunu okşamak suretiyle onların kurtuluş mücadelesine yardımda bulunduklarının bu şekilde teyit edildiğini belirtmiştir (Jaeschke, 1971: 215).

Görsel 27: İtalyan Askeri Cecini Tarafından Çekilen Fotoğrafta Demirci Mehmet Efe’nin (sağ başta) Bir Grup Çete Üyesiyle Birlikte Korkuteli (Gir Oba) Civarındaki Bekleyişleri (Cecini, 2014: 138).

Yunanlılarla çarpışmaların şiddetle devam ettiği günlerde, silah ve cephaneye çok daha fazla ihtiyaç duyuluyordu. Türk idareciler ve komutanlar İtalyanların Yunanlılara olan husumetlerinden istifade ederek, silah temini yoluna gittiler. Antalya’da İtalyanlardan silah, mühimmat ve elbise almak için teşebbüsler yapıldı. İtalyanlar satın alınmak istenen bu malzemeleri vermekte zaman zaman endişeye düştükleri olmuş, Kuvay-ı Milliye

verecekleri silahların bir gün kendi aleyhlerine çevrileceğinden ürkmüşlerdir. İtalyanlar, bunun için verecekleri silah ve cephanenin sırf Yunanlılara karşı kullanılacağını beyan eden, Heyet-i Temsiliye'den vesika dahi istemişlerdi (Köstüklü,1990: 60).

İngiliz istihbaratı Avrupa'dan özellikle İtalya'dan gönderilen silah ve mühimmatların arttığını gözlemlemiş ve birbiri ardı hazırladıkları raporlarla durumu bildirmişlerdir. İstihbarat raporlarında, İtalyanların Ereğili'ye yüzlerce tüfek indirerek ulusçulara sattıklarını, İtalya'dan ayrılan Gaspari adlı İtalyan gemisinin silah ve mermi götürmek üzere Zonguldak'a doğru yola çıkması nedeniyle Fransızlarca arandığını belirtilmektedir. Raporlara ayrıca, İtalyanların Mustafa Kemal Paşa hesabına Antalya'dan Anadolu'nun içlerine kamyon ve fiçiler dolusu petrol taşıdıkları, dağ ve sahra topları ile binlerce tüfeğin de gelmekte olduğu da yansımaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın yoğun olarak devam ettiği günlerde Türk-İtalyan ilişkileri İngilizleri ciddi oranda kaygılandırmaktadır. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, İngiltere Başbakanı Lord Curzon'a gönderdiği çok gizli bir raporundaki tespitler dikkat çekmektedir. Antalya'da Kuvay-ı Milliye'nin savaşçı kesiminin olmadığı belirtilmiştir. Bilgilendirmede, Antalya limanının silah, mermi ve ürün taşımada kullanıldığı ve bu malzemelerin taşınmasını ulusalcıların bizzat kendilerince yapıldığı vurgulanmakta. Raporda ayrıca gemiyle İtalya'dan getirilen silah ve mermilerin Antalya yoluyla ulusçulara gönderildikleri, Societa Italiana Servizi Marittimi ve Lloyd Trestino adlı firmalara ait yolcu gemilerinde de malzeme taşındığı belirtilmektedir. Raporlarda bu denli malzemelerin İtalya'dan sevkiyatını İshak ve Hüseyin Ragıp Bey'ler ile bir onlara yardımcı olan bir İtalyan subayın yaptığı şeklindedir (Sonyel, 1995: 120-121).

Antalya'daki depolarda bulunan silah ve mühimmattan işgalin ilk dönemlerinde yeterince faydalanılamamıştı. Refet Paşa, Antalya'ya gelerek bu konuyla ilgili İtalyan temsilci ile görüşmüştü. İtalyanlar bu görüşme sonunda 5 Mart 1920'de depolardaki nöbetçilerini geri çekmişler, depolarda bulunan 1477 adet çeşitli çaplardaki Rus tüfeği, 672 adet 88 modeli Alman tüfeği ve 22 maksim makineli tüfeği ve bir miktar cephane Sarayköy'e nakledilmiştir (Aker, 1937: 32). İtalyanlar, Milli Mücadeleye olan desteklerini o kadar ileri boyuta taşımışlardır ki, aralarında Mustafa Kemal'le bir anlaşma olduğu izlenimini bile yaratmışlardır. 1920 başlarında Lloyd Trestino ve Scoieta Servizi Marittimi adlı İtalyan gemicilik firmalarına ait gemilerle İtalya'dan Türk milliyetçileri hesabına getirdikleri silah ve mühimmatı Söke, Antalya ve diğer limanlara açıkça çıkarmaktan çekinmemişlerdir (Sonyel, 1973: 168).

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa (Çakmak), 20 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgrafla Anadolu'nun ihtiyacı olan silah ve cephaneye için İtalyan aracılığıyla görüşmesi için 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e mektup göndermiş ve Anadolu'nun ihtiyacı olan silah ve cephanenin temini için İstanbul'da bulunan İtalyan kökenli Mösyö Dinari ile bağlantıya geçilerek istenilen kadar Osmanlı ve Alman mavzer cephanesinin Almanya'dan tedariki halinde, İtalyan deniz araçlarıyla Antalya ve havalisine getirebileceklerini yönündeki taahhüdünü teyit etmesini ve sonuçlandırılmasını istemiştir (Ünal, 1994: 379-380).

Hüsamettin Ertürk (1957: 410), Milli Mücadele yıllarında Türklerin yegâne dostunun İtalya olduğunu belirterek, yaptıkları bütün yardımlarla Türklerle anlaşma ve onların sulha gidişini kolaylaştırma çabasında olduklarını ifade etmektedir. Ertürk, mütareke döneminde İtalyanların bu anlayış ve müsamahalarının olmaması halinde, silah ve cephaneye nakli ile zabitan ve efradın kaçırılması, Malta da tutuklu bulunan devlet ricali ve Türk aydınlarının firarı işinin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağına dikkati çekmiştir. Bu dönemde İtalyanlar yabancı bir işgal kuvveti olmalarından dolayı hoş görülmemelerine karşın, Türk halkına karşı davranışları en uygar millet olarak görülmektedir (Adıvar, 1985: 25).

İtalyanların Milli Mücadeleye olan katkıları sadece silah ve mühimmat temin edilmesi hususunda olmamıştır. Özellikle Anadolu'nun haberleşme olanaklarının artırılması için de çalışmalar yapmışlardır. İşgalin ilk başladığı günlerde gemilerden sürekli eşya ve silah takviyesi yaptıkları görülen İtalyanların haberleşmeyi sağlamak üzere 2 telsiz telgraf istasyonu, telgraf hattı kurmak için 30 balya tel, 30 telgrafçı ile 1 haberleşmeden sorumlu subay getirdikleri rapor edilmiştir (Çeltikçi, 2018: 48-53). Milli Mücadele başlangıcından Büyük Taarruza kadar İtalya'dan çok büyük miktarda silah ve cephanenin yanı sıra diğer askeri ihtiyaçlar, sağlık malzemeleri, uçak ve hatta torpido satın alınmıştır. Alınan bu malzemelerin çok büyük bir kısmı da Antalya limanı aracılığıyla cepheye sevk edilmiştir.

İtalya ile olan silah ticareti İtalyanlardan sağlanan savaş malzemesi ve özel kurulan silah komisyonu aracılığıyla yapılmıştır. İlk dönemler düzenli bir silah tedarikinden söz edilemez ancak İtalyan subaylar el altından makineli tüfek, silah ve cephaneyi ucuz fiyata Türk ilgililere satmışlardır. Kışın yaklaşması Batı Cephesi'nin levazımat konusunda hareketlenmesine neden olmuş, 1920'nin sonlarına doğru Albay Kazım Bey beraberindeki subaylar sivil kıyafetli olarak geldikleri Antalya'da Misraki ve Alhadeff gibi yabancıların işlettikleri mağazalarla kumaş, battaniye, ayakkabı ve benzin almak için görüşmeler yapmışlardır (Çelebi, 2002: 316).

Mustafa Kemal, Bursa'daki 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e 11 Ekim 1919'da gönderdiği şifreli telgrafta işgalci devletlerle ilgili düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir:

“Siyasi durum tamamen belirsizdir. İngilizler Teşkilatı Milliye’nin ve heyetimizin varlığından rahatsız olur. Onlar bağımsız bir Türkiye olsun istemezler. Fransızlar, memleketimizden azami istifade etmeyi ister. Yunanlıları bu nedenle başımıza sardılar. Ama İngilizler duruma hakim olunca tavırları değişti. Ama Adana, Antep, Urfa ve Maraş tarafına yerleştiler. İtalyanlar, kuvvetli olmamızı isterler. Kuvvetli bir devletin himayesine girmemizi de istemezler. Yunanlılar ve Fransızlara karşı Antalya’yı elde tutmak onlar için önemli. Amerikalılar gelip gezdiler. Lehimize rapor verdiklerinden eminim. O itibarla hiçbirisini tercih etmiyoruz. Memleketimizin parçalanmasını istemediğimizi belirtelim. Amacımız istiklalimizi temindir. Şu anda dostumuz yoktur. Tek dostumuz Milli Teşkilatlarımızdır, efendim”(Ünal, 1994: 214).

Mustafa Kemal Paşa ayrıca 8 Ağustos 1921’de BMM’deki gizli oturumda da milletvekillerine ülkenin içinde bulunduğu son durumu aktarmış ve yaşanan bazı sıkıntıları dile getirmiştir. Bazı bölgesel Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin üzerlerine düşen görev yapmadığı şikâyetleri nedeniyle bunların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal, konuşmasında Anadolu’daki işgal güçleriyle ilgili olarak:

“Bütün maddi ve manevi kaynaklarımızla düşmanlarımızı tevkife çalışacağız ve bunda da başarılı olacağımıza itimadımız tamdır. Memleketin heyeti umumiyesini müdafa (genelini) ve muhafaza etmek istiyoruz ama muvakkat(geçici) olarak memleketin bir kısmının düşman eline geçmesine razı olmak icap eder” sözleriyle İtalyanların durumuna dikkat çekmiştir (Borak, 1981: 160).

Büyük Millet Meclisi’nde gizli oturumu takip eden bir İngiliz ajanın İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John De Robec’e gönderdiği 6 Mayıs 1920 tarihli rapora göre, kendisinin de hazır bulunduğu oturumda ilk olarak Mustafa Kemal’in söz aldığı ulusal örgütün on iki aydan bu yana yaptığı çalışmaları anlattığını belirtilmiştir. Ajan, ayrıca Mustafa Kemal’in İtalyanlar ile ilişkisinin çok iyi olduğunu, BMM’nde İtalyanlardan yana konuşmalar yapıldığı ve İtalyan askerlerinin işgalinde bulunan bölgelerin büsbütün boşaltıldığını dile getirmiştir (Şenalp, 2009: 89). Buradan da İngilizlerin bir milletvekilini kendileri için çalıştırdıkları olasılığı ortaya çıkmaktadır. BMM gizli oturumları en üst seviyede güvenlik önlemi alınarak ve meclis katiplerinin not almamaları için salon dışında tutulmak suretiyle toplanmaktadır.

İtalyanların, Türklere yaptıkları yardımlardan dolayı şaşkınlık yaşayan İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Curzon, 18 Mart’ta meslektaşısı Giacomo de Martinoya gönderdiği mesajda İtalyanların Türk ulusçularına silah sağladıklarını belirterek, Cami ve Münir Bey’in Roma’da silah mermi gibi malzemeler satın almak için büyük çaplı görüşmeler yaptığını kaydetmiş, Cami Bey’e sırf bu konuda yardımcı olmaları için, Ankara’dan BMM’nin iki üyesi Süreyya

ve Fikri Beha Beylerin Roma'ya geldiklerini bildirmiştir. Curzon, işlemlerin, patlayıcı madde imal eden bir şirketin temsilci olan Sanardi Manfredo Lamberti adlı biri aracılığıyla yapıldığını ve yüksek rütbeli bir İtalyan yetkilinin dahi ulusçu delegasyonlara yardımcı olduğunu iddia etmiştir. Curzon ayrıca, Banca Commerciale Italiana (İtalyan Ticaret Bankası) Antalya Şubesinde 300 bin Türk Lirası tutarında bir kredi açıldığı, Milano'daki başka bir banka aracılığıyla da ek para gönderildiği, ayrıca silahların kömürle değiş tokuş edildiğini de belirtmektedir.

İngiliz istihbaratı Ankara Hükümeti'nin resmi tebliğlerini yayınlayan ve Türk halkının sesini dünyaya duyurma görevini yerine getiren Anadolu Ajansı'nın haberlerini de sık sık kaynak olarak göstermişlerdir. 'Sultan Vahdettin'in yeni kurulacak hükümetin kendisine sadık kalacak ama Kuvay-ı Milliye'yi de gözardı etmeyecek bir kabine kurulmasından yana olduğu, İzzet Paşa'nın Sadrazamlığı yerine Cemil Molla'nın bir yönetimin başına geçmesi olasılığının' yer aldığı şeklinde yayınladığı haberlere yer vermişlerdir. Aynı raporda ayrıca, Anadolu Ajansı'nın Padişahla ilgili Yeni Gün ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerine dayanarak yaptığı yayına da değinilmektedir (Sonyel, 1995: 163-164).

İtalyanlar milli kuvvetlerle bir çatışmaya düşmemek için gayret göstermişler, milli kuvvetler de bu zararsız işgalciye kuvvet ayırmak zorunda kalmamışlardır (İlhan, 1987: 75). İtalyanlar Antalya'yı tahliye etmeden önce bir satış komisyonu kurarak, tahliyeden bir gün önce askerlerin barınması için yaptırdıkları barakaları ve Antalya Postahanesi civarındaki telsiz telgraf istasyonunu satmışlardır. Yeni Kapı ve Develik semtlerindeki barakalar Antalya Mutasarrıflığı tarafından 1850 liraya ve telsiz istasyonu da Antalya Belediyesi'nce 250 liraya satın alınmıştı.

İtalyanlar nihayet 5 Temmuz 1921'de Rodos ve Liguria vapurlarıyla herhangi bir olay ve uğurlama töreni olmadan akşam saatlerinde limandan ayrılmışlardır. İtalyanlar bir başçavuş komutasındaki 8 askeri ise Antalya'da bırakmışlardı. Bu durumdan İtalyanların Antalya'yı terk etmeye pekte gönüllü olmadıklarını, geride kalan bu askerlerin ise bir süre sonra Antalyalı vatanseverleri fişledikleri ve haklarında bilgi topladıkları anlaşılmıştı (Çelebi, 2002: 296).

29 Ekim 1921'de Antalya Mutasarrıflığına getirilen Hilmi Uran (2017: 139), anılarında Büyük Taarruza yakın bir zamanda şifreli telgrafla Antalya'daki İtalyan Telsiz Telgraf İstasyonunun antenlerinin indirilerek kapatılması talimatı geldiğini belirtmiştir. Durumu konsolosa bildiren Uran, bunu nezaketen yaptığını belirterek, İtalyan konsolosun da Mersin'deki Fransız Telsiz İstasyonun da kapatılıp kapatılmadığını kendisine sorduğunu orasının da aynı şekilde kapatıldığını ifade etmiştir. Uran, bu şekilde Anadolu'nun her tarafla

her türlü münasebeti ve bağlantısının kesilerek kontrol altına alındığını ve bir gün sonra da Büyük Taarruzun başladığını dile getirmiştir.

2.1.5. Antalya’da Milli Mücadele Faaliyetleri

Antalya şehri ekonomik, siyasi ve askeri her türlü imkânını Milli Mücadelenin başarıya ulaşması için kullanmıştır. Mütareke döneminde olası işgallere karşı halk vatansever teşekküller tarafından uyarılmış ve idari yönetimlerin de önlem alması istenmişti. Ancak, İstanbul Hükümeti’nin İtilaf Devletleri’nin baskısı altında bulunması, Anadolu’nun hiçbir bölgesinde milli oluşumlara izin vermemiştir. Milli Mücadele’nin devam ettiği günlerde Antalya halkı imkânları ölçüsünde maddi ve manevi destekleriyle bağımsızlık savaşına katkıda bulunmuştur. İlçe, kasaba ve köylerde kurulan derneklerle hem halkın Milli Mücadeleye olan güveni dinç tutulmuş hem de cephedeki askerlerin ihtiyaçlarını giderecek üretimler yapılmıştır.

Arşiv belgelerinde bu yardımlarla ilgili kısıtlı bilgiler olmasına karşın zaman zaman gazetelere yansıyan haberlerden bu çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 23 Temmuz 1921 tarihli bir haberinde Antalya Toplumsal Yardım Cemiyeti (Muaveneti İctimaiye) adlı bir kuruluşun işsiz, kimsesiz, fakir kadınlarla çocuklara iş bularak, onları sefaletten kurtarmak gibi insanı amaçlarla kurulduğu ve bu dernek yararına büyük bir kayık yarışı yapılacağı duyurulmaktadır. Başka bir habere göre Antalya kadınlarının sağlık malzemeleri hazırladıkları ve bu malzemelerin tamamlananlarının cepheye gönderildiği belirtilmektedir (Sarıhan, 2006: 177).

Antalya’nın Bademağacı köyündeki bir depoda piyade ve topçu cephanesi bulunmaktadır. İtalyan işgalcilerin Antalya’dan içeri doğru sarkmaları ve bu depoyu işgal etme ihtimali üzerine 57’nci Tümen Komutanı Albay Şefik Bey’in girişimleriyle 7 Nisan 1919’da köy ileri gelenlerinin de yardımıyla Burdur’un Çeltikçi beldesine götürülmüştür. Vatansever köylüler 200’den fazla öküz arabasıyla depodaki malzemeyi dikkat çekmeden taşımışlar, bu mühimmat daha sonra Yunanlılara karşı kullanılmak üzere Batı Cephesi’ne nakledilmiştir (TİH, 1975: 19).

Daha çok Batı Anadolu’da faaliyetlerde bulunan çetelerden biride Antalya dağlarında kurulmuş, Antalya ve civarında faaliyetlerde bulunmuştur. Asker kaçağı olan ve dağlarda gizlenen Yörük Hortlak Mustafa ile Halil adlı iki kardeşin kurduğu çete, Antalya ve Muğla dolaylarında işgalcilere karşı mücadele vererek, düşmana göz açtırmayan vatanseverler tarafında yer almışlardır. Zira bu iki kardeş daha önce ortalığı haraca kesen, ahaliye korkulu

anlar yaşatan eşkıya grubundan idiler. Aynı zamanda varlıklı azınlık vatandaşlarından aldıklarını, muhtaç kimselere dağıtırlardı. İşgallerin başlamasıyla vatanın müdafaası söz konusu olunca bu defa silahlarını düşmana karşı kullanarak, bölgede üzerlerine düşen vazifeyi yerine getirmişlerdir. Zafer sonunda hükümet, mükâfat olarak bu iki asker kaçağını affetmiştir (Birinci, 1971: 59).

Antalya halkı ve gönüllüler, 1920’de kurulan Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla Milli Mücadele’ye desteklerde bulunmuşlardır. Başkanlığını eski müftü Ahmet Hamdi Efendi’nin yaptığı cemiyet, ilk iş olarak 350 süvari ve 1600 piyade teşekkül ettirerek Baladız’daki merkeze ulaştırmıştır. Yine Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcında orduda neredeyse hiç sedye mevcudu bulunmazken, 200 sedye ve 200 hastane takımı hazırlatarak Adana Cephesi’ne göndermiştir. Ayrıca bütün teferruatı ile birlikte Antalya’da 1600 yatak takımı yapılarak muhtelif hastanelere gönderilmiştir. Antalya’daki bu hastanelerde milli mücadelenin sonuna kadar doktorlar Burhanettin (Onat) ve Münir (Soykan) Beyler hizmet görmüşlerdi. Cemiyet, Antalya’dan ayrıca Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Başkanı Fevzi Paşa’nın talebi üzerine levazımatı halk tarafından toplanmak üzere 21 bin harp paketi hazırlatmış, ayrıca bir gece içinde 1000 adet çarık tedarik edilerek bunlarla birlikte cepheye gönderilmiştir.

Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hindistan İslam Cemiyeti ile iletişime geçmiş ve yardım olarak gelen 50 balya battaniyeyi cepheye ulaştırmıştır. Cemiyet ayrıca muhtelif yerlerde bulunan Türk esirler için aracılık yapmış bunlara mektup ve para gönderilmesini de sağlamıştır. (Erten, 2012: 58-60). Antalya Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Kurtuluş Savaşı sonuna kadar Alanya, Akseki, Manavgat ilçeleri başta olmak üzere kendisine bağlı şehirlerden de ciddi miktarda para ve eşya yardımlarını çeşitli cephelere gönderdiği kayıtlarda yer almıştır.

Ege Bölgesinde Kuvayı Milliye örgütlenmesini sağlayan Bekir Sami Bey, 10 Eylül 1920’de Antalya ve Muğla Bölge Komutanlığı görevine getirilmiştir. Antalya’ya geldiği dönemde ulusal mücadelenin bu yörelerde çok hissedilmediğini fark eden Bekir Sami Bey, bölgeyi işgalleri altında tutan İtalyanların her şeye hâkim bir durumda olduklarını görmüştür. Rumların da örgütlü olarak faaliyetlerde bulunduklarını fark eden Bekir Sami Bey ilk iş olarak Müdafa-i Hukuk örgütlerinin kurularak Türk halkının da bilinçlenmesi amacıyla çalışmalara başlamıştır. Bu sıralarda Konya isyanlarının uzantılarının Manavgat üzerinden Antalya’ya doğru yayılma eğilimi göstermesi üzerine Bekir Sami Bey, hazırladığı müfrezeyi asilerin üzerine göndererek Manavgat Çayı’nın gerisine püskürtmeye muvaffak olmuştur. Daha sonra Demirci Efe’nin de katkılarıyla isyancılar tamamen bozguna uğratarak bölge

güvenli hale getirilir (Ünal, 1994: 63). İtalyanlardan satın alınan savaş malzemeleri yine buradan Antalya gönüllülerin yardımlarıyla cephelere sevk edilmiştir.

2.1.6. Antalya Halkının Milli Mücadeleye Yaptığı Katkılar

Milli Mücadelenin yoğun olarak devam ettiği günlerde cephe hatlarının güçlendirilmesinden askerin iâşesine, halkın yaşam kalitesinin artırılmasından altyapı çalışmalarına kadar birçok sorun Ankara Hükümeti'ni meşgul etmişti. Anadolu'nun ekonomik değeri yüksek ürünler sağlayan önemli bir bölümü işgal altında kalmış, gerçek sahipleri ise elde kalanla idare etmenin yollarını aramıştır. Bu kapsamda Milli Müdafaa Vekaleti Sağlık Dairesi 26 Eylül 1921 de Anadolu'daki kontrolleri altındaki alanların ekonomik durumlarının belirlenmesi için mutasarrıflıklara bir genelge göndermiş ve mevcut durumunun bildirilmesini istemiştir.

Bu bilgilere göre Antalya'nın arazisi dağlık, sahillerde ovalık, tarla, mera, bağ ve bahçe halindedir. 100-150 dönümlük arazi parçalarında tarım, bir kısım yerlerde bağcılık yapılmaktadır. Araziler verimli, yetiştirdiği tahıl maddeleri bölgenin ihtiyacını karşıladı. Keten, susam, pamuk, üzüm, ceviz, zeytin, özellikle portakal ve limon fazlasıyla yetiştirdi. Koyun, sığır, at, eşek gibi hayvanları mevcutsa da daha çok keçi yetiştirilirdi. Dericilik ve ayakkabı yapımından başka iş alanları gelişmemiştir. Halkın genel olarak ekonomik durumu iyi değildir ve önemli bir transit ve ticaret merkezi olmasına rağmen halk İzmir ve komşu yerlerde ticaret ve gurbetçilikle geçimini sağlamaktadır.

Bu kadar kıymetli topraklar işletilememe ve ürünlerin yeterince pazarlanamaması halkın fakir düşmesine neden olmuştur. Bu sebepler arasında yıllarca süren savaşlarında etkisi olmuş buraları işletecek işgücünün muharebe alanlarına sevk edilmesinden de kaynaklanmıştır. Antalya limanı, Milli Mücadele için sevkiyat yapılan bir alan olarak da kullanılmıştır. Genelkurmay Başkanlığı yayınladığı bir genelgeyle limanlara milli mücadelede kullanılmak üzere gelen malzemelerin hangi limandan ne şekilde yapılması gerektiğine dair dağılımı planlamıştı. İnebolu ve Antalya iskelelerine çıkarılmak üzere yurt dışından sipariş edilmiş olan eşyanın cins ve miktarı çoksa da gelenlerin miktarı az olması dikkat çekmektedir. Komutanlık, bu iki limana çıkarılan eşyaların Batı ve Güney Cepheleriyle 2'nci kolorduya yollanacağı talimatını vermiştir.

Milli Savunma Bakanlığı Levazım Dairesi Batı Cephesi'ndeki birliklerin giyim eşyalarının temini için özellikle büyük gayret göstermiştir. Ağustos 1920'de Levazım Dairesine bağlı birkaç sanayi takımından başka fabrika, yapımevi olmamasına rağmen, bunlar

yeterli olmamış gerek satın alma ve gerekse kontrat yolu ile tedarik işine girilmişti. Kontrata bağlanan giyim eşyalarından 20 bin takım ile 50 bin adet potin 30 gün içinde Antalya ve İnebolu'da teslim edilecektir (TİH, 1975: 179-292). Milli Mücadele'de önemli bir geçiş noktasında bulunan Antalya, gerek liman faaliyetleri, gerek ekonomik destekler ve en önemlisi iletişim ve ulaşım olanaklarıyla önemli katkılar sağlamıştır. Batı Cephesi'nin asker ihtiyacının bir bölümü 57'nci Tümen sorumluluk bölgesinde yer alan Aydın, Denizli, Muğla, Burdur, Isparta, Antalya sancakları ile bazı çevre ilçelerde teşekkül etmiş bulunan milli heyetlerin çağırdıkları erler vasıtasıyla sağlanmıştır. Bölgede koordineli bir şekilde çalışan milli heyetler üç ayda bir değiştirilmekte olan askerin cepheye sevk ve terhis işlemleriyle ilgilenmekte ve bunların beslenmelerini sağlamaktadır.

23 ve 57'nci Tümenleri fiilen sevk ve idare eden Albay Refet Bele, 6 Şubat 1920'de Küçük ve Büyük Menderes ırmakları çevresindeki bütün kuvvetleri Menderesler Grubu adı altında birleştirerek, düzenli ordu teşekkülüne dönüştürmüştür. Menderesler Grubu bölgesinde Aydın, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Antalya sancaklarıyla İzmir'in Kuşadası ve kısmen Ödemiş ilçesi bulunmaktadır. Bu idari bölgelerin yerli Heyet-i Milliyeleri, birliklerin ikmal işlerini üstlenmişlerdi. Nazilli Heyeti Milliyesi bu heyetlerin koordinasyonunu da sağlayarak ordunun talebine göre çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarda Demirci Mehmet Efe, Albay Refet ve Albay Şefik Bey'lerin büyük yardımları ve hizmetleri görülmüştü (TİH, 1975: 21-33).

Görsel 28: Albay Refet Bele (Erol Çalışkan Arşivi).

İşgal yıllarında özellikle Antalyalı tüccarların da Milli Mücadele için ellerinden gelen bütün çabayı gösterdikleri görülmektedir. Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları

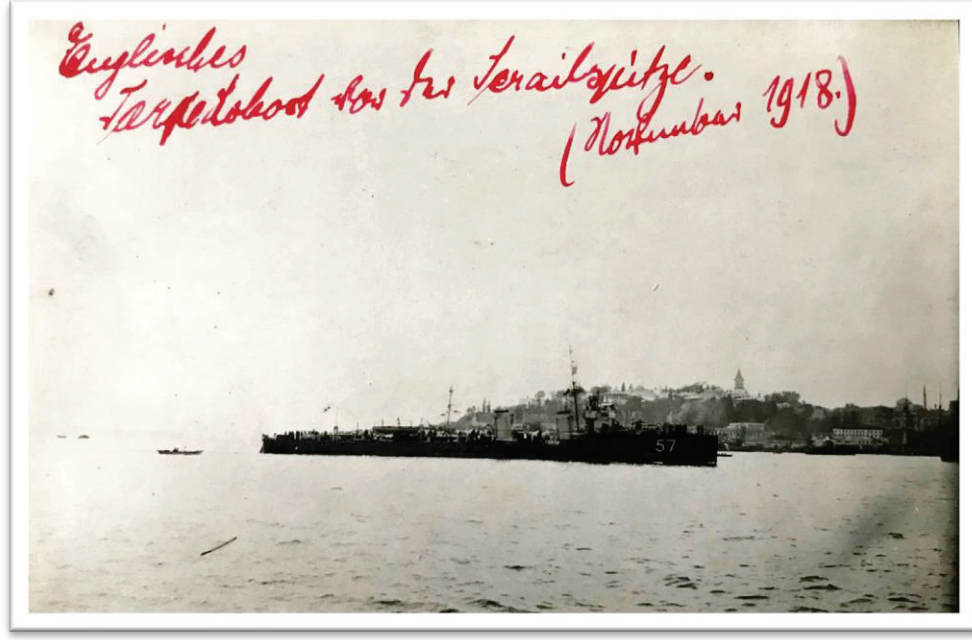
arasında yer alan Hacı Hatıp Osman Efendi 1914-1919 yılları arasında Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı yapmıştır. Ayrıca cemiyetin kurucularından olan Girit muhacirlerinden Mehmet Remzi Bey de şehrin önde gelen tüccarları arasında yer almaktadır. Antalyalı bu tüccarlar Milli Mücadele için kurulan teşekküllerin yanı sıra maddi desteklerde bulundukları da anlaşılmaktadır. Özellikle liman faaliyetlerinde bulunan esnafın düzenli olarak cemiyet aracılığıyla cepheye nakti yardım ve eşya yardımı yaptıkları görülmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere Antalya'daki Müslüman tüccarlar ve Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'nın Müslüman üyeleri Milli Mücadele'ye ve Antalya'daki işgale gösterilen tepkilere destek vermişlerdir. Antalyalı gayrimüslim ve Arap tüccarlar için bunu söylemek mümkün değildir (Dinç ve Bakırcılar, 2012: 58).

2.1.7. Milli Mücadeleyi Desteklemek İçin Kurulan Gruplar

Milli Mücadeleyi desteklemek için kurulan milli grupları bu bölümde ele almamızın iki önemli gerekçesi bulunmaktadır. İlk olarak İstanbul'daki depolardan elde edilen silah, mühimmat ve diğer malzemeler gizlice Anadolu'ya öncelikli olarak Karadeniz kıyıları ve İnebolu aracılığıyla ulaştırılmış ancak buraların çok sıkı gözetim altına alındığı zamanlarda da Antalya tarihiyle cepheye nakledilmiştir.

Özellikle istihbarat ve propaganda odaklı çalışmalar yapan 'Hamza Grubu'nun üyeleri Antalya'da faaliyetlerde bulunmuşlar, buradaki istihbarat örgütünün oluşturulmasıyla da İstanbul-Antalya arasındaki önemli konular yine bu grup elemanlarınca değerlendirilmiştir. Nitekim Antalya İstihbarat Bürosu'nda hazırlanan Anadolu Ajansı tebliğleri ve diğer neşriyat bu grup üyelerince İstanbul halkına ulaştırılmıştır. Antalya iskelesinden Anadolu'ya girmeye çalışan yerli ve yabancı casuslar bu grupların paylaştıkları bilgiler sonucunda ele geçirilmişlerdir.

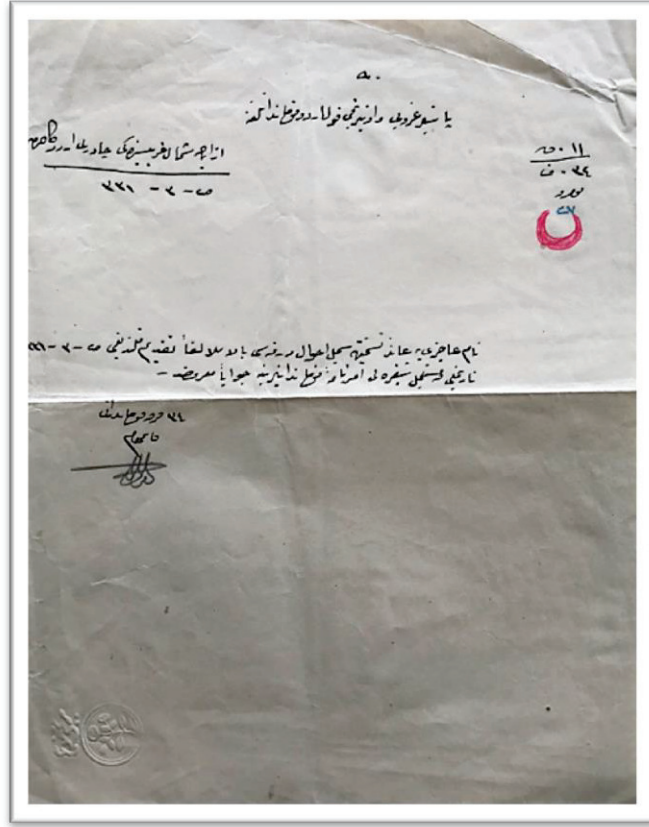
Mondros Mütarekesi'nin boşluklarından faydalanan İtilaf Devletleri henüz resmi olarak İstanbul'u işgal etmemiş görünseler de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerleri İstanbul sokaklarında serbestçe asayiş uygulamaktadır. İşgal güçleri sadece İstanbul değil tüm Anadolu'nun da bu şekilde egemenliğini ellerine almışlar, Osmanlı yöneticileri ve üst düzey subayların hareket etme alanlarını kısıtlamışlardır. İstanbul'un bu günlerinde Mustafa Kemal ise Samsun'a geçmiştir. Ancak işgalciler İstanbul'dan Anadolu'ya ne sivil ne de askeri geçişlere de izin vermektedir. Bu ortamda İstanbul'un bazı semtlerinde vatanseverler tarafından çeşitli adlarda teşekküller oluşturulmaya başlanmış ve yerel nitelikteki bu gruplar aynı zamanda beklenen büyük işgale karşı da hazırlık yapmaktadırlar.

Görsel 29: İstanbul'un İşgali Sırasında İngiliz Donanmasına Ait Gemilerden Bir Tanesi İstanbul Boğazı Sarayburnu Açıklarında Beklerken (Hüseyin Kanber Arşivi).

İşgal devletleri, Türk ordusunun kadrolarını küçültmüş ve İstanbul Hükümetine yaptıkları baskılar sonucu kadro fazlası erleri terhis ettirmişler ve bu askerin her türlü silah ve cephanesini toplamışlardı. Toplatamadıkları silahların hayati önemdeki parçalarını da işgal bölgelerinde kurdukları depolara taşımış, bir kısım silah ve cephaneyi de denize dökerek imha etmişlerdi. Bu günlerde işgal bölgeleri dışında dağınık durumdaki Türk ordusunun elinde 82 ağır top, 200 sahra topu, 123 bin 191 piyade tüfeği ve bin 370 ağır makineli tüfek kalmıştır. İstanbul'daki vatanseverler tarafından oluşturulan bu gruplar İstanbul ve çevresinden Anadolu'ya silah ve cephane kaçırmak için harekete geçmişlerdir. Her türlü tehlike göze alınarak fedâkarca motor ve takalarla yapılan silah ve cephane Anadolu'ya ulaştırılmaktadır (TİH, 1975: 96-97).

Ünlü Tayyareci Vecihi Hürkuş (2019: 59), anılarında milli grupların bu çalışmalarına değinerek, misli görülmemiş cesaret sergilediklerini vurgulamıştır. Hürkuş, "İstanbul'dan askerler, mühimmat kaçakçılığı gibi cesaret isteyen girişimlerle dünya tarihinde misli görülmemiş çaba içerisinde olmuşlardır. Ailelerin yatak bağlarında sarılı tüfekler, çamaşır bohçaları içinde mermiler, saman yığınları arasında mitralyözler, tekerleklerine çuvallar sarılarak gece yarıları mandalara çektirilen toplar, işgal kuvvetleri tarafından kontrole tabi tutulan mühimmat yüklü mavnalar, Türk cüretinin ve istiklal aşkının ifadesi idi".

Görsel 30: Milli Gruplarda Haberleşme Özel İşaretlerle Sağlanmış, Bir Belgenin Gizli ya da İstihbari Bilgiler Taşıdığı Üzerindeki Semboller anlaşılmaktadır. Erzurum Civarında Faaliyetlerde Bulunan Pasinler Grubu İle 15. Kolordu Komutanlığı Arasındaki Bir Yazışma Örneği'nde Kırmızı Renkli Hilal İşareti Görülmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).

İstanbul'da Anadolu Hükümeti adına faaliyet göstermek üzere kurulan ilk resmi, gizli teşkilat, 'Hamza Grubu'dur. Bu teşekkül, Ankara Hükümeti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı bir grup olarak 23 Eylül 1920'de kurulmuştu. Hamza Grubu'nun çalışma alanı işgal kuvvetlerinin yoğun olarak bulundukları bölgelerdir. Grubun ana çalışma alanı istihbarat dışında Anadolu Hükümeti ile İstanbul'un gizli haberleşmesinin sağlanmasıdır. Diğer gruplardan ya da bu grubun üyelerince alandan elde edilen önemli bilgiler istihbarat merkezi olarak kullanılan Büyük Postahane'nin zemin katındaki muharebe araçlarıyla Ankara'ya iletmektedir. Hamza grubu, Anadolu'ya geçmek ve Milli Mücadeleyi engellemek amacıyla İstanbul'da İngilizler ve İstanbul Hükümeti'nce kurulan zararlı dernek üyelerinin bilgilerini de ele geçirerek Ankara'ya gidebilen elemanların yakalanmasını sağlamıştır. Grup üyeleri Bursa, İzmir Manisa gibi şehirlerde Yunan ordusunun harekâtıyla ilgili önemli bilgiler de toplamış ve Genelkurmay aracılığıyla Batı Cephesi'yle paylaşılmıştır.

Yaptığı faaliyetlerle İngilizlerin dikkatini üzerine çeken grup, deşifre olma ihtimaline karşı Muharip ve Felah adlarını alarak çalışmalarına devam etmiştir. Felah grubu İstanbul'dan

Anadolu'ya geçmek isteyen subaylara yardımcı olmuş ve cephane gönderilmesi ile istihbarat teminine ağırlık vermiştir. Felah Grubu özellikle İstanbul'da Milli Mücadele'nin İstanbul halkına doğru bir şekilde tanıtılmasına büyük destek vermiş bu kapsamda Ankara'da çıkmakta olan 'Yenigün' ve 'Hakimiyet-i Milliye' gazeteleri ile ajans tebligatları, mecmua, beyanname ve kitapların çeşitli yöntemlerle halka dağıtılmasını sağlamıştır. Bu grup ayrıca Antalya'da farklı dillerde hazırlanan bültenlerin de yabancı konsolosluk ve basın kuruluşlarına ulaştırılmasına aracılık etmiştir.

Anadolu'ya küçük motor, taka ve mavna gibi deniz ulaşım araçlarıyla götürülen silah ve mühimmatın yeterli olmaması üzerine Felah Grubu, Fransız ve İtalyan deniz nakliyat şirketleriyle anlaşmalar yapmış, Antalya ve Karadeniz kıyılarından bu silahların Anadolu'nun içlerine ulaştırılmasını sağlamışlardır. İstanbul Posta ve Telgraf Müdürü İhsan Bey ve Hat Çavuşu Hacı Mümtaz Bey vasıtasıyla gizli hattan Ankara ile telgraf haberleşmesini temin etmişler, Orhaniye Kışlasındaki muharebe taburundan çalınan iki adet kristal dedektörlü alıcının, muharebe üsteğmeni Osman Nur Bey'in Beylerbeyindeki evine kurarak bir de telsiz dinleme merkezi oluşturarak işgal kuvvetlerinin özellikle deniz araçlarıyla yaptıkları iletişime ulaşmışlardır (TİH, 1975: 98; Yurtsever, 2008: 55-59).

İstanbul'da bu gruplar dışında Milli Mücadele davasına hizmet etme amacıyla Karakol, Zabitan, Yavuz, Molthke, Mücahit, Muharip, İmalatı Harbiye, Ferhat, Kerimi, MM, Namık, Bizci, İmalatı Bahriye, Muaveneti Bahriye ve Berzenci isimli gruplar da faaliyetlerde bulunmuşlardır. Aynı grubun farklı isimlerde faaliyetlerine sürdürmesinde grupta çalışanlardan birisinin, grup tarafından gönderilen silah ve cephanenin işgal kuvvetleri tarafından yakalanması halinde, grubun aynı adı kullanarak çalışmasını sürdürmesi sakıncalı görülmüştür. Grupların her biri kendi tecrübeleri doğrultusunda yoğunlaşarak milli davaya hizmet etmişlerdir. Hamza Grubu sahte kimlik düzenleyerek tüccar kılığına soktuğu subayları Anadolu'ya göndermiştir (Doğan, 2019: 64-130).

Büyük grupların dışında İstanbul'da bölgesel gruplar da kurulmuş ve Milli Mücadeleye katkı sağlamışlardır. Yenişehirli Şükrü Bey ve arkadaşları tarafından oluşturulan Üsküdar Grubu'nun kuruluşunda yer alan kişilerden biri de Antalyalı Hasan Fevzi Efendi'dir.⁵ Hasan Fevzi Efendi imam kimliğiyle bilinmesi nedeniyle Üsküdar'dan

⁵ 5. Kafkas Fırkası 10. Alay 2. Tabur imamlığına tayin olunan Hasan Fevzi Efendi kısa bir süre sonra Alay İmamlığına yükselmiştir. Balkan Harbine katılmış olan Hasan Fevzi Efendi Aslen Kafkas Yörüklerindendir. İstanbul'un işgaliyle görevinden uzaklaştırılan Hasan Fevzi Efendi Karaca Ahmetteki Nakşibendi tekkesinde Kara Vasıf Beyle tanışarak Teşkilatı Mahsusaya katılmış ve Üsküdar'daki tekkelerden silah ve cephaneleri tabutlar içinde Kuzguncuk'tan motorlara İzmit'teki kolorduya sevk etmiştir. İngilizlerce yakalanmak üzere olan Hasan Fevzi Efendi kaçarak İstiklal Harbine katılmış ve hizmetlerde bulunmuştur. Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası'na sahip Hasan Fevzi Efendi, 1961 yılında vefat etmiştir. Cahit Akıncioğlu'nun babasıdır (Akıncioğlu, 2002: 10-17).

nakledilecek silah ve cephaneleri tabutlar içerisine yerleştirerek cenaze defnetmeye götürülüyor görüntüsü verilerek dikkat çekmesini önlenmiş ve silahlar bu şekilde menziline ulaştırılmıştır (Akıncıoğlu, 2002: 21). Anadolu'ya yapılan subay, silah, cephane vs. nakliyatlar İstanbul'daki İtilaf Devletlerinin temsilcileri tarafından fark edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne 20 Ocak 1920'de bir nota veren Fransız Yüksek Komiseri DeFrance, özellikle Milli kuvvetlere yardımcı olduklarını düşündükleri Cevat ve Cemal Paşaların 48 saat içinde görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemiştir (Tansel, 1973:19). Bazı Osmanlı ordu birlikleri, Mütareke Sözleşmesi'nin maddelerini görmezlikten gelerek silah bırakmayı reddettikçe ve mücadeleye başlayacağı izlenimini verdikçe İtilaf Devletleri Genelkurmayları endişelenmişler, müttefik istihbarat örgütleri bu adamları yakından takip etmeye başlamışlardır. Bunlardan birisi de Mustafa Kemal Paşa'dır ve özellikle şüpheleri üzerine toplamaktadır (Dumont, 1993: 26).

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy (1953:377), anılarında Kocaeli bölgesindeki Rum ve Ermeni çetelerin Türk ahaliye yaptığı vahşeti önlemek amacıyla çalışmalar yaptıklarını belirterek, Şile'de Bakkal Teodori olarak bilinen bir kişinin şüpheli davranışlarının dikkat çekmesi üzerine yapılan tahkikatta bu kişinin Yunanlı üst düzey istihbarat subayı ve buradaki Mavri Mira terör şebekesinin lideri olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir. Türk çetelerinin takibi sonucu etkisiz hale getirilen kişinin dükkânına bakkaliye malzemesi adı altında Yunan ve İngiliz kaynaklarından gönderilen silah, cephane ve bomba sandıklarının getirildiği ve buradan şebekeye dağıtıldığını dile getirmiştir.

İngiliz İstihbarat Servisi 61. Tümen Komutanı Albay Kazım'a (Özalp) Rus yardımsever işadamı görünümü altında yaklaşmayı başarmışlar ve Milli Mücadele komutanlarının Komünist Rusya'ya olan bakışlarını bu şekilde öğrenmişlerdi. Albay Kazım Bey, kendisiyle görüşen ve silah yardımı yapmayı taahhüt eden kişinin İngiliz casusu olduğunu yıllar sonra öğrenmiştir (Sonyel, 1995: 48).

Hüsamettin Ertük (1957: 216), oluşturulan milli gruplar vasıtasıyla Teşkilatı Mahsusa'nın depolarındaki cephane ve mühimmatı da Anadolu'ya taşıma gayretinde olduklarını belirtmiştir. Milli Mücadeleye katılmak üzere işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya gizli bir şekilde geçmeye çalışan ve kimliğini gizlemek amacıyla 'Abbas' takma ismini kullanan Gazeteci Yunus Nadi (1955: 34), İstanbul ile Anadolu arasında milli gruplarca belirlenen ilk iletişim merkezinin İzmit yakınlarındaki Tepeviran Köyü olduğunu belirtmiştir. Silah, mühimmat ve en önemlisi İstanbul'dan kaçan subay ve siyasetçilerin bu merkez aracılığıyla diğer aktarım merkezlerine yönlendirildiğine dikkati çeken Nadi, her biri belli sorumluluk alanı oluşturan ekiplerin elden ele verilmek suretiyle Anadolu için silah

gönderdiğini kaydetmiştir. Nadi, “Bunlar buradan alıyor öteye veriyorlardı, onlar da daha ilerisine atıyorlardı”.

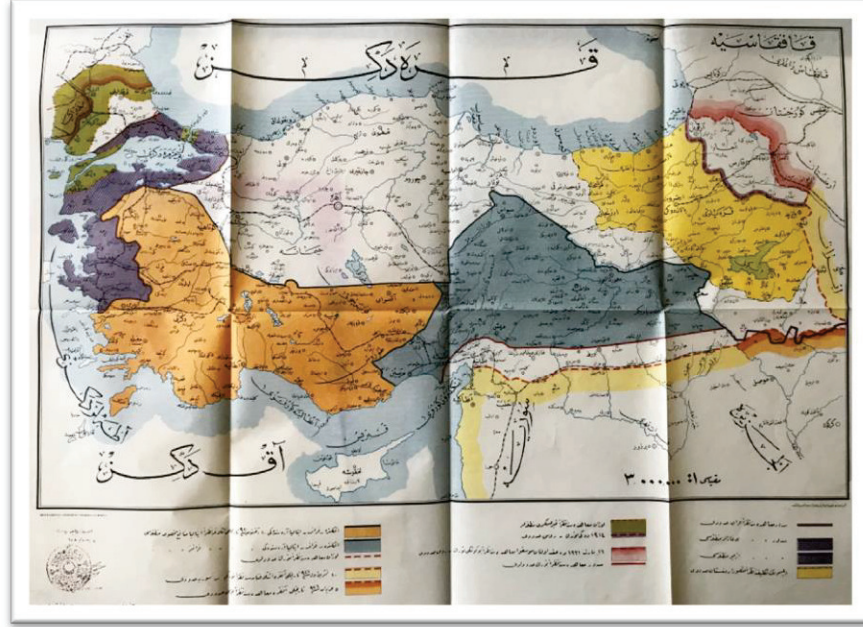
Milli Mücadele’nin desteklenmesi amacıyla kurulan milli gruplar İngiliz İstihbarat Servisi tarafından uzun süre izlenmiş ancak önemli isimlerine ulaşamamıştır. Gizli servisin bu grupları analiz edilerek raporlanmış ve ilgili rapor 4 Ekim 1921’de Savaş Bakanlığı’na sunulmuştur. Bu rapora göre, Milli Mücadele’nin istihbarat merkezi Ankara’da, Ordu karargâhında bulunan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü’dür. Kazım Paşa tarafından kurulmuş ve sırasıyla Hamdullah Suphi ve Ahmet Muhtar’ın yönetimine verilmişti. Bu merkezin Anadolu içinde ve dışında propaganda, casusluk ve mukabil casusluk örgütlerini denetlediğinin de belirtildiği raporda, Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova’da 5 dış şubesinin bulunduğu ve bunların görevinin de Avrupa’da topladıkları istihbaratı Anadolu’ya göndermek ve ulusçuların propagandasını yine bu müdüriyet aracılığıyla Avrupa’ya yaymak olduğu ifade edilmektedir.

Rapora göre Roma şubesi en önemli merkez konumundadır. Rodos ve Antalya yoluyla, Anadolu ile ulaştırma merkezi olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Moskova, Berlin ve Roma arasında bir kurye sistemi de kurulmuştur. Roma’daki bu örgütün, aynı zamanda Traplusgarp’taki İslam örgütleriyle ilişkiler kurduğu ve Hindistan Hilafet Komitesi’yle de yazıştıklarına dikkat çekilen gizli raporda, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi’nin ayrıca Avrupa’nın işlerine ve onun Anadolu hakkındaki görüşlerine büyük ilgi gösterdiği Roma şubesi aracılığıyla İngiltere, Fransa ve İtalya’da çıkan gazetelerin birer örneğini tercüme edilmek üzere, sık sık Ankara’ya gönderdiği de vurgulanmıştır (Sonyel, 1995: 214; Yurtsever, 2008: 79). Buradan da anlaşılabacağı gibi İngilizler Anadolu Ajansı’nın faaliyetlerini istihbarat örgütü nazarı dikkatine almışlar ve bu şekilde değerlendirmişlerdir.

2.1.8. Bizci Grubu’nun Ege ve Akdeniz Sahillerindeki Faaliyetleri

İstanbul, Bursa, İnegöl ve Marmara bölgesi odaklı çalışan Milli grupların dışında Anadolu Hükümeti’nin Ege ve Akdeniz kıyıları ile özellikle Antalya çevresi için güvenli alan oluşturma çabasında olduğu görülmektedir. Özellikle Yunan işgaliyle birlikte adalardan Anadolu’nun kıyı kısımlarına ciddi miktarda Rum çeteciler ve çeşitli kimliklerde başıbozuklar (cezaevlerinden salınan cinayet ve diğer azılı suçlular) ve casusların girdiğini tespit edilmesi buraların korunmasını gündeme getirmiş, bu amaçla deniz üzerinden güvenlik, istihbarat ve haberleşme ağı kurulmuştur.

1919'un ortalarına doğru Anadolu'nun içinde bulunduğu durum şu şekildedir. Çanakkale Boğazı İngiliz ve Fransızların, Bergama ve Manisa'yı içine alan ve güneyde Kuşadası'na kadar olan yerler Yunanlıların, Kuşadası'ndan Konya ve Antalya'nın Güneydoğusuna kadar uzanan alan İtalyanların, Mersin, Adana, Pozantı, İskenderun ve Antakya'yı içine alan bölgede Fransızların işgali altındadır (TİH, 1964: 50).

Görsel 31: 1927'de Yayınlanan Mustafa Kemal'in 'Nutuk' Adlı Eserinde Yer Alan Haritaya Göre Anadolu'nun İşgal Dönemindeki Durumu (Hüseyin Kanber Arşivi).

Nisan 1921 başlarında 'Bizci Grubu' (Bahri İzci Grubu) adıyla gizli olarak kurulan ve Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlanan bu teşkilatın görevleri arasında Kuşadası ve Antalya arasındaki kıyıların gözetlenmesi, Ege'deki Yunan ve İtalyanların egemenliği altındaki 12 adalardan haber toplama, kaçakçı ve çetelerle mücadele etmek gibi vazifeleri vardı. Grubun komutanlığını Güverte Binbaşı Necip Bey yapmaktadır. Grup üyeleri motorlu ve yelkenli kayıklar kullanarak bölgede çalışmalar yapmış zaman zaman silahlı müfrezelerle Yunan ve Rum tekne ve gemilerine müdahale etmişlerdir. Bu grubun ağırlıklı olarak görevi, Ege ve Doğu Akdeniz'deki Yunan harekâtı ve nakliyatını durdurma ve kontrol etmektir. Kıyı gözetlenmesi ve korunması gibi görevleri de yerine getiren Bizci Grubu'nun ilk görevine 26 Nisan 1921'de göreve başladığı bilinmektedir.

Başlangıçta para, asker ve donanım bakımından sıkıntı çeken grup, zamanla gelişmiş, Temmuz 1921 sonunda, 14 subay, 80 er, 36 tüfek ve 4 makineli tüfekten oluşan bir kuvvete ulaşmıştır. Kaçak yollarla Anadolu'ya girip çıktıkları belirlenen iki Rum balıkçı kayığı yakalanmış ve bir tanesi 12, diğeri 8 ton kapasiteli bu kayıklara İzmir ve Bodrum adları

verilerek, temin edilen sekiz tüfekte silahlandırılmalarından sonra, Fethiye, Dalyan ve Marmaris arasında kıyıların gözetlenmesinde görevlendirilmişlerdir. Bunun yanında deniz araçlarına üçer tonluk Fethiye ve Zeybek kayıklarının katılmasıyla bunların tonaj toplamı 28'i bulmuştu. Grubun, Yunanlıların faaliyetleriyle ilgili İtalyanlarla iş birliği yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kıyılarda gemileriyle karakol görevi yapan İtalyanlar, Fethiye'ye geldiklerinde düşman hakkında edindikleri bilgileri bu grup aracılığıyla ilgili mercilere ulaştırmışlardır (TİH, 1964: 31-54).

Milli Mücadeleyi baltalamak için İtilaf Devletleri'nden güç alan Yunanlıların, casuslarını Anadolu'ya gönderildiği bilgisini alan Mustafa Kemal, 28 Kasım 1919'da tarihli şifreli telgrafta Harbiye Nezaretinin talimatıyla terhis edilen Osmanlı tebaasından Rum erlerin İstanbul'da Venizelos adına organize edilerek Antalya, Ayvalık ve Urfa'ya gönderilme hazırlığında olduğu, 11 kişinin de yola çıktığının öğrenildiğini belirterek, komutanlıkların, Müdafaa-i Hukuk ve Heyeti Merkeziyeler uyarılarak tedbir alınmasını istemiştir (Ünal, 1994: 239).

Türk istihbaratının Adalar ve kıyı bölgelerindeki faaliyetleri İngiliz istihbaratının da raporlarına yansımıştır. Kemalist propagandasının tehlikeli biçimde yayıldığı, Yunanistan'a ve Adalar'a birçok ajanlar gönderildiği şeklinde bilgilerin yer aldığı raporlarda, Türklere İtalyanlarla Fransızların yardımcı olduğu, gönderilen ajanlara Türk ve İtalyan pasaportu verilerek İtalyan gemileriyle buralara getirildikleri bilgileri yer almaktadır (Yurtsever, 2008: 83). İtalyanların Anadolu'yu terk etmelerinin ardından Ege kıyılarında Yunan harp gemilerinin sayısı artmış ve Akdeniz kıyılarını ablukaya almıştır. Bu nedenle grubun gelişmiş mukavemet gemilerinin olmaması bu durumda pasif kalmasına neden olmuştur. 9 Kasım 1921'de, Fethiye'ye 50 kadar kaçağın girmekte olduğunun bildirilmesi üzerine, bir müfreze, bunların üzerine gönderilmiştir. Jandarma ile birlikte çalışan bu müfreze kaçaklardan bir kısmını yakalamış bir kısmını da Finike dağlarında takibe devam etmiştir (TİH, 1964: 54).

Bizci Grubu'nun merkezi Fethiye olmuştur. Bu grup gerekli gördüğü durumlarda Antalya kıyılarına kadar çalışmalar yapmış ve özellikle Rum çetelerin Akdeniz kıyılarındaki faaliyetlerini engellemişlerdir. Grup personelinin kimliklerini saklamadıkları ve görevleri gereği olan gizliliğe önem vermedikleri çevredeki vatanseverlerin dikkatini çekmiş ve durum Muğla Mutasarrıflığı aracılığıyla Dahiliye Vekaleti'ne bildirilmiştir. Milli Müdafa Vekaleti 22 Mayıs 1921 tarihli bir yazı ile Bizci Grubu'na daha dikkatli olması konusunda uyarılarda bulunmuş ve grubun adı daha sonra 'İhtiyat' olarak değiştirilmiş ve görevini Büyük Zafere kadar devam ettirmiştir (TİH, 1975: 110). Bu grubun Mustafa Kemal'in talimatıyla Antalya ve Rodos hattında istihbarat çalışmaları yapmak üzere bölgeye gönderilen Halit Bey'le

yakından çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim kardeşi Nail Moralı (1973: 71-74) anılarında buradaki yaptıkları çalışmalara değinerek, Rodos'ta çeşitli kaynaklardan toplanan haberlerin Antalya İstihbarat Teşkilatına ulaştırdıklarını, bu bilgilerin bazılarının Rodos'ta Milli Mücadele'yi destekleyen İtalyan Vali Kont Bozdari aracılığıyla askeri ateşe Kolonel Liberati tarafından sağlandığını ifade etmiştir.

Nail Bey, Rodos üzerinden Antalya-İzmir arasında kurdukları istihbarat sistemiyle ilgili olarak da İtalyan asıllı yengesi Andrienne'in (Halit Moralı'nın eşi), babası Angute Maraccini'nin her hafta İzmir'den askeri ve genel durumla ilgili mektuplarla kendilerine malumat verdiğini, kendilerinin de bunları eleyerek önemli olanları Antalya istihbaratına gönderdiklerini belirtmiştir.

Milli Mücadele döneminde Antalya, Türkiye'nin Akdeniz'e açılan tek kapısı olmuştur. Belediye Başkanı Burhanettin Onat anılarında Antalya limanından girişlerle ve uygulanan prosedü ile ilgili gözlemlerini aktarmıştır. Anadolu'ya geçmek isteyenlerin deniz yoluyla geldiklerine işaret eden Onat, Türk olsun, yabancı olsun hiç bekletilmeden gerekli kontroller yapıldıktan sonra yola çıkarıldıklarını ve mola yeri olarak Burdur'daki Hilal-i Ahmer merkezinde misafir edildiklerini belirtmiştir. Onat, Mevlevi Postnişini Velet Çelebi, Mahmut Esat Bozkurt, Tevfik Rüştü Aras ile İstanbul Üsküdar yoluyla kaçma imkânı bulamayan birçok subay ve vatanseverin Antalya üzerinden Anadolu'ya geçtiklerini vurgulamıştır. Burhanettin Onat, kimlikleri bilinmeyen veya şüpheli olanların hem İstanbul'daki milli gruplardan hem de Ankara'dan sorulduklarını, temiz çıkanların Anadolu'ya girmelerine izin verildiği kimisinin de geldikleri gibi geriye çevrildiklerini belirtmiştir (Korkmaz, 2015: 98).

Mazlum Adıson (2013: 172), anılarında Doktor Ferruh Niyazi Ayoğlu'ndan naklederek, Kuvay-ı Milliye adına Avrupa'ya giden delegelerin ancak Antalya'dan İtalyan vapurlarıyla seyahat etmek zorunda olduklarını belirtmiş, Anadolu'ya iki kapıdan girilebildiğini bunların da Antalya ve İnebolu limanları olduğunu ifade etmiştir. İnebolu'nun Karadeniz ve Boğazların İtilaf Devletleri'nin kontrolü altında olması nedeniyle Kuvay-ı Milliyeciler Karadeniz'den çıkamamış ve Boğazlardan geçememişlerdir. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından 'Fethiye Tedkik Heyeti Amirliği' oluşturulmasına ve Batı Cephesi'ne bağlanmasına karşın bu kuruluşun faaliyetlerine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Kanımızca Bizci Grubu'nun da bu heyet üyeleriyle müştereken çalıştığı yönündedir (Pehlivanlı, 1993: 23).

2.1.9. Fethiye Bahriye İhtiyat Grubu

Milli Mücadele sadece Anadolu'nun kara kesiminde yapılmamış kıyılarında ve denizlerinde de Türk vatanseverleri ve subaylar önemli çalışmalar yapmışlardır. Genelkurmay Başkanlığı'nın talimatıyla 10 Temmuz 1920'de Umur-u Bahriye Müdüriyeti kurulmuş, Karadeniz'de Kefken-Hopa, Ege ve Doğu Akdeniz'de de Güllük (Muğla) Antalya bölgesinde olan liman reislikleri, Ankara Hükümeti'nin emrine girmişlerdi. Antalya'da Binbaşı Rifat Beyin idaresinde bir merkez liman reisliği bulunmaktadır.

Umur-u Bahriye Müdüriyeti, Şubat 1921 sonunda Ege ve Doğu Akdeniz liman reisliklerine gönderdiği gizli bir yazıyla özellikle mevcut makineli ve yelkenli teknelerle bunların gizlenebilecekleri yerlerin ve limanların birer krokisini istemiş, ayrıca buraların düşman harp gemileri tarafından ziyaret edilip edilmediğinin ve Yunan savaş gemilerinin harekâtı hakkında bilgi edinme imkânlarının bildirilmesini istemiştir. Bu sıralarda Rum eşkiya kayıkları Türk teknelerini taciz etmekte ve zaman zaman saldırmakta, kıyılara çeteler çıkmakta, bunların yanı sıra Yunan harp gemilerinin aynı şekilde faaliyetleri söz konusudur. Bu durum 16 Mart 1921'de Milli Müdafa Vekâleti Bahriye Dairesine bağlı olmak üzere Fethiye'de gizli bir grubun (Bizci Grubu) kurulmasını gerektirmiş, bu grup daha sonra Fethiye Bahriye İhtiyat Grup Kumandanlığı adını almıştır.

Grup Komutanlığı, Rodos'taki bir muhabiri aracılığıyla (Halit Moralı) bir Amerikan şirketinden küçük harp gemileri alınması için girişimlerde bulunmuştu. Bahriye Dairesi'de, 3 deniz tayyaresi ile iki gemi topunun Fethiye'ye gönderilmesi için İstanbul Muavenet-i Bahriye Grubuna emir vermişti. Aynı sınıftan harp gemilerinin İtalya'dan sağlanması konusunda yapılan teşebbüs ödeneksizlik nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. İtalyanların 20 Nisan 1922'den itibaren Kuşadası'nı boşaltmaya başlamaları üzerine, buraya ve Söke'yi Yunanlıların işgal etmek ihtimaline karşı gruptan 2 subay ve 20 erlik bir müfreze ile iki makineli tüfek Batı Cephesi Komutanlığı emrine gönderilmiştir. Bu esnada Fethiye'nin tahkimi için, 25 Nisan'da İstanbul'dan hareket eden İtalyan bandıralı Bukovina Vapuruyla, Muavenet-i Bahriye Grup'u tarafından Mersin'e iki adet 57 mm'lik, bir adet 37 mm'lik gemi topuyla, beş adet Mercedes marka tayyare motoru gönderilmişti. Yunan gemilerinin işgaline liman minimum miktarda mayınla kapatılması ve küçük düşman harp gemilerine karşı da deniz engelleri yapılması için çalışmalar da yapılmıştır.

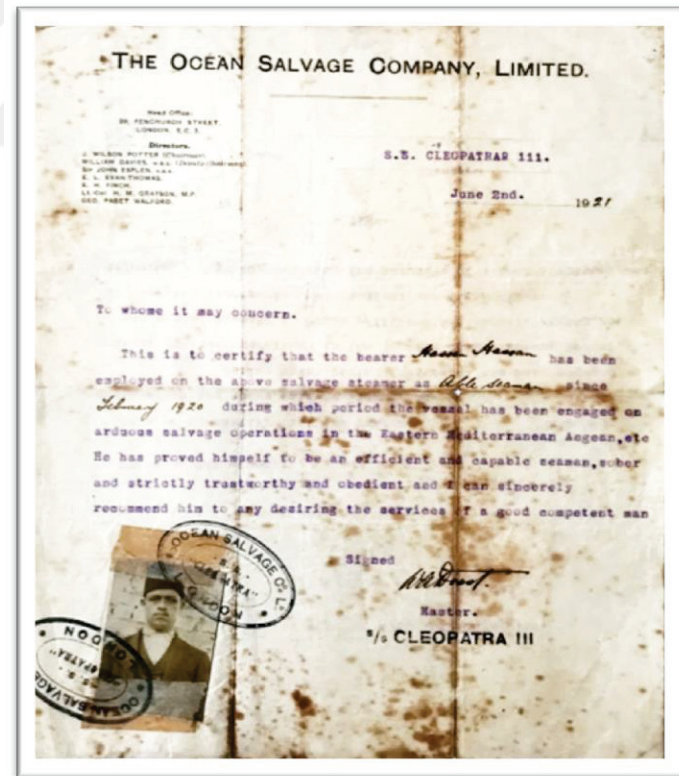
Görsel 32: Sahilde Yunan Askerleri Görselli Rum Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Bu sıralarda, Yunanlıların Helle Kruvazörü ile Naxos Yardımcı Kruvazörü, Mersin-Alanya arasında denetim yapmaktadır. Marmaris açıklarına kadar gelen Helle Kruvazörü rastladığı Türk kayıklarının peşine düşmüş, bunun üzerine batarya atışıyla kıyıya yaklaşması engellenen Helle Kruvazörü isabet eden top mermileri nedeniyle uzaklaştırılmıştır. Rodos'taki grup üyeleri Yunan kruvazörünün ikinci kaptanı dahil 8 kişinin yaralandığı bildirmişlerdir. Bu olaydan sonra Ağustos ayında Fethiye, Antalya ve Küllük bölgelerinde faaliyette bulunan küçük Yunan harp gemileri bölgedeki gemi ve kayıkları kontrol etmeye devam etmiş ancak bu sıralarda, Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla bu gemiler Çeşme'ye doğru çekilen Yunan birliklerini Midilli ve Sakız adalarına sevk etmek durumunda kalmışlardır (TİH, 1964: 68-70).

Buradaki grupların Antalya'daki istihbarat teşkilatıyla birlikte çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu bölgelerin güven altına alınması için Mustafa Kemal'in talimatıyla silah ve mühimmat takviyesi yapan Mehmet Emin Bey (Adıson) görünürde Cerba Kumpanyası'nın Antalya Mümessili görevindedir. Gerçekte bu bölgeyi tahkim etmek ve mühimmat ihtiyacı olan sahil kentlerindeki teşkilatları güçlendirme vazifesindedir. Oğlu Mazlum Adıson (2013: 186-187), babasının bu görevi yaptığını daha sonra anlamış ve anılarında buradaki çalışmalara değinmiştir. Adıson, Cerba şirketinin küçük vapurlarının Antalya-Fethiye arasındaki sahillere uğrayarak silah sevkiyatı hatta asker de çıkardığını bu iş için de Rum gemi kaptanı Niko ile anlaştığını ve onun vasıtasıyla buraların gözetim altında tutulduğunu belirtmiştir. Marmaris açıklarında Türk kayıkçıları takip ederek kıyıda sıkıştırma teşebbüsünde bulunan Yunan Helle

Kruvazörü sahilden atılan toplarla uzaklaştırılmış ve yara alması sağlanmıştır. Adıson, babasının buralara özellikle top mermileri taşıdığını kaydetmektedir. Rum kaptanın sahillere silah, top ve mühimmat götürdüğünün belirlenmesi üzerine yakalanmış ve Yunanlılarca kurşuna dizilerek öldürülmüştür.

Fethiye Antalya arasındaki sahillerin Milli mukavemet gruplarınca kontrol altına tutulmasının en önemli nedeni Batı Cephesi'nin bu kıyılardan da tahkim edilmesinden kaynaklanmaktadır. İstanbul'da faaliyetlerde bulunan Felah Grubu ve Muavenet-i Bahriye Grubu tarafından tedarik edilen silah ve cephane İtalyan vapurlarıyla Antalya Limanı'na getirilmekte ve buradaki teşkilat tarafından da Fethiye Grubu'na ulaştırılmaktadır. Denizcilik üzerine İstanbul'da çalışmalarını yoğunlaştıran Muavenet-i Bahriye Grubu, teşkilat mensuplarından güvenilir kişileri Fransız ve İtalyan gemilerine ateşçi, tayfa, makinist olarak yerleştirmiş ve personelinin büyük bir bölümü Türk olan bazı İtalyan ve Fransız vapurlarıyla Anadolu'ya getirilen tüfek ve cephane nakliyatı bu kişilerin kontrolünde yapılmıştır (Korkmaz, 2015: 105). Bu konuya ilişkin Görsel 33'deki belge bu görüşü destekler niteliktedir.

Görsel 33: "Kilcher & Walkers Co" İsimli İngiliz Kumpanyasına Ait "Cleopatra" Gemisinde Çalışan Bir Türk'e Ait İyi Hal Kağıdı Örneği (Hüseyin Kanber Arşivi).

2.2. Ajans Haberciliğinin Başlangıcı

Avrupa’da daha çok kiliseler için dini içerikli kitap ve broşürler basmak için kullanılan matbaanın, Avrupa’nın bazı ülkelerinde 15. yüzyıldan itibaren haber amaçlı yayınlar ürettiği görülmektedir. Yönetimlerde feodal yapıların (krallar) ağırlıkta olduğu bu devletlerde Almanya gibi bazı ülkeler ise federatif şehir devletlerinden oluşmuştur. Bu şehirlerin büyük bir bölümünde 2 ve 4 sayfalık farklı isimlerde çok sayıda yerel gazete haftalık olarak yayınlanmıştır.

Bu küçük boyutlu gazeteler genel olarak yerel nitelik taşır ve basıldığı şehrin yerel ihtiyaçlarına yönelik haberlere yer vermişlerdir. Bu dönemde Avrupa devletlerinin Kuzey Amerika başta olmak üzere Hindistan ile Afrika’nın bazı bölgelerinde sömürge faaliyetlerinin artması yeni oluşan pazarlarda tüccarların başka şehirlerdeki ve ülkelerdeki ekonomik durumdan haberdar olma isteklerini artırmıştır. Henüz teknolojik baskı tekniği gelişmemiştir ve elle yazılmış ticari yazışmalar içeriğinden dolayı bazen yine elle çoğaltılarak dağıtılmıştır.

Görsel 34: Almanya Meclenburg Batı Pomeranya Bölgesinde Çıkan 23 Nisan 1756 Tarihli Goettingen Policey Nachrichten Zeitung Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Artan emtia fiyatları, çokça talep edilen ürünler gibi sermayeye hâkim kesimlerde ekonomik bilgilere olan ihtiyaç artırmış doğru ve vaktinde alınan havadislerin üretim kadar

değerli olduğu ve önem kazanmaya başladığı görülmüştür. Bunun sonucunda habere ve bilgilere herkesten daha erken ulaşma ve bunun için bedel ödemeye hazır insanların çoğalması haberi daha geniş alanlara yayılmasının kar getirici bir girişim olabileceğinin fark edilmesine neden olmuştur. Haber ajansı adını verilen kurumlar bu ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır. Sömürge ve müstemleke memleketlerle olan ekonomik hareketliliğin yoğun olarak devam ettiği günlerde Charles Havas adındaki bir tüccar, 1832’de Paris Borsası yakınlarında Havas Bürosu’nu kurmuş burada şirketlere yönelik tercümeler ve ticari içerikler üretmeye başlayarak ilk adımları atmıştır. Siyasetçilerin talepleri doğrultusunda da siyasi haberler yayınlamaya da başlayan Havas, bu dönemde Avrupa gazetelerinden çıkarılan özetleri Fransız basınına aktaran bir ajans haline gelmiştir. 1848’de Bernhard Wolff, Julius Reuter ve Sigismund Englaender adlı üç genç Havas’ta bir süre çalıştıktan sonra kendi adlarını taşıyan ajanslarını kurmuştur. Bu süreçte Amerika’da da altı büyük gazete birleşerek *Associated Press*’i (AP) kurdu (Koloğlu, 1994: 1- 4; Başboğa, 2010: 47).

Her ülkede bir muhabir bulundurma çabasına giren bu ajanslar, bir süre sonra ekonomik nedenlerle aralarında anlaşarak 17 Ocak 1870’te ülkeleri haber alanları bakımından bölüşmüşler, Osmanlı İmparatorluğu’nun bulunduğu coğrafya bunların ‘ortak haber bölgesi’ne girmiştir (Topuz, 1973: 95). 1852’de Kırım Savaşı ile başlayan telgraf hizmetleri öncelikle Avrupa’nın cephe haberlerini öğrenmesi için kullanıldı. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti orduyu yenileme ve diğer ekonomik ihtiyaçları için Avrupalı şirketlere borçlanmak zorunda kalmıştı. Bu borçlanma karşılığı Anadolu’daki bazı liman ve maden gelirleri teminat olarak gösterilmişti. Bu gelişmeler üzerine Avrupa borsalarına Osmanlı’daki gelişmeleri iletmek kadar, İstanbul Pera’daki -çoğunluğu azınlıkların oluşturduğu- finans çevrelerine de Avrupa’daki gelişmeleri aktarma durumu ortaya çıkmıştır. İstanbul Telgrafhanesi bu sefer İstanbul’daki ekonomik faaliyetleri Avrupa’ya taşımak için kullanılmaya başlanmıştır.

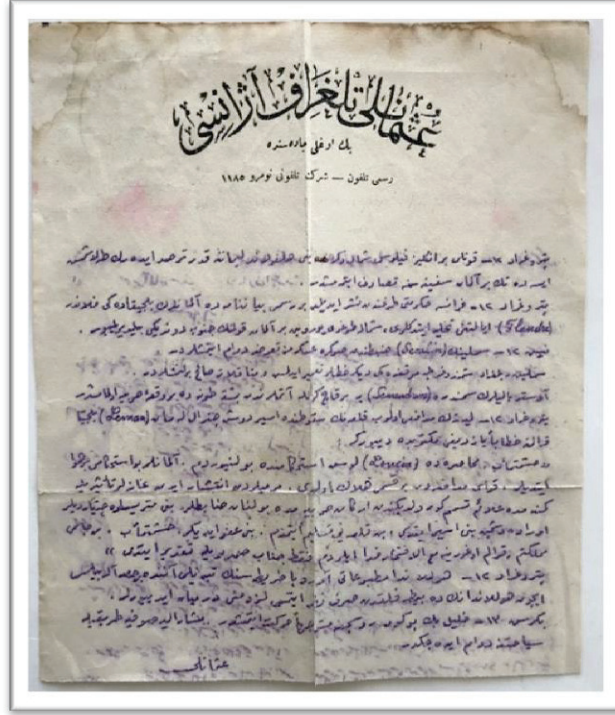
Avrupa’da ajanslar ülkeleri bölüşürken Osmanlı topraklarında ilk resmi gazete II. Mahmut’un 1 Kasım 1831’de çıkarttığı *Takvim-i Vakayi*’dir. Aslında Sultan Mahmut’un çıkarttığı gazete Osmanlı topraklarında, Türkçe basılan ne ilk ne de ilk süreli yayındı. İlk Türkçe dergi Mısır’da 20 Kasım 1828’de Mehmet Ali Paşa tarafından haftada iki defa yayımlanan Türkçe-Arapça *Vakay-i Mısriyye*’dir. İlk özel teşebbüs gazetesi ise William Chorchill tarafından 1840’ta yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis*’tir. Ayrıca İstanbul Fransız büyükelçiliği de 1795 yılında devlet propagandası yapmak amacıyla bir bülten yayınlamıştır (Yalman, 2018: 18). Buna rağmen Anadolu topraklarında çıkan ilk resmi gazete olarak *Takvim-i Vakayi*’nin anılması yanlış değildir.

II. Meşrutiyet döneminde ‘*Tercüman-ı Hakikat*’ ve ‘*Osmanlı*’ gibi bazı önemli gazeteler muhabir kullanmamış ve ajanslara bağlı olmamıştır. İç haberler ‘*Levant Herald*’ ve ‘*Monitör Oriental*’ gibi akşamları çıkan yabancı dildeki gazetelerden tercüme edilmiş, Avrupa telgrafları da yine bu gazetelerden alınmıştır. Devlet dairelerine ait haberler, bu dairelerde çalışan bazı memurlar tarafından dostluk kaygısıyla getirilmekte ve ücret talep edilmemektedir (Çapanoğlu, 1962: 113). İlk dönemlerde Türk ve azınlık gazeteleri kaynak olarak vapurlarla getirtilen Avrupa gazetelerini kullanıyordu. İstanbul Borsası’nın bu ihtiyacı karşısında ilk kez 1862 de İstanbul’da yayımlanan Levant Herald gazetesi Reuter’in telgraf haberlerini kullanmaya başlamış, gazetenin okunurluğunun artması üzerine diğer gazeteler de bu hizmetten yararlanmaya yönelmişlerdir (Koloğlu, 1994:9).

2.2.1. İlk Ulusal Haber Ajansı Kurma Girişimleri

Meşrutiyetin ilanı ve II. Abdülhamit’in görevden uzaklaştırılmasından sonra ortamın yabancı devletlerin güdümündeki finansal çevrelerin eline geçmesinden endişelenen İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri ajans faaliyetlerinde bulunacak ulusal bir kuruluş oluşturma çabasına girmişlerdi. Osmanlı Mebusan Meclisi’nde yoğun tartışmalar sonucunda ilk yerli haber ajansı Osmanlı Telgraf Ajansı kurulmuş ve Yahudi asıllı Salih Gürcü yönetici olarak getirilmişti. Ajansın faaliyetlerine bakıldığında, Osmanlı Telgraf Ajansı’nın yerli ve milli nitelikler taşımadığı ülkeyle ilgisinin sadece isminden ibaret olduğu anlaşılmaktadır (İskit, 1943: 200-201).

11 Mayıs 1911’de kurulan ajans Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla önemini yitirmeye başlamış ve Fransız yanlısı yayınların artmasıyla Salih Gürcü görevinden alınmıştır. Ajans, bu süreçte İttihat ve Terakki’nin yayın organı haline dönüşmüş ve etkisini kaybetmiştir. Osmanlı Telgraf Ajansı, Havas ve Reuter ajanslarıyla imzalanan anlaşmalar gereğince, bu ajansların haberlerini Türkiye’de yayma yetkisi almıştı. Gerçekte ise bu ajans Havas ve Reuter’in paravan bir şirketi idi. Osmanlı Telgraf Ajansı, İngiliz ve Fransız devletlerinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1914’te kapatıldı (Topuz, 2003: 94). Osmanlı Telgraf Ajansı’nın bültenleri incelendiğinde yoğunlukla İngiltere ve Fransa kaynaklı haberlerin ön plana çıktığı ve İngilizlerin sömürge bölgelerdeki askeri kuvvetlerinin başarılarının çokça işlendiği görülmektedir. Sözkonusu telgraf Görsel 35’te sunulmaktadır.

Görsel 35: Matbu Antetli Ve Şapografla Çoğaltılmış 1911 Tarihli Osmanlı Telgraf Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).

İttihatçıların yeni bir ajans kurma çabaları sonucunda 1914'te 'Milli' karakterde olması amacıyla Osmanlı Milli Telgraf Ajansı kuruldu. Enver Paşa'nın talimatıyla kurulan bu ajans yine hükümetin politikaları gereği sadece Alman Wolff ajansından alınan bültenleri aktarıyordu. Bu ajansa Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Almanların yenilmesiyle 1918'de kapanmıştır (Topuz, 1973: 117).

Mütareke döneminin başlamasıyla yabancı devletler Osmanlı topraklarında etkili olmaya başlamışlardır. İstanbul'un işgaliyle askeri ve siyasi yönden İstanbul'da hakimiyet kuran İngiltere'nin girişimiyle 1920 başlarında Türkiye Havas - Reuter kurulmuştur. Havas-Reuter tarafından kurulan bu ajansın da diğerleri gibi Türkiye ile olan ilgisi isim benzerliğidir. (Öztoprak, 1989: 9; Topuz, 1973: 118). Bu ajansın kurulduğu dönem Osmanlı toprakları ve Anadolu'nun paylaşım planlarının yapıldığı günlerdir. Bu mütareke günlerinde Türkiye Havas-Reuter haberlerinde işgalcilerin çıkarlarına yönelik haberler yaptığı görülmekte ve Türkiye aleyhine çalışmaktadır. Mustafa Kemal de bu durumun farkına varmış ve Anadolu'ya geçer geçmez öncelikle bu ajansı etkisiz bırakmaya yönelik önlemler almıştır (Koloğlu, 1994: 42). Türk Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla faaliyetleri büyük oranda sona eren Reuter'in bir süre ekonomi içerikli haberler yaptığı ve 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam ettiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

Görsel 36: Agence Havas Reuters’a Ait Osmanlı Matbuu Fiskal Pullu 1922 Tarihli Senet (Hüseyin Kanber Arşivi).

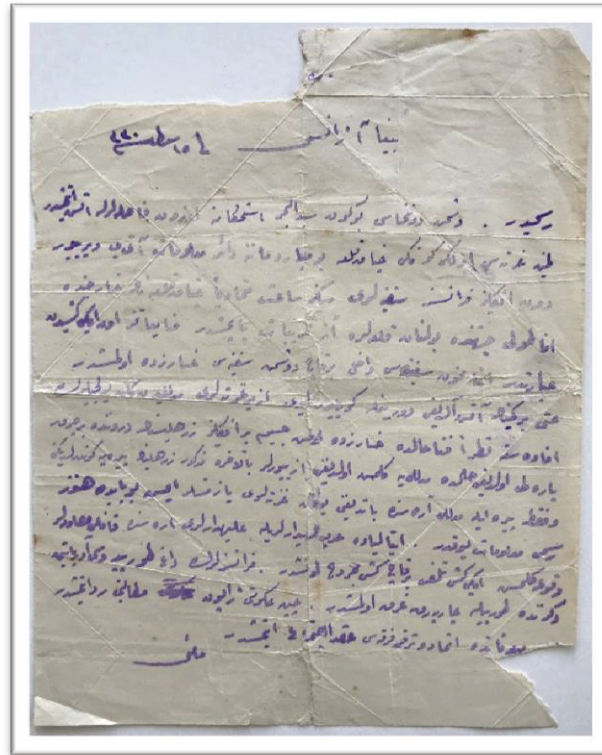
Mustafa Kemal, Türkiye Havas- Reuter’in, faaliyetlerine değinirken kamuoyunu İtilaf devletleri lehine çevirebilmek amacıyla çok yanlı haberler yaptığına dikkati çekmiştir. Türkiye Havas -Reuter adıyla İtilaf Devletleri’nin kurduğu ajansın, Saltanat Danışma Kurulu’nun toplantısını haber yaparak, ‘bu kurulun tek düşüncesinin Türkiye’nin büyük devletlerden birinin desteğini sağlamak amacıyla’ olduğu yönünde bir bülten yayınladığını belirten Mustafa Kemal, bir süre sonra ajans haberinin büsbütün uydurma ve kamuoyunu yanlış istikamete yönlendirme amacıyla olduğunun anlaşıldığını kaydetmiştir (Çağlar, 1968:24-25).

Havas, Reuter ve Wolff gibi ilk kurulan ajansların haber dışında faaliyetlerde bulundukları görülmektedir. Birbirinin peşi sıra kurulan bu haber ajansları faaliyet alanlarını genişleterek diğer ülke gazetelerini ve bunlar aracılığıyla o ülkenin genel kamuoyunu etkisi altına alma gayretinde oldukları, istihbari çalışmalar yaptıkları da anlaşılmıştır. Dış kaynaklı haberlerin hiçbir denetimden geçmeden, ülke içinde yayınlanması ve iç haberlerinde hiçbir kontrolden geçmeksizin yine bu kanallardan geçerek, dış kamuoyuna yansıtılmasının sakıncaları devletler tarafından fark edilmiş ve milli nitelikte ajans kurma girişimlerinde bulunmuşlardır (İskit, 1943: 200).

Milli Mücadele döneminde haber kavramından çok telgraf haberleşmesi daha etkili bir yöntemdir. Ancak bunu bağımsız bir şekilde gerçekleştirmenin de tek çaresi telgraf hatlarının kontrol altında tutulmasıdır. Mustafa Kemal, Anadolu’ya geçtikten sonra bu durumu fark etmiş, gerekli tedbirleri almış ve Anadolu’nun önemli iletişim merkezlerini kontrolü altına almıştır. Anadolu’nun her tarafına yayılmış İngiliz istihbarat subayları 1919 yılı raporlarında, telgraf hatlarının Mustafa Kemal’in mesajlarıyla dolu olduğunu bildirmektedir. Yazışmaları

hemen öğrendiği ve bu sayede Mustafa Kemal'in, istediği zaman İstanbul'u habersiz bırakabileceği, içerde istediği kamuoyunu oluşturma gücüne sahip olduğu şeklindedir (Başboğa, 2010: 61).

Arşiv çalışmamız sırasında bir bültende özellikle Çanakkale'deki muharebelerin haberleştirildiği 'Yanya Ajansı' isimli bir başka haber kuruluşunun ismine rastladığımız halde bu ajansla ilgili arşivlerde teferruatlı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bülten üzerindeki imzadan bu ajansında 'Osmanlı Milli Telgraf Ajansı'nı haber kaynağı göstermesinin bu ajansın bölgesel bir kolu olduğu izlenimini vermektedir. Söz konusu telgraf Görsel 37'de yer almaktadır.

Görsel 37:15 Nisan 1914 tarihli Yanya Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).

2.3. Anadolu Ajansı'nın Kurulması

Anadolu Ajansı'nın kuruluşu Milli Mücadele'nin yoğun bir şekilde sürdüğü günlerde gerçekleştirilmiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali ve Meclisi Mebusan'ın kapanması sonucunda önemli gelişmelerin olacağını anlayan Mustafa Kemal, Ankara'da toplanacak Meclis için seçim yapılmasını bir yazı ile 19 Mart'ta illere ve bağlı komutanlıklara bildirmiştir. Mustafa Kemal işgalden bir süre önce İstanbul'da kalınmayacağını belirterek vatanseverleri ve arkadaşlarını Anadolu'ya çağırmıştır. Haklarında yakalama ve gözaltı

kararları olan bazı gazeteci ve münevverlerde bir süredir Milli Mücadele'ye katılmanın yollarını aramaktadırlar (Tekeli, 2005:21).

Halide Edip⁶ (Adıvar) ve Yunus Nadi'nin anlatımlarına göre 'ulusal bir ajans' kurma fikri İstanbul'dan Anadolu'ya gelmeye çalıştıkları Ankara yolundaki mola esnasında ortaya çıkar. İstanbul'dan bir grup milletvekili ve vatanseverle birlikte gizlice kaçan ve 31 Mart 1920 gecesi Geyve'nin Akhisar Nahiyesi istasyonunda Halide Edip'le buluŖan 'Abbas' takma adını kullanan gazeteci Yunus Nadi (1955: 93-95), bu görüşme sırasında ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirdikten sonra gazeteciler olarak kendilerinin Milli Mücadeleye ne şekilde katkı koyabileceklerini istişare ettiklerini ve burada ulusal ajansın kurulması düşüncesinin ortaya çıktığını belirtir. Nadi aralarında geçen diyalogu Ŗu şekilde açıklamıştır:

“– Birinci Ŗart hanımefendi. Sonra tabi bunun teferruatı gelir, mesela ilk merhalede neşriyat ki baŖlı baŖına teŖkilata ihtiyaç gösterir. Sonra propagandanın envai. -Tabii sıra ile hepsi yapılır. Fakat benim fikrimce ilk iŖ ajans olmalıdır. Hatta isterseniz adını burada koyuverelim. Mesela Türk Ajansı, mesela Ankara Ajansı, mesela Anadolu Ajansı... daha da bulunabilir. -Bana Anadolu Ajansı en iyi isim gibi görünüyor. -Bana da öyle. Değil mi, evvela kendini ve mümkünse bütün vatani kurtaracak olan Anadolu'dur. O halde kararımızı vermiŖ olalım. Anadolu Ajansı. -Evet, Anadolu Ajansı hanımefendi”

Ankara'ya ulaŖtıktan sonra Mustafa Kemal'le görüşen Halide Edip ve Yunus Nadi bu düşüncelerini onunla da paylaşırlar. Görüşmeden sonra Mustafa Kemal'in, Anadolu Ajansı'nın kurulması ve teŖkilatlanması noktasında görevlendirdiği Yunus Nadi ve Halide Edip ilk etapta, “Anadolu'nun sesi olacak” olan ajansın yapacağı yayınlarla memleketin en ücra köşesine kadar ulaŖtırılmasını amaçlamıŖ, resmi tebliğlerin yanı sıra çeŖitli kaynaklardan toplanacak haberlerle de günde en az iki servis yapılmasını planlamıŖlardı (Özkaya, 1985: 591).

Halide Edip, Ankara'ya ulaŖtıktan sonra hemen ertesi gün Mustafa Kemal'in karargâh olarak kullandığı Ziraat Mektebinde yapılan toplantıya katılmıŖ haberleşme ve propagandayla ilgili hususları görüşmüŖlerdir. Burada Yunus Nadi Bey'in Hakimiyet-i Milliye gazetesini çıkarması ve Anadolu'daki milli sesin duyurulması için Anadolu Ajansı'nın kurulması

⁶ Halide Edip Adıvar 1882'de doğmuştur. Eğitimini Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde ve evinde özel hocalarla tamamlamıştır. 1908'den itibaren yazı hayatında makale, hikaye, mensur şiir ve romanlarıyla dikkat çekmiŖ, eğitim konusuyla özellikle ilgilenmiştir. Önce matematikçi Salih Zeki daha sonra Abdülhak Adnan Adıvar'la evlenmiştir. İstanbul'un işgaliyle eŖi Adnan Adıvar'la birlikte Ankara'ya kaçmıŖ ve Milli Mücadele'yi kalemiyle tüm dünyaya aktarmıştır. Milli Mücadele'nin baŖından sonuna cephelerde de çalıştı. Rütbesi çavuşluğa kadar yükseltildi. Halide Edip Adıvar 1964 yılında vefat etmiştir (Enginün, 1989: arka kapak).

kararlaştırılmıştır. Ajans aracılığıyla, cami ve postanelere milli maksadı anlatacak ilanlar yapıştırılacak ve yabancı basın günü gününe takip edilecektir (Enginün, 1989:20).

Anadolu Ajansı, ulusal kurtuluş mücadelesini desteklemek, Anadolu halkına Milli Mücadele hakkında doğru ve düzenli bilgiler ulaştırmak, bağımsızlık savaşını tüm dünya kamuoyuna en doğru şekilde anlatabilmek amacıyla 6 Nisan 1920’de kuruldu. Ankara’da Yunus Nadi, Halide Edip gibi gazeteciler tarafından kurulan ajans, Türk Kurtuluş Savaşı konusunda yerli ve yabancı kamuoyunu aydınlatmak amacını taşımaktadır (Sarıhan, 1994: 470). Mustafa Kemal 8 Nisan’da kolordulara, vilayet ve livalar ile Müdafaa-i Hukuk ve Müdafaa-i Milliye cemiyetlerine hitaben ve yayımladığı bir genelge aracılığıyla Anadolu Ajansı’nın kurulduğunu tüm dünyaya duyurmuştur:

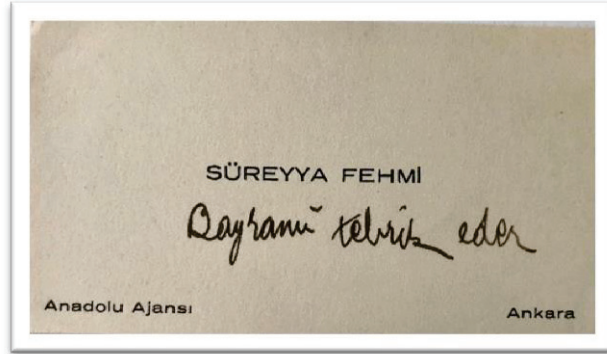
“Kalbgahı İslam olan merkez-i Saltanat-ı Osmaniye’nin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlukeye maruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu’nun girdiği milli ve mukaddes mücahede esnasında efrad-ı ümmetin dahili ve harici en sahîh havadis ile tenviri ihtiyac-ı mübremi nazarı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnnetice burada en salâhiyetdar zevattan mürekkep bir hey’et-i mahsusa idaresinde ve (Anadolu Ajansı) unvanı altında bir müessese vücûda gelmiştir. (Anadolu Ajansı) nın en seri vesait ile vereceği havadis ve malûmat esasen Hey’et-i Temsiliyemizin menabii asliyye ve mevsakası mahasalı olacağı cihetle bu ajans tebligatının oraca ve ezcümle Müdafaa-i Hukuk teşkilatımızca dahi me- mer-ü mecma olan yerlere ta’likı, tab ve teksiri ile tevzii ve hatta nahiye ve köylere kadar isali yolunda mümkün olduğu kadar fazla intişar eyliyebilme- si için tertibat-ı müsta’cele alınması ve neticeden malûmat itası ehemmiyetle rica olunur. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal” (HTVD, 1957: 470).

Anadolu Ajansı’nın ismi ve kuruluş süreciyle ilgili farklı bir değerlendirmeyi de Anadolu Ajansı 50. Yıl Özel Bülteni⁷ için kendisiyle görüşülen ajansın Ankara’daki ilk muhabirlerinden Süreyya Fehmi Kalabay⁸ yapmıştır. Kalabay, ulusal kurtuluş mücadelesinde cephelelerde savunma devam ederken Mustafa Kemal’in Türk Kurtuluş hareketinin içeride sadece silahla olmayacağını çok iyi bildiğini, Anadolu, İstanbul ve Avrupa’daki olumsuz propagandaya karşılık ilk adımı olarak Anadolu Ajansı’nın kuruluşunu sağladığını

⁷ Anadolu Ajansı 50. Yıl Özel Bülteni, ajansın kuruluş yıldönümü nedeniyle 6 Nisan 1970 yılında hazırlanmış ve muhabirler tarafından ajansın o dönemde yaşayan üst düzey yöneticileri, muhabir ve diğer çalışanları ile söyleşiler yapılmıştır. Bunun dışında Anadolu Ajansı’nın kuruluş yıldönümü olması dolayısıyla Cumhurbaşkanı ve Başbakan gibi üst düzey siyasilerin görüşlerine de yer verilmiştir. Teksir olarak hazırlanmış ve basımı yapılmamıştır. Müsvetteler şeklinde çoğaltılmış, bugüne özel olarak ajans yöneticilerine dağıtılmıştır.

⁸ Salih Süreyya Fehmi Kalabay, İstanbul’da 1900 yılında doğmuştur. Babası Ali Fehmi Bey, annesi Behiye hanımdır. Lise öğrenimini Almanya Magdeburg şehrinde ‘Guericke Oberrealöchule’de yapmış, Almanca ve Fransızca öğrenmiştir. Ajansın kurulduğu 1920’de muhabir olarak görev yapan Kalabay, Kurtuluş Savaşı’na fiilen katılması nedeniyle 08.03.1928 tarihli vesika ile İstiklal Madalyası verilmiştir. Kalabay, Anadolu Ajansı’nın idari kadrolarında da yer alarak çeşitli görevlerde bulunmuştur (Şahşi arşivimden).

belirtmiştir. Kalabay, Mustafa Kemal'in, "Gazi bir millet kendisini silahtan evvel propaganda ile savunur" sözleriyle AA'nın kurulmasını emrettiğini ifade etmiştir (Anadolu Ajansı 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

Görsel 38: Süreyya Fehmi (Kalabay) Bey'e Ait Kartvizit (Hüseyin Kanber Arşivi).

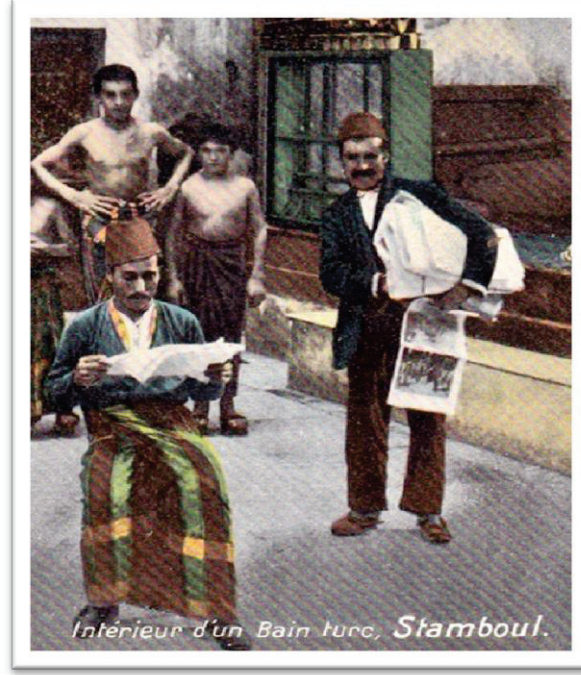
Gazeteci Hıfzı Topuz (2003: 138), Anadolu Ajansı'nın İstiklal Savaşı yıllarında, 6 Nisan 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal'in kararıyla kurulduğunu belirtmiş ve ajansın adını da bizzat Atatürk'ün koyduğunu ifade etmiştir. Anadolu Ajansı'nın kuruluş amacı ve hedefleri Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından 4 Mayıs 1919 tarihli telgrafla şu şekilde belirtilmiştir:

"Bilumum Vilayete ve Evliye-i Müstakilleye Anadolu Ajansı'nın te'sisinden maksad her ferd ve ahalinin hadizat-ı dahiliye ve hariciye hakkında sahih ve hakiki malumat istihsali ile harici propagandaların te'sirat-ı muzırrasından vareste kalmalarını temin olduğuna göre her gün muntazaman verilen ajansların mahalli matbuatı ve ilaveleri neşri suretiyle büyük şehir ve kasabalarda ve köylerde her türlü vesait müraca'atle ta'mim ve neşri fevaid-i azimeyi müceb olduğundan bu babda lazımı vechle ihtimam buyurulması elzem ve vakt-ı zamanıyla gelmeyen ajansların hakkında Posta ve Telgraf merkezinden tahkikat icrasıyla maksadın her suretle te'minine sarf-ı himmet buyurulması rica olunur."

Mustafa Kemal'in bu açıklamasından da anlaşılacağı üzere bir taraftan halkın iç ve dış olaylar hakkında gerçek ve güvenilir bilgiler alması sağlanmaya çalışılmakta ayrıca İstanbul Hükümeti ve İngilizlerin, Türk Kurtuluş hareketiyle aleyhindeki olumsuz ve zararlı propagandalarının etkisi ortadan kaldırılmak istenmektedir. Mustafa Kemal Paşa, ajans bültenlerinin dağıtılması ya da engellenmesi durumunda ihmali bulunanların cezalandırılacağını da belirtmiştir (Başboğa, 2010: 73).

Anadolu Ajansı bültenleri ilk günlerde Osmanlı Bankası'ndan sağlanan bir daktilo ile yazıldıktan sonra bir teksir makinesi ile çoğaltılmış, Ankara dışına telgrafla ulaştırılmıştır. Ankara içinde de bültenler müvezziler (bağırarak dağıtan kişiler) tarafından dağıtılmış ve

duvarlara asılmıştır. İlk yayını 12 Nisan'da yapan Anadolu Ajansı'nın bu bültenleri (ilk bültenler telgraf metni şeklindedir) bizzat Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal tarafından incelendikten sonra yayınlanmıştır. Ajansın, 14 Nisan 1920 tarihli bülteninde Mustafa Kemal'in, Büyük Millet Meclisi'nin toplanacağına ilişkin bir beyanatı yayınlanmıştır. Ajans, 18 Nisan 1920 tarihli bülteninde Büyük Millet Meclisi'nin 21 Nisan'da toplanacağını haber vermiştir. Ancak Meclis'in açılışı Mustafa Kemal'in talimatıyla 23 Nisan'a ertelenmiştir.

Görsel 39: İstanbul'da Bir Gazete Satıcısı (Erol Çalışkan Arşivi).

Anadolu Ajansı, milli amaçlarla kurulan ancak yabancı devletlerin egemenliği altında faaliyette bulunan ilk yerli ajansların kötü deneyimlerinin sonucunda düşünülüp gerçekleştirilmiştir. Amaç, Anadolu'da yürütülen ulusal hareketle ilgili ülke içinde ve dışında Ankara yönetiminin haberlerini yaymaktır (Alemdar, 2001: 104). Anadolu Ajansı kurulduktan hemen sonra faaliyete geçmiş, 13 Nisan 1920'den itibaren iç ve dış dünya haberleri 'Anadolu Ajansı Tebligatı' başlığı altında yayınlanmaya başlanmıştır (Özkaya, 1985: 593). Son derece sınırlı kaynaklar ve imkânsızlıklar içerisinde varoluş mücadelesi veren Türk Halkı, Mustafa Kemal'in dehasıyla propaganda alanında da istisnai örneklerle düşmanı alt etmeye çalışmıştır. Türk'ün haklı mücadelesinin dünyaya anlatılması ve halkın doğru habere en kısa zamanda ulaşmasını sağlamak amacıyla, meclisin açılmadığı bir anda, Anadolu Ajansı'nın kurulması bu konudaki nadir örneklerdendir (Küçükoğlu, 2006: 12).

Anadolu Ajansının ilk yönetici ve muhabirlerinden olan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu⁹, ajansın ilk yazılı bültenlerinin hazırlanma sürecini anılarında anlatmıştır. Tepedelenlioğlu, Bursa'nın Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine Ankara'da düzenlenen mitingin kendisi tarafından haber yapıldığını ve bu haberin AA'nın yazılı ilk bültenlerinden olduğunu belirtmiştir. Bundan önce ajansın yalnız telgraflarla haberleri yaydığını dile getiren, Tepedelenlioğlu, ilk bültenleri diplomat arkadaşı Mehmet Ali Bey'le birlikte hazırladıklarını ve bunları o günlerde hepsi asker olan müvezzilerin dağıttıklarını ifade etmiş, askerlerin bültenleri dilleri dönmediği için 'ecenis, ecenis' diye bağırarak halka duyurmaya çalıştıklarını anlatmıştır (AA 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

Gazeteci Yunus Nadi (1955: 101), ajansın kuruluşundan kısa bir süre sonra Ziraat Mektebi'nde bir odayı merkez olarak kullandıklarını ve her gün oraya giderek, Halide Edip hanımla çalıştıklarını belirtmiştir. Bir süre sonra ekibe İstanbul Mebusu Ali Rıza Bey'in katıldığını da ifade eden Nadi, Ali Rıza Bey'in haberlere propaganda mahiyeti vermekteki yeteneğinin oldukça iyi olduğunu vurgulamıştır. İlk zamanlar AA'nın bültenleriyle bizzat ilgilenen Mustafa Kemal, bültenlerin en hızlı biçimde dağıtılması için posta ve telgraf merkezlerini uyarmış, destek olanlara teşekkür ederken, engelleyenlerin "cürm-ü vatani" (vatan suçu) işlemiş sayılacaklarını bildirmiştir. Mustafa Kemal, 18 Nisan 1920'de ajans bültenlerinin dağıtılmasında gecikmeler olduğu ya da ulaşmadığı şeklinde kendisine gelen ihbar telgrafları üzerine Konya Posta ve Telgraf Baş Müdürlüğünü uyarmış ve ihmali bulunanların kendisine bildirilmesini istemiştir (HTVD, 1957: 481).

Anadolu Ajansı ülke şartlarının oldukça sıkıntılı olduğu bir dönemde çalışmalarına başlamıştır. Zor olan bu koşullarda sadece halkın haber gereksinimini sağlamak için çalışılmamış kuvvetli bir şekilde Milli Mücadele taraftarlarını hedefe alan tehlikeli propaganda ile de mücadele etmiştir. AA, bütün güçlüklerle rağmen kuruluşundan sonraki süreçlerde sıkı bir çalışma ile örgütlenmiş ve Anadolu'yu habersiz bırakmamak için yoğun bir enerji harcamıştır (Özkaya, 1989: 49). Anadolu Ajansı'nın kuruluş yıllarında haberler abonelere Ankara'daki merkezden tek bir manipleye Posta İdaresi aracılığıyla telgrafla

⁹ 1901 yılında doğan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, meşhur Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın beşinci kuşaktan torunudur. Ömrü boyunca çok farklı gazetelerde çeşitli konularda köşe yazıları yazar. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçip mücadele eden ilk gazetecilerdendir. Deniz Hap Okulu olan Mektebi-i Fünun-i Bahriye-i Gahane'yi kazanır fakat sağlık sorunu nedeniyle bitirmeden ayrılmak zorunda kalır. İstanbul'un işgali sırasında 19 yaşında olan Nizamettin Nazif, Beyoğlu'nda asılı olan bir Yunan bayrağını yırtarak düşman işgalini protesto eder ve akabinde Anadolu'ya giden ilk gazeteci olur. Kandıra ve İzmit yolundan Anadolu'ya giderek Milli Mücadele'ye katılır ve Anadolu'ya silah kaçırılmasında önemli bir rol oynar. 1920 yılında Hakimiyet-i Milliye'nin ilk Yazı İşleri Müdürü ve Başyazarı olur. Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün ve Anadolu Ajansı'nın da ilk kurucu müdürlüğünü ve muharrirliğini yapar. Sakarya Harbi'nde yaralanır. Birçok gazete ve mecmuada köşe yazarlığı da yapan Tepedelenlioğlu, 25 Mayıs 1970 vefat etmiştir (Nayman, 2018: 2).

ulaştırılmaktadır. Teksirle çoğaltılan bültenler eski Türkçeydi. Haberler telgraflarda değişime uğrar yöneticileri zor durumda bırakırdı (Seçkin, 1993: 14).

Cephede kendilerine moral verecek bir neşriyatın olmamasının büyük bir eksiklik olduğuna işaret eden Albay Kazım (Özalp), ajans kurulmadan önceki duruma dikkati çekmiş ve Kuvayı Milliye'nin gayesini bütün dünyaya ilan etmek ve meşru emelleri bütün memlekete anlatmak amacıyla Balıkesir'de '*İzmir'e Doğru*' adlı bir gazete yayınlamaya başladıklarını belirtmiştir. Bu gazetenin o zaman kendilerine çok faydası ve büyük hizmetleri olduğuna dikkati çeken Albay Kazım Bey, Milli Mücadele hareketinin içinde olanların bütün mevcudiyetleriyle hissettikleri vatan heyecanını, etrafa bu şekilde yaydıklarını, ayrıca cephedeki çatışmalar ve diğer hadiseleri de muntazam yayınlanarak halkı vaziyetten günü gününe haberdar etmek imkânı bulduklarını vurgulamıştır (Özalp, 1971: 71).

Yabancı ajanslar ise Milli Mücadelenin bu günlerinde işgal altındaki İstanbul'da ahalinin, Anadolu'daki gelişmelerle ilgili haber alma heyecanı 'kara tahtalara aktarılan telgraf haberlerini okuyan insan topluluğu' fotoğraflarıyla servis etmişlerdir. Dönemin önemli haber ve fotoğraf magazin dergisi *National Geographic*, bir matbaa önünde kara tahtaya yazılmış telgraf haberlerini okuyan İstanbullular için "Baş döndürücü hızla gelişen olaylar, telgraf gibi o güne dek eşi görülmemiş modern ve hızlı bir yöntemle haber toplayan gazetelerin Bab-ı Ali Yokuşu'ndaki yazıhanelerinden neredeyse günü gününe takip edilebiliyordu" ifadeleriyle servis etmiştir (Gore, 2003: 48).

Görsel 40: Ajans Haberlerinin Yer Aldığı Kara Tahtalarda Haberleri Okumayan Çalışan İstanbul'lular. (Gore, 2003: 48).

Anadolu Ajansı'nın yönetim kurulu başkanlığı da yapan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ajansın kuruluşundan bu yana iki aşama geçirdiğini ve birinci safhanın milli mücadele yıllarına rastladığına işaret etmiş, posta, telgraf memurlarının hemen hemen hepsinin ajansta ücretsiz hizmet gördüğünü ve özellikle kurtuluş savaşı sırasında bu fedakar memleket evlatlarının büyük rolü olduğunu vurgulamıştır (Anadolu Ajansı 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

Mustafa Kemal, Anadolu Ajansı'nın faaliyetlerinin yanı sıra dış dünyayı haberdar etmek için, yabancı gazetecileri Anadolu'ya davet ederek beyanatlar da vermiştir. Halide Edip'in tavsiyesi üzerine Sivas Kongresi'ni izlemek ve Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Amerikalı Louis E. Browne adlı Amerikan *Chicago Daily News* Gazetesi muhabiri Sivas'a gelmiş, Mustafa Kemal, bu gazeteciye Milli Mücadelenin hangi şartlar altında kime karşı verildiğini anlatma fırsatı bulmuştur. Böylece, bütün dünyaya, basın yoluyla Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın varlığı duyurulmuştur (Özkaya, 1985: 881).

2.3.1. Milli Mücadelede Anadolu Ajansı'nın Önemi

Ulusal Kurtuluş'un verildiği günlerde halkın özellikle yabancı istihbarat elemanları tarafından çeşitli yöntemlerle kafalarının karıştırılması, buna yerli işbirlikçilerin de eklenmesi büyük bir sorun oluşturmıştı. Ahali neyin doğru olup olmadığı konusunda emin değil, İngilizlerin baskısıyla İstanbul Hükümeti'nin de Kuvay-ı Milliye hareketine karşı olumsuz propagandaları da eklenince iş daha da içinden çıkılmaz hale gelmiştir. Milli Mücadele'nin verildiği bu günlerde toplumun yönlendirilmesinde gazeteler önemli bir yer tutmaktadır. Gazeteler, haber vermelerinin yanı sıra propaganda aracı olarak da kullanılmışlardır (Öztoprak, 1981: 38).

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında haberleşmenin önemi anlamış tedbirlerini almış ve Anadolu'nun büyük bir bölümüyle telgraf teşkilatı üzerinden anlaşılmıştır. Özellikle haberleşme imkânlarının yabancıların eline geçmesini önlemiş, İstanbul Hükümeti'nin tüm olumsuz girişimlerine rağmen vatansever telgrafçıların çabalarıyla bu olumsuz girişimler sonuçsuz bırakılmıştır. Mustafa Kemal, Anadolu'daki direnişi telgraf şebekesini kullanarak örgütlemiş, protestolar, tamimler ve bildiriler bu şekilde gerçekleştirilmiştir (Kinross, 2010: 204). Ayrıca ulusal direnişin kurulabilmesi amacıyla Anadolu halkının kafasını karıştıracak yayımların ve bilgilerin posta, gazete ya da başka şekillerde girmesi de engellenmiştir.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının duyarlılık gösterdikleri konulardan biri de telgrafla İstanbul'un Anadolu ile haberleşme olanaklarını elinden almaktı. Hürriyetin ilanında ve 31

Mart olayında, İttihat ve Terakki telgraftan nasıl yararlandıysa Ulusal Mücadelede de telgraftan aynı ölçüde yararlanılmıştır (Akşin, 1976: 468).

Mustafa Kemal, İstanbul'dan Bursa'ya getirilen İstanbul basınının sıkı bir şekilde kontrole tabi tutulması hakkında 56'ncı Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'e gönderdiği şifreli emirde, İstanbul matbuatının posta, müvezziler (dağıtıcılar) ya da bayiler için gelenlerin askeri bir kontrol mekanizmasıyla (sansür) denetlenmesi ve zararlı nitelikte olanları engellenmesi talimatını vermiştir (HTVD, 1957: 472). Mustafa Kemal, buna ek olarak 56'ncı Tümen Komutanlığına verdiği ikinci bir emirle İstanbul matbuatından elde edilebilecek günlük gazeteler ile yabancı gazetelerin elde edilebilecek birer nüshalarının Heyet-i Temsiliye'ye gönderilmesini istemiştir. Mustafa Kemal'in bu şekilde Milli Mücadele hareketiyle ilgili muhalif gazeteleri de incelemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Türk Kurtuluş mücadelesinin başladığı dönemlerde Anadolu'daki gelişmeleri yakından izleyen Amerikan istihbaratının Türkiye'nin kurtuluş yıllarıyla ilgili raporları arasında Anadolu Ajansı bültenleri de bulunmaktadır. Bu belgeler arasında özellikle dikkat çekici olanlar Fransızca bültenlerdir. Üzerinde “Bureau d'information – Adalia” damgası bulunan bu bültenlerde hem cepheden bilgi aktarılırken hem de Türk halkının moral ve direniş ruhunu düşürmek üzere yayılmaya çalışılan asılsız haberlere cevap niteliği taşıdığı görülmektedir. Sakarya Muharebesi sırasında, Yunanlılar tarafından dağıtılan haber bültenleri, İstanbul ve işgal bölgelerindeki halkın moral ve direnme azminin düşmesine ve karamsarlığa neden olmuştu. Ayrıca bu bültenlerden, Yunanlıların kendi kamuoylarını yanılttığı ve gerçek olmayan bilgiler verdiği de anlaşılmıştır. Ankara Hükümeti 24 Ocak 1921'de bir tebliğ yayınlamış, Anadolu Ajansı bu bilgileri yayımlayarak hem Anadolu'ya hem de tüm dünyaya duyurmuştur. Bu tebliğ de askeri harekâtlarla ilgili kısa bilgiler verildikten sonra şu şekilde devam etmiştir:

“İstanbul'dan ve iç bölgelerden bize gelen haberlere göre, kahraman Garp Cephemizin, Yunanlılara karşı kazandığı zafer, başkentte olduğu kadar, taşrada da Türk ve Müslüman halk arasında görülmemiş bir sevinç, Hristiyanlar ve müttefikler çevresinde ise üzüntü yaratmıştır. Anadolu Ajansı şunu belirtir ki; Yunan karargahı yayınladığı gecikmiş bildiri ile, gerçek bir hücumun söz konusu olmadığını, sadece keşif harekatı yapıldığını öne sürerek büyük İnönü Savaşı'nda Yunan birliklerinin uğradığı yenilginin önemini azaltmaya çalışmaktadır. Ayrıca kayıplarının ciddi olmadığını iddia etmektedir. Oysa, bize gelen güvenilir bilgilere bakılırsa, son yenilgiden sonra aceleyle Bursa yönüne kaçarken Yunan birliklerinin elinden hiçbir şey kurtulmamış, düşmanlarımız, geçtikleri her yerde köyleri ateşe vermişler, Müslüman kadın ve kızların ırzına geçmişler, yağma hırsızlık ve katliam yapmışlardır. Bu olayların sözde uygar Avrupa'nın yüzünü kızartması gerekir. Müttefik Hükümetler, özellikle başlarında Lloyd George'un bulunduğu İngiliz Hükümeti bu konuyu düşünürler mi acaba?” (Duru, 2020: 103-105).

Anadolu Ajansı haber verme özelliği dışında milli birliği tehlikeye düşürecek, Türk kamuoyunu yanlış yönlendirecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarmak, milli kurtuluşu sağlayacak karar ve hareketleri Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını günü gününe halka ulaştırma, hükümet ile halk arasında bağlantıyı sağlama görevini de üstelenmiştir (Özkaya, 1989: 46).

Birinci İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlandığının duyurulması üzerine Türk direnişi büyük bir moral bulmuştur. Ancak asker kaçakları başıboş olarak sağda solda gezmekte, köylerinde gizlenmektedir. Anadolu Ajansı bu konuya dikkat çekmek ve halkı uyarmak amacıyla 3 Şubat 1921 günü Mudurnu mahreçli 'Askerden kaçanı eve almıyorlar' başlık bir haberi servis etmiş ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi başta olmak üzere birçok gazetede yayınlamıştır. Haber'de, Mudurnu'nun Cami Kebir Mahallesi'ndeki Fatma Kadın adlı kişinin kotasından firar ederek, karlı soğuk bir gecede eve gelen oğlu İsmail'in asker firarisi olduğunu anlayarak eve almadığı, oğlunun tüm ısrarına rağmen, aile ocağına kabul etmediği, 'Din ve vatanına ihanet edemeyeceğini ve memleketin hizmet beklediği bir zamanda firar ettiği için oğlunu evlat olarak kabul etmediğini' söyleyerek yetkililere teslim ettiği bilgileri yer almıştır (Sarıhan, 2006: 263).

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd ve Denetleme Başkanlığı (ATASE) arşivindeki belgelerden anlaşıldığına göre ajansın ilk günlerdeki haber ve duyurularının dağıtımlarının büyük bir titizlikle takip edildiği görülmektedir. Anadolu Ajansı bültenleri merkezi noktalarda direk halka sunulmasının dışında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işgalci İtilaf Devletleri'nin engellemelerine rağmen yayınlarını sürdürmeye devam eden Anadolu basınına da ulaştırılmıştır. Matbuat ve İstihbarat Umumisi Müdürlüğü tarafından, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderilen 26 Eylül 1921 tarihli yazışma Anadolu Ajansı bültenlerinin bir suretinin de Antalya'da yayımlanan Anadolu Gazetesine de gönderilmesi hususunda Posta ve Telgraf Müdürü Umumi'sine bildirimde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Milli Mücadele'yi destekleyen Anadolu'daki gazetelerin dağıtımı da oldukça önem kazanmış, bu gazetelerin halka ve askeri birliklere zamanında ulaştırılması yönünde yazışmalar yapılmıştır.

Anadolu gazeteleri yaptıkları yayınlarla hem kurtuluş hareketini hararetle desteklemiş ve savunmuş diğer yandan cephedeki askerlerin moral ve motivasyonlarını artırıcı yayınlar yapmışlardır. Milli Mücadeleyi destekleyen *Sinop Gazetesi* kısıtlı olanaklar nedeniyle A4 boyutunda yayınlanmış ve haber kaynağı olarak ajans bültenlerini ve resmi tebliğleri düzenli olarak yayınlarak halkın bilgilendirilmesini sağlamıştır. Cephelelerdeki gelişmeler ve resmi tebliğler Anadolu Ajansı aracılığıyla halkın yanı sıra farklı cephelelerdeki askeri birliklere de

ulaştırılmış, askerin moral ve direniş gücünü bozucu yayınlar yerine doğru haberlerin cephede yayılması ve olumsuz propagandalara karşı uyanık olunması amaçlanmıştır.

Görsel 41: 18 Ve 19 Eylül Tarihlerinde Bandırma Ve Gönen Cepheleindeki Gelişmelerle İlgili Resmi Tebliğler İle Diğer Haberlerin Yer Aldığı 21 Eylül 1922 Tarihli Sinop Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Batı Cephesi'nde Baytar Muavini olarak görev yapan Teğmen Mehmet Turgut Bey anılarında, Sakarya Savaşı'ndan hemen sonra cephede derin bir sessizliğin hâkim olduğunu belirterek, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki gelişmeler ve Kurtuluş Savaşı'nın ne durumda ilerlediğiyle alakalı hiçbir yerden bilgi alamamanın psikolojik travmasını yaşadıklarını ifade etmiştir. Ankara'nın tek tük gelen gazetelerinin esaslı bir malumat vermekten çok uzak olduğunu vurgulayan Mehmet Turgut Bey, yine bir gün cephede eline geçen bir İstanbul gazetesini büyük bir heyecanla açarak okumak istediğini ancak, büyük bir şaşkınlık yaşadığına değinmiştir. "Sansür nedeniyle adeta sayfaları bomboş, lime lime bir görünüştedir. İstanbul'da İngiliz zorbasının büsbütün azıttığı ne kadar belli oluyordu. Gazete, bizim ağzımızdan ziyade bir Yunanlının harbi anlatması gibi bir dille yazılmıştı" (Argun, 2017: 85).

Milli Mücadele'nin merkezinde yer alan Anadolu'da, halk desteği ve birliğin oluşmasında basının yeri oldukça önemlidir. Bu dönemde işgal ve katı sansür ortamında Anadolu basını, tarihinin yüz akı olarak değerlendirilebilecek bir mücadele vermiştir (Gölcü, 2019: 87). Anadolu Ajansı bültenleri İstanbul'un işgal altında olduğu günlerde Anadolu'nun

daha çok Kuzeyinde yer alan İnebolu ve Bursa gibi iskelelerden hareket eden güvenilir kayıkçı ve kaptanları aracılığıyla İstanbul'a gönderilmiştir. Mustafa Kemal 56. Fırka Komutanlığı'na gönderdiği emirde, Anadolu Ajansı tebliğlerinin İstanbul için önemli olanlarının orada basılması ve çoğaltılması ile bu nüshaların İstanbul'da bilinen adreslere gönderilmesini bildirilmiştir (HTVD, 1957: 492).

Anadolu Ajansı'nın Ankara'da 'resmi tebliğ' olarak yayınladığı bu bültenlerde genellikle meclis toplantılarının özetleri ve cephe haberleri yer almaktadır. Bunları çeşitli yollardan elde eden kaptan, lostromo ve tayfaların İstanbul'a getirerek, gazetecilere sattıkları da görülmektedir. İşgal günlerinde İstanbul gazetelerinin bülten avcılığı için özel muhabirler tuttuklarını ve bunların sabah erken saatlerde, Kızkulesi açıklarına demirleyen ya da Yemiş İskelesine yanaşan motorlara yaklaşıp bu bültenleri elde etmeye çalışmışlardır (Topuz, 2003: 140).

Milli Mücadele'nin ilk günleri iletişim ağı şu şekilde işlemiştir. Ankara'dan gelen emir ve tebliğleri alan iller, mutasarrıflıklar, ilçeler, bucaklar, önce şaşkınlık yaşamakta, daha sonra telaşla çalışmaya koyulmaktadır. Gelen duyurular, gazeteler, Müdafaa-i Hukuk Derneği üyeleri, memurlar, öğretmenler, ticaret ve esnaf odaları, jandarmalar, muhtarlar, imamlar, münadiler ve bekçiler yoluyla halka ulaştırılmaktadır (Çolak, 2013: 73).

Muharebelerin devam ettiği ve halkın moral kaybı yaşadığı dönemlerde de Anadolu Ajansı devreye girmiş, cepheden geçilen zafer haberleri ajans tarafından servis edilerek halkın Milli Mücadeleye olan güvenlerinin sürmesi sağlanmıştır. Cephelerde mücadelenin devam ettiği günlerde Hakimiyet-i Milliye gazetesi savaş alanlarından haberler vermiştir. Hakimiyet-i Milliye tek yaprak olarak çıkmakta ve arka yüzünde belli bir köşede Anadolu Ajansı tarafından verilmiş cephe hareketine ait resmi tebliğler yer almaktadır (Selek, 1968: 624).

Görsel 42: Milli Mücadelenin Sözcüsü Konumundaki Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 9 Ağustos 1920 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).

Anadolu Ajansı'nın kurulması Anadolu halkı ve basını tarafından büyük bir sevinç yaratırken İstanbul Hükümeti ve İstanbul basını bu durumu yadırgamış ve özellikle İngiliz taraftarı Türk gazeteciler Milli Mücadele yöneticilerine ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Alemdar Gazetesi başmuharriri Refi Cevat 'Yılan hışırtsı' başlıklı bir makalesinde, 'Gizlendikleri kovuklardan gözlerini parıldatan yılanlar nihayet dillerini çıkardılar. Bu zehirli mahlûkların kafaları ezilmeli' ifadelerini kullanarak fetvalara karşı cevap veren ve karşı yayınlar yapan Anadolu Ajansı'nı ve Kuvay-ı Milliye'yi eleştirmiştir (Artuç, 1987: 301)

Mustafa Kemal, Gazeteci Falih Rıfkı Atay'a 21.09. 1922'de verdiği bir röportajda resmi tebliğlerde Türk ordusunun muvaffakiyetlerinin tamamıyla ifade edilmediği, hatta Türk basının, kendi zaferlerinin derecesini Yunan tebliğlerinden öğrendikleri şeklindeki sorusuna şu cevabı vermiştir: "Hakkınız var. Biz tebliği resmilerimizde sadece harekâtı askeriyenin devam ve sureti inkişafını göstermekle iktifa ettik. İstihsal ettiğimiz muvaffakiyetlerin ehemmiyet ve azametini o kadar yakından anlamıştık ki bunların ilanını düşmanlarımıza bırakmakta beis görmüyorduk. Muzafferiyetlerimizin düşman ağzından ifade edildiğini işitmek ayrıca bir zevk değil midir?" (Baydar, 1952: 62).

Burada Falih Rıfkı Beyin sormak istediği Büyük Taarruzun hazırlık dönemindeki sıkı gizlilik politikasıdır. Mustafa Kemal, üst üste parlak başarılarla devam eden Büyük Taarruzu, dünyanın gözünden mümkün olduğu kadar gizlemeyi tercih etmişti. Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasına kadar geçen günlerde Türk Bültenleri (Anadolu Ajansı tarafından servis edilen Resmi Tebliği ve cephe haberleri), Türk ordusunun başarılarını sanki önemsizmiş gibi göstermişlerdi (Şimşir, 1972: 463).

Bu bültenler düşmanın dikkatinin başka yönlere çekmiş ve 'Türk ordusunun zayıf ve geri çekiliyor' izleniminin oluşmasını sağlamıştır. Keza, Yunan basını ve Avrupa gazetelerine giden bilgiler Türklerin büyük bir hezimet yaşadıkları yönündedir. Anadolu ile haberleşmenin oldukça kısıtlı olduğu günlerde İstanbul'daki vatansever gazeteciler ve halk bilgi alamamanın büyük sıkıntısını yaşamaktadır. Bu duruma bir de Ermeni ve Rum gazetelerinin yalan yanlış haberleri eklenince halkın karamsarlığının çok daha üst seviyelere çıktığı görülür. 26 Ağustos 1922 sabahı şafakla başlayan Büyük Taarruzun akıbetiyle ilgili hiçbir bilginin dışarıya yansımaması Anadolu'nun birçok bölgesindeki yöneticileri de şaşırtmıştır. Antalya Mutasarrıfı Hilmi Uran (2017: 139), o günleri şu şekilde anlatmaktadır: "Bir türlü tamamlayıcı ve doyurucu haberler alamıyor, gergin sınırlarımızla her gün üzerine kapandığımız cephe tebliğlerinden yeterli bilgiyi alamıyorduk. Meğer bu tebliğler düşmana yardım girişimlerini önlemek ve onları tatlı bir iyimserlik havası içinde oyalamış olmak için böyle basit yazılıyor ve birbirini kovalayan mühim yarma ve kuşatma hareketleri, hep sıradan hücumlar şeklinde ilan ediliyormuş".

Gazeteci Falih Rıfkı Atay (1955: 25), anılarında işgal günlerinde İstanbul'daki gazeteciler olarak büyük bir gerginlik yaşadıklarını dile getirmiştir. İstanbul ile haberleşmenin kesildiği günlerde, gazeteye gittiğinde Anadolu'nun birdenbire kapandığını öğrendiğini belirten Atay, İstanbul ve Türkiye'nin işgal altındaki şehir ve köyleri ile memleketin öbür kısmı arasında hiçbir temas yapmaya imkân olmadığını, o sabahki yaşadığı heyecanın şimdi bile gönlünde ürperdiğini belirtmiştir. Atay, Yunanlıların mı yoksa bizimkilerin mi taarruza geçtiğini bilmemenin çok ağır bir belirsizliğe neden olduğunu ne Rumca ve Ermenice gazetelerin ne de İngiliz veya Fransız ağzı ile konuşanların bu merakı giderecek bir bilgiyi veremediklerini ifade etmiştir (Şimşir, 1972: 473). İlk Türk foto muhabirlerinden Ferit İbrahim de işgal günlerinin Türk gazeteciler açısından çok sıkıntılı geçtiğini belirtmiştir. Mütareke yıllarında işgal orduları İstanbul'da iken o uğursuz günlerde hiçbir merasime (programa) kabul edilmediklerini, uzaklaştırıldıklarını ve hatta kovulduklarını belirtmiştir (Çapanoğlu, 1962: 22). Mustafa Kemal, İstanbul'un durumu hakkında alınabilen bilgi ve

haberlerin düzenli bir şekilde Anadolu Ajansı'na gönderilmesini istemiştir (HTVD, 1957: 474).

1920'de Anadolu Ajansı'nın ilk İstanbul muhabiri Hayri Budak, işgal altındaki bir şehirde iki ajans çalışanı arkadaş verdikleri mücadeleyi anılarında anlatmıştır. O günlerde Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından alınan bir kararla üzerinde gazete bulunduran her şahısın ölümle cezalandırıldığını, buna rağmen yanında yüzlerce Hakimiyet-i Milliye Gazetesi taşıdığını belirtmiştir. Anadolu'dan gelen bültenleri Çiftçi Kütüphanesi'nin bodrumunda bir pedal makinesinde bastıklarını kaydeden Budak, Anadolu ile irtibatlarının Zonguldak ve İzmit yolu ile gerçekleştiğini, bu şehirlerde Matbuat ve İstihbarat Umumisi Müdürlüğü'nün iki istihbarat bürosunun bulunduğunu ve Ankara'dan gönderilen gizli evrak, propaganda malzemesi, gazete, risale ve tebliğlerin Zonguldak'tan bir gemiye verildiğini ifade etmiştir. Budak, bu malzemelerin gemide bulunan elemanları tarafından İstanbul'da kendisine ve arkadaşları Sırrı Bey'e teslim edildiğini, ellerindeki bütün imkânlarla Anadolu'dan gelen haberleri İstanbul halkına ulaştırdıklarını dile getirmiştir (AA 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

Anadolu Ajansı bültenleri ile Anadolu'dan gelen gazeteleri İstanbul'da örgütlenen milli grup üyeleri de gizlice dağıtmışlardır. Milli Mücadele taraftarı Moltke Grubu'nda faaliyet gösteren bir istihbarat subayı olan İhsan Bey (Aksoley), İstanbul gazetelerinin, işgal kuvvetlerinin sansürü dolayısıyla Anadolu'daki olumlu gelişmeleri yazamadıklarını bunun üzerine kendisinin teklifi üzerine Anadolu'dan gelen gazete ve bültenlerin grup üyelerince dağıtılmasını kararlaştırdıklarını belirtmiştir. Milli Mücadele karşıtı gazetelerin, Yunanlıların zaferler kazanarak ilerlediğini, güneyde Fransızların muvaffak olduğunu, Düzce ve Aznavur isyanları gibi, Anadolu'nun birçok yerlerinde isyanların başladığını ve kumandanlar arasında anlaşmazlık olduğu yönündeki haberleri yayarak, halkı bu haberlerin tesiri altında bıraktıklarına dikkati çeken İhsan Bey, Anadolu'dan çok sayıda Hakimiyet-i Milliye gazetesi ve Yunus Nadi Bey'in çıkardığı Yeni Gün gazetesi geldiğini ifade etmiştir. İhsan Bey, kendisinin bu gazeteleri güvendiği tanıdıklarına ve İleri Gazetesi'nin başyazarı Ferid Cavid Bey'e verdiğini, onun da bu haberlerin bir kısmını gazetesinde yayınladığını ayrıca, vapurlarda, trenlerde yer değiştirmek suretiyle birkaç tane, tramvayda ve tünelde birer adet gazeteyi bırakarak bu gazetelerin İstanbul'da dağıtılmasını sağladıklarını vurgulamıştır (Avşar, 2010: 92).

1919 Eylül'ünde İstanbul'a gelen Fransız gazeteci Gaulis (1981: 29), bu ortama ilişkin izlenimlerde bulunmuş ve manzarayı, "Bu sıralarda milliyetçiliğin fedaileri, İstanbul ile Anadolu arasında haberleşmeyi ve bağlantıyı sağlamakla meşguldüler. Orta sınıf halk çocukları olan bu gençler kendilerini davalarına adanmışlardı. Bunlar, 'Bizim vücudumuz

millete aittir, biz milli direniş hareketinin bir aletiyiz' diyorlardı. Bir türlü ele geçmeyen bu gençler her yere girip çıkıyorlar, haberleri her yere ulaştırıyorlardı" ifadeleriyle değerlendirmektedir. Zararlı neşriyat başta olmak üzere milli bütünlüğe zarar verecek her türlü haberleşme vesikalarının Anadolu'ya sokulmaması ve belli kriterlerden geçirilmesi amacıyla 6 Mayıs 1920'de İcra Vekilleri Heyeti kararnamesi ile Sansür Heyetleri'nin oluşturulması planlanmıştı. Bu kapsamda İstanbul ile yapılacak her türlü resmi haberleşme yasaklanmış, İstanbul'dan gelecek resmi yazılar ve gazeteler, dergilerin derhal geri gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu koşula uymayanlar Hıyanet-i Vataniye yasası gereğince suçlanacaklardı. Posta ve Telgraf haberleşmesinin özel ve ticari olan kısmı belirli merkezlerde sansüre bağlı olmak koşulu ile serbest olacaktı. Haberleşme Türkçe yapılacaktı. Fransızca haberleşme için gerekli olduğu kadar mahreç belirlenecekti. Yönetmelikle, Trabzon, Sivas, Ankara, Bursa ve Antalya olmak üzere beş ilde heyetler oluşturulmuş, sansür memurlarınca İstanbul ve yurt dışından Anadolu'ya gelen her türlü materyal kontrol edilerek alınmıştır. Alınan tüm önlemlere rağmen sık sık Milli Mücadeleyi tehlikeye düşürecek neşriyatla ilgili dikkatli olunması uyarılarında bulunan Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, bu konuda bazı olumsuzlukların yaşandığını görerek, zararlı yayınlar yapan İstanbul basının ve Rumca gazetelerin Samsun bölgesine ve içerilere sokulmaması için Samsun Mutasarrıflığını uyarmıştır (HTVD, 1957:483).

Henüz Anadolu yolunda iken Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çeken ve çeşitli sualler yönelten gazeteci Yunus Nadi (1955: 44-45), girişilen mücadelenin amacının henüz hiçbir Avrupalı ya da Müslüman toplumca bilinmediğini belirterek, bütün dünyanın Türk halkı tarafından başlatılan Milli Mücadele'ye hasım olduğuna işaret etmiş, ülkenin dört tarafından kuşatıldığını, bunu aşmak içinse bir telsiz telgraf istasyonuna büyük ihtiyaç olduğunu ve mevcut olup olmadığını sormuştur. Mustafa Kemal ise cevaben yazdığı telgrafta, Erzurum'daki telsizin üç günden beri Alman telsizi tebligatını almaya başladığını, Yunan cephesinin kontrol altında olduğunu ve silah ve mühimmatı ihmal etmeyerek, vakti geldiğinde yeterli miktarda silah ve mühimmatın olacağı bilgisini vermiştir.

Yunanlıların Polatlı'ya kadar yaklaştıkları günlerde Ankara'nın hemen hemen boşaldığını ve hükümet merkezinin Kayseri'ye taşındığını anlatan ajansın ilk muhabirlerinden Süreyya Kalabay, Anadolu Ajansı'nın milli mücadele için ne kadar önemli olduğunu şu şekilde vurgulamıştır:

"Top seslerinin duyulduğu bir gün Genelkurmay'a gitmiştim. Karargah bugün meteorolojinin bulunduğu semtte idi. Etrafta son derece ağır bir hava vardı. Subayların düşünceli görünüşü üzüntülerini gizleyemiyordu. Polatlı cephesiyle irtibat temin eden

manipleler susmuş, bağlantı kesilmişti. Etrafta çıldırtıcı çok manalı bir sessizlik hakimdi. Birden maniplelerde bir tıkırtı koptu. Hayatımda unutamadığım bir ahenkle tıkırtılar devam ederken, ilk satırlar kağıda dökülüyordu. Haberin özeti şuydu: ‘Düşmanın mukavemeti kırılmıştır’. Basınla irtibatı sağlayan arkadaşım yüzbaşı İsmail Hakkı Beyle kucaklaştık, karargahtaki bütün subaylar sevinç gözyaşları içinde telgrafi yüksek sesle okuyorlardı. Resmi tebliği aldım, atıma atlayarak dört nala ajansa geldim. Halk üzgün ve sessiz bir şekilde ajansın kapısı önünde bekliyordu. Bir pencereye çıkarak tebliği resmiyi okudum. Bir kıyamet koptu, alkışlar dinmiyordu. Bazıları ‘Çabuk yazıp çoğaltıp dağıtın, müjdeyi her yere ulaştıralım’ diye bağırıyordu. Çoğaltılan resmi tebliğ, “Polatlı’da düşmanın mukavemeti kırılmıştır” sözleri bir anda Ankara’yı sarıp, dalga dalga her yere yayılmıştı” (AA 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

Anadolu Ajansı, Kurtuluş Savaşı’nda çok zor bir görevi yerine getirmiş, içeride, savaştan ve dış dünyadan habersiz kalmış bir halkı, ülke ve dünya olaylarından haberdar kılmış, bazı yabancı ve İstanbul gazetelerinin teslimiyetçi tutumlarıyla da kıyasıya mücadele etmiştir (Küçüköğlu, 2006: 141).

Büyük Taarruz öncesi Mustafa Kemal’in talimatıyla Anadolu’nun tüm bölgelerle iletişimi kesilmiştir. Bu günlerde Konya’da bulunan Behiç (Erkin) Bey, öğle vakti dinlenirken bir anda karşısına Mustafa Kemal çıkmış, gizli geldiğini ve kimsenin duymamasını istemiştir. Bu duruma şaşırان Behiç Bey, Anadolu Ajansı’nın o akşam Gazi’nin bir çaya davetli olduğunu yayınladığını ve kamuoyunun da böyle bildiğine dikkati çeker. Bu geliş ve gidişler hep geceleri ve gizli olmuş 26 Ağustos sabahı da Büyük Taarruz başlamıştır (Topuz, 2016: 196).

Arşiv belgeleri arasında Mustafa Kemal’in Anadolu Ajansı’nın her sorunuyla yakından ilgilendiğine dair bir belge ise oldukça ilginçtir. Ajans yöneticilerinin sonuç alamaması nedeniyle kağıt sıkıntısının yaşandığı bir dönemde Eskişehir’den alınan siparişin eksik gelmesi üzerine Eskişehir mutasarrıflığına bir yazı gönderen Mustafa Kemal Paşa, belirtilen ‘dört yüz kırkiki kıyye kağıda mukabil iki yüz yetmiş kıyye’ kağıt geldiğini ve kalanın da gönderilmesini istemiştir (HTVD, 1957: 484).

2.4. Milli Mücadele’de Propaganda Faaliyetleri

Türk Kurtuluş Savaşı tarihi incelendiğinde maddi ve manevi olarak tükenme noktasındaki bir halkın yeniden küllerinden doğduğuna şahit oluruz. Esareti ve müstemlekeyi reddeden tüm milli kuvvetler bir araya toplanmış ve zorlu ama sonu zaferle biten örnek bir mücadele vermişlerdir. Anadolu halkının tükenmişliğine şahit olan işgalciler son darbelerini indirmek için her türlü yolu denemişlerdir. Türk İstiklal Harbi hem cephede hem de düşmanın

yaydığı kötümserliğe karşı verilmiştir. Bu mücadele diğer anlamıyla bir propagandalar savaşı olarak da tarihtekini yerini almıştır.

Bir fikre veya harekete taraftar kazandırmak amacıyla düzenlenen programların bütünü olarak tarif edilen propagandayı, Kazım Paşa, ‘Savaşta ve barışta dikkatli bakışları başka tarafa çevirmek, dostu kuvvetli, düşmanı zayıf göstermek, düşman halkını ve ordusunu fikri olarak bozmak için yapılan maksatlı yanlış söylentilerdir. Bir ülke halkı ne kadar cahil olursa propagandanın etkisi o kadar kolay ve hızlı olur’ şeklinde tanımlamıştır (Küçükoğlu, 2006: 16).

İnsanları etkilemenin en önemli yolu yazılı ya da sözlü propagandadır. Bu sayede toplumun bakış açısı, kaygıları ya da sevinci gibi durumları ortaya çıkar, algısı kendisine sunulan yönde değişir. Özellikle savaş zamanlarında yapılanlar daha bir önem kazanmaktadır. Milli Mücadele’yi iletişim noktasında değerlendirmek gerekirse tam bir propagandalar savaşı olarak tabir etmek yanlış olmaz. Kurtuluş Savaşı bu açıdan çok çetin geçmiş, Mustafa Kemal ve arkadaşları cephe hattında düşmanla topla, tüfikle savaşırken diğer yandan görünmeyen düşmanla gazete ve tebliğlerle, kürsüler, irşad faaliyetleri, beyanname ve fetvalarla da karşı mücadele vermiştir. Bu uğraşlar halkı Milli Mücadele çemberi etrafında tutmak ve yerli ve yabancı etki ajanlarının zihinleri karıştırmasını önlemektir. Milli Mücadele’de öncelikli ve temel sorun karşımızdaki düşmandan çok, içimizdeki düşmanı yenmek olmuştur (Özel, 2020: 2). Bu dönemde Anadolu’nun dört bir yanında faaliyet gösteren casus ve işbirlikçiler kamuoyunun yönlendirilmesinde etkili olmuşlardır. Yurt dışında Anadolu harekatıyla ilgili her türlü habere önem veren Mustafa Kemal Paşa, henüz ajans kurulmazdan önce, Afyonkarahisar’da bulunan Miralay Refet Paşa’dan (Bele) bölgesinde faaliyetlerde bulunan İtalyan Ajansı aracılığıyla dış havadislerin edinilmesini ve muntazam bir şekilde Ankara’ya bildirilmesini istemiştir (HTVD, 1957: 475; Özkaya, 1985: 593).

Türk vatanseverlerin Anadolu’nun içlerine kadar gelen Yunanlılarla mücadelesi, Mustafa Kemal’in milli mücadele ruhunu kuvvetlendirmek ve teşkilatlandırmak yolundaki çalışmaları Damat Ferit Paşa Hükümetlerince milli menfaate aykırı gibi lanse edilmiştir. Mustafa Kemal ve diğer Kuvay-ı Milliye komutanları devletin sözüne kulak asmayan birer asi, Erzurum ve Sivas kongreleri manasız boş toplantılar olarak sayılmışlardır (Kara, 1944: 31). İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında gizli- açık bir mücadele başlamış, işgalcilerle İstanbul Hükümeti iş birliğine girişmişti. İngilizler binlerce esiri başlarından atmak isterken bile, onlardan Anadolu’da milli harekete karşı yararlanmak yoluna gitmiştir. Propagandaya tutacağı esir kabilelerini Anadolu’ya sokarak, bozgunculuk yapmayı planlamış, serbest kalmaları halinde padişaha bağlı kalarak milli mücadeleye katılmayacaklarına söz

verip imza atarlarsa serbest bırakılacaklarını vaat etmişlerdir. İngilizler tarafından Mısır'dan, Bosna'dan ve Hindistan'dan İstanbul'a getirilen esirler çeşitli şehirlere dağıtılmış. Bunlardan üç yüzü Antalya'ya, iki yüzü Bandırma'ya, üç yüzü de Uşak'a gönderilmişlerdir (Küçüköğlu, 2006: 66).

Ulusal Kurtuluş mücadelesinde cephelede mücadele devam ederken Mustafa Kemal, Türk Kurtuluş hareketinin içerde sadece silahla olmayacağını çok iyi bilmektedir. Anadolu, İstanbul ve Avrupa'daki olumsuz propagandaya karşılık ilk adımı olan Anadolu Ajansı'nın kuruluşunu sağlayan Mustafa Kemal: *"Bir millet kendisini silahtan evvel propaganda ile savunur. Onlar (düşmanlarımız) bizim hakkımızda herşeyi yazıyor ve yayıyorlar. Biz cevap veremiyoruz."* sözleriyle AA'nın kurulmasını emretmişti. Süreyya Kalabay anılarında Mustafa Kemal'in bu sözlerini aktardıktan sonra Milli bir ajans kurulması ihtiyacının buradan doğduğunu belirtir. Bu açıklamaların Mustafa Kemal'in Anadolu Ajansı'nı kurmaya karar verdiği zaman gösterdiği gerekçelerden bir tanesi olduğunu ifade eden Kalabay, Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla, cihana karşı savaşa girişen Türk Milleti'nin kendisine yöneltilen her türlü hücumlara, yalan ve iftiralara bu ajans vasıtasıyla karşı koyduğunu belirtmiştir.

Türk Milleti'nin her türlü imkânlardan, teknikten mahrum olduğuna dikkati çeken Kalabay, karşısında ise zamanın en modern silahları ile teçhiz edilmiş, içerdeki hainlerle işbirliği sağlamış bir düşman olduğunun altını çizmiştir. Kalabay, bunların üstüne bir de haberleşme imkânlarının kıt, nakil vasıtalarının sınırlı olduğu Anadolu'da, yine o amansız düşmanların yaptığı olumsuz propagandalar, asılsız haberlerle, halkın moralinin çökmesi, cephenin bu kanadının da kırılması için büyük çaba harcandığını vurgulamaktadır. Mustafa Kemal'in askeri ve siyasi dehasını burada da ortaya koyarak, bir kurtuluş harbinin sadece silahla kazanılmayacağını görüşü ile bugün modern haberciliğin gerektirdiği bütün şartlara uygun Anadolu Ajansı'nı kurduğuna işaret eden Kalabay, ajansı Mustafa Kemal'in kurduğunu ve ismini de onun koyduğunu ifade etmiştir (AA 50. Yıl Özel Bülteni, 1970).

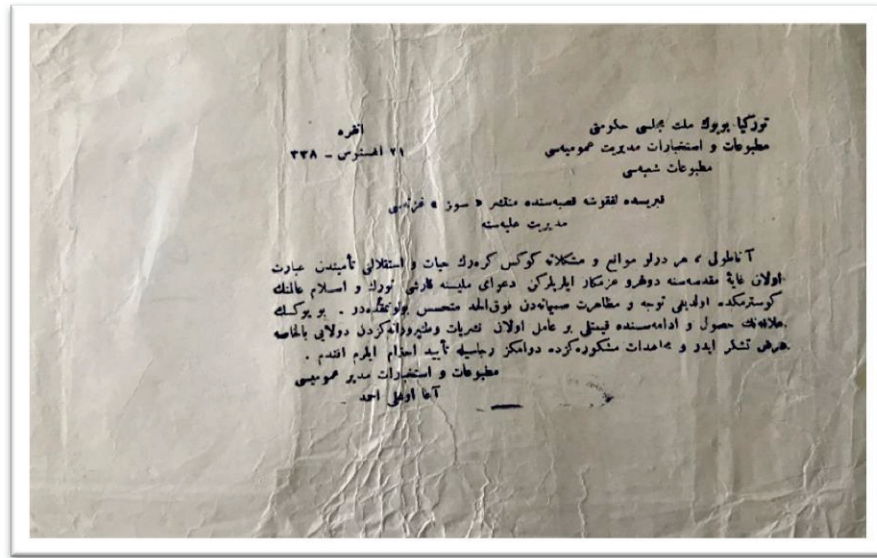
Basının önemi bilen ve ayrıca bir propaganda aracı olarak kullanıldığında ciddi olaylara sebebiyet vereceğinin farkında olan Mustafa Kemal, Milli Mücadelenin yoğun olarak devam ettiği bir dönemde Bulgar gazetelerinde kendisi ve Kuvay-ı Milliye hareketiyle ilgili olumsuz haberlerin yer aldığını görerek tedbir alınması talimatını verir. Edirne Birinci Kolordu Komutanlığı'na şifreli bir telgraf gönderen Mustafa Kemal, yalan haberlere karşı uyanık olunmasını, insanları ümitsizliğe düşürecek faaliyetlerden kaçınılmasını istemiştir.

Mustafa Kemal, Bulgar gazetelerine ulaştırılmak üzere, açıklama yapma gereği duymuş, Rauf Bey serbest bırakılmadığı ve İstanbul tahliye edilmediği takdirde Anadolu'daki bilumum Hristiyanlarının katledileceği haberinin yalan, Adapazarı civarında tarafımızdan

tahrip edilmiş köprünün olmadığı, hastalığı ile ilgili yayılan haberlerin de doğru olmadığı ve Anadolu Hükümeti'nin Anadolu'nun büyük bir bölümünde kontrolü elinde bulundurduğunu bildirmiştir. Mustafa Kemal ikinci bir telgrafla da Bulgar basınındaki bu haberlerin tekzip ettirilmesini ve talep edilmesi halinde Anadolu'dan doğru haberlerin kendilerine ulaştırılacağını da belirtmiştir (HTVD, 1957: 476-477).

Milli Mücadele döneminde tek merkezden ve kontrollü olarak Anadolu basının desteklenmesi farklı yorumlara da neden olmuştur. Ankara Hükümeti'nin basını daha çok bir propaganda aracı olarak gördüğü ve basının bu dönemde 'haber alma' gibi asıl fonksiyonunu yerine getirmesinin beklenmesinden ziyade, hükümetin emrinde faaliyet göstermesinin istendiği şeklindedir (Gölcü, 2019: 92).

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi, bu şartların olduğu bir ortamda, 7 Haziran 1920 tarihinde kurulmuştur. Kuruluş amacı, 'Harice karşı milletin istek ve taleplerini anlatma, Türk kurtuluş davasının meşruiyetini ispata çalışma, dahilde milletin efkarını aynı noktada tevhit etmek üzere her vasıttan istifa ederek mütemadiyen tenvir ve irşad ile meşgul olma' olarak belirlenmiştir. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi ayrıca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Milli davayı tanıtan gazeteler yayınlatacak, Türk ve İslam dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir broşür ve kitapçıklarda hazırlayacaktır (Öztoprak, 1989:16-17).

Görsel 43: TBMM Hükümeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Müdürü Ağaoğlu Ahmet Tarafından 21 Ağustos 1922 Tarihli Kıbrıs Söz Gazetesi'ne Gönderilmiş Milli Mücadele'ye Olan Desteklerinden Dolayı Teşekkür Yazısı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Roma, Paris, Londra gibi Avrupa ülkelerine ulaşan bilgiler ve ajans kaynaklı haberler bu devletlerin halklarının Türkiye'ye karşı bakış açılarını değiştirdiklerini göstermektedir.

Amerikalı ve Fransız gazeteciler Türk halkının verdiği kurtuluş mücadelesini yerinde görmek için başvurular yaparak bizzat Mustafa Kemal’le görüşmeler yapmışlardır. Diğer yandan İngilizlerin tüm karşı istihbarat çabalarına ve engellemelerine rağmen Anadolu’daki kurtuluş mücadelesi Müslüman ülkelerde de duyulmuş ve birçoğu işgal altında olmalarına karşın Türk halkına destek mesajları vermişlerdir. Suriye’de, Lübnan da ve özellikle Hindistan da bu bölgelere ulaştırılan haberler ve duyurular gösterilere neden olmuş işgaller protesto edilerek özellikle Payitahtın özgürlüğü için tüm İslam Coğrafyasının birleşmesi çağrıları yapılmıştır. Hint Müslümanlarınca Anadolu’dan gelen haber ve tebliğlere gazetelerde genişçe yer almış ve Mustafa Kemal’in destek çağrıları karşılık bulmuştur. Hindistan Hilafet Komitesi’nce çıkartılan ‘Hilafet’ ve ‘Bombay Sunday’ gazeteleri ilk sayfalarında Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Kazım Paşa başta olmak üzere önde gelen komutanlardan övgüyle söz ederek resimlerini yayımlamışlar, Milli Mücadele ve Türk halkına olan desteklerini açıkça göstermişlerdir.

Görsel 44: Hindistan Hilafet Komitesi’nce Yayımlanan Sağ Üst Köşesinde Ayasofya Cami, Orta Kısımında Osmanlı Devlet Arması Ve Sol Köşede Jama Mescidi Yer Alan, Milli Mücadele ve Mustafa Kemal’den Övgüyle Söz Eden 1922 Tarihli Hilafet Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Hint Müslümanları Londra üzerinden Mustafa Kemal Paşa adına ilk etapta 20 bin İngiliz lirası göndermişler, daha sonra Osmanlı Bankası aracılığıyla Mustafa Kemal adına gelen 6 bin İngiliz Lirası karşılığı 36 bin 300 Osmanlı Lirasını yine Ankara'ya ulaştırılmıştır. Bu yardımlar Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar peyder pey yapılmıştır (TİH,1975: 175).

Anadolu'dan İslam dünyası başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesine yapılan bu haberleşme trafiği Antalya'daki istihbarat merkezi ve Antalya (İtalyan) Postahanesi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Antalya üzerinden yapılan tüm bu enformasyon sonucunda başta Hint Müslümanları olmak üzere diğer Müslüman toplumlarda Türk Milli Kurtuluş Hareketine yönelik destekler artmış gerek maddi ve gerekse manevi yardımlar noktasındaki talepler Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'e iletilmiştir. Libyalı Müslümanları temsilen Şeyh Şenusi de bu talebini dile getirmiştir. 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Günsav, Libyalı Direnişçi Şeyh Şenusi'nin Bursa'da istirahat bulduğunu ve Milli Mücadeleye destek vermek amacıyla görev istediğini Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Bunun memnuniyet verici olduğunu belirten Mustafa Kemal ise bunu değerlendireceklerini belirtmiştir (Ünal, 1994: 321). Bununla beraber Türkiye'ye bu zor günlerinde asıl büyük maddi ve manevi destek Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Çok özel olarak nitelenebilecek bu destekte, hilafet makamının önemli bir etken olduğu açıktır. Ancak bu konuda gözden kaçırılmaması gereken nokta, Hint Müslümanlarının halife yerine, halifenin Müslüman saymadığı Kuvay-ı Milliye teveccüh göstermeleri, Ankara'daki rejimle iş birliğine yönelmeleri gerçeğidir (Özel, 2020: 12).

Özellikle İngilizler, bu gelişmelerden rahatsızdır. Milliyetçilerin İslam Alemi ile kurduğu münasebetler hususunda ajansların ve istihbarat servislerinin verdiği haberler çok daha endişe vericiydi. Mustafa Kemal'in Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki bütün ülkelere propagandacılar gönderdiği, özellikle Suriye ve Irak'ta Kemalist hareketle yakın ilişki içinde çalışan bozguncu grupların kurulduğu rapor edilmektedir. İngiliz istihbaratı, Cezayir'de, Şam'da, Musul'da, Bağdat'ta ve pek çok Arap ülkesinde ayaklanmaya teşvik edici el ilanları ele geçirmiştir (Dumont, 1993: 42).

Anadolu Ajansı, Hintli Müslümanların bu girişimlerini ve İslam toplumu adına yapılan çalışmaları haberleştirerek Anadolu gazetelerine servis ederek halkın moralinin yüksek tutulmasını sağlamıştır (Özkaya, 1985: 896). Hintli Müslümanlara Anadolu Ajansı aracılığıyla gönderilen haberler Hindistan İslam İstihbarat Odası tarafından yayına veriliyor ve tüm dünya Müslümanlarının bunlardan haberdar olması sağlanıyordu. Hint Müslümanları Türk meselesinde bakış açılarını bildirmek, hilafet haklarını savunmak amacıyla 1920 yılında Muhammet Ali Han başkanlığındaki bir kurulu Avrupa'ya göndermişlerdi. Bu kurul, Londra

ve Paris'te büyük faaliyet göstermiş, özellikle Avrupalı yöneticilere İstanbul'un işgalinin kendilerini rencide ettiğini belirterek bu durumun sonlandırılmasını istemişlerdir. Kurul, Müslüman toplum olarak işgalci ülkelerin kendi ülkelerinde gösterdikleri sömürgeye karşı direnme başlatacakları uyarısında da bulunmuşlardır.

Muhammet Ali Han başkanlığındaki heyet Avrupa dönüşünde İsviçre'de onurlarına verilen yemeğe katılmışlar bu yemeğe Mısır, Kırım, Bosna, Rusya gibi çeşitli yerlerden gelen Müslüman temsilcileri de katılarak konuşmalar yapmışlardır. Konuşmalar da Sevr, Damat Ferit Hükümetini uygulamaları, Hilafet ve Kuvay-ı Milliye konuları görüşülmüştür. Bu görüşme Anadolu Ajansı tarafından da haberleştirilerek Anadolu halkına duyurulması sağlanmıştır (Özel, 2020: 16).

Müslüman liderlerinde aralarında bulunduğunu öğrendiğimiz Münih'teki bu toplantı, *Şikago Tiribün* Gazetesi tarafından 6 Mayıs'ta haber olarak işlenmiş ve bu haber de 5 Haziran 1920 tarihli ve 28 numarayla yayımlanan ve şahsi arşivimde orijinal bir sureti bulunan Anadolu Ajansı bülteniyle Türk halkına duyurulmuştur:

“Münih’de şark akvamının mümessilleri tarafından akd edilmiş olan fevkalade komiteye dair Şikago Tiribün Gazetesi muhabir-i mahsusunun Münih’den 3 Mayıs tarihiyle verdiği bizzat müşahedeye müstenit malumat bu gazetenin 6 Mayıs tarihli nüshasında ber vech-i ati intişar etmiştir. Geçen hafta içerisinde görülen kıyafetler memleketi tamamen şark kasabasına benzetti. Şark akvamını temsil eden büyük bir kalabalık düvel-i itilafıyyenin San Remo mukarreratını münakaşa etmek üzere toplanmıştır. Meclis memleketi haricinde başlayan Türk ricalinden olarak Rusya’dan henüz avdet eden bir zatın riyaseti altında iskad etmiş, içtimada bu zatın yanlarına üç büyük şeyh oturmuştu. Meclisi teşkil eden kimseler miyanında Cezayirli Hasan Fehmi ve Şezri Bey bulunduğu gibi birçok Hintli, Afganlı, Acem, Tatar ve Kürt ve Rusyalı Türk de mevcut idi. Bu heyet Türk ve Müslüman hayatının düşmanı olan İtilaf devletleri ile nihayete kadar mücadeleye karar verdi. Türk ricalinden biri bu kararı tebliğ ettikten sonra fiili sahadaki mesaiye dair bazı kararlar ittihaz olunmuştu. Okunan diğer bir raporda İtalyanların Türkiye amal ve maksadına az çok taraftar olduğu beyan edilmiştir. Mevcut şeyhlerden mürekkep bir heyet Hilafet meselesini mevzubahis ederek bunun istiklal ve hakimiyeti esasında ısrar etmiştir. Şenusi murahhasları bütün Şenusilerin İslam düşmanları aleyhine harekete karar verdiklerini Tunus’daki hareketin mühim bir şekil aldığını ve Cezayire de sirayeti ümit ettiklerini söylemişlerdir. Diğer bir murahhas Mısır’ın harekete hazır olduğunu söylemiş ve Hintli bir hatip dahi Türkiye’de İngiliz hareketinin Hindistan’da kendi şöhret-i askeriyelerini idame için bir bülöf olduğunu beyan etmiştir. Meclis erkanı Fransa’nın ve İngiltere’nin İslam halkıyla anlaşmaya mecbur olduğunu aksi takdirde

bunların hiçbir zaman daima mütezayid müşkülattan kurtulamayacaklarını söylemişlerdir. Rus heyet murahhası Rusya'nın beynelmilel bir İslam mücahedesini için her türlü muaveneti ibzale hazır olduğunu söylemiştir” (Anadolu Ajansı Bülteni, 1922).

Hindistan’da Türkiye lehine kıpırdanışlar vardır. İstanbul’un işgali üzerine bu hareketlenme gittikçe artmış, güçlü bir akım halini almıştı. Özellikle Müslümanlar, Anadolu için para topluyorlar, İngiliz makamlarına dilekçeler, muhtıralar sunuyorlar, toplantılar ve mitingiler düzenliyorlardı (Şimşir, 1972: 21). Milli Mücadele hareketinin hem cephede hem de propaganda savaşında kendinden çok üstün durumda olan İngilizlere karşı başarı sağlaması onları daha da hırçınlaştırmıştır. İngilizler, İstanbul’da Anadolu’yu birbirine düşürecek bir hükümeti iktidara getirmek, din sömürüsüyle Türk halkını birbirine kırdırmak, Ermeni ve Rumları silahlandırıp yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Müslümanlara saldırtmak gibi birçok yönetime başvurmuş ancak tam anlamıyla başarılı olamamışlardır.

Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği günlerde İngiliz istihbaratının ‘Kara Jumbo’ takma adıyla Anadolu’da örgütlediği casusluk şebekesi aktif şekilde faaliyet göstermiş, kimi zaman şaşılacak derecede gizli ve önemli haberlere ulaşmıştı. Örgüt, BMM’nin gizli oturumlarındaki konuşmaları İstanbul’daki İngiliz makamlarına, Sakarya Savaşı günlerinde Batı Cephesi Karargâhı’nın bazı gizli planlarını ve emirlerini günü gününe neredeyse saat hesabına göre İngiliz Yüksek Temsilcisi General Harington’a ulaştırmayı başarmıştır. Ancak Kara Jumbo’ya rağmen Anadolu ve Ankara İngilizlerin serbestçe at oynatabileceği bir alan olmamıştır. Mustafa Kemal’in İngilizlerin önemli bilgilere ulaşmak için her imkânı değerlendireceği öngörüsünün bu teşkilatın Milli Mücadeleye çok ciddi bir zarar veremediği yönündedir (Şimşir, 1972: 453-454; Yurtsever, 2008: 150).

İngilizlerin kendi istihbarat elamanlarının yanı sıra işgalleri altındaki ülkelerden devşirdikleri Müslüman kimlikli kişiler aracılığıyla da Ankara’ya casuslar gönderildiği tespit edilmişti. Milli Mücadele dönemi Ankara’sına gitmek isterken gözaltına alınıp Ankara İstiklal Mahkemesi’ne sevk edilen bir İngiliz casusu da Dişçi Ahmet İhsan Efendi’dir. 10 Ağustos 1920 günü Mısır’dan Antalya iskelesine gelen geminin yolcuları arasındaki orta yaşlı, temiz kıyafetli, kibar tavırlı bir kişi iskele memurlarının dikkatini çekmiştir. Zira o günlerde, yabancı ülkelerden gelenlerin kötü maksatlı olabileceklerine ilişkin kuşku ve kaygılar oldukça yoğunlaşmıştı. Ayaküstü yapılan soruşturmada dişçi olduğu ve Ankara’ya gitmek istediği anlaşılan Ahmet İhsan Efendi gözaltına alınmış ve ertesi gün mutasarrıflığın emriyle Ankara’ya sevk edilmişti (Özel, 2020: 36).

Damat Ferit Paşa Hükümetinin Anadolu’ya gönderdiği casus ve fitnecilerin listesi Milli Muavenet (MM) grubunca ele geçirilmiştir. Kötü niyetli ve Milli Mücadeleye düşman

kimselerin isimleri ve resimleri kartonlara basılarak, bu resimli kartonların birer örneği Samsun, Trabzon ve Antalya kapılarında bulundurulmuş ve eşkali belirlenenler buradaki istihbarat görevlilerince hemen yakalanmıştır (Ertürk, 1957: 503). Mustafa Kemal'i Erzurum Kongresi'nden bu yana takip ettikleri ve her hareketini rapor ettikleri anlaşılan İngilizlerin, Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya geldikleri gün verilen akşam yemeğine de sızarak konuşulanları İstanbul'a bildirdikleri anlaşılmıştı (Şenalp, 2009: 86).

Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal altına alan İtilaf Devletleri, özellikle İngilizler, istihbarat servislerini (İntelligence Service) seferber ederek, yalnız İstanbul'da değil, tüm Anadolu'da çeşitli eylemlere girişiyordu. Bu servis elemanları Ankara'ya kadar sızmış, Mustafa Kemal'in çevresindeki yakınlarına kadar sokulmayı başarmışlardı. Vekiller Heyeti, Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekaleti ve Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarının kimilerinde alınan en önemli ve gizli kararları ve devlet sırlarını İngiliz yönetimine zaman geçirmeden duyurmuşlardır. İngilizler sadece Anadolu'da değil yurt dışındaki Türkleri de yakından takip etmektedir (Sonyel, 1995: 2).

Cephelerde savaşın devam ettiği günlerde Anadolu'da faaliyet gösteren ve İngiliz Yüksek Temsilci Harington'un şifre telgraflarında 'Kara Jumbo' takma adıyla anılan İngiliz Gizli Servisi, Büyük Taarruzu önceden haber alamamıştı. Atina ve Londra tamamen gafil avlanmışlar, Yunan ordusuna dışardan takviye gönderilmesine ya da bir dış müdahaleye zaman kalmamıştı. Mustafa Kemal, 'Kara Jumbo'yu atlatarak Büyük Taarruz hazırlıklarını yapmıştı (Şimşir, 1972: 452-472). İngilizler, İtalya'daki Türk ajan ve temsilcilerinin gizli yazı ve raporlarının İtalyan diplomatik çantaları içinde Türkiye'ye gönderildiğinden şüphelenmektedirler (Sonyel, 1973: 168). İstanbul'da Kuvay-ı Milliye lehine çalışmalar yapan Nail Moralı (1973: 67), İstanbul Hükümeti'nce görevlendirilen hafiyelerin takibi sonucunda, Anadolu'dan gelen muhaberat ve bültenleri teslim almak için Büyükkada'dan İstanbul'a geçtiği bir sırada gözaltına alınmış ve İngilizlere teslim edilmiştir. Moralı, kendi imkânları sonucunda cezaevine girmekten kurtulmuştur.

Hint Hilafet Komitesi'nce Türkiye Temsilcisi olarak gönderildiğini belirterek geldiği Ankara'da Mustafa Kemal'e suikast planlayan ve Milli Mücadele yöneticileriyle ilgili bilgiler toplayan İngiliz Casus Mustafa Sagir'in, Milli Mücadele'yi desteklemek amacıyla Anadolu'da bulunan Hintli Müslümanları da İngilizlere bildirdiği belirlenmiştir. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arşiv belgeleri arasında yer alan ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne göndermek üzere hazırladığı şifreli mektupta, iki ay önce Peşaverli Abdurrahman adındaki Hintlinin Afganistan'a gönderildiği belirtiyor, bu kişi hakkında Afganistan'daki İngiliz memurlarına bilgi verilmesini istiyordu. Yine aynı mektupta Mirza

Abdulkayyum adlı diğer bir Hintlinin de Diyarbakır'a gittiği, burada Panislamizm (İslam Birliği) faaliyetlerinde bulunduğu ifade ediliyordu. Bu ifadeden Diyarbakır'da çalışmalar yapan kişinin Şeyh Ahmet El Senusi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Peşaverli Abdurrahman¹⁰ ise Anadolu Ajansı'nın Ankara'daki ilk muhabirlerindendir. Üç dil bilen ve gayretleriyle Mustafa Kemal'in dikkatini çeken Peşaverli Abdurrahman çok faydalı görevlerde bulunmuş, ilk dönemlerde ajansın tercüme işlerini yürütmüştü. Abdurrahman, 1920-22 yılları arasında Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi olarak görev yapmıştı.

Halide Edip (1985: 111), Paşaverli Abdurrahman'ı 'Türkün Ateşle İmtihanı' adlı eserinde şöyle tanıtmaktadır:

"Ben İngilizce gazetelerin politikaya kaçan bölümlerini Türkçeye çevirir, Mustafa Kemal Paşa'nın sekreteri Hayati Bey'in getirdiği telgraflar arasında Anadolu Ajansı veya Hakimiyet-i Milliye gazetesi için gerekli olan parçaları keser, bundan başka da, Mustafa Kemal Paşa'nın diğer haberleşmelerine ait yazıları hazırlardım. Burada Afganistan'dan bize gelmiş olan Abdurrahman adında bir genç Afganlı da bana yardım ederdi. Abdurrahman, Balkan Harbi sırasında Türkiye'ye gelmiş, uyruğumuza girmiş, Birinci Dünya Savaşında bizim orduda hizmet etmişti. Ondan sonra da Rauf Bey'le birlikte Erzurum'a gitmiş ve artık Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhından ayrılmaz olmuştu. Bir parmağıyla, fakat başarıyla yazı makinesi kullanır, bundan başka da iş görmezdi. Bununla birlikte, çok idealist aynı zamanda Panislamist (İslam birliği) olduğu için, her şeyi o bakımdan düşünürdü"

Anadolu Ajansı haber verme görevinin yanı sıra Milli Mücadeleyi tehlikeye düşürecek durumlarda da karşı propaganda faaliyetinde bulunmuştur. İngilizler tarafından Mustafa Kemal'e suikast düzenlemek ve Milli Mücadele harekâtıyla ilgili bilgi toplamak amacıyla Ankara'ya gönderilen İngiliz Casusu Mustafa Sagir'e yardım edenlerin tespit edilmesi amacıyla Dahiliye Vekili Adnan Bey, Anadolu Ajansı'na uydurma bir telgraf vermiş ve bu telgrafta, Hint Temsilcisi Mustafa Sagir'in Antalya yoluyla İtalya'ya gitmek üzere

¹⁰ Peşaverli Abdurrahman Bey, 1886'da Hindistan'ın Kuzey-Batı sınır eyaletinin, şu anda da Pakistan'ın Haybet-Peştunya Eyaleti'nin başkenti Peşaver'de doğdu. Keşmir'den 1880'de Peşaver'e göç eden zengin bir müteahhit olan Gulam Samdani'nin oğlu Peşaveri, 12 kardeşi gibi iyi bir eğitim aldı, ilk ve orta tahsilini Peşaver'de tamamladı, lise eğitimi için Hindistan'da Aligarh Özel İslam Okulu'na gitti. Osmanlı tarihini okuyan Peşaveri'ye, Türklere duyduğu hayranlık ve sevgi nedeniyle kardeşleri "Türk Lala" yani "Türk Ağabey" diye hitap etmiştir. Hindistan'da varlıklı bir ailenin çocuğuyken 26 yaşında, ceketini, elbiselerini ve kitaplarını satarak ailesinden gizlice zor durumda olan Müslümanlara yardım için 1912'de İstanbul'a gelen ve bir daha dönmeyen Peşaverli Abdurrahman Bey, Anadolu Ajansı'nın ilk çalışanı olarak kayıtlara geçmiştir. Ajansın kuruluş aşamalarında da çalışan Peşaveri, ajansta çalıştığı süre boyunca özellikle Yunan ordusunun Anadolu'da yaptığı katliamların Avrupa kamuoyuna duyurulması için özel çaba sarf etmiştir. Milli Mücadelede büyük faydalar gösteren Peşaveri, TBMM adına Ağustos 1920'de Afganistan'a "Fevkalade Murahhas" unvanıyla ilk Türk Büyükelçisi olarak atandı. Görevini 1922'de Fahreddin Paşa'ya devrettikten sonra İstanbul'a dönen Peşaveri, 21 Mayıs 1925 gecesi Beşiktaş'tan Nişantaşı'ndaki evine dönerken silahlı saldırıya uğramış, 30 Haziran 1925'te hayatını kaybetmiştir (Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/aanin-ilk-calisani-pesaverli-abdurrahman-bey/169635#.erişim> tarihi: 22.02.2022, 23: 49).

Ankara'dan ayrıldığı bilgisi paylaşılmıştır. İngiliz casusun güvenle ayrıldığını düşünen işbirlikçi kişiler üç gün sonra yakalanmıştır. Tüm bu faaliyetler Ankara Hükümeti'nin bilgisi dahilinde yapılmış ve takip edilmiştir (Özel, 2020: 205-215).

Büyük Millet Meclisi, 2 Aralık 1920'deki toplantısında, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi'nce mahalle ve köylerde açık alanlara asılan duyuruların ve önemli neşriyatın koparılıp, yırtılması ve tahrip edilmesi suretiyle imha edilmesi üzerine hazırladığı teklifi 'Büyük Millet Meclisi'nce yahut Vekiller Heyeti'nce kabul veya tavsiye edilen neşriyatı tabligat dairesinde neşir ve tamimde ihmal ve gevşeklikleri görülen vazifedarlar ve bu kabil neşriyat varalarını ılsak eyledikleri mahallerden koparan veya her ne surette olursa olsun imha eden kimseler hiyateni vataniyye kanuna tevfikân ve muhakeme ve tecziye edilirler' şeklindeki teklifi tartışmalar sonucunda kabul edilmiş ve kanunlaşmıştır. Bu kanuna göre duyuruları yırtanlar ya da imha edenler vatana ihanet suçundan cezalandırılacaktır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 171).

Hint Müslümanların sadece yardım göndermediklerini Anadolu'da cephe savaşıklarını Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 23 Nisan 1920'de yayınlanan bir haberinden anlaşılmaktadır. Salihli Cephesinde Türklerle birlikte savaşan Abbas Han isimli Hintli Müslüman, İngilizlerin maksadının Anadolu'yu tamamen istila etmek ve öncesinde propaganda yoluyla insanları birbirine düşürme amacıyla olduğu uyarısında bulunarak uyanık olunması çağrısında bulunmuştur. Hindistan ve Mısır'da kurguladıkları oyunun bir benzerini Türklere de uyguladıklarını belirten Abbas Han, ilk olarak insanların kafalarını karıştırmak için tefrika ve nifak tohumları soktuklarını, ahali bununla meşgul olurken vatani işgal ettiklerini ifade etmiştir. Abbas Han, gazete vasıtasıyla Türk halkına çağrıda da bulunarak verdikleri mücadelenin son şansları olduğunu ve Milli Mücadeleye sıkı bir şekilde sarılmak gerektiğini dile getirmiştir (Kaplan vd., 1992: 281).

Anadolu Ajansı kuruluşundan bir süre sonra teşkilatlanmaya başlamış ve Milli Mücadele ile ilgili olumsuz propagandalara karşı stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Antalyalı Sabri Bey'de ajans adına bu görevi yapanlardan biridir. Ajansın Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi'ne bağlanmasıyla dahili propaganda memuru olarak atanan Sabri Bey, kendisiyle yapılan bir röportajda, ilk ajans bültenini kendisinin yazdığını belirtmiş, şu anda hatırlayamadığı bir haberi, el yazısıyla yazıp, kopya kağıdı ile çoğalttıktan sonra, şehrin belli başlı 3-4 kesiminde bulunan kara tahtalara asmıştır. Halkın bu suretle olayları takip imkanı bulduğunu da vurgulayan Sabri Bey, ilk dönemlerde önemli haberleri özel bir bültenle Heyet-i Vekile'ye verir, diğerlerini ilan tahtalarına astıklarını kaydetmiştir (AA 50. Yılı Özel Bülteni, 1970).

İzmir'den başlayarak Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal eden Yunanlılar, milli teşkilatların direnişiyle ciddi bir mukavemete uğramışlardı. Direnişi kırmak ve halkı mücadeleden vazgeçirmek amacıyla Yunan Komutanlığı, Türk Ordusunun ve halkının moralini bozmak ve savaş gücünü kırmak amacıyla bir beyanname yayınlayarak, uçaklar vasıtasıyla Türklerin yoğunlukta yaşadığı yerlere atılmasını sağlamışlardır. Bildiride özetle, 'Türk askerlerini yok etmek gibi amaçlarının olmadığı, Türk halkını Mustafa Kemal'in işkencesinden kurtarıp Anadolu'da güvenlik ve huzuru sağlamak olduğunu iddia etmişler, amaçlarının kendi şerefi için işsiz kalan İstanbul subaylarını elde ederek şan ve şerefi için zorla kanlı muharebeye sevk eden Mustafa Kemal ile silah arkadaşlarını Anadolu'dan atmaktan ibaret olduğunu' ileri sürmüşlerdir.

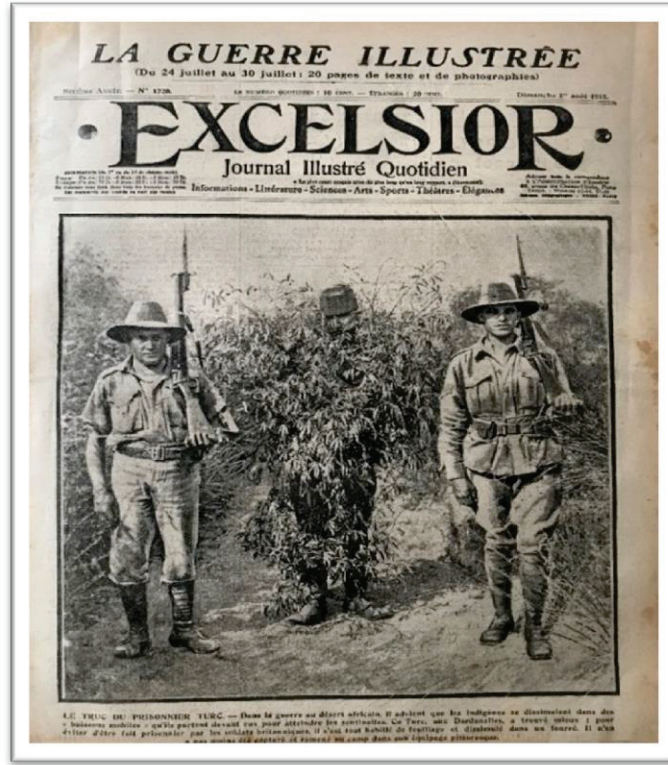
Batı Cephesi Komutanlığı, bölgede yapılan yıkıcı ve bozguncu propagandalara karşı asker ve halkın moralini takviye ve direnme kudretini artırmak için sivil makamlara bir genelge göndererek halkın motivasyonun diri tutulması istenmiştir. Genelgede, Türk Ordusu'nun Eskişehir ve dolaylarını bırakmasını kendileri için büyük bir başarı olarak göstermeye çalışan Yunanlıların durumun gerçek yönünü anlayarak endişeye düştükleri, Türk Ordusu'nun asıl hedefinin Yunan ordusunun Anadolu'da bir daha yaşayamayacak derece kesinlikle yok edilmesi olduğu vurgulanmış, düşmanın son gücünü harcadığı, ne kadar çok yaygara yaparsa yapsın sonucun Türkler için daha hayırlı olacağı belirtilmişti (TİH, 1972: 90-132).

Anadolu'nun işgale uğrayarak binlerce Müslüman Türk'ün kanının akıtılmasına, asırlar boyunca bu topraklarda yaşayan Rum azınlığa mensup bir kişinin sebep olduğu düşünülürse, mücadelenin nasıl bir ortamda verildiği daha net anlaşılmaktadır. İzmir'in ve Batı Anadolu'nun işgali için Yunanistan Cumhurbaşkanı Venizelos'u teşvik eden ve maddi-manevi destekleyen kişi Muğla'lı Ortodoks Rum bir aileye mensup Basil Zaharoff¹¹ dur. İngiltere'nin ikinci ve Avrupa'nın en büyük silah üreticilerinden biri olarak bilinen Zaharoff, ayrıca propaganda ve yayınlarla kamuoyunu doğrudan etkileyebilmenin önemini kavramış, Fransa ve İngiltere'deki önemli medya kuruluşlarının gizli-açık sahibi olmuştur. Rusya'nın

¹¹ Asıl adı Zakharias Basileios Zaharoff'tur. 6 Ekim 1892'de Muğla'da doğdu. İstanbul'un Rum mahallesi Tatavla'da bir süre halası ile yaşayan Zaharoff, İngiliz Okulunda eğitimini gördü. Kambiyoculuk ve İstanbul'a gelen yabancılara rehberlik hizmeti verdi. Daha sonra İngiltere'ye giden Zaharoff, karıştığı hırsızlık yüzünden gözüaltına alınarak sınır dışı edildi. Atina'ya gelen Zaharoff, Yunan bir işadamlarının temsilcisi olarak yeniden İngiltere'ye döndü. Silah sektörüne giren ve kısa sürede ünlene Zaharoff, İngiliz Silah Fabrikası Nordenfeldt'in temsilciliğini yaptı. Uluslararası silah endüstrisine katılan ve Almanya ve Fransa'daki bazı silah fabrikalarıyla ortaklık kuran Zaharoff'un ünü Avrupa'da duyuldu. İngiltere Hükümeti'nce sör ilan edilerek vatandaşlığa kabul edildi. Hem İngiliz hem de Fransız toplumlarının en üst yönetici çevrelerine yükselen Zaharoff, 1936'da 87 yaşındayken öldü (Lewinsohn, 1991: Arka Kapak).

Atina Temsilcisi Demidoff, Zaharoff'un 1916'da kurduğu Radio Ajansı ile kamuoyunu 'olağanüstü yöntemler' kullanarak etkilemeye çalışan biri olarak ifade etmiştir.

Zaharoff'un, Türkler için anlamı ise özellikle Milli Mücadele boyunca Mustafa Kemal ve Kuvay-ı Milliye aleyhine yapılan olumsuz yayınların ve propagandanın tümünün bu kişi üzerinden desteklenmesidir. Venizelos'un siyasal ve parasal destekçisi olan Zaharoff aynı zaman da İngiltere Başbakanı Lloyd Geroge'un da en yakın arkadaşı ve danışmanıydı. 1919'da Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgal etme girişiminin arkasındaki adamlardan biri, belki de başlıcasıdır. Bu Türkiyeli Rum, aynı zamanda 'Ölüm tüccarı' diye ünlenmiş bir silah kralıydı. Yunan askerlerinin, 9 Eylül 1921'de denize dökülmesinden sonra İngiltere'deki bütün itibarını kaybeden Zaharoff, Başbakan Lloyd Geroge'un da danışmanı olması nedeniyle Yunan bozgunun İngiliz bozgunu olarak algılanmasına da neden olmuştur (Lewinsohn, 1991: 85-107).

Görsel 45: Çanakkale Savaşı Sırasında Cepheye İngilizleri Gözlerken Yakalanan Türk Askerinin Esir Alınması Konulu Basil Zaharoff'a Ait Excelsior Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Milli Mücadelenin sürdüğü ilk dönemlerde Yunan ve Ermeni propagandası Avrupa ve Amerika'da son derece etkili bir durumdaydı. Bu sayede oluşan kamuoyu, batılı devletlerin dış politikaları üzerinde etkisini gösteriyordu. Bu faaliyetlerin en önemli sorumlusu olarak, Paris'te 1919-1920 yıllarında yayınlanmış olan *L'Excelsior* Gazetesinin sahibi Basil Zaharoff adlı bir Yunanlıyı gösterebiliriz. Avrupa dışında özellikle Amerika'da yayınlanmış olan

Ermeni gazetelerinin Yunanlı gazeteler ile iş birliği içinde hareket edip, sürekli olarak Türkler aleyhine propaganda yapmış oldukları da bilinmektedir (Öztoprak, 1989:15).

İngiltere ve Fransa başbakanları üzerinde büyük etkisi bulunan, batıda birçok silah fabrikalarının sahibi Sör Basil Zaharoff adındaki zengin Yunanlı işadamı bütün propagandanın maddi ve manevi destekleyicisiydi. Zaharoff, Türk Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde, İngiliz ve Fransız devlet adamları ile basınını ele geçirip Yunan çıkarları için kullanmak amacıyla inanılmaz çabalar harcamıştı (Küçüköğlu, 2006: 64). İngiliz Kemal lakaplı ünlü Türk istihbaratçı Esat Tomruk, Amerikalı film yapımcısı ve gazeteci kimliğiyle Yunan karargahının faaliyetlerini araştırmak için İzmir yolunda Rodos'a uğramış ve buradaki ünlü Bella Vista Palas Otel'de konaklamıştır. Tomruk, burada kalan İzmirli zengin Türk tüccarların yanı sıra İzmir'li Musevi işadamı Zaharoff'un da bulunduğunu belirterek, Türklerin İngilizce bilmediklerinden dolayı Zaharoff'tan kendilerine tercümanlık yapmalarını istediğini belirtmiştir (Sanay, 1969: 34). Burada Musevi iş adamı olarak zikredilen kişi yukarıda adı geçen Yunanlı iş adamı Zaharoff mu yoksa isim benzerliğini bilinmemektedir.

Mütareke sonrası işgallerin başladığı günlerde Anadolu casusların yanı sıra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan misyonerlerinin de cirit attığı bir alan haline gelmişti. Özellikle iskelelerde alınan tedbirler bunlara da yönelikti. İstihbarat örgütlerinin yaptıkları Türk halkının cesaretini kırıcı propagandaları din adamı kisvesindeki bu misyonerler de körüklüyor ve halkı daha da bir çaresizliğe sürüklüyorlardı. Amerikalı Profesör Earle, Asya Türkiye'sini misyonerlerin kaynaştığı bir kovana benzetmiş ve bu misyoner ve din adamlarının, dünyanın hiçbir ülkesinde Türkiye'deki kadar emperyalizme hizmet etmediklerine dikkati çekmiştir. Earle, özellikle Amerika kamyonunun Türkiye'yi bu misyonerlerin gözüyle tanıdıklarını vurgulayarak, 'Hristiyanları kıran (öldüren), kan emici barbar Türk' imajının hakim olduğunu dile getirmiştir (Artuç, 1987: 184).

Anadolu Ajansı'nın tüm çabaları ve diğer bazı girişimlere rağmen gerçek dışı haberlerin önüne geçilememiştir. Ocak 1920 tarihli Amerika Telsiz-Telgraf Ajansı'nın yayınladığı 28 Ocak tarihli ve İstanbul çıkışlı 'Anadolu Harekat-ı Milliye Reisi Mustafa Kemal Paşa bir nutkunda bütün Türklerin Almanlarla müştereken harbe girmeyi uygun gördüklerini inatla sürdürmektedir' şeklindeki haberi, Hakimiyet-i Milliye gazetesi aracılığıyla yalanlanmış, böyle bir beyanatın Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmediği vurgulanarak, kendisinin de bu haberi tekzibe hazır olduğunu açıklamıştır (Öztoprak, 1989:12). Mücadele sırasında halkın kafasını karıştıracak yayın ve kişilerin Anadolu'ya sokulmamasının önemi, Trakya muharebelerinde kolordu kurmay başkanı görevinde bulunmuş olan Yarbay Abdurrahman Nafiz'in Genelkurmay Başkanlığına verdiği bir raporda

çok daha net bir şekilde görülmektedir. Abdurrahman Bey, Trakya felaketinin sebeplerini açıklarken, İstanbul gazetelerinin Trakya'ya serbestçe gelmesi (sansür uygulanmaması) ve İstanbul'a gelip gidenlerin eksik olmaması ve bu suretle bazı İstanbul çevrelerinin ve gazetelerinin her vesileden faydalanarak savunma aleyhindeki sözleri ve yayınları yerli halkın mücadeleye olan bağlarını sekteye uğrattığına dikkati çekmiştir (Selek, 1968: 394).

Milli Mücadelede sadece İngiliz, Yunan ve diğer azınlıkların yıkıcı faaliyetleriyle mücadele edilmemişti. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Batı Anadolu'da milli faaliyetlere ciddi anlamda destek olan Demirci Efe'yi kendi taraflarına çekmek ve Kuvay-ı Milliye'yi içerden yıkabilmek amacıyla hedeflerine koymuşlardır. Demirci Efe'nin danışmanlığına Ekim 1919'da Antalya'dan Nuri Bey getirilmiştir. Nuri Bey, Antalya Vilayet mektupçuluğu yapmış bir bürokrattı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın üyesiydi. Demirci Efe'nin yanına geldikten sonra Kuvaymilliye faaliyetlerine engel olabilecek birçok davranışta bulunmuş, hatta Demirci Efe'yi kaldığı köşkten ayırarak Nazilli'de Levanten Forbes şirketince tahsis edilen güzel ve görkemli bir köşke taşıyarak mücadeleden uzak tutmaya çalışmışlardır. Bütün bu olaylar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bölgedeki milli mücadele faaliyetlerinin sekteye uğratılması için yaptığı faaliyetlerden bir tanesidir (Aydın, 1993: 274).

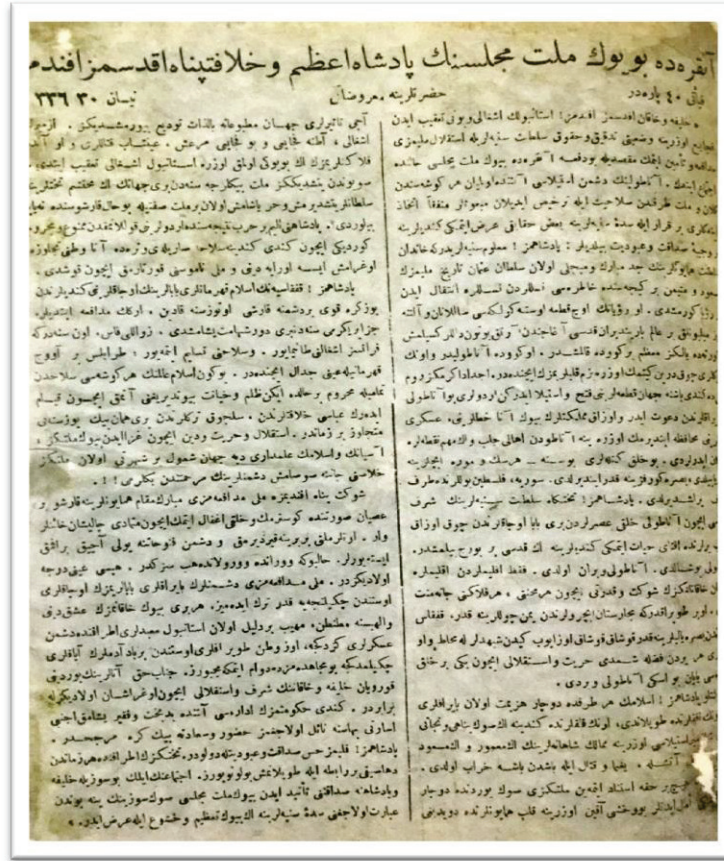
Anadolu'ya yönelik baskılarını İstanbul Hükümeti nezdinde artıran ve her türlü yolu deneyen İngiltere'ye karşı Ankara Hükümeti, sert bir tutum takınmıştı. Mayıs ayında Hintli casus Mustafa Sagir, Ankara'da asılmıştı. Ankara Hükümeti'nin elindeki İngiliz esir subaylar serbest bırakılmamıştı. Yine mayıs ayında Türk polisi Antalya limanında 'Palitana' adlı İngiliz gemisine girmişti. Muğla'da bir İngiliz maden işletmesinin çalışmalarına Türkler son vermişlerdi (Şimşir, 1972: 29). Bu hareketler İngilizlerin gerek casusları yoluyla gerekse siyasi baskıları sonucunda Anadolu'daki eylemlerine karşı önemli bir savunma mekanizmasının oluşması anlamını taşımaktaydı.

2.4.1. Yazılı Propaganda

Milli Mücadele'de ajans bültenleri ve dış matbuat için hazırlanan broşürler dışında propagandanın en yaygın şekli olarak beyannameleri gösterebiliriz. Elden ele dolaşımı mümkün olduğundan, daha fazla kişiye ulaşabilmekte ve gerektiğinde gizlenebilmektedir. Bu nedenle taraflar kamuoyunu kendi lehlerine çekebilmek amacıyla karşılıklı olarak yüzlerce beyanname yayınlamıştır. İngilizler başta olmak üzere Anadolu üzerinde emelleri olan devletlerin yaptıkları her türlü olumsuz propagandaya karşı Ankara Hükümeti'nin haricinde çeşitli dernek ve kuruluşların da geliştirdiği çeşitli savunma yöntemleri olmuştur. Bölgesel

nitelikli mücadelelerde oldukça etkili olan bu yöntem iki şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak duyuru niteliğindeki beyannamelerdir. Ancak Mustafa Kemal'in zaman zaman halka ve askeri komutanlıklar için yayınladığı beyannameler ile yine propaganda niteliği taşıyan araçlardan olan telgraflar daha çok resmi nitelik taşımaları nedeniyle bu konunun dışında tutulmuştur. Konumuz içinde değerlendirdiğimiz bu beyannameler gerekli durumlarda askeri komutanlıklarca hazırlandığı gibi özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve bölgedeki durumun hassasiyetine göre ulema (müftü) tarafından düzenlenenlere de rastlanılmıştır. Beyannamelerin özellikle haberleşme imkânlarının kısıtlı olduğu köy ve mahallelere ulaştırılması sağlanmıştır. Ancak beyannameler öncesinde Milli Mücadelenin seyrini etkileyen ve Ankara Hükümeti'ni ciddi şekilde sıkıntıya sokan fetvalar da söz konusudur. Bunlarda büyük miktarlarda basılı olarak çoğaltılmaları ve dağıtılması nedeniyle yazılı propaganda kapsamında değerlendirilmiştir.

5 Nisan 1920'de Salih Paşa Hükümeti'nin düşmesi üzerine yeniden Damat Ferit Paşa Hükümeti iktidara gelmişti. İtilaf Devletleri'nin baskıları ve dayatmaları sonucunda hükümet Milli Mücadeleyi yok edebilmek amacıyla en önemli ve son kozunu ortaya sürmüştü, İslam toplumlarının lideri de olan Padişaha karşı isyan edenlerin cezalandırılacağı tehdidinde bulunan fetvalar yayınlanmışlardır. Bu fetvalardan en önemlisi ve Anadolu'daki milli hareket için en tehlikelisi, 11 Nisan 1920'de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi imzasıyla yayınlanan olmuştur. Fetva da özetle, Anadolu hareketinin Padişah'a karşı bir ayaklanma olduğu belirtiliyor ve Kuvay-ı Milliye'nin din düşmanlarınca ortaya atılan bir fikir olduğu ileri sürülerek, liderleri hakkında idam hükmü veriliyordu. İstanbul gazetelerinde de yayımlanan fetva nüshaları, Anadolu'nun her tarafına özellikle İngiliz ve Yunanlıların da yardımlarıyla dağıtılmıştı. Anadolu'daki müftü ve ulemadan oluşan din adamları da İstanbul'un fetvalarına karşılık ve hakiki hainlerin hakiki katli vaciplerin kimler olduğunu bildiren karşı fetvayı hazırlamışlardır. Bu fetva bütün vatan muhitindeki müftülerin olurlarına da sunularak rızaları ve imzaları alınmıştı. Anadolu'nun bu karşı fetvası Anadolu Ajansı marifetiyle memleketin her tarafına neşredildiği gibi İstanbul'a da binlerce nüshası gönderilerek el altından dağıtılması ve önemli cadde ve sokaklara asılması sağlandı (Nadi, 1955: 119).

Görsel 46: Mustafa Kemal'in Padişahın Ve Halifenin Zorla Ve Baskı Altında Kalarak Fetva Verdiğine Dair 30 Nisan 1920'de Yayınladığı ve Anadolu Ajansı Tarafından Duyurulan Ve Duvarlara Asılan Beyanname Sureti (Erkan, 2021:1048).

Şeyhülislam Dürriyade Abdullah tarafından hazırlanan fetva, bizzat padişahın da kaleme aldığı Hattı Hümayun'la birlikte 11 Nisan 1920'de ilan edilmişti. İstanbul matbaalarında, binlerce nüsha bastırılarak, İngiliz ve Yunan uçaklarıyla Anadolu'nun her tarafına atılmıştı. Bu fetva suretlerinin Hindistan başta olmak üzere diğer İslam toplumlarına İngilizler tarafından ulaştırılması sağlanmıştı. Bu konuda çok iyi organize oldukları anlaşılan işgalcilerin ve işbirlikçilerinin Milli Mücadeleyi zora sokacak bu fetvayı Ermeni ve Rum çetelerinin Müslüman ahaliye yaydıkları, postadan ve sınırdan geçirebilmek için de özel mektup zarflarının içerisine koydukları görülmüştür. 26 Nisan 1920'de İstanbul'dan Trabzon'a gelen bir yolcunun üzerinde Dürriyadenin fetvasıyla birlikte Hattı Hümayun ve Hükümet bildirisi çıkmıştı (Küçükkoğlu, 2006: 122). Ankara Hükümeti fetvanın Anadolu'da yayılması ve zararlarını önlemek için sıkı tedbirler almış ise de pek başarılı olamamıştır. Bu yıkıcı fetva neticesinde fikir ayrılığına düşen halktan bazı kimselerin zaman zaman Milli Mücadelenin önüne engel olmaya çalıştığı görülmüştür. Ayaklanmalar başlamış ve itilaf devletleri ajanları aracılığıyla bu kargaşayı körüklemişlerdir (Çelik, 1999: 200).

Mustafa Kemal ve milli hareketin ileri gelenleri, düşman elinde esir durumda bulunan padişahın ve halifenin zorla ve baskı altında kalarak fetva yayınlattığını ileri sürerek böyle bir fetvanın hükümlerinin geçersiz olduğu ilan etmişti. Mustafa Kemal Paşa, 25 Nisan 1920’de yayınladığı beyannamede, “Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi, Padişahı kurtarmak, Anadolu’nun parçalanmasına engel olmak ve payitahtı anavatana bağlamak için çalışıyor. Yemin ederiz ki, Padişaha isyan sözü bir yalandan ibarettir” ifadeleri yer almıştır (Bıyıklıoğlu, 1981: 135).

Karşı fetva hazırlanması için Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rıfat Efendi başkanlığındaki beş müftü, dokuz müderris ve altı ilmiye mensubundan oluşan 20 kişilik bir ekip karşı fetvayı hazırlayarak, ‘Anadolu’daki milli hareketin meşru olduğu, Padişah ve Halife’nin düşman elinde esir bulunduğu, esir olan Halife’nin baskılar sonucunda bu fetva yayınlattığı bu nedenle böyle bir fetvanın geçersiz’ olduğunu duyurdu. Ankara Hükümeti’ni destekleyen bu fetva örnekleri Öğüt, İrade-i Milliye ve Açıksöz gibi Milli Mücadele taraftarı Anadolu gazetelerinde yayınlamıştır. Bu fetvanın Anadolu’daki müftüler ve ilmiye sınıfınca da desteklenmesi amacıyla çağrı yapılmış bu çağrıya 152 müftü, medrese hocası ve din alimi olumlu yanıt vererek tasdik etmişlerdi (Çelik, 1999: 203). Karşı fetva olumlu sonuç vermiş, İngiliz ajanlarınca desteklenen ve zaman zaman büyüyen milli mücadele karşıtı isyanlar azalmıştı.

Fetvalar kadar etkili olan bir diğer propaganda yöntemi beyannameler olmuştur. Özellikle İstanbul’da faaliyette bulunan Milli Mücadele grupları, Mustafa Kemal tarafından İstanbul halkına hitaben kaleme alınan beyannameleri Sandalcılar Kahyası Osman Kahya aracılığıyla Karadeniz kıyılarından alarak çoğaltmış ve gizli bir şekilde dağıtılmasını sağlamışlardır (Ertürk, 1957: 358).

Milli Mücadelede sadece yabancı devletlerin propagandasına karşı değil, işbirlikçilerin halkın aklını çelme amaçlı faaliyetlerine karşı da veriliyordu. Milli Mücadele karşıtı *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gibi gazetelerin Anadolu Harekatının ortadan kalktığına yönelik haberlerine karşı Mustafa Kemal’in talimatıyla 9 maddelik bir beyanname hazırlanarak İstanbul’da dağıtılmıştır. Teksir kağıdına basılmış beyannamede şu ifadeler yer almaktadır:

“İstanbul Ahalisine Beyanname;

İstanbul’da çıkan ve her gün yazdıkları neşriyatla İstanbul Hükümeti kuvvetlerinin pek çok muvaffakiyetler elde ettiklerini ve Kastamonu ve Ankara’ya kadar hükümet kuvvetlerinin ilerlediklerini ve Balıkesir’i zapt ettiklerini ilan eden Peyam-ı Sabah, Alemdar vs. gibi paçavraların verdikleri havadislerle İstanbul halkından bazı saftiriklerin inanmakta oldukları

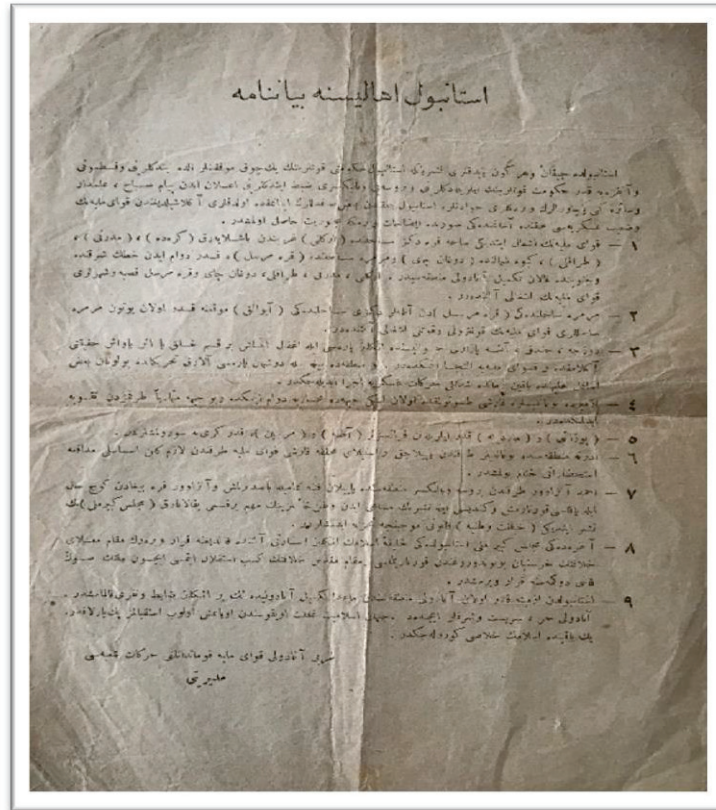
anlaşıldığından Kuvayı Milliye'nin vaziyeti askerisi hakkında aşağıda bazı izahat vermek mecburiyeti hasıl olmuştur.

1- Kuvayı Milliye'nin işgal ettiği (elinde bulunan) saha Karadeniz sahilinde Ereğli garbindan başlayarak Gerede, Mudurnu, Taraklı koyu şimalinde Doğançayı ve Marmara sahilinde Karamürsel'e kadar devam eden hattın şarkında ve cenubunda kalan tüm Anadolu mıntkasıdır. Ereğli, Mudurnu, Taraklı, Doğançay ve Karamürsel kasaba ve şehirleri Kuvayı Milliye'nin egemenliği altındadır.

2- Marmara sahilindeki Karamürsel'den Adalar Denizi sahilindeki Ayvalık mevkiine kadar olan bütün Marmara sahilleri Kuvayı Milliye'nin kontrolü ve kuvvetli işgali altındadır.

3- Düzce, Hendek, Adapazarı havalisinde İngiliz parası ile işgal edilmiş (kandırılmış), bir kısım halk yavaş yavaş hakikati anlamakta ve Kuvayı Milliye'ye iltica etmektedir”

Anadolu Kuvayı Milliye Kumandanlığı Harekat Şubesi Müdüriyeti”.

Görsel 47: Mustafa Kemal'in Talimatıyla Hazırlanan Ve İstanbul'da Dağıtılan 'İstanbul Ahalisine Beyanname' Adlı Belge (Hüseyin Kanber Arşivi).

Halife fetvasının etkilerinin tam olarak geçmediğinin görüldüğü bölgelerde askeri yöneticiler de Ankara Hükümeti adına beyannameler hazırlayarak halka dağıtmışlar ve

düşmana karşı birleşmenin önemini vurgulamışlardır. Bunun yanında din adamları da halkın, İngiliz kaynaklı yanıltıcı propagandalara kanılmaması için uyarılarda bulunmuşlar ve vaazlar vermişlerdir. Canik (Samsun) Müftü Vekili Badırlılı Yusuf Efendi tarafından hazırlanmış olduğu değerlendirilen ve halka dağıtılan ve orijinal bir nüshası şahsi arşivimde bulunan bu beyannamede kısaca şu ifadeler yer almıştır:

“Canik Müftülüğünün Beyannamesi

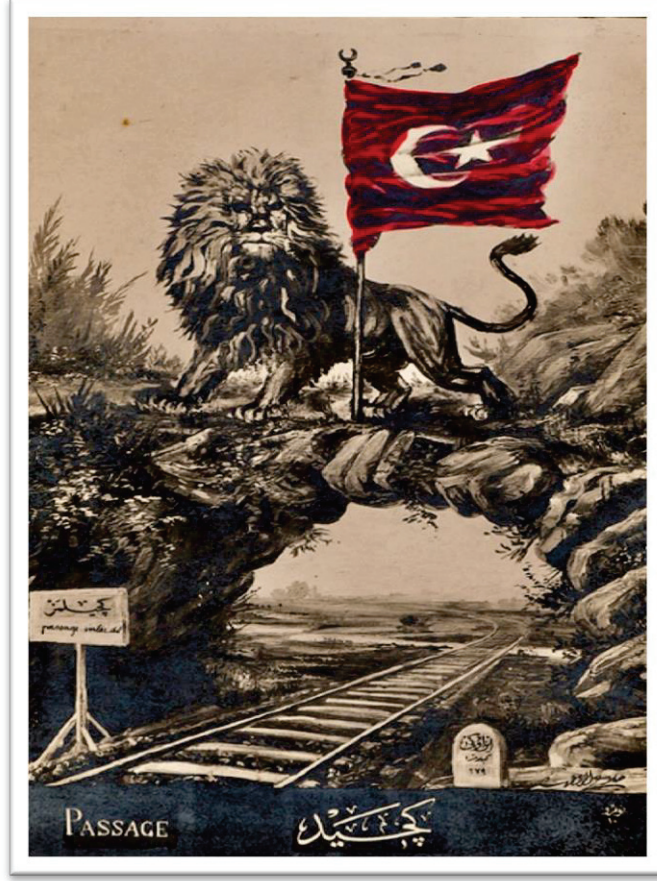
Şerefli Müslümanlara Hitabım:

Eyy şark uyan ! Uyanda hunhar garbın mezaliminden kurtul. Ey şark hürriyetini gasp eden sana esir nazarıyla bakan, hak, hayat vermeyen seni ilelebet esaret ve hakaret altında ezmek isteyen garbın bu yaptıklarına bir bak. Garbın, hürriyet ve müsavat, adalet ve medeniyet namus ve vicdan gibi efsanevi kadehlerle sunduğu zehirleri artık içme. Çünkü garbın ne hürriyet ve müsavat, ne de adalet ve medeniyet, ne vicdanı ve namusu vardı. Garbın bu lafları yaldızlı haberlerden yegane maksadı seni sersemletmek ve milli davandan vazgeçmeni sağlamaktır....Vallahü yegul... vehüve..essebil”.

Büyük Taarruzun başlamasına sayılı bir zaman diliminin kaldığı günlerde cephelerde ve özellikle dağlarda iletişim araçlarından mahrum durumda olan Kuvay-ı Milliye çetelerine savaşın başlayacağı bilgisi uçaklardan atılan Türkçe beyannamelerle yapılmıştır. Batı Cephesi Komutanlığı bu beyannamelerin halka ulaştırılması talimatı da vermiştir (Vandemir, 1936: 174).

Beyannameler kadar etkili olan bir başka yöntemde halka ve askerlere dağıtılan ve satılan Mefkûre yani ‘Büyük Vatan Ülküsü’ kartlarıdır. İstanbul’da Genelkurmay’da görevli bir subay olan Selahattin Düzgünoğlu¹², kendi çizdiği 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşı’nı ve ülkenin işgal altındaki durumunu anlatan bu propaganda kartlarını gizlice tab ettirmiştir. Bu kartların İstanbul’daki vatansever gruplar aracılığıyla Anadolu’ya da dağılması sağlandı. Halkın bozulan moralini yükseltecek tarihi kahramanlıkları ön plana çıkararak bu doğrultuda milli ülkü ve vatan kavramlarının yeniden canlanmasını, amaç ediniliyordu. Selahaddin Bey, bu nedenle kartlara, ‘Büyük Vatan Ülküsü’ anlamını taşıyan ‘Mefkure Kartları’ adını vermiştir.

¹² Selahattin Düzgünoğlu, 1899’da Edremit’te doğdu. Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa büyük dayısıdır. Asker ailesinden gelen Düzgünoğlu, 1903 yılında Kuleli Askeri Lisesi’ne girdi. 31 Mart ayaklanmasını bastırmak için Selanik’ten gelen Hareket Ordusu’nda görev yaptı. 1912 yılından itibaren Genelkurmay Başkanlığı’nın Harita Şubesi Kartoğrafya Bölümünde çalıştı. Balkan Muharebesi, Medine Müdafası gibi birçok cephede görev aldı. Kurtuluş Savaşı’na katıldı. İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen Düzgünoğlu, 1943 yılında hayatını kaybetti (Yılmaz, 2020: 41).

Görsel 48: Matbaa-ı Osmaniye’de Bastırılan Sakarya Savaşı’ndan Sonra Durdurulan Yunanlılara Karşı, ‘Geçilmez’ Levhası Önünde Bekleyen Arslan Görselli Mefkûre Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Kartlar da vatan ülküsünü ele alan sembolik çizimler ile halkın ve cephenin durumunu anlatan daha gerçekçi resimler yer almıştır. Sakarya Savaşı’ndan sonra durdurulan Yunanlılara karşı, ‘geçilmez’ levhası önünde bekleyen Arslan, betimlemesiyle Türk Ordusu’nun gücünün küçümsenemeyeceği ifade edilirken, dua eden Türk kadını çizimiyle de Anadolu’nun kurtuluşu için cephe gerisinde binlerce ananın, eşin ve çocuğun duaları karta resmedilmişti. Bu şekilde 80 çeşit olmak üzere binlerce adet kartpostal çoğaltılarak, Milli Mücadele boyunca dağıtılmıştır (Yılmaz, 2020:45).

Türk Kurtuluş Savaşı cephede olduğu kadar bu davaya gönül verenlerin bireysel çabaları ile de desteklenmiştir. Mefkûre Kartları’nın dışında eli kalem tutan vatansever sanatçıların da çizimleri kart haline getirilerek İstanbul ve Anadolu’da halk arasında dolaşmıştır. Milli Mücadele’nin başladığı günden itibaren yapılanlar, ‘Mehmedin Hikayesi’ adlı propaganda kartlarına resmedilmişti. İstanbul’daki Foto Mükerrer adlı fotoğrafhanenin imzasını taşıyan Mehmed’in ilk hikayesi Mustafa Kemal’in Erzurum’dan kongre bildirisinde alınan kararlar ile Türk Kurtuluş Savaşı’nın başladığını tüm dünyaya duyurduğu telefon başındaki görüntüsüyle başlamış, ‘Bursa’nın İşgali’, ‘Afyonkarahisar’ın Kurtuluşu’ gibi

devam kartları ile sürmüştür. Seri de askerlerin ve halkın tarihle olan bağına vurgu yapılmış ve bu temalar üzerinden milli duyguların harekete geçirilmesi ve özgürlüğün Türk halkının karakterinin bir parçası olduğu mesajı verilmiştir.

Görsel 49: ‘Türk Tarihiyle Haşmetiyle Payidar Olacaktır’ Mesajı İçeren Erzurum ve Sivas

Konferansları’nı (Kongre) Dünya’ya Telgraf Ve Telefonla Bildiren Kalpaklı Türk Görselli Mehmedin Hikayesi
Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Bu kapsamda Türk ordusunun moralini destekleyici bir çalışmada BMM’de yapılmıştır. Milli Mücadelenin en önemli dönüm noktalarından biri de Sakarya Muharebesi’dir. Yunanlıların ağır bir yenilgiye uğratıldığı bu savaş 21 gün sürmüş ve Türk Ordusu zafer kazanarak işgal kuvvetlerinin moral ve motivasyonunu bozmuştur. Mustafa Kemal, bir süre sonra 15 Eylül 1337 (1921) BMM’ne gelerek Meclis Başkan Vekili Hasan Fehmi Bey’in ‘Baş Komutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin millete bir beyannamesi’ okunacaktır duyurusuyla, cephe hattında yaşananları anlatmış ve zaferin Türk milleti üzerindeki etkisine değinmiştir.

Mustafa Kemal’in “*Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek, Ankara’ya girmek ve istiklali memleketin fedakâr muhafızı olan ordumuzu, imha etmek isteyen Yunan ordusu, 21 gün devam eden pek kanlı muharebelerden sonra mağlup edilmiştir*” diyerek başladığı konuşması mecliste alkışlarla sona ermiştir. Aralarında Mehmet Akif’inde bulunduğu bir grup

milletvekili bu önemli zafer üzerine orduya bir ‘teşekkürname’ verilmesi teklifinde bulunarak alınan kararın bir heyet ya da telgrafla sunulması fikri oylamaya sunulmuştur. Meclis, yoğun mesai nedeniyle orduya teşekkürün telgraf şeklinde olmasını onaylamış ve cephedeki başkomutanlık makamına gönderilmiştir. Bu teşekkürname ile milletvekillerinin orduyu tebrik etmesi, birlikteliğin oluştuğunun bir göstergesi olarak halkta da moral yaratmış ve sevinçle karşılanmıştır. Bu teşekkürnamenin metni tüm yerli ve yabancı basın kuruluşlarına servis edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921: 2).

Sakarya Zaferi’nden hemen sonra generalliğe terfi ettirilen ve Mustafa Kemal’in çağrısı üzerine karargâha giden Kazım Paşa (Özalp), Mustafa Kemal’in, zaferi tebrik için gelen tebrik telgraflarını gözden geçirdiğini ve hepsine tek tek cevaplar yazdığını belirtmiştir. Bu telgraflar arasında meclisten, mebuslardan ve vekiller heyetinden gelenler olduğunu belirten Kazım Paşa, kazanılan zaferin hala kafasında tereddütler bulunan hem milletvekillerini hem de milleti birleştirdiğini vurgulamıştır (Özalp, 1971: 214).

Tüm bu duyurular yerine ulaşmış, Yunanlılar ile İzmir’li Rumlar panik yaşarken, İtalyan ve Fransız basını Yunanlıların mağlubiyetlerini gizlediklerini ve çekilmenin nereye kadar devam edeceğini yazmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Milli Mücadele’yi desteklemek ve düşman propagandasına karşı mücadele sadece telgraf ve matbuattan ibaret olmamış, tüm duyuru vasıtalarıyla özellikle yazılı donanımlarla hedefine ulaşılması sağlanmıştır. Trabzon Milletvekili Ali Fikri Bey matbaasında birçok propaganda broşürleri ve İngilizlerin katliamlarına ilişkin fotoğraflar basarak bunları İsviçre’de bulunan Reşit Saffet Bey aracılığıyla Avrupa’da dağıtılması sağlanmıştır. Kamuoyu yaratmaya yönelik bu çalışmalar, özellikle Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi’nin yönlendirdiği vatansever basının yardımıyla gerçekleşmiştir (Yurtsever, 2008: 96).

Bu çalışmayla ilgili araştırmalarımız sırasında bazı arşiv ve özel koleksiyonlarda çok miktarda Osmanlıca, Rumca, Ermenice, İbranice ve Fransızca ve diğer yabancı dilde basılmış sigara kağıdının bulunduğunu belirledik. Osmanlıca, İngilizce, Fransızca, Ermenice ve Rumca metinler bulunan bu sigara kağıtlarının propaganda amacıyla kullanıldıkları değerlendirerek burada inceleme gereği duyulmuştur.

Özellikle Antalya ve çevresinin işgal günlerinde İtalyanların yerli halkı kendi yanlarına çekmek ve şirin görünmek için çeşitli hediyeler verdiği bilinen bir gerçektir. Kanımızca üzerinde bayrak ve çeşitli görsellerin bulunduğu bu sigara kağıtları halka ve askerlere ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Bu görüşümüzü destekleyen bir bilgiyi hatıralarında Mazlum Adıson (2013: 13), şu şekilde anlatmaktadır: “Üç gün öncesine kadar düşman olan ve şimdide davetsiz gelip şehrimizi işgal etme şüphesi bulunan bu askerlere gençler ters çehre

göstermelerine (surat asma) rağmen, onlar, gençleri çağırırlar, gençlere sigara ve şarap ikram ederler, şişelerle şarap, paketlerle sigara verirler ve onlarla arkadaş olmak isterlerdi”.

Görsel 50: Osmanlı ve Milli Mücadele Dönemlerinde Üretilen Sigara Kağıtlarından Bazı Örnekler (Hüseyin Kanber Arşivi).

İtalyanların işgal bölgeleri içinde Türk halkına karşı davranışları özetle, Yunan ve İngiliz düşmanlığı telkin etmek, Türklerle dost olduğuna herkesi inandırmak, köylüye iyi muamele etmek. Alış-veriş yaparken fazla para vermek, sağlık kuruluşları açarak hastalara ücretsiz bakmak, çocuklara şefkatli davranmak, çikolata ve hediyeler vermek. Çiftçilere ve tüccarlara kredi vermek şeklindedir (Selek, 1968: 452). Buradan da anlaşılacağı üzere işgalciler sadece yazılı ve basılı propaganda yöntemlerini kullanmamış, hareket ve hediyeleriyle de halkı yanlarına çekmeye çalışmışlardır.

Görsel 51: Yunan ve Rum Bayrakları Görselli Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Sigara kağıtlarının özellikle de Milli Mücadele döneminde propaganda aracı olarak kullanılmasıyla ilgili bugüne kadar yayınlanmış bir çalışma olmadığını yalnızca özel bir koleksiyoncunun arşivindeki sigara kağıtlarıyla ilgili yayımladığı kitap dışında kaynak bulunmadığını görüldü. Sigara kağıtlarının propaganda amacıyla kullanıldığını bu çalışmamızla değerlendirmeye çalışacağız.

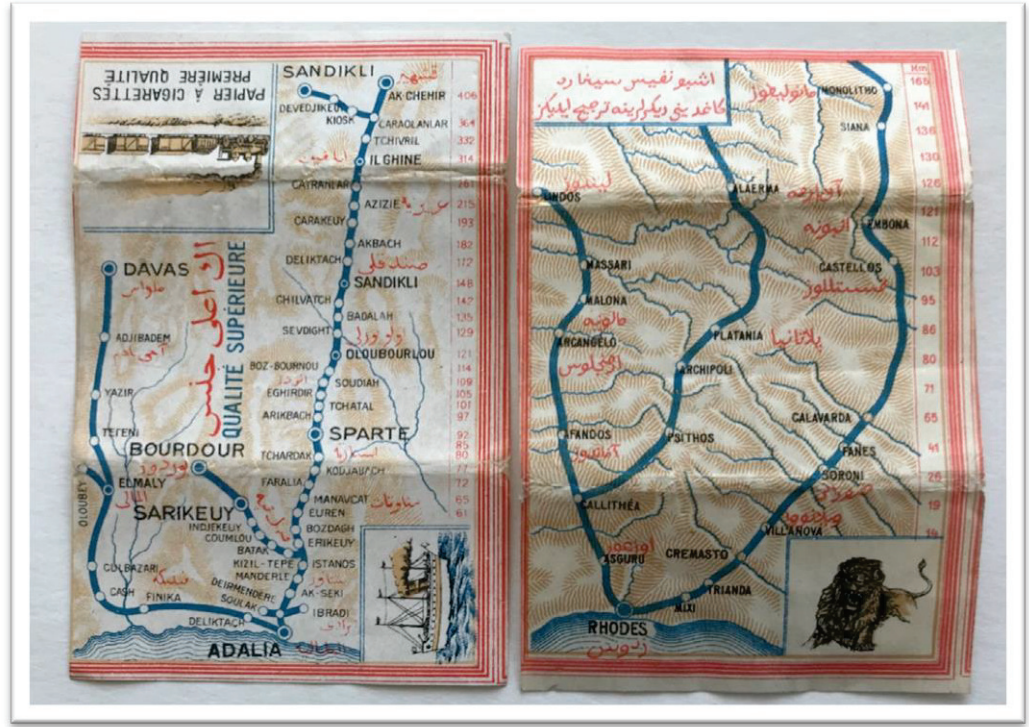
Sigara kağıdının ilk kullanımı 1837’de Fransız lejyonierlerinin Cezayir’de yaprak içesine tütün sarılarak içilmesinden esinlenerek ülkeye döndüklerinde bunu yaprak yerine kağıt kullanarak denemeleriyle başladığı şeklindedir. 1840’lara doğru sigara kağıtlarının ambalaj içinde satılması yaygınlaşmış, 1856 Kırım Savaşı sigara kağıdının Avrupa’da çok geniş kitleler halinde kullanılmaya başladığı dönem olmuştur. İtalyanlar sigara kağıdına tütün sarıp içmeyi Fransız sigara kağıdına tütün saran Türklerden görerek öğrenmişlerdir. 1860 yıllarından itibaren, özellikle İstanbul’da azınlıkların işlettiği dükkanlarda diğer ithal ürünler ile birlikte bunların da satıldığı görülmektedir. Osmanlı’da sigara kağıdı üretimi başlayana kadar Avrupalı üreticiler Osmanlı pazarı için yaptıkları özel üretimlerini Osmanlı toplumuna uygun oryantal (doğu kültürü) tarzda desenlerle süslemişlerdir. İtalya, Avusturya ve Fransız şirketleri Osmanlı pazarı için sigara kağıdı üretmiş, ilk üretim ise 1870’lerde İstanbul’da yapılmıştır.

Özellikle II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte azınlıklar cemaatlerine ait okul ve hastanelere gelir elde edebilmek için kendi isimleriyle ambalajlanmış sigara kağıdı satışı yaptıkları, bu sigara kağıtları üzerine de, ‘Ermeni Hastaneleri Menfeatine’, ‘Rum Hastaneleri Menfeatine’ şeklinde ibareler yazmışlardır. Azınlıklar ayrıca, Trablusgarp Savaşı ve Yetimler için ibareli sigara kağıtları da çıkararak bunlardan elde edilecek gelirin bir kısmının buralar için harcanacağı taahhüdünde bulunmuşlardır.

Görsel 52: Azınlıklar Tarafından Üretilen Ay yıldız Görselli Jön Türk Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Milli duyguların ön plana çıktığı Milli Mücadele günlerinde azınlıkların bu durumdan faydalanarak milli duyguları sigara kağıtlarına da yansıtarak ticari kazanç elde ettikleri görülmektedir. ‘Türk Kuvveti’ adlı sigara kağıdı üzerinde bir Türk askeri, doğacak yeni Türkiye’nin hudutlarını göstermiştir. Kassavi Ailesi’nden Mordo, isimli üretici bir başka sigara kağıdını ‘İzmir Türk Zaferi’ adıyla çıkarmış, bu kağıdın arka yüzünde ise, ‘İzmir Türk Muzafferiyatı, tarihe emsali namevcud olduğundan işbu muzafferiyette bir cemile-i hatıra olmak için biz Türk ve Osmanlıların iş bu nam sigara kağıdından istismal etmeleri bir vazifei vatanperverane olduğu gibi bu kağıdın nefaseti dahi şayanı dikkattir’ ifadelerini yazdırmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi ‘Türk’ kelimesinin yanı sıra, ‘Osmanlıların’ ifadesinin kullanılması milli duyguların ticari menfaatler için istismar edildiğini açıkça göstermektedir. Bu işi ellerinde tutan azınlıklar bu şekilde hem kendilerini güvence altına alma gayretinde olmuşlar diğer yandan da ticari kar elde etmişlerdir (Yeğin, 2015: 13-43).

Görsel 53: Antalya ve Batı Anadolu'daki Şehirlerin Uzaklık Mesafelerinin Yer Aldığı Sigara Kağıtları (Hüseyin Kanber Arşivi).

Osmanlı toplumunda kahvehane kültürü devletin kuruluşundan bu yana zaman zaman çeşitli engellerle karşılaşsa da bir yaşam şekli olarak devam etmiştir. Tütün ve benzeri ürünlerin kullanımları her daim Türk toplumunun vazgeçilmez bir tutkusu olmuştur. Kahvehaneler bu özellikleriyle çay-kahve içilen yerlerin ötesinde görüşmelerin yapıldığı, haberlerin paylaşıldığı merkezler durumundadır. Büyük savaş ve ardından Milli Mücadele döneminde insanların meşguliyet kaynaklarından birinin tütün-sigara olduğu muhakkaktır. Azınlıkların belki de milyonlarca adet basarak Anadolu'ya gönderdikleri bu sigara kağıtlarını Kuvay-ı Milliye yöneticilerinin görmemesi düşünülemezdi. Bu gerçeği bilen ve kendisi de bir sigara tiryakisi olan Mustafa Kemal, azınlıkların ve özellikle İtilaf Devletleri'nin sigara kağıdı üzerindeki oyunlarının da farkındadır. Hem ticari kazanç elde ediliyor hem de kendi dil ve bayraklarıyla propaganda unsuru olarak kullanıyorlardı. Sigara kağıdından elde edilen gelirlerin denetlenemeyecek kadar yüksek olması ve rast gele isimlerle kaçak bir şekilde üretilmeye devam edilmesi üzerine konu Büyük Millet Meclisi'ne taşınmış ve başıbozukluğun önüne geçilmesi kararlaştırılmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde 5 Mayıs 1921'de kaçak tütün ve sigara kağıdı konusu görüşülmüş ve düzenlemeye gidilmiştir. Meclisteki, görüşmelerde, sigara kağıtları ve tütünün bandrol vergisine tabi olmadan kaçak yollarla üretilmesi nedeniyle devletin zarar ettiği belirtilmiş, bir sigara inhisarı olması

durumunda hem kaçak tütün girişinin hem de sigara kağıdı üretiminin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Tartışmaların da yaşandığı görüşmelerde ülkede sigara fabrikaları kuruluncaya kadar kağıtların Avrupa'dan getirilmesi ya da izinsiz olarak üretilmesi yerine memleketin uygun birkaç bölgesinde imalathaneler açarak az masrafla bu sorunun çözülebileceği dile getirilmişti. Görüşmeler sonunda kabul edilen 9 maddelik düzenlemeye göre, yabancıların ürettikleri sigara kağıdı ve sigara kağıdı imalinde kullanılan malzemelerin her türlü ithalatı, üretim ve kullanım hakkının Ankara Hükümeti'nin dahilinde olacağı, basılacak sigara kağıtlarının ne şekilde olacağının bakanlar kurulunun izniyle düzenleneceği belirtilmişti. Ayrıca, kanunun uygulamaya girmesinden sonra sigara kağıdı üreten işletmelerin makine alet ve gereçlerini hükümete makbuz karşılığında teslim etme mecburiyeti getirilmiş, etmeyenlerin 100 liradan başlayarak 1000 liraya kadar para cezasına çarptırılmaları kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1921: 1). Bu görüşmeler sırasında seyirci olarak mecliste bulunan Serbaytar Muavini Mülazım-ı Sani Mehmet Turgut Bey anılarında, meclis toplantısının Mustafa Kemal tarafından açıldığını belirterek, Maliye Vekili Hasan Saka'nın 'kibrit ve sigara kağıdı imalinin hükümetin tekeli altına alınması' hakkındaki kanun teklifinin görüşüldüğünü belirtmiştir (Argun, 2017: 63).

Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Ankara'da Mustafa Kemal tarafından kurulan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi matbaasında çeşitli adlarda Türk sigara kağıtları basıldığı görülmektedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa Sigara Kağıdı. Bu kağıdın ambalajı üzerinde ay yıldız fragmanı altında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın sol profilden bakan kalpaklı bir tasviri yer alırken, kağıdın içinde Recep Zühtü Bey tarafından hazırlanan metinde sigara kağıdının özellikleri ve uyarılar bulunmaktadır. 'Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin yüce makamına ithaf bu sigara kağıdı dünyanın en nefis kağıdından imal edilmekle beraber piyasada mevcut kağıtların lideridir. Bu sigara kağıdını alan kişi aynı fiyata diğerlerinden daha iyi bir kağıt almış olacak ve ayrıca mühürlü kutu sigara için ayrıca bir ikramiye kazanacaklardır' ifadeleri yer almıştır. 15 Kasım 1923 tarih ve 48 sıra numarasıyla Ankara'da tescil edilen bu kağıdın taklitlerinden kaçınılması, mühürsüz kutulu sigaraların da alınmaması uyarısı da bulunmaktadır (Yeğin, 2015: 44).

Görsel 54: Osmanlıca Gazi Mustafa Kemal Paşa Yazılı Sigara Kağıdı (Yeğin, 2015: 45).

Buradan da anlaşılacağı gibi Ankara’da basılan bu sigara kağıtları hem Mustafa Kemal tarafından kullanılmış hem de Anadolu’nun çeşitli bölgelerine gönderilerek satılmıştır. Sigara kağıdının üzerindeki bilgilerden sigara kağıtlarını Mustafa Kemal’in emriyle bizzat gazetenin hem yöneticisi olan ve daha sonra Mustafa Kemal’in kalem müdürlüğü de yapacak olan Recep Zühtü¹³ Bey’e (Soyak) hazırlatmıştır. Böyle bir çalışmanın Mustafa Kemal’den bağımsız yürütüldüğünü düşünmek yanlış bir kanaattir. Recep Zühtü üzerinde Mustafa Kemal’in portresinin bulunduğu farklı sigara kağıtları da üretmiştir. Milli Mücadele günlerinde İstanbul’da üretilen en önemli Türk sigara kağıdı Nuri Bey’in imal ettiği ‘Türk Zaferi’ adlı sigara kağıdıdır. Nuri Bey’in bu üretiminden sigara kağıdının propaganda unsuru olduğunu artık net bir şekilde ifade etmekte yarar vardır. Cumhuriyet döneminin önemli girişimcilerinden biri olan Nuri Bey, sigara kağıdı üzerindeki azınlıkların faaliyetlerini ve tezgahlarını görmüş ve bu işe teşebbüs etmiştir. Hem Türk insanın vazgeçilmez tiryakiliğine bir çözüm bulmuş hem de ‘Gizli şirketi’ olmayan ifadesiyle bu kağıtların satışından elde edilen paranın düşman eline gitmediğine dikkati çekmiştir.

¹³ Recep Zühtü Bey, 1893 yılında Manastır’da doğmuştur. Annesi Fatma Hanım, babası Hasan Basri Efendi’dir. 1911 tarihinde İstanbul Vefa İdadisi’nden diplomasını aldıktan sonra Beylerbeyi İhtiyat Zabiti Mektebi (Yedek Subay Okulu)’ne girmiştir. Balkan Harbi döneminde Batı Ordusu’nda görev yapmıştır. Recep Zühtü Bey, Haziran 1919 tarihinde Amasya’da bulunan Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gelerek kendi isteği ile Millî Mücadele’ye katılmıştır. O tarihten itibaren Erzurum ve Sivas kongrelerinde diğer arkadaşlarıyla birlikte yazı işlerinde hizmet etmiştir. Ankara’da yine Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine Ocak 1920 tarihinden itibaren Millî Mücadele’nin yayın organı olan Hakimiyet-i Milliye gazetesini çıkarmaya başlamıştır. 1923 senesinin Eylül ayı sonuna kadar bu gazetenin müdürlüğünü ve sorumlu imtiyaz sahipliğini yapmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesini devrettikten sonra Hakimiyet-i Milliye ve Recep Zühtü matbaaları adlarıyla kendisine ait matbaalar açmış ve uzun yıllar matbaacılıkla uğraşmıştır. Zonguldak ve Sinop Milletvekillikleri de yapan Recep Zühtü Soyak 1963 yılında vefat etmiştir (Erişim adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/recep-zuhtu-soyak-1893-1963-1966/>). (erişim tarihi: 21.02.2022, 14:50).

Mühürdarzade Nuri Bey¹⁴ (Demirağ), Birinci Dünya Savaşı sonrasında mütareke yıllarında maliye müfettişi olarak görevi esnasında İstanbul'un Kurtuluş semtinde karşılaştığı Rumların Türkleri küçümsemeleri, kışkırtmaları ve yaptıkları küstahlık karşısında fazla dayanamayarak memuriyetten istifa etmiştir. Memuriyetten ayrıldıktan sonra elinde bulunan 252 lira sermaye ile kırtasiye ve sigara kağıtçılığı işine başlamıştır. Piyasada, 10 paraya satılan sigara kağıtlarına Türk hayır müesseselerinin isimlerinin verilmesinin yabancılar tarafından Türklere karşı kurulan bir tuzak olduğunu gören Nuri Bey bu işin kazancından ziyade bu gibi manevi değerlere ehemmiyet vererek çıkardığı sigara kağıdının ismini 'Türk Zaferi Sigara Kağıdı' olarak yazmıştır. Eminönü Ketenciler de faaliyete geçirdiği dükkanını 'Satış peşin, fiyat maktu, pazarlık yok' prensipleri ile kısa sürede sigara imalathanesi haline getirmiş, sigara kağıtlarını paketler halinde piyasaya sunmuştur. Nuri Bey'in sigara kağıtlarına karşı Türkler tarafından gösterilen rağbet, rakipleri karşısında kıskançlık ve çeşitli entrikalara sebep oldu. Nuri Bey bütün bunlara göğüs gererek çalışmalarına azim ve kararlılıkla devam etmesi sonucu 4 yıl gibi süre sonra sermayesini 84 bin liraya çıkartmanın ötesinde o dönemlerde büyük çoğunluğu yabancıların uhdesinde olan bir iş hayatına atılmak isteyen Türk iş adamlarına da öncülük etmiştir.

Mehmet Nuri Bey, Milli Mücadele döneminde İstanbul'da sigara üretimi ve ticaretle uğraşırken bir yandan da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Maçka Şubesi Başkanlığını yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla yabancıların elinde alınan bu yetki 1925 yılında çıkartılan sigara kağıdı imalinin Tütün İhbarı İdaresi'ne (TEKEL) devredilmesi ile Nuri Bey'de bu alandan çekilmiştir.

Nuri Bey'in Osmanlı Hükümeti'nden aldığı sigara kağıdı üretim izin belgesinde dikkat çekici şu ifadeler yer almaktadır:

"Türk zaferini her Türkün kalbinde yaşatmak ve Kurtuluş günlerini kutlamak için Zafer-i Milli'nin istihsaline fiilen başlandığı esnada teberrüken İstanbul'da bu kağıdın imaline başladım. Cenabı Hakka çok şükür bu emel husul buldu.

¹⁴ 1886 yılında, Sivas'ın Divriği ilçesinde Dünya'ya geldi. Babası Mühürzade Ömer Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Üç yaşında iken babasını kaybetti, annesi tarafından büyütüldü. Orta öğrenimini Divriği Rüştîye Mektebi'nde tamamladıktan sonra okuldaki başarısı nedeniyle öğretmen yardımcısı olarak bir süre kendi okulunda görev yaptı. 1910'da Maliye Bakanlığı'nın sınavını kazandı ve maliye memuru oldu. Maliyenin her kademesinde çalıştı. Bir yandan da Maliye Mekteb-i Alisi'nde gece derslerine katılarak yüksek öğrenimini yaptı. 1918'de maliye müfettişi oldu. Çeşitli iş deneyimlerinden sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulaşım sorununa el atarak ülkenin birçok bölgesinde demiryolları yaptı. Başarılarından dolayı 1934 yılında Atatürk kendisine ve kardeşi Abdurrahman Naci Bey'e Demirağ soyadı verdi. Havacılık sektörüne de giren Nuri Demirağ'ın çalışmaları çeşitli engellemelerle karşılaştı. 1945 yılında Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Milli Kalkınma Partisi'ni kurdu. 13 Kasım 1957'de İstanbul'da vefat etti (Erişim adresi: <https://www.biyografya.com/biyografi/10744>. (erişim tarihi: 21.02.2022,23: 55).

Aziz kardaş, düşün hedef ve gayeni iyi bil. Keseni, sıhhatini ve milli iktisadı korumak için bu kağıdı kullan. Türk Zaferi'yle hiçbir kağıt müsabakaya çıkmadı ve çıkamaz. Dünyanın en iyi kağıdıdır. Gizli şirketi olmayan yegane Müslüman ve Türk Malı ve mamulatıdır. Bu kağıttan daha iyisini ispat edene 10 bin lira verir, fabrikamı yakarım” (Yeğin, 2015: 46).

Görsel 55: Nuri Demirağ Tarafından Çıkartılan ‘Türk Zaferi’ Adlı Sigara Kağıdı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Kurtuluş Savaşı dönemini şartlarında tütün kullanan yönetici, asker ve halk kesimlerini düşünürsek sigara kağıtlarının nasıl etkili bir propaganda aracı olduğu da ortaya çıkmış olur. Diğer yandan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nin 2 Ağustos 1921 tarihli 252. sayısında şehit çocuklarını korumak için kadınlar tarafından kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin bir yandan da gazileri düşünmek gibi bir şevkat gösterdiği belirtilerek, “Geçenlerde subaylara 10 bin paket sigara götürüldüğü gibi erler için de 20 bin paket daha hazırlanmakta olduğunu büyük bir memnuniyetle haber aldık” ifadelerine yer verilmiştir (Sarıhan, 2006: 2004).

Özellikle Milli Mücadele’nin sonlarına doğru üretilen sigara kağıtlarından bazılarının isimleri ise şu şekildedir: Anadolu Kahramanları, İzmir Türk Muzafferiyatı, Kahraman, Albayrak, İzmir Fatih, Milli, Emeli Milli, Şark Milli, Şafak, İstikbal Milli, Turan, Millet, Türk Sancağı, Şanlı Ankara.

2.4. Sözlü Propaganda

Milli Mücadele dönemi için sözlü propaganda ifadesinden daha çok irşat faaliyetleri demek çok daha doğru bir yaklaşımdır. Milli Mücadelenin haklılığını duyurmak ve özellikle

dini söylemlerden dolayı kafası karışık durumda olan halk kesimleri için başta Mehmet Akif olmak üzere çok sayıda hatip Anadolu'nun önemli şehirlerini gezerek camilerde, kahvehanelerde ve insanların toplu olarak bulundukları pazar yerlerinde konuşmalar yapmışlardır. Sözlü propaganda olarak değerlendirilen bu faaliyetler için Antalya'ya da gelen Halide Edip, Mehmet Akif, Hamdullah Suphi gibi önemli şahsiyetler halkı bilgilendirmişlerdir.

Halkın Milli Mücadeleye olan teveccühünü önlemek isteyen İstanbul gazeteleri hem Anadolu Ajansı vasıtasıyla yaptığı çalışmalar hem de kaleme aldığı makaleler nedeniyle hedeflerine koşmuşlar ve Halide Edib Hanımla ilgili çeşitli iddialarda bulunmuşlardır. “Gazeteler benim yeşil bir cübbe giyerek halk arasında propaganda yaptığımı yazıyordu. Gerçi yeşil renk Bolşevik Müslümanların aldığı bir renkse de, halk bu noktaya önem vermedi. Onlar için yeşil sadece kutsal bir renkti” (Adıvar, 1985: 117). Türk halkının Milli Mücadele'ye inanması, güvenmesi ve bütün varlığıyla bu davayı desteklemelerinde din adamları ve müderrislerin çok büyük katkıları olmuş, çevrelerinde güven ve itimat edilen kimseler olarak kabul edilen bu ulema kesiminin yönlendirmeleriyle halk Milli Mücadeleyi her şart ve koşulda desteklemiştir (Çolak, 2013: 10).

Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu'daki milli hareketin ilerlemesini önlemek için çeşitli yolları denemiş sonuç alamamıştır. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen milli hareket sebebiyle çaresizliğe düşen İstanbul Hükümeti, bazı şehzadeler başkanlığında halka Padişahın selamlarını ve onun kendilerini düşünmekte olduklarını bildirecekleri heyetler kurmuştu. Böylece hükümet kendi otoritesini Anadolu'da artırmak ve aleyhine doğabilecek milli cereyanları köreltmek niyetindedir. Halkın hükümetten ziyade padişah otoritesine olan saygısından dolayı, nasihat heyetlerinin başına özellikle şehzadeler verilmişti. Bu heyetlerin amacı, düşmana karşı birlik olmayı öğütlemekten ziyade Anadolu'daki milli uyanışı engellemeye yönelik faaliyetler arasında değerlendirilmektedir. Mustafa Kemal, bu konuyu değerlendirirken, ‘halkın zehirlenmeye başlanması’ olarak ifade etmiştir (Nutuk, 2017:138).

İşgal altındaki Antalya halkı, Nasihat Heyeti Başkanı Şehzade Abdurrahim Efendi'yi her yerde olduğundan daha samimi şekilde karşılamıştır. Şehzadenin fermanı okumasından sonra, halk adına ona cevap veren Hoca Rasih (Kaplan), Anavatan'dan ayrılmamak için canlarını feda etmeye hazır olduklarını, bunun için bir işarete baktıklarını ifade etmiştir (Taçalan, 1998: 148).

İrşat çalışmalarına geçmeden önce sözlü propaganda kapsamına mitingleri kısaca ele almakta yarar vardır. Özellikle İzmir'in işgali İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun birçok

bölgesinde protesto edilmiş ve geniş katılımlı mitingler düzenlenmiştir. İstanbul'da Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Sultanahmet mitingleri düzenlenerek sayıları yüzbinleri bulan bir katılım sağlanmıştır. Bu protestolar İstanbul'daki işgal kuvvetlerini ürkütmüş ve İstanbul Hükümeti'nden bu tür etkinliklere izin verilmemesini istemiştir. Ege bölgesinde Denizli, Muğla, Çal, Karasu, Isparta ve Burdur'da, İçanadolu bölgesinde Ankara, Keskin, Eskişehir, Marmara bölgesinde İnegöl, Saray, Babaeski, Edirne, Bursa, İzmit ve Balıkesir'de, Doğu Anadolu'da Erzurum, Siirt, Diyarbakır, Hasankale ve İspir'de mitingler düzenlenerek büyük katılım sağlanmıştır. Daha sonraki süreçte Anadolu'nun birçok bölgesine yayılan mitinglerle hem işgaller protesto edilmiş hem de milli direniş çağrıları yapılmıştır. İzmir'in işgali tüm Anadolu şehirlerinde tepkilere neden olmuştur. Özellikle İstanbul'da düzenlenen mitinglerde Halide Edip Hanım'ın yanı sıra Doktor Rıza Nur, Hamdullah Suphi ve Milli Şair Mehmet Emin Beyler ateşli konuşmalar yapmışlardır (Tevetoğlu, 1986: 130).

İstanbul mitinglerinin ilk sonucu, işgal kuvvetlerinin 28 Mayıs günü 67 Türk devlet adamının Malta'ya sürgün gönderilmeleri olurken, Anadolu mitinglerinin ilk sonucu da Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağrılmasına neden olmasındır. Anadolu mitinglerinin organize edilmesi talimatı bizzat Mustafa Kemal tarafından verilmiştir (Bıyıkloğlu, 1981: 118). Bu nedenle mitingler Türk Milliyetçiliğinin, milli birlik ve beraberlik duygularının arttığı gösteri yerleri haline gelmiştir. Mitingler sayesinde halkın Milli Mücadeleye katılımı artmış, milli ruh ve heyecanın oluşturulması sayesinde halkın direnme azmi artmıştır (Avşar, 2010: 55).

İstanbul Hükümeti'nce yayınlanan fetvalardan etkilenen ahalinin bazı bölgelerde isyancılara destek verdiğinin görülmesi üzerine BMM'de bu konu tartışılmış, ulema kökenli milletvekilleri 'vaktiyle aydınlatılmamış ve hakikatler anlatılmayarak aldanmış olmanın günah ve vebalinin sadece bu masum insanlar üzerine yüklenilmeyeceğini' görüşünde birleşerek halkın bilgilendirilmesi için heyetler oluşturularak aydınlatılması kararını almışlardır. İrşad Encümenleri yurdun en ücra köşelerine kadar dağılmışlar ve halka vatan, bayrak, kutsal değerler ve bunları savunmasının dini bakımdan önemini anlatmışlardır (Çelik, 1999: 209).

27 Nisan 1920'de Mecliste İrşad Encümenlerinin kurulması tartışmaları sırasında konuşan Bursa Mebusu Şeyh Abdullah Servet Efendi, insanlığı aydınlatmanın, insan varlığının mutluluğu yolunda en önemli hizmet olduğunu belirterek, düşmanların bu güzel hakikatı, kötü yollarda kullanmakta ve 'Batıl'ı Hak' gibi gösterme gayreti içinde olduklarına dikkati çekmiştir. Propaganda adı altında milli direnişi yok etmek için her türlü yöntemin kullanıldığına işaret eden Servet Efendi, silaha karşı silahla karşı konulduğunu, doğruluğuna

inandıkları hakikatleri milletin önüne açıkça sermek için harekete geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Şeyh Servet Efendi bu konuşmasında sonra bu gaye ile Millet Meclisinin halk hizmetleri için kuracağı şubeler arasına bir de ‘İrşat Şubesi’nin eklenmesini teklif etmiştir. Teklifin kabulünden sonra ‘Encümen-i İrşad ve Heyeti Nasiha’lar kurularak 35 üyesiyle faaliyete geçmiştir. Böylece kurtuluş savaşında din adamlarının yeri daha da belirgin bir hale gelmiş ve faaliyetlerini büyük zafere kadar sürdürmüşlerdir (Çelik, 1999: 210).

BMM’nde İrşad Encümeni oluşturulması için yaşanan tartışmaları izleyen ve düşüncelerini açıklayan Mustafa Kemal:

“Gerçekten bendeniz de düşündüm, bu irşad, aydınlatma ve propaganda meselesi çok önemlidir. Ordu kadar önemlidir, ordudan daha önemli bir meseledir. Bu sebeple ordunun ve diğerlerinin bir bakanlığı olurda, onlardan daha önemli olan bu iş neden bakanlık değildir” diyerek alınan kararı desteklediğini belirtmiştir (Küçükoğlu, 2006: 135).

Bu faaliyetin önemini daha iyi anlamak amacıyla Demirci Kaymakamı İbrahim Etem Bey’in anılarına bakmak gerekir. İbrahim Etem, düşman kuvvetlerinin Yunanlıların Anadolu’nun içlerine doğru taarruz ettiği günlerde, 12 Temmuz 1921’de Gediz’le telefon muharebesinin kesilerek işgal edildiğini belirtir. Burada halkın dilinde dolaşan, ‘Yunanlıların Eskişehir, Kütahya’yı aldıkları, Ankara’ya doğru gittikleri ve orayı da alacağı, artık ümit kalmadığı, silahları beyhude taşıyıp da halkı Yunanlılara kırdırmaktan bir fayda olmayacağı’ şeklinde kulaktan kulağa yayılan propaganda yapılmaktadır. Etem Bey, bunları düşmanla azimle mücadele eden vatanseverleri caydırmak için Yunanlıların ve işbirlikçilerinin yaydıklarını dile getirmiştir (Vandemir, 1936: 29).

Milli Mücadele’de halkın dini hislerini galeyana getiren ve bunu zafer için en etkin vasıta olarak kullanabilen din adamlarının hepsi ilmiye mensubu değildi. Bu şahıslar ulemanın bütün hususiyetlerini taşımakla birlikte ilmiyeden olanlardan daha fazla dini heyecanı harekete getiren hizmetler ifa etmişlerdir (Çelik, 1999: 213). İngiliz yazar ve devlet adamı Lord Kinross, Milli Mücadele dönemiyle ilgili tespitlerinde Mustafa Kemal’in, en güçlü taraftarlarını din adamları arasında bulduğunu ifade ederek dinsel güçlerden ilk olarak açıkça ve resmen yardım gördüğünü belirtme gereğini duymuştur (2010: 209). Sıkıntılı günlerde Mehmet Akif’in cami ve medreselerde yaptığı içli konuşmalar halkı daha da coşturmuştur (Tansel, 1973: 163).

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy, din adamları ve müderrislerin muhitlerinde başka hiçbir şahsiyetin sahip olamayacağı hürmet ve muhabbete sahip olarak bir ellerine silah öteki ellerine de seccadelerini alarak bir din adamının vatan uğruna omuzlayacağı en mukaddes vazifelerin örneklerini verdiklerini belirtmiştir. Anadolu’nun birçok bölgesinde

bulundukları bölgede Kuvay-ı Milliye ya da Milli Mücadele hareketinin öncülüğünü üstlenen binlerce müderris vardır. Akdeniz bölgesinde Antalya’da Rasih (Kaplan) Efendi, Burdur’da Hatipzade Mehmet Efendi, Isparta’da Hafız İbrahim (Demiralay) ve Sütçüler’de İsmail Efendi örnek verilebilir (Çolak, 2013: 88-93).

Mehmet Akif, Balıkesir Zağanos Camii’nde verdiği vaazda vatan müdafaasının dinin emri olduğunu ifade etmiş cemaat içindeki herkesin üzerine düşen bir vatan görevi ve bir dini vecibesinin olduğunu belirtmişti. Bu görevleri yerine getirmede zerre kadar ihmal göstermenin dinen doğru olmadığı, vatan işgal altında iken hiçbir ferdin kenara çekilerek seyirci kalamayacağını anlatmıştır. Mehmet Akif vaazının sonlarında düşmanın kapıya dayanarak kırıp içeri girme ve namusu çiğneme amacıyla olduğunu, bu namertçe işgale karşı koymanın kadın, erkek, çoluk, çocuk, genç ihtiyar her fert için dini bir görev olduğunun vurgulamıştır. Mehmet Akif’in uzun uzun nasihatlerde bulunduğu bu konuşması *Sebiürreşad Dergisi*’nin 12 Şubat 1920 tarihli sayısında yayımlanarak Anadolu’nun birçok bölgesinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nce dağıtımı sağlanmıştır (Kaplan vd., 1992: 236). Kastamonu’da Milli Mücadeleye yönelik vaazlarıyla büyük ses getiren Akif, Burdur Mebusu seçilerek meclise girmiştir. Meclis faaliyetlerinden sonra seçildiği Burdur’a gitmek üzere yola çıkan Akif’e Antalya Mebusu Hacı Süleyman Efendi refakat etmiştir. Burdur’da büyük bir heyecanla karşılanan Akif, camilerde vaazlar vermiş ve kasabalarda nasihatlerde bulunmuştur. Daha sonra yolu üzerindeki ilçelerde çalışmalarına devam ederek Antalya’ya gelen Mehmet Akif, Hacı Süleyman Efendi’nin evinde kalmış ve ertesi gün vaaz ve irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Akif, Antalya’da Hacı Süleyman Efendi’nin başkanlığında bir komite kurularak silah, cephane nakli ve gönüllüler bulunması faaliyetlerine geçilmesini de sağlamıştır (Çelik, 1999: 219).

Görsel 56: Mehmet Akif’in ‘Vazife Hissi’ Adlı Şiirinin Kapakta Yer Aldığı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisi Matbaasında Basılan 8 Temmuz 1921 Tarihli Sebiül Reşad Dergisi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Kuvay-ı Milliye cephesinde yer alan din adamları, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerine, kongrelere geniş ölçüde katılmışlar ve aktif politika yapmışlardır. Erzurum, Ankara ve Konya gibi büyük merkezlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin başında din adamları vardı. Birinci BMM'nin 60 üyesi sarıklıdır ve bu sarıklı mebuslar arasından Şeriye Vekili Vehbi Hoca gibi usta politikacıları çıkarmıştır (Selek, 1968: 77). İşgalin devam ettiği günlerde Antalya'ya Mehmet Akif dışında Hamdullah Suphi, Şair Mehmet Emin, Sami Rıfat ve Halide Edip gibi ünlü hatipler ve şairlerde gelerek halkın bilinçlenmesi amacıyla vaaz ve konuşmalar yapmış ve halkı bilgilendirmişlerdir (Erten, 2012: 89; Oral, 2009:112).

Afyon Cephesi'nde İhtiyat Zabiti olarak görev yapan Mehmet Dürdali Bey, Yunanlılarla çok yoğun çatışmaların yaşandığı sıralarda Şair Mehmet Emin (Yurdakul) ve Sami Rıfat Beylerin 'Heyeti Nasiha' faaliyetleri kapsamında bütün orduyu dolaşarak konuşmalar yaptığını belirtmektedir. Bir gün heyetin kendi alaylarına geldiğini de ifade eden Mehmet Dürdali Bey, Mehmet Emin Bey'in *Türk Sazı* kitabından şiirler okuyarak, 'Vur yak, yık vatani kurtar' dediğini anlatmış, aynı toplantıda Sami Rıfat Bey sesinin kısılması nedeniyle zorlukla bir konuşma yapmış 'Nuh Tufanı'ndan örnek vererek kurtuluşun yakın olduğunu dile getirmiştir (Karasan, 2020: 172).

Hamdullah Suphi Bey¹⁵, BMM'nin emriyle irşat faaliyetlerinde bulunmak için yollara düşmüş ve sorumluluk bölgesi olan Konya ve Antalya'da mektep ve cami gibi toplu olarak bulunulan alanlarda konuşmalar yapmıştır. Geçtiği şehir ve ilçelerde coşkuyla karşılanan ve dinlenen Hamdullah Suphi Bey, Antalya Tekeli Mehmet Paşa Cami kürsüsünde, samimi bir atmosferde yapmış olduğu konuşmada, düşmanın silahından, top ve tüfeğinden daha tehlikeli bir duruma dikkati çekmiş, düşmanın en etkili silahının halkı yanlış düşüncelere sevk edecek propagandanın olduğunu belirtmiştir (Tanrıöver, 1987: 166). Hamdullah Suphi Bey, Antalya Öğretmenler Derneği tarafından düzenlenen bir toplantı da konuştuğundan sonra, Isparta ve Uluborlu'ya da geçerek irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.

¹⁵ 1886 yılında İstanbul'da doğan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Numune-i Terakki Mektebi ve Galatasaray Lisesi'nde okumuştur. İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde hocalık, Darülfünun'da Türk-İslam Sanatları müderrisliği yaptı. Öğretmen, Milletvekili, Milli Eğitim Bakanlığı ve Büyükelçilik görevlerinde de bulunan Hamdullah Suphi Bey, bir Türk Milliyetçisi ve Hatibidir. Türk Ocağı'nı kurarak gençlerin milli ve manevi değerlere bağlı yetişmelerine öncülük etmiştir. Milli Mücadeleye katılan Hamdullah Bey, İstihbarat ve Matbuat Umum Müdürlüğü gibi önemli görevlerde de bulunmuştur. Hamdullah Suphi Tanrıöver, 10 Haziran 1966'da vefat etmiştir (Tevetoğlu, 1986: arka kapak).

Görsel 57: Hamdullah Suphi Bey, Resimli Gazete'nin 27 Haziran 1925 Tarihli Nüshasında 'Genç Cumhuriyetin Genç Maarif Vekili ve Ateşin Hatibi' Olarak Takdim Edilmiştir (Hüseyin Kanber Arşivi).

Sakarya Muharebesi'nden sonra İstanbul'da yabancıların baskılarına rağmen Ayasofya'da Türk Ordusunun zaferi için dualar edilmiştir (Özalp, 1971: 216). İstanbul halkına bu şekilde Türk Milli Mücadelesinin devam ettiği ve Anadolu'dan düşmanın kovulacağı mesajı dini ritüeller üzerinden yerine getirilmiştir.

Anadolu'daki irşat faaliyetleri sadece Türk münevverleri tarafından yapılmamıştır. Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Hilafetin işgaller nedeniyle tehlike altında olduğunu farkederek iki Libyalı lider önce İstanbul'da padişah nezdinde düşmanla mücadele edilmesi girişimlerinde bulunmuşlar ancak bunun mümkün olmadığını görmeleri üzerine Mustafa Kemal'in yanında bu mücadeleye girişmişlerdir. Trablusgarplı Süleyman El Baruni ve Ahmet El Şerif (Şenusi), inançları yönünde kendi topraklarında mücadele vermişler ancak işgalin yayılmasıyla topraklarından ayrılarak Anadolu'ya gelmek durumunda kalmışlardır. Buradaki mücadelenin kendi topraklarının da kurtuluşuna vesile olacağına inanmaktadırlar. Halife ve Padişah Vahdettin'e İstanbul'un işgalinden bir süre önce mektup yazan Süleyman Baruni, 'Eğer İstanbul işgal edilir ve sen de yabancı yönetimi kabul eder, en yakın kuvve İslamiyeye (Ankara'daki Kuvay-ı Milliye) sığınmazsan, Hilafetten istifa etmiş sayılırsın' ifadelerini kullanmaktan çekinmemiştir. Ahmet Şerif'te padişaha gönderdiği mektupta 'Gerçek

mücahidin Mustafa Kemal olduğunu' ilan ederek Ankara'daki bu mücadeleye katılacağını bildirmiştir.

Bu iki önemli ismin Mustafa Kemal ve arkadaşlarının fetvalarla suçlu ve hain edildikleri bir dönemde bu mücadeleye katılma kararı almaları bilinçli hareket ettiklerini göstermektedir. “Keza Ahmet Şerif (Şenusi) Kurtuluş Savaşı'nın ne denli güçlükler içinde yürütüldüğünü içinde yaşamış ve manevi gücüyle, Padişahın ve İngilizlerin Anadolu'da Müslümanlar arasında yaratmaya çalıştıkları çatışmaları, anlaşmazlıkları hallederek, Milli Mücadeleye yardımcı olmuştur” (Koloğlu, 1981: 90-91).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE ANTALYA'DA HABERLEŞME

Bu bölümde Milli Mücadele döneminde bilgi edinme kaynakları, Antalya Postahanesi'nin Milli Mücadele yıllarındaki önemi ile buradan Rodos ve Avrupa üzerine yapılan haberleşme trafiğinin rotası, İtalyanların Milli Mücadeleye olan cephane ve mühimmat desteğinin yanı sıra dünya ülkeleriyle haberleşmeye verdikleri katkılar değerlendirilmiştir. Burada ayrıca Posta ve Telgraf Memuru Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Milli Mücadeleye olan katkıları incelenmiş, ünlü Tayyarecimiz Vecihi Hürkuş'un Antalya'daki çalışmaları, Antalya Limanı'ndan cepheye yapılan nakliyatlar ile Milli Mücadele dönemindeki Antalya Basını ve Anadolu Ajansı'nın Antalya Bürosu ve faaliyetleri değerlendirilmiştir.

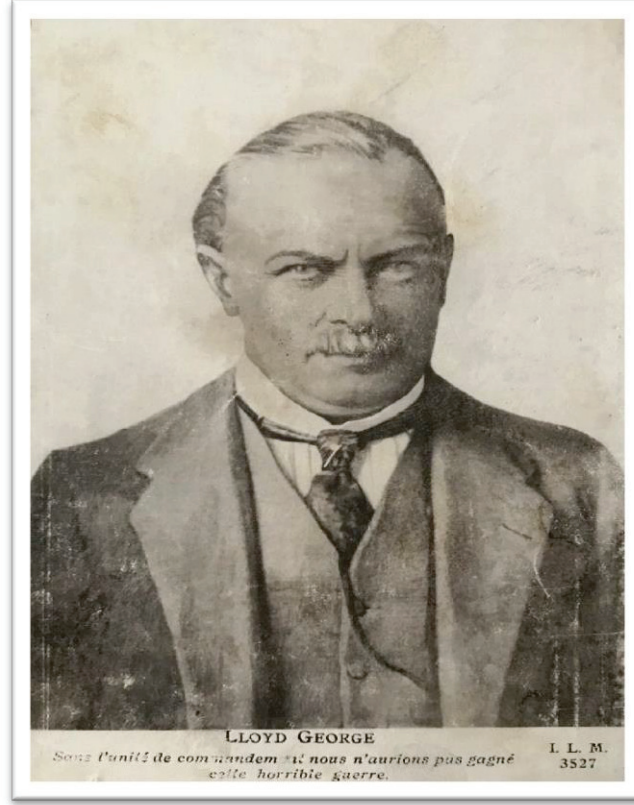
3.1. Milli Mücadele Döneminde Bilgi Edinme Kaynakları

Milli Mücadelenin askeri, teknik ve ikmal gibi faaliyetleri yoğun bir şekilde devam ederken, Kurtuluş Savaşı'nın gerekliliğinin dünya halklarına doğru anlatılması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. İstanbul'un abluka altında olması nedeniyle Karadeniz kıyıları işgal kuvvetlerinin denetimi altındadır. Anadolu'nun dünya ile haberleşmesi sağlayan telgraf merkezleri ve diğer ulaşım hatları yine işgal askerlerinin gözetiminde bulunmaktadır. Adalar Denizi Yunan ve diğer düşman kuvvetlerinin, güney bölgeleri Fransız işgal sahasındadır. İşgal altında ancak iletişim ve haberleşme olanakları bakımından Milli Mücadele hareketinin dünyaya açılabilceği tek merkez Antalya'dır. İtalyanların işgalden bir süre sonra Türkler lehine hareket etme kararı almaları buranın önemini daha da artırmış Kurtuluş Savaşı'nın en önemli haberleşme ve lojistik destek merkezi haline dönüşmüştür.

Türk kurtuluş mücadelesi Anadolu'da başlamıştır ancak İngiliz ve diğer bozguncuların yoğun propagandaları nedeniyle bu hareket yurt dışına 'bazı dizginlenemeyen Türk subayların isyanı' olarak lanse edilmektedir. Halide Edip (Adıvar) bu vaziyeti "Anadolu'daki milli hareketin en zayıf yanı gazeteci ve propaganda yokluğu" şeklinde ifade etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'daki ilk buluşmasına değinen Halide Edip (1985: 101-108), Yunus Nadi Bey'le yolda konuştukları ajans sorununu Paşa'ya açarak ne dış dünyanın ne de memleketin içinin milli hareketin amacını anlayamadıklarını belirtmiştir. Bunun tek sebebinin haber alamamaları olduğunu ifade eden Halide Edip, Anadolu Ajansı'nı bir an önce kurarak, bu ajans haberlerini telgrafhanesi olan her yere göndermek ve olmayan

yerlerde de camilere ilan halinde yapıştırma amacıyla olduklarını kaydetmiştir. Halide Edip, dünyanın ne düşündüğünü anlamak için İngilizce ve Fransızca yayınların en önemlilerinden *Manchester Guardian*, *Times* ve İngiltere Başbakanı Lloyd George'un fikirleri doğrultusunda yayın yapan *Daily Chronicle* gibi gazeteleri gününde getirterek işe başlamaları gerektiğini belirtmiştir.

Görsel 58: İngiltere Başbakanı Lloyd George Portresinin Yer Aldığı İngiliz Propaganda Kartı (Hüseyin Kanber Arşivi).

Mustafa Kemal Paşa basının ve haberleşmenin önemini çok iyi biliyor ve bu konuda ne yapılması gerekiyorsa gerekenin ifası için çaba gösteriyordu. Anadolu Ajansı'nın faaliyete geçtiğinin duyurulmasından 6 gün sonra Yunus Nadi, Afyonkarahisar'da bulunan Albay Refet Paşa'ya müracaat ederek Avrupa'ya haberler göndermenin ve oradan da haber almanın Rodos üzerinden yapılması gerektiğini belirterek bu konuda yardımını ister. Nadi, Refet Paşa'ya gönderdiği telgrafında, Avrupa ile temas etmek ve bilhassa dış dünyanın bizden mümkün olduğu kadar sık haber alması için Antalya'da ve Rodos'ta birer merkeze sahip olunmasının mecbur olduğunu belirtmiştir. Refet Paşa'dan Antalya'da böyle bir merkez kurup kuramadıklarını da soran Yunus Nadi, Rodos ta yakından tanıdığı ve bu konuda kendilerine yardım edecek Müslüman Türkler olduğunu belirtir. Antalya'dan Rodos'a giden kablunun Marmaris'te sona erdiğini de anımsatan Nadi, bu kabloların yeniden tesis edilmesi için

Rodos'taki dostları aracılığıyla İtalyanlarla iletişime geçilip geçilemeyeceğinin de kendisine bildirilmesini ister. Yunus Nadi'nin Rodos'ta tanıdığı ve İtalyanlar nezdinde tanınan ve bilinen biri olarak ismini vermeden bahsettiği kişi Moralızade Halit Bey'dir.

Bu yazışmaların yapıldığı günlerde Antalya-Rodos ve Avrupa arasında bir haber alma ve istihbarat teşkilatının kurulması için girişilen teşebbüsler hakkında Albay Refet Bele'ye bilgi veren Mustafa Kemal, Antalya Rodos arasında faaliyette bulunan bir vapur şirketinin temsilcisi de olan İzmirli Tüccar Moralızade Halit¹⁶ Bey'in bu işle görevlendirildiğini belirtmiştir. Halit Bey'in Antalya-Rodos ve Avrupa'da bulunan dostları aracılığıyla istihbarat hususundaki tecrübelerinden yararlanılarak Antalya'da daimi ve muntazam bir şebeke istihbariye (istihbarat merkezi-haber merkezi) kurabileceğini belirten Mustafa Kemal Paşa, Moralızade Halit Bey'le iletişim kurarak gerekenin yapılması ve bu konudaki görüşlerini de kendisine bildirilmesini istemiştir (HTVD, 1957:471-478).

Mustafa Kemal'le görüşükten sonra zaman kaybetmeden Antalya'ya gelen ve öncelikle istihbarat ve bir haberleşme teşkilatı kurmak için çalışmalarına başlayan Moralızade Halit Bey'in, İzmir'in işgali üzerine Antalya'ya kaçmak durumunda kalan ve İzmir'de çok yakından tanıdığı Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü ve İzmir Posta ve Telgraf Memuru Moralızade Ali Zülfikar Bey'inde aralarında bulunduğu bir grup arkadaşıyla bu çalışmaları yaptığı değerlendirilmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce kurulan Teşkilatı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Ertürk (1957: 345), Moralızade Halit Bey'in teşkilatının bir üyesi olduğunu belirtmiştir.

İzmir'in işgalinden bir gün önce İzmir Müdafai Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin kurucularından da olan Moralızade Halit ile Türk Ocağı İzmir Şubesi'nden Vasıf (Çınar) beylerin bulunduğu bir grup, hazırladıkları bir protesto telgrafını çekmek üzere İzmir Posta ve Telgraf Merkezi'ne giderek kısa bir çağrı niteliğindeki telgrafi İstanbul başta olmak üzere Anadolu'da ulaşabildikleri merkezlere göndermişlerdir. İngilizler, işgalin diğer bölgelere de duyularak infiale yol açmasından çekinerek geceden haberleşmeyi engellemeye çalışmışlar ve binanın çevresine silahlı nöbetçiler dikmişlerdi. Postahanedeki telgraf memurları, telgrafi açık olan bütün hatlardan Anadolu'ya bu çağrıyı yaymayı kabul etmişler ancak işgalden sonra başlarına geleceklerden endişelenen bazı memurlar İngiliz nöbetçilerine duyurmadan, zorla ve tehditle telgrafları çekmiş olduklarını söyleyeceklerdir (Taçalan, 1998: 171).

¹⁶ Moralızade Halit Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin kurucularındandır. İzmir'de ticaretle uğraşan bir ailenin üyesi olan Halit Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de İzmir'deki önemli isimleri arasında yer almıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğinin öğrenilmesinden sonra bu konuda önemli mücadeleler vermiş son olarak işgalden bir gün önce İzmir'in işgalini proteteso mitingi düzenlenmesine öncülük etmiştir. İşgalden sonra Milli Mücadele'ye katılan Halit Bey, Mustafa Kemal'in talimatıyla Antalya'da bir istihbarat merkezinin kurulmasını sağlamış ve faaliyetlerini savaş sonuna kadar sürdürmüştür (Taçalan, 1998: 107; Morali, 1973: 76).

Buradaki posta ve telgraf memurlarından birinin de Moralızade Ali Zülfikar Bey olması muhtemeldir. Zülfikar Bey'in Moralızade Halit ve orada bulunan diğer vatanseverlerle tanışık olması onun bu işlemi gönüllü bir şekilde yaptığı ve daha sonra bu gelişmeleri Mustafa Kemal'e bildirdiği şeklindedir.

Celal Bayar (1997: 146), anılarında İzmir'in işgal edilmesinden bir süre önce gençlerin bir beyanname hazırlayarak postaneye gittiklerini, anımsatarak kendisinin de bir başka grupta görüşme halinde olduğunu anlatır. Bayar, aynı gece yanına yaklaşan iki gencin 'İzmir'de kalması durumunda hayatının tehlikede olabileceğini' söyleyerek şehirden uzaklaşmasını istediklerini belirtir. Bayar, adını sorduğu bu gençlerden birinin isminin 'Murtaza' olduğunu hatırladığını onun diğer dostlarının uyarılarıyla tutuklanma ihtimaline karşı İzmir'den ayrıldığını kaydetmiştir.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti kayıtlarından Tetkik Heyeti Şubesi açılmayan veya geçici olarak bilgi toplanılan bölgelerde, istihbarat heyetleri oluşturularak, bunlardan istifade yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. İstihbarat için o bölgede faaliyette bulunan askeri şubelerden personel görevlendirildiği gibi, diğer kuruluşlarla da iş birliği yoluna gidildiği görülmektedir. Bu düzenlemeyle Antalya bölgesinde istihbarat subayı Yüzbaşı Salim Efendi, Matbuat ve İstihbarat-ı Umumiye Müdürlüğü memuru Aşki ve Emniyet-i Umumiye İstihbarat Müdürlüğü'nden Azmi Bey'ler bulunmaktadır. Bu kişiler Antalya'daki istihbarat ve propaganda merkezinin yöneticileri konumundadır (Pehlivanlı, 1993: 20).

Bu girişimlerin olumlu sonuçlandığını ve Antalya'da bir merkezin kurulduğunu, buradan yurt dışına Fransızca olarak gönderilen bültenlerin üzerindeki damgalardan anlıyoruz. Bu damgalar, "Bureau d'information-Adalia" (Enformasyon/İstihbarat Bürosu-Antalya) ibaresi şeklindedir. Kanaatimize göre Ankara'dan telgrafla gelen haberler ya da bilgi niteliğindeki dokümanlar Anadolu Gazetesi matbaasında damgalanarak kuryeler ve İtalyan araçlar vasıtasıyla Rodos ve oradan da Avrupa ülkelerine ulaştırılmıştır. Ayrıca İtalyanların kontrolü altındaki Antalya Postahanesi bünyesindeki telgrafhaneden de geçilmesi gereken acil nitelikteki duyurular gönderilmiştir.

Ocak-Şubat 1921 tarihleri arasında Fransızca olarak hazırlanan bültenlerin bir örneğinde 10 Ocak 1921'de kazanılan 1. İnönü Savaşı'nın yankılarına işaret edilmiş, bu zaferin önemini kamuoyu gözünde küçültmek isteyen Yunanlıların çabalarını sonuçsuz bırakacak nitelikte bilgiler verilmiştir" (Tekeli, 2005:59-65). Milli Mücadelenin devam ettiği dönemde Antalya, yalnızca önemli bir istihbarat merkezine değil aynı zamanda önemli bir propaganda merkezi haline de dönüşmüştür. Bu merkezin faaliyetlerinin özellikle yabancı kamuoyuna yönelik olduğu görülmektedir (Oral, 2009: 111).

Görsel 59: Milli Mücadele’de Anadolu’nun Yurt Dışı İle Haberleşmesinin Sağlandığı Antalya Postahanesi (Barış Eraşkın Arşivi).

Rodos ile Ankara arasındaki irtibat yani Anadolu ile Avrupa ülkeleri arasındaki iletişim Antalya’daki İtalyan Postahanesi aracılığıyla sağlanmaktadır. Mustafa Kemal, Milli Mücadele’nin Avrupa’daki yansımalarını görmek ve batı kamuoyunun tepkisini ölçmek amacıyla talimat vermiş ve İtalya’nın resmi haber ajansı Agenzia Stefani yetkilileri ile BMM’nin İtalya’daki temsilcisi Cami Bey (Baykurt) arasında Mart 1921’de yapılan bir görüşmeyle İtalya’dan Ankara’ya haber servisi yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştı. Bu anlaşmaya göre Rodos’taki San Paolo¹⁷ İstasyonu Ankara’ya taşınacak ve Avrupa kaynaklı bilgiler buradan alınacaktı (Çelebi, 2002: 236).

Antalya’da gerek irşad ve gerekse karşı propagandaya karşı oluşturulan istihbarat şubesinin çok faydalı çalışmalar yaptığı görülmüştür (Erten, 2012: 36). Matbuat ve İstihbarat Umumisi Müdürlüğü, Roma, Zürih, Berlin, Paris ve Moskova’da bulunan dış şubeleri vasıtasıyla, Avrupa’dan topladığı haberleri Anadolu’ya göndermekte ve Milli Mücadele’nin propagandasını yapmaktadır. Faaliyetlerin en yoğun cereyan ettiği şube olan Roma, Anadolu ile Rodos ve Antalya yoluyla haberleşmektedir (Yurtsever, 2008: 79).

Anadolu’nun yurt dışıyla bağlantı noktalarının İtilaf Devletleri’nin işgali altında olması ve İzmir ile Antalya arasında doğrudan haberleşme imkânının da bulunmaması Avrupa ile Anadolu’nun tek bağlantı noktası Rodos’u ön plana çıkarmıştır. Bu dönemde Rodos, yalnızca Anadolu kıyıları ile Ankara arasında iletişimi sağlamamış, Avrupa ile Ankara

¹⁷ Bu istasyonun daha çok radyo sinyalleriye bölgedeki İtalyan gemi ve telgraf merkezleriyle iletişimde olduğu bilinmektedir.

arasındaki haberleşmede önemli katkıları olmuştur (Oral, 2009:114). ATASE arşivlerindeki Mustafa Kemal Paşa'nın yazışmalarından da anlaşılacağı üzere Antalya, Milli Mücadele döneminde yurtdışıyla haberleşmenin yapıldığı en önemli merkezdir. Avrupa'ya gönderilecek her türlü haber, broşür, gazete ya da özel yazışma yine bu şehir üzerinden gönderilmektedir. Meclisin açılmasından bir süre önce Avrupa'ya gönderilmek üzere yola çıkan postanın geciktirilmesiyle ilgili Refet Paşa'ya bir telgraf çeken Mustafa Kemal, 18 Nisan 1920 tarihli şifreli telgrafla İtalyanlar aracılığıyla Roma'ya gönderilecek haber postasının 1 hafta daha bekletilmesini ister. Mustafa Kemal, Millet Meclisi'nin açılacağını anımsatarak son bilgiler çerçevesinde eklenecek yeni haberlerin Avrupa'ya ulaştırılmasını istemiştir (HTVD, 1957: 479).

Antalya'ya gönderilen postanın içeriğiyle ilgili detayları yine Mustafa Kemal'in, Halide Hanım tarafından Hintli bir şeyhe yazılan mektubunun Moralizade Halid Bey ile Antalya'ya gönderildiği, bu mektubun Antalya'da kime teslim edileceği ve kuryelerin Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar bekletilmesi gerektiğini hatırlatan telgrafından öğreniyoruz. Albay Refet Bey'e gönderilen şifreli emirde şu bilgiler verilmektedir:

“Nazilli’de Miralay Refet Beye,

Halide Hanım tarafından Hindli Şeyh Müşir Kedva'ya yazılan mektup ile evrak-ı saire Moralizade Halit Beye teslimen Antalya'ya gönderildi. Bu evrakın Antalya'da kime teslim edileceğinin mahalline işarı ve Meclisin küşadma ve teşekkül edecek hükümete vesaireye dair tafsilatı havi gazetelerle beyannameler gelecek hafta gönderileceğinden eğer iki kurye mevcut ise birisinin hareket ettirilmesi ve aksi halde beklettirilmesi mercudur.” (HTVD, 1957: 482)

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın bazı önemli belgeleri posta yoluyla göndermek yerine özellikle Avrupa'ya gidecek önemli kişilerin refakatinde (kurye) gönderdiği anlaşılmaktadır. Albay Refet Bey'den, Rodos'a gidecek olan Kızılay Heyeti Reisi Lütfi Bey'in Paris'e gönderilecek evrakı da Rodos'a götürmek üzere hareketinin de bir müddet ertelenmesini istemiştir. Avrupa'ya gönderilen kuryeler başta İngilizler olmak üzere, Amerikan istihbarat görevlileri tarafından da izlenilmektedir.

Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'nun haberleşme imkânlarının artırılmasının yanında düşman kuvvetlerinin de aynı oranda haberleşme sistemine zarar verilmesi çalışmaları yürütülmüştür. Batı Anadolu'da düşman kuvvetlerine mukavemet gösteren akıncı gruplar vardır. Bunlardan en önemlisi Demirci Akıncıları'dır. Bu kuvvetler bir taraftan düşmanın işgal mıntikaları içerisindeki köprüleri yıkmak, telgraf ve telefon muharebelerini kesmek, düşman postalarını ve müteferrik kuvvetlerini basmak, düşmana daima zarar vererek göz

açtırmamak ve düşman kuvvet ve hareketleri hakkında haberler ile esirler almak gibi önemli görevleri yerine getirmişlerdir (Vandemir, 1936: 15).

Milli Mücadelenin verildiği günlerde İtalyanların uyguladığı işgal siyaseti ve kurmuş oldukları haberleşme ağı, diğer işgal bölgelerinde faaliyet gösteren Ankara Hükümeti'ne bağlı teşkilatların silah sevkiyatı ve istihbarat çalışmalarını yürütebilmesi için gerekli zemini sağlamıştır (Korkmaz, 2015: 100).

3.2. Milli Mücadele Döneminde Haberleşme

Ulusal mücadelenin devam ettiği bu günlerde yaşanan ekonomik sıkıntılardan Anadolu basınının etkilenmemesi söz konusu değildir. Zaten kıt imkânlarla ayakta kalabilme mücadelesi veren yerel gazeteler ve matbaalar Anadolu'nun işgal edilmesiyle birçok ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiş ve yayın hayatlarını sürdürmeleri oldukça zorlaşmıştır. Kağıt ve mürekkep başta olmak üzere matbaa malzemeleri çok yetersizdir. İmkansızlıklar nedeniyle gazeteler zaman zaman ambalaj kağıtlarına, kimi zaman da boyları küçültülerek basılmış, dolayısıyla en basit baskı araçlarıyla yayınlanma çabası vermişlerdir (Öztoprak, 1989 :10). Anadolu basınının bu dönemi, meslekte dizgi görevlisi, baskı sorumlusu, yedek parça başta olmak üzere kağıt ve mürekkebin olmadığı bir dönem olarak ifade edilir (Topuz, 1973:127).

Görsel 60: Matbaa Hurufat Ve Dizgi Masası (Bir Zamanlar Antalya Müzesi /Antalya, Kaynak Hüseyin Kanber).

İmkânsızlıkların yanı sıra işgal altındaki bölgelerde çıkmakta olan Kuvay-ı Milliye taraftarı yerel gazeteler işgal kuvvetlerinin ağır baskıları sonucunda yayınlarına ara vermek zorunda da kalmışlardır (Öztoprak, 1981: 31). İzmir'in işgal edileceğini ve yerli Rumların buna önayak olduklarını gazetesinde yazdığı gerekçesiyle İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919'da gözaltına alınmak istenen Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey bir ay boyunca saklanmak durumunda kalacak ve sonra İstanbul üzerinden Antalya'ya kaçacaktır (Arıkan, 2008: 5). Haydar Rüştü Bey'in matbaası İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edildiği günlerde Rumlar tarafından basılarak malzemeleri tahrip edilmiştir (Bayar, 1997: 133).

Milli Mücadeleyi kuvvetli bir şekilde destekleyen Yeni Adana Gazetesi¹⁸ işgal altında faaliyetlerine devam etmek istenmiş ancak Fransızların yoğun baskıları, matbaayı kapatmaları ve gazeteye el koymaları sonucunda, bir tren vagonun içinde gizlice basılarak halka dağıtılmıştır. Yeni Adana Gazetesi, Milli Mücadele boyunca Çukurova'da Kuvay-ı Milliye'nin adeta yayın organı ve sözcüsü olmuş, yaptığı haberlerle, yazdığı yazılarla, milli grupların teşkilatlanması ve kamuoyu oluşturulmasında etkili olmuştur. Gazete, aynı zamanda düşman propagandasının etkisiz hale getirilmesinde son derece önemli bir rol üstlenmiştir (Topuz, 2003: 132). Anadolu basınının Kurtuluş Savaşı yıllarındaki haber kaynaklarına bakıldığında, son derece kısıtlı olduğu görülmektedir. İşgal nedeniyle İstanbul ile iletişim kesilmiş, buradan da bir haber akışı sağlanamamıştır (İskit, 1943: 215).

Bu dönemde Anadolu gazetelerinin haber kaynakları İstanbul basını dışında, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi tarafından İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, İzmit, Adana, Kars, Trabzon ve Aydın'da kurulan istihbarat şubeleridir. Ayrıca, Avrupa telsiz istasyonlarının askeri telsiz istasyonları aracılığıyla elde ettiği Türkiye'yi ilgilendiren yayınları, İngiliz, Fransız ve Yunan basının da çıkan haberler, yabancı ajanslardan alınan bültenler ile bazı gazetelerin Avrupa ve Amerika'da bulunan özel muhabirlerinin gönderdiği yazılarda Anadolu basını tarafından zaman zaman kullanılmıştır. Diğer yandan, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi'nin, Roma başta olmak üzere Londra, Paris, Almanya, İsviçre ve Amerika'da bulunan temsilcilikleri tarafından gönderilen Anadolu ile ilgili haberler ile Türkiye'de çıkmakta olan Fransızca, İngilizce, Rumca, Ermenice gazete ve dergilerden yapılan çevirilerden elde edilen bültenler de bu kaynaklar arasındadır (Öztoprak, 1981: 33).

¹⁸ Yeni Adana Gazetesi: Adana'nın Fransızlar tarafından işgal edilmesinden birkaç gün sonra genç bir öğretmen olan Ahmet Remzi (Yüreğir) ve birkaç arkadaşı tarafından 6 Aralık 1918'de 'Adana' adında bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete, işgale karşı yayınları nedeniyle üçüncü sayısından sonra Fransızlarca kapatıldı. Bunun üzerine Ahmet Remzi ve Avni (Doğan) Bey, 'Yeni Adana' adında gazeteyi tekrar çıkarmaya başlamış ancak Fransızlar gazeteyi tekrar basarak çalışanları tutuklamıştır. İşgal kuvvetlerinden kurtulanlar Karaisali Kelebek tren istasyonunda bir vagona gizlice teçhizatları yerleştirerek burada gazeteyi basmaya devam etmişlerdir. Adana'nın 9 Aralık 1921'de kurtuluşuna kadar merkez dışında çıkartılan gazete, şehre geri dönmüş ve yayın hayatına devam etmiştir (Topuz, 2003: 132).

İstanbul basını ve yöneticilerinin Milli Mücadeleye yönelik ithamlarının eleştirisi ötesi zararlı boyutlara vardığını Mustafa Kemal, İstanbul'daki Ahmet Rıza Bey ve Ahmet İzzet Paşa gibi tanıdığı kişilere yazdığı mektuplarda anlatmıştır. Milli Mücadele'nin Anadolu'da yayılmasını tehlikeye sokanların başında bu direnişe karşı gelen İstanbul'daki 'muhalif' kesimlerle, milli düşüncüyü 'zararlı' gibi gösterip tek başına bırakmaya zorlayan siyasiler ile dış kaynaklı propagandaların olduğunu belirtmiştir. Bunların vatanın kurtarılması mücadelesine verdiği zararın boyutlarının oldukça yüksek olduğuna değinen Mustafa Kemal, Milli Mücadeleyi baltalamak gayesini güden bu zararlı propagandalarla bozgunculuk yapanlar arasında İstanbul'daki bazı gazetelerin olduğunu kaydetmiştir (Kandemir, 1964: 11).

Milli Mücadele döneminde İstanbul ile olan haberleşme daha çok Kastamonu üzerinden yapılmıştır. Buranın dışında ayrıca Afyonkarahisar'da önemli haberleşme merkezidir. Ankara Hükümeti'nin haberleşmeye verdiği önem çerçevesinde 1921 Posta-Telgraf Müdüriyeti Umumi'nin bütçesinin artırılması görüşülmüş, Anadolu'da büyük bir telsiz telgraf istasyonu kurulması için 120 bin lira ayrılması öngörülmüştür (Yurtsever, 2008: 88).

Görsel 61: Milli Mücadele'nin İlk Dönemlerinde Kullanılan Seyyar Telgraf İstasyonu (Hüseyin Kanber Arşivi).

Mustafa Kemal, İstanbul'un işgali üzerine 20 Mart 1919'da kolordular, valilikler ile telgraf merkezlerine hitaben bildiriler yayınlamış ve ülkenin genel olarak içinde bulunduğu durumla ilgili bilgiler vermiştir. Daha sonra İstanbul ile yapılan her türlü haberleşmenin kesilmesine yönelik bir genelge yayınlarak: "İstanbul'dan düşman bildirimlerini alıp Anadolu içlerine yayanlar ve Anadolu haberleşmelerini İstanbul'a verenlerin casus sayılarak, bu hareketlerin gerçekleşmesi durumunda derhal ve şiddetle cezalandırılacaklardır" açıklamasını yapmıştır (Tansel, 1973: 67).

Mustafa Kemal aynı vakitlerde bir bildiri daha yayınlayarak İslam ülkelerinin dikkatine sunmuş ve bildirgede İtilaf Devletleri'nin bir Müslüman toprağı olan Anadolu'yu tamamen işgal etmek için çeşitli bahaneler aradığını belirtmiştir. Mustafa Kemal, bu süreçte birbiri ardına yayımladığı tamimlerle (emir ve direktif) Türk Milli Mücadelesinin başlatıldığını ve bu toprakların gerçek sahiplerinin kendi bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için her türlü çabayı göstereceklerini kaydetmiştir (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, 1991: 270).

İstanbul'un işgalini telgraf başında takip eden Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk ve Heyeti Merkeziyelere telgraflar çekerek durumu bildirmiş ve İstanbul ile haberleşmelerde dikkatli olunması uyarısında bulunmuştur. 14. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafta Mustafa Kemal, şu ifadelerle yer vermiştir:

“Meclis-i Mebusan dahil Babıali ve bilumum resmi daireler İngilizler tarafından zorla ve fiilen kuvvet kullanılarak işgal edilmiştir. Postaneler de işgal altındadır. Ve hükümetle de irtibat imkanı kalmamıştır. Ayrıca aradığımızda düşmanlar karşımıza çıkacağından haberleşmede doğru değildir. Mevcut durum karşısında, ulusça birlik halinde tedbirler almak zorunluluğu vardır. Bu nedenle tüm vilayetlerde memurların ve askeri kuruluşların Heyeti Temsiliyeyi desteklemesini bir vatan vazifesi sayıyoruz. İllerdeki Heyeti Merkeziyeler mülki ve askeri birliklerle iş birliği yapmalıdır. İstanbul işgal altında olsa bile Osmanlı kanunları yürürlüktedir. Bu bakımdan medeni bir millet ve devlet olarak taşrada kanunları her zamankinden daha ciddi uygulamalıyız”.

İstanbul'un işgali ve Osmanlı Meclisi Mebusan'ın dağıtılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, vatanseverleri ve Mebusan Meclisi mebuslarını Ankara'ya davet etmiş, ayrıca da çok acele seçim yapılması için livalara seçim esaslarını bildirmişti (Ünal, 1994: 300- 301). Mustafa Kemal, İngilizlerin İstanbul'u işgal öncesinde Anadolu ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi gerektiğinde nasıl kesebileceklerini araştırdıklarını bu kapsamda Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne giderek Anadolu telgraf merkezlerini öğrenerek, resmi telgraf haritalarını genel müdürlükten aldıklarını belirtmiştir (Çağlar, 1968: 58).

15 Mart 1920 tarihli İngiliz istihbarat yazışmalarında Türkiye'deki genel durumla ilgili askeri yetkililerin -çok gizli- ibareli yazışmalarında ülkenin politik, moral ve insan kaynaklarıyla ilgili değerlendirmeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmeler arasında ulaşım ve haberleşme bilgileri de yer almıştır. Bu bilgilere göre Anadolu'daki telgraf tesisinin iyi olduğu Doğu ile Batı arasında haberleşmenin kesintisiz yapıldığı belirtilerek, Erzurum, Van, Karakilise ve Beyazıt'ta 4 adet telsiz istasyonu olduğu ifade edilmektedir (Ulubelen, 1982: 250).

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey (Gerede), İstanbul'un işgal edildiği gün cesurca yapılan haberleşme çabalarına dikkati çekmekte, İngilizlerin işgalin ve yapılan zulümlerin Anadolu'ya sızması için telgrafhaneleri işgal ederek memurları kovduklarını, fakat vatanperver telgrafçıların İngiliz süngüleri göğüslerine dayanıncaya kadar yaşananları Ankara'daki Müdafaa-i Hukuk Heyeti Temsilîyesi'ne bildirmek suretiyle fedakar bir şekilde görevlerini yerine getirdiklerini belirtmiştir (Kaplan vd., 1992: 140).

İstanbul'un işgalini Mustafa Kemal, Manastırlı Telgrafçı Hamdi Bey'den öğrenmiştir. Hamdi Bey, geçtiği ilk telgrafta, sabah saatlerinde Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu İngilizlerin basarak buradaki askerlerden 6'sını şehit ettiklerini bildirmiş ve işgallerin devam ettiğini aktararak neticede, İstanbul işgal altına aldıklarını belirtmiştir (Karal, 1944: 38; Tansel, 1973: 49; Nutuk, 2017: 201). Manastırlı Hamdi Bey, bu ilk bilgilerden sonra devamında işgalin diğer telgrafhanelerde de gerçekleştiğini ve İstanbul'a yayıldığını aktarmaya devam etmiş ve bulunduğu merkez postanesinin de işgal edilmesiyle hatlar kesilmiştir.

Görsel 62: Büyük Postahane Bodrumunda Bulunan Gizli Telgraf Merkezinin Çıkış Telleri Hatıra Olarak Muhafaza Edilmektedir (Hüseyin Kanber Arşivi).

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy (1953: 315), İstanbul'un işgal edildiği gün Türk telgrafçıların gösterdikleri cesaretin her türlü takdirin üstünde olduğunu belirtmiş, Manastırlı Hamdi ve Harbiye Telgrafhanesindeki memur Ali Efendi'nin malumatlarıyla işgalden haberdar olduklarını kaydetmiştir. O gün, Mustafa Kemal ve tüm Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara Telgrafhanesinde kesintisiz olarak toplandıklarını hem oradaki gelişmeleri değerlendirdiklerini hem de alınacak kararları görüştiklerini dile getirmiştir.

Fransız gazeteci Gaulis (1981: 36), Mustafa Kemal ile görüşmek için geldiği İstanbul'da işgal günü yaşananlara şahit olmuştur. 16 Mart 1920 sabahı İstanbul ve Beyoğlu'nun kısa bir süre devam eden silah sesleriyle uyandığını ve bunun İngiliz kuvvetlerinin darbesinin başlangıcı ve bir şehrin rehin olarak ele geçirilmesinin ilk girişimleri olduğunu belirten Gaulis, İngiliz kara ve deniz kuvvetlerine ait birliklerin, Milli Savunma, Bahriye ile Posta ve Telgraf Nezaretleri'ni işgal ettiklerini bu işgalle birlikte bir anda telgraf ve telefon haberleşmelerinin İngilizlerin ki hariç kesildiğini kaydetmiştir.

Teşkilatı Mahsusa'nın son yöneticisi Hüsamettin Ertürk (1957: 502), telgraf haberleşmesinin Milli Mücadele'deki önemine dikkati çekmiş, bir ucu Ankara'da postanenin hususi dairesinde, diğer ucu İstanbul'un muhtelif ve gizli yerlerinde bulunan telgrafçıları vasıtasıyla, birçok gelişmeden haberdar olabildiklerini belirtmiştir. Ertürk, Kurtuluş Savaşı önderlerinin bu kişilere çok şeyler borçlu olduğunu vurgulamış, Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü'nün Sevkiyat Şubesi Müdürü olan Hacı Rıza Bey İstanbul'un telgraf ambarında mevcut bulunan birçok telgraf ve telefon makineleriyle kablolarını, telgraf fincanları ile diğer malzemeyi gizli teşkilatın mühim elemanlarından olan matbaacı Şeref Bey'e teslim ederek Anadolu'ya sevkini büyük tehlike ve zorluklarla sağladığını ifade etmiştir.

Halide Edip Adıvar (1985: 124), anılarında, Milli Mücadele'nin ilk günlerinde karargâhta yaşananlara değinmiş ve Mustafa Kemal'e gelen telgraf yazışmalarını aktarmıştır. Her yarım saate bir istihbarat subayının gelen telgrafları takdim ettiğini belirten Halide Edip, bunları gönderen telgrafçıların verdiği mücadeleye yakından şahit olmuştur. Bir telgraf metninde, 'Hilafet ordusunun yaklaştığı ve halkın onlara katılmasından korktuğu belirtilerek, onlar gelmeden ve telleri kesmeden ne yapılması gerektiğini sorulmakta, bir başka telgrafta ise kasaba dışında muhabere merkezi kurduğunu belirten telgraf memurunun, kaymakamın Hilafetçi ve hain olduğunu bildirmesi yer almaktadır. Halide Edip her gece etraftaki merkez ve kasabalardan böyle telgraflar aldıklarını, bu günlerde zavallı ve yoksul telgrafçıların cesaret ve vatanseverliklerini övmemenin mümkün olmadığını belirtmektedir.

Görsel 63: Telgraf Tellerini Onaran Türk Askerleri (PTT Pul Müzesi/Ankara).

Samsun'dan Ankara'ya kadar geçen on aylık mücadele Mustafa Kemal'in en büyük yardımcılarından biri de 'Telgraf telleri' olmuştur. Mustafa Kemal, bu sürede çizmelerini ayağına çekerek ne cepheden cepheye koşmuş ne de bir savaş yönetmiştir. O, bulunduğu merkezden yurdun her tarafıyla telgrafla haberleşmiş ve bu şekilde ülkeyi savaşa hazır hale getirmiştir (Artuç, 1987: 290). Mustafa Kemal ayrıca, telgraf haberleşmelerini denetlemek, kıyıda da içerden de geleceklerin kimliğini öğrenmek, postahanelerde kuşku uyandıracak mektupları açmak gibi tedbirler alınmasını da gerekli kimselere zamanında bildirdiklerini, böylece yersiz, asılsız haber ya da yalan dolanla zihinleri bulandırmaya gelecek kimselerle Anadolu halkının yeniden zehirlenmesini önlemeye ve ulusal düzeni korumaya çalıştıklarını belirtmiştir (Çağlar, 1968: 60).

Mustafa Kemal, İstanbul'daki Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumi'nin, telgrafhanelere Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetleri tarafından gönderilecek telgrafların çekilmemesi hakkındaki talimatına çok sert tepki göstererek, milletin sesini boğmaktan, vatanın hayat ve geleceği için birleşen bütün milli vicdani bastırmaktan başka hiçbir amacı olmayan bu canice teşebbüsün gelecekte yol açacağı büyük sorumluluğunun düşünülmemesinin üzüntü verici olduğunu belirtmiştir (ATBD, 2009: 5).

Güney Doğu Anadolu'da Fransız vahşetinin had safhaya ulaşması üzerine Mustafa Kemal, yaşananları 'İtalyan Ajansı' vasıtasıyla bütün dünyaya duyurmak için Refet Bele'ye bir telgraf göndererek gerekenin yapılması talimatı vermiştir (Tansel, 1973: 197). Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde Ankara'da matbuatın durumunu anlama açısından İstiklal Mahkemesi tutanaklarına yansıyan bir ifadeye bakmak gerekmektedir. Hintli Casus Mustafa

Sagir'in yargılandığı davaya ait tutanaklarda Sagir, Milli Mücadelenin önde gelen yayın organlarından birinin ofisini ziyaret ettiğini, gazete sahibi Yunus Nadi Bey'in elinde hemen hiçbir vasıta olmaksızın gazete idarehanesinde oturduğunu belirtmiştir. *Yenigün* gazetesinin bile vilayetin kırık dökük matbaasında bastırılmaya çalışıldığını, başyazar odasında bir masa ve üç beş sandalyeden başka bir eşyanın olmadığına dikkati çekmiştir. Hintli Casus Mustafa Sagir'in savunmasında geçen bu ifadelerden ayrıca Ankara'da günlük bir gazetenin tirajının 300-400 adet olduğu anlaşılmaktadır (Özel, 2020: 198).

Ayrıca Yunus Nadi, yeni bir gazete çıkarmanın o günkü eldeki kaynaklar bakımından oldukça güç olduğuna işaret ederek, kağıt yokluğundan ve hariçten kağıt getirmenin oldukça pahalıya mal olduğunu eski ve basit matbaa aletleriyle gazeteleri çıkarmaya çalıştıklarını belirtmiştir (Ertürk, 1957: 277). Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde gazeteci başta olmak üzere matbaa içinde çalışacak kişilere de ihtiyaç vardır. İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey ve Karihasarı Sahip (Afyonkarahisar) Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in BMM'nin 20 Aralık 1920 oturumunda verdikleri teklifle 'matbuat müntesibinin (gazeteciliğin) hizmeti askeriyeden tecillerine dair' kanun teklifi görüşülmüş ve tartışmalar sonucunda ret edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 439). Kurtuluş mücadelesinin verildiği dönemde haberleşmenin ve ulaşımın içinde bulunduğu durumu çok net bir şekilde görmemizi sağlayan şu tespit çok önemlidir:

"Heyeti Temsiliye'nin, Sivas'tan Anadolu'nun her yerini idare etmesine imkan yoktu. Zamanın ulaştırma araçları buna elverişli değildi. Halbuki, Batı Anadolu ile yakından ilgilenmek gerekiyordu. Sivas, İstanbul'a uzak bir yerdi. Meclis, İstanbul'da toplanacaktı. Ulaştırma güçlükleri yenilebilecek gibi değildi. İstanbul'dan yazılan uzun telgrafları önce Ankara alıyor, özetleyerek Sivas'a bildiriyordu. Mektuplar bile Ankara'da açılıp okunduktan sonra aynı şekilde özetlenerek Sivas'a telgraf ile veriliyordu. Araya aracı sokmadan İstanbul ve Batı Anadolu ile haberleşmek, irtibat kurmak mümkün olamıyordu. Bu şartlar altında, Sivas'ta oturup telgraf telleri ile büyük bir hareketi idare etmek imkânı kalmıyordu" (Selek, 1968: 318).

Matbuat masraflarının düşürülmesi için çoğu kez girişimlerde bulunulmuş ancak meclisin savaş koşullarında çalışması nedeniyle başarılı olunamamıştır. BMM'de bu duruma dikkati çeken ve irşat hizmetlerinin neşriyata kaim olduğu ve neşriyatın ise tab makineleri ve tab malzemeleriyle temin edilebileceğini vurgulayan Matbuat ve İstihbarat Umumisi Müdürü Galip Bahtiyar Bey, Ankara ve bütün Anadolu'da pahalılık ve yeterli malzeme bulunamaması yüzünden halkın aydınlatılması için yapılacak çalışmaların istenilen düzeyde olunamadığını belirtmiş, bu itibarla Anadolu'ya ithal olunacak her nevi matbaa ve matbaa levazımı, kitap ve

gazete kağıtlarının gümrük vergisinden muaf tutulmasını, matbaa alet ve edevatının gümrük ve oktruva (ayakbastı parası) vergisinden muafiyetlerine dair teklifi kabul edilerek kanunlaşmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 286-287).

1921 yılı, Kurtuluş Savaşı'nın cephedeki faaliyetleri ve muharebeler ve diğer olaylar bakımından en hareketli yılı olmuştur. Özellikle Batı Cephesi'nin silah ve cephane gibi önemli ihtiyaçlarının yanında haberleşme gereçlerinin de tamamlanması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda toplam 9 adet sabit ve gezer telsiz telgraf istasyonu kurumuş ve kullanılır duruma getirilmişti. Adana'da Fransızlardan beş telsiz istasyonu satın alınarak ihtiyaç bölgelerine nakledilmişti. Bunun yanında bin 500 telefon, 90 santral, 35 numarator, 30 telgraf makinesi, 46 muhabere malzeme sandığı, 3 bin kilometre kablo, 30 pırıldak, 2 bin 100 kazma, 26 bin kürek, usta edavatı ile yedek edevat cephede ilgili komutanlıkların emrine verilmiş, ihtiyaca göre muhabereci yetiştirilmek üzere okul maiyetindeki bir telgraf depo taburu teşkil edilmişti (TİH, 1975: 378).

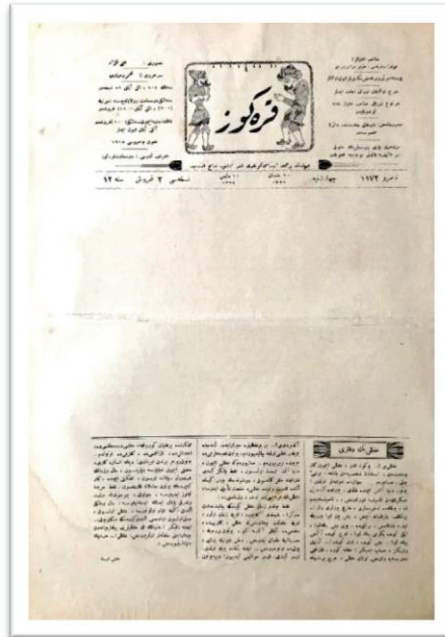
Diğer yandan Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde BMM'nde ordunun ihtiyaçlarının yanı sıra haberleşme içinde ihtiyaç olan telsiz istasyonları alınması gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. Özellikle Ankara'ya kuvvetli bir telsiz telgraf merkezi tesisi için tahsisat itasına dair Heyeti Vekiliye'nin (Bakanlar kurulu) teklifi görüşülmüş, incelenmesi için encümene gönderilmesi talebi kabul edilmiştir. Aynı oturumda Mustafa Kemal'in talebiyle liman şehirlerinde ağırlıklı olarak bulunan sansür heyeti merkezleri içerisine Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Samsun'un da dahil edilmesi kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1943: 4).

Batı Cephesi'nin desteklenmesi amacıyla ayrıca her tûmende birer muharebe bölüğü, gruplarda birer muharebe bölüğü ve bir telsiz istasyonu, orduda iki muhabere bölüğü ile bir telsiz istasyonu mevcuttu (TİH, 1972: 51). Kurtuluş Savaşı'nda haberleşme imkanlarının geliştirilmesi için her türlü çaba gösterilmiş elde edilen yeni cihazlar ordunun kullanımına sunulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Karadeniz'de harekatta bulunan Deniz Kuvvetleri'nin İstanbul ile muhabere irtibatına aracı olmak üzere Sinop'un Melekşah Köyü'nde kurulmuş olan 2,5 kilovatlık telsiz istasyonu, Kastamonu'ya getirilerek Mayıs 1921 başlarında burada kurulmaya başlanmış, 19 Ocak 1922'de çalışmaya başlayan telsizin, Batı Cephesinin bir ikmal merkezi haline gelmiş Kastamonu'nun haberleşmeleri ve bu arada Rusya ile irtibatı sağladığı düşünülmektedir (TİH, 1964: 33).

1921 yılı Milli Müdafaa Vekaleti bütçesinden ise posta, telefon ve telgraf harcamaları için hükümetçe 125 bin 75 kuruş talep edilmesine karşın 53 bin 821 lira ayrılabilmiştir (TİH, 1975: 151). Mustafa Kemal, 28 Eylül 1920'de BMM'nde yaptığı bir konuşmada matbuatın

sorunlarına değinmiş, bazı milletvekillerinin eleştirilerin de ‘Anadolu’da basınının varlığına dair bir emare olmadığının’ söylendiğine dikkati çekerek, “Anadolu’da bir sene evvel, altı ay evvel matbuat denecek birşeyler yoktu. Bunu cümlemiz biliriz. Fakat bugün hakikaten Anadolu’da matbuat vardır ve bu matbua, yine Anadolu’da vuku bulan mesainin neticesidir. Hemen hemen mühim bir merkezimiz yoktur ki orada bir gazete çıkmamış olsun” ifadelerini kullanmıştır (Özkaya, 1985: 900).

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Bey (Cebesoy), 25.8.1919’da Milli Mücadeleye destek veren askeri birliklere gönderdiği şifreli telgraflarla Sivas Kongresi öncesinde İstanbul ile olan haberleşmenin kesileceği uyarısında bulunarak, daha önce Erzurum Kongresi kararlarını halka ulaştırılmasının İstanbul Hükümeti’nce engellenmek istendiğini hatırlatmış, bu sefer bu karar öncesi haberleşmeyi kendilerinin keseceğini bildirmiştir (Ünal, 1994: 156). Mütareke döneminde Avrupa basınının Türk düşmanlığı içeren yayınları müthiş gürültüler koparmış ve iftiralarla milli mücadeleyi eleştirmişlerdir. Türk sesinin boğulduğu, Türk hakkının müdafaasız kaldığının düşünüldüğü bir anda Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal, Yunanlıların İzmir’i işgal ettikleri gün İstanbul’dan ayrılarak Anadolu’ya geçmiş, Avrupa’nın ölümüne mahkûm ettiği vatani bu feci akıbetten kurtarmak için Milli Müdafa hazırlıklarına başlamıştı. Bu mücadelenin Anadolu’da başlamasıyla yabancı devletlerin gazete ve mecmua sayfalarının bir bölümü Türkiye haberlerine ve özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı ve askeri geçmişiyle ilgili haberlere ayrılmıştır (Kuran, 1956: 617).

Görsel 64: Milli Mücadeleyi Destekleyen Yayınları Nedeniyle Sansüre Uğrayan Mizah Dergisi Karagöz’ün 21 Mayıs 1919 Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).

İstanbul basını İstanbul'un işgalinden önce Padişahın, 20 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra hem Padişah'ın hem de işgal kuvvetlerinin baskısı ve sansürü altında bulunduğu için bağımsız değildi. Bu yüzden İstanbul gazetelerinin pek çok sayfası boş olarak yayınlanmıştır. Yani Milli Mücadeleyi destekleyen ya da öven bölümler basılmadan önce sansür memurlarınca çıkartılmıştır. Aslında İstanbul basının önemli bir kısmı ulusal bağımsızlığın yanındadır. Ancak sansür nedeniyle İstanbul gazeteleri 1919 ve 1921 yılları arasında, Mustafa Kemal Paşa, Kuvay-ı Milliye, Milli Mücadele ve Büyük Millet Meclisi gibi konuların geçtiği yazıları sansürlenmiştir (Özkaya, 1985: 872-874).

Mütarekede İstanbul matbuatından Refi Cevad ve Pehlivan Kadri beylerin *Alemdar* ve Ali Kemal'in baş muhabiri olduğu *Sabah*, Milli Mücadeleye karşı tavır sergilerken, Necmettin Sadak ile Falih Rıfkı Beylerin idare ettikleri *Akşam* Gazetesi ile Ahmet Cevdet'e ait *İkdam* Gazetesinde Yakup Kadri Bey Anadolu hareketine destek veriyordu (Kuran, 1956:620). Bu gazeteler arasında daha sonra *Tevhid-i Efkar*, *İleri*, *Vakit* ve *Yenigün* gibi gazetelerde katılmış ve Anadolu'dan gelen haberleri baskılara rağmen yayınlamışlardır. Özellikle *Alemdar* Gazetesi Milli Mücadele hareketine karşı çok sert eleştirilerde bulunmuş, eleştirinin ötesinden Kuvay-ı Milliye yöneticilerine hakaretler etmekten çekinmemiştir.

Görsel 65: Milli Mücadele Karşıtı Alemdar Gazetesi (Hüseyin Kanber Arşivi).

2 Şubat 1920 tarihli *Alemdar* Gazetesinde Aydede imzalı yayınlanan bir yazıda İstanbul'daki Mebusan Meclisine Anadolu'dan seçilen mebuslara ağır ithamlarda bulunulduğu görülmektedir. "Merhaba Sivas, kuzuları, Ankara keçileri ağıla mı geldiniz?"

İttihat sürüsünden yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı’ şeklinde ifadelerle başlayan yazıda ağır ifadelerin kullanılması dikkat çekicidir (İlgar, 1973: 37).

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’da duyulmasını istediği haberleri *İleri* Gazetesine bir şekilde gönderiyor, bu yazılar gazetede başka adlarla yayımlanıyordu. Bu tutumuyla İleri, adeta Milli Mücadele’nin İstanbul sözcüsüydü. Bu nedenle İngilizler gazetenin sahibi ve yazarı Celal Nuri Bey’i 1920 yılının ilk aylarında tutuklayarak Malta’ya sürmüşlerdi (Küçüköğlu, 2015: 188). Mustafa Kemal tarafından kurulan *Hakimiyet-i Milliye*¹⁹ Gazetesi’nin ilk sayılarında ismi geçmediği halde onun yazdığı değerlendirilen çok sayıda makale yayınlanmış ve Mustafa Kemal, burada Milli Mücadele ve diğer memleketlerle ilgili konularda düşüncelerini paylaşmıştır. Şahsi arşivde bulunan 21 Şubat 1336 (1920) tarihli *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi’nin 10. sayısında yer alan ‘*Asrın Prensipleri*’ başlıklı baş yazıda Mustafa Kemal, Anadolu topraklarının sınırlarının çizildiğini ve buraların ‘Hududu Milli’ olduğunu açıklamıştır. Yani Misak-ı Milli’nin belirlendiğini ifade etmiştir. Misak-ı Milli Osmanlı Mebusan Meclisi’nce 17 Şubat 1920’de kabul edilmiş ve bu karardan sonra meclis işgalcilerin baskıları sonucu kapanmıştır. Bu topraklarda yaşayan hiç kimseyi dini ve ırkından dolayı ötekileştirmek gibi bir durumun söz konusu olmadığı vurgulandığı yazı şöyle bitmektedir:

“Bizim de vaziyeti milliyemiz, hududumuzla tekarrür etmiş bir milliyettir. Mütareke hududu, kabul ettiğimiz milliyet prensiplerinin çizdiği huduttur. Bunun dahilinde yaşayan insanları, ırkları, evsaf-ı kavmiyetleri ne olursa olsun, milletdaşımız addediyoruz. Aynı zamanda Memalik-i Osmaniye’nin her tarafı için faydalı gördüğümüz idari adem-i merkeziyeti terviç ile her kavmin kendi muhitinde imkanı inkişafını da temin etmiş oluyoruz. Asrımız prensipleri olarak anladığımız milliyet esası budur. Biz hiçbir milleti ırkımız içinde boğmak istemediğimiz gibi, ırkdaşımız menfeatine, ayrı bir ırka mensup vatandaşlarımızı da rencide etmeyi kabul etmeyiz” (Hakimiyet-i Milliye, 1920: 10; Kaplan vd., 1992: 240; Özkaya, 1985: 906).

¹⁹ Sivas Kongresi’nden sonra Ankara’ya geçen Mustafa Kemal, gelişinden kısa bir süre sonra ulusal bağımsızlık savaşının amaçlarının ve yapılan işlerin Ankara’dan bütün Anadolu’ya duyurulması amacıyla 10 Ocak 1920’de *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini kurdu. İsmini de bizzat kendisi koymuştur. Yazı İşleri Müdürlüğü’nü Recep Zühtü (Soyak) yapmıştır. Haftada iki kez yayınlanan gazete, Anadolu Ajansı resmi tebliğleri ile cephelerden haberler yapmış, halkın moralinin yanı sıra cepheye de gönderilerek askerlerin de okuması sağlanmıştır (Başboğa, 2010: 41).

Görsel 66: 21 Şubat 1920 Tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 10. Sayısı (Hüseyin Kanber Arşivi).

İstanbul'da yayınlanan *İfham* Gazetesi, Trabzon'da çıkan ve Rumca yayınlanan *Rönesans* Gazetesi'nden alıntılama yaparak, bir yazı kaleme almış, Mustafa Kemal'in ve Rauf Bey'in sonunda da Enver Paşa gibi olacağını iddia ederek, bunların bir sisteme, bir cemiyete karşı isyan etmedikleri, Türkiye'nin yenilgisinin sonuçlarını kabul etmek istemediklerini belirtmiştir. Milli Mücadele hareketinin konferansın (Paris Konferansı) kararlarına engel olmak istediği ifade edilen yazıda birçok cahilin bu hareketin batı üzerinde bir baskı yapacağını ümit ettiğini ancak sonucun aksi olacağını ileri sürmüştür (Sarıhan, 1994: 21).

Anadolu'da Milli Mücadeleyi destekleyen basın organları bizzat Mustafa Kemal tarafından kurulan *İrade-i Milliye* ve devamındaki *Hakimiyeti Milliye* gazeteleri ile *İzmir'e Doğru*, *Yeni*, *Adana*, *Açıksöz* (Kastamonu), *Öğüd*, *Babalık* (Konya), *Albayrak* (Erzurum), *Sinop*, *Anadolu* (Antalya), *Amalı Milliye* (Maraş), *Türkoğlu* (Bolu) gibi Anadolu gazeteleriydi. Mustafa Kemal sadece kendi çıkardığı Hakimiyet-i Milliye Gazetesiyle yetinmiyor bu sıralarda Konya'da çıkan ve Milli Mücadeleyi büyük bir heyecanla destekleyen *Öğüd*²⁰ Gazetesi'yle de ilgileniyordu. Gazetenin başyazarlığını yapan Feridun Kandemir hatıralarında, Ankara'ya gelen Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'in, *Öğüd* ile bizzat

²⁰ Selanik'li Abdülgani Ahmet tarafından 1917'de Afyon'da çıkartılmaya başlanan *Öğüd* Gazetesi, İzmir'in İşgali'nden sonra Yunanlıların Batı Anadolu'ya yayılmaları üzerine Konya'ya taşınmıştır. *Öğüd*, bir yandan Atatürk'ün başlattığı Milli Mücadele ve Kuvayı Milliye hareketini ateşli yazılarıyla desteklerken, bir yandan da Anadolu'yu paylaşan İtilaf Devletleri, özellikle İngilizlere karşı sert yayınlar yapıyordu. İngilizlerin baskısı üzerine *Öğüd*, İtalyanlar tarafından basılarak matbaası da tahrip edilerek kapatıldı. Mustafa Kemal'in sert tepki gösterdiği bu durum üzerine *Öğüd* gazetesi, bir süre sonra Nasihat ismini alarak yayınına devam etti. 23 sayı yayımlandıktan sonra eski adını yeniden kullanan *Öğüd* gazetesi 17 Şubat 1920'den itibaren bu isimle yayınlarına devam etmiştir. Ankara'da matbaa ve gazete ihtiyacının artması üzerine *Öğüd* gazetesi Mustafa Kemal'in talimatıyla Ankara'ya taşınmış ve buradan yayınına sürdürmüştür. *Öğüd*, bu süreçte çok sayıda ünlü gazetecinin de yetiştiği bir gazete olarak tarihteki yerini almıştır (Topuz, 2003: 133; Arabacı vd., 2009: 171).

ilgilenerak hususi kalem müdürleri Hayati Bey vasıtasıyla – geceleri telgraf makinesi başında-muntazaman direktif talimat ve gerektiğinde yayınlanması için haberler vermeye başladığını belirtmiştir (Önder, 1990: 100).

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, İstanbul basını ile Anadolu basını arasında vatanseverlik konusunda keskin bir ayrımın oluştuğunu bildirmektedir. 3 Mart 1336 (1920) tarihli 13. sayısında ‘*Anadolu’nun Sesleri*’ başlığı altında bir makale yayınlayarak, Anadolu gazeteleri arasında şu veya bu devletin itibarını artırmak, onun egemenliğini kabullenmek için satın alınmış yahut satılmış gazete olmadığı vurgulanmış, bu gazeteler arasında yabancı bir devletin hakimiyetini isteyen bir gazete bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Kaplan vd., 1992: 256).

İstanbul’da milli bir haber ajansı olmaması nedeniyle İstanbul’un işgalini dünyaya duyurmak kolay olmamıştır. Meclisi Mebusan’a çekilecek telgraflar İstanbul’a gönderilebiliyordu. Ancak, yurt dışına gönderilecek olanlar Antalya’daki İtalyan mümessili aracılığıyla diğer ülkelere dağıtılabilmektedir (Özkaya, 1985: 893). İstanbul’un işgalini yayınladığı bildiriyle protesto eden Mustafa Kemal, işgal temsilciliklerine çektiği telgrafta, Türklere indirilen son yumruğun 20. yüzyılda uygarlık ve insanlığın kutsal saydığı bütün değerlere karşı indirildiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal’in bu mesajları Antalya’daki İtalyan telsiz istasyonu aracılığıyla bütün dünyaya duyurulmuştur (Artuç, 1987: 277).

Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde Trabzon’da istihbarat müdürü olarak çalışan gazeteci Feridun Kandemir (1964:15), anılarında o günlerdeki kara propagandaya dikkati çekmiştir. Liman’a gelen her vapurda, motor ve tekne gibi taşıtlarda bozguncu veya casus kadar tehlikeli olan İstanbul gazetelerinin de arandığını belirten Kandemir, bu neşriyatların memlekete girmesini önlemeye çalıştıklarını, bunların genellikle ‘Peyamı Sabah’ ile ‘Alemdar’ gibi gazetelerin olduklarını kaydeder. Kandemir, bu gazetelerin çoğu kez paket yapılarak sarılmış, kirlenmiş, yağlanmış bir halde gözden kaçırılıp sokulmak istendiğini belirtmiştir.

3.3. Antalya Postahanesi

Osmanlı döneminde sivil haberleşmeyle alakalı Anadolu’da düzenli posta teşkilatının bulunduğu dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Telgrafın bu topraklarda kullanılmaya başlamasından önce Anadolu’nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Antalya’da da sivil haberleşme olanaklarının çok kısıtlı olduğu görülmekte, bu ihtiyacın ticaret kervanları ya da seyyahlar ve özel ulaklar aracılığıyla kısmen yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Antalya ile Konya arasındaki eski ticaret yolu ve Antalya’yı Isparta’ya, oradan da ana ticaret yollarına

bağlayan Kervan yolunun haberleşme amacıyla da kullanıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2012: 22).

Telgraf öncesi dönemde sivil haberleşmenin tekkeler aracılığıyla yapıldığına ilişkin bazı kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Özellikle Anadolu'nun hemen hemen bütün şehirlerinde temsilcilikleri bulunan ve Anadolu'nun en eski topluluklarından biri olan Mevlevilerin hem kendi dergahları arasındaki haberleşmeyi hem de ahalinin başka şehirlerdeki özel haberleşme ihtiyaçlarını giderdikleri görülmektedir. Yerleşim merkezlerinde kurulan dergahların yerine getirdikleri en önemli işlevlerden biri temel kültürün tesisi yanında, halk arasındaki birlik ve haberleşmeyi sağlama özelliğidir. Günümüz yayın ve propaganda organlarının yaptığını o zaman tekkeler ve camiler yerine getirmişlerdir. Halk bunlar vasıtasıyla haberleşme ihtiyacını gidermiştir (Haksever, 2002:15).

Osmanlı topraklarında telgrafın hızlı bir yayılım gösterdiği 19. yüzyılın ikinci yarısında Konya Vilayetine bağlı Teke Sancağında²¹ haberleşme, telgraf hattı uzatılana kadar denizden vapurla, karadan ise posta sürücülüğü vasıtasıyla sağlanmış, telgrafın sancak sınırlarına girmesiyle haberleşmenin daha ucuz ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Durgun, 2014: 70).

Osmanlı döneminde Antalya'da telgrafla ilgili yaşanan en önemli gelişme Sultan II. Abdülhamit'in talimatıyla kurulan ve 1905 hizmete başlayan ülkenin ilk telsiz telgraf istasyonunun Kaş Patara'da kurulmasıdır. Bir Alman firması tarafından yapılan istasyon Derne ile Osmanlı Devleti'nin direkt haberleşmesini sağlamıştır. Bu istasyon 1911'de Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar tarafından bombalanıncaya kadar faaliyetini sürdürmüştür (Yıldırım, 2012: 23).

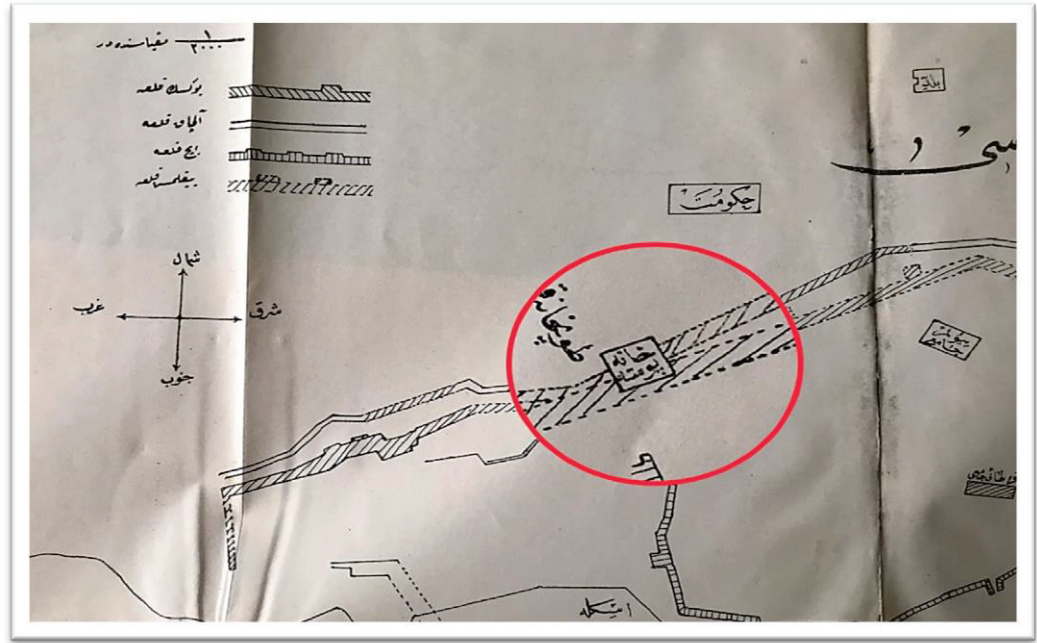
1867 yılı sonunda Konya Telgrafhanesi'nin açılması ile girişimlerine başlanan ve 1868-1869 yılları arasında Teke Sancağı telgraf hattı projesi kapsamında inşaa edilen Antalya Telgrafhanesi, Teke Sancağı Liva Meclisi'nin kararıyla şehrin tüccar ve diğer servet sahibi hayırseverlerinden toplanan yardımlarla bölge orman mühendislerinden Rüşdü Efendi'nin planına uygun olarak inşa ettirilmiştir (Çakılcı, 2018: 264).

1873-1874 yılları arasında Antalya Telgrafhanesi Müdürü Faik Efendi ve Muhabere Memuru Rıza Efendi, 1882-1886 yılları arasında Müdür Mustafa Efendi ve Muhabere Memuru Sabit Efendi'dir. Posta Nezareti'nin faaliyetlerini geliştirmesiyle burada resmi posta taşımacılığı için atlı Tatarlar yerine, Isparta ve Burdur'a posta arabaları çıkartılmıştır. Antalya'dan İstanbul ve Konya'ya gönderilmek istenen mektuplar ise Isparta Postahanesi aracılığıyla iletilmiştir (Eminoğlu, 2007: 77-150).

²¹ Antalya'nın Osmanlı dönemindeki ismi Teke Sancağı'dır.

Posta haberleşmesinin Birinci Dünya Savaşı günlerinde nasıl bir durumda olduğunu göstermesi açısından bugünlerde İstanbul'daki İhtiyat Zabit Mektebinde öğrenci olan Mehmet Dürdali Karasan'ın (2020: 17-18), hatıralarına bakmak gerekir. İstanbul'dan Antalya Elmalı'daki ailesine mektup yazan Mehmet Dürdali Bey, 40 gün sonra cevap alabildiğini belirterek, posta nakliyatının hayvanlarla yapılması nedeniyle ağır gittiğini, İstanbul'dan Elmalı'ya ise bir mektubun bir ayda varabildiğini ifade etmiştir.

Salnamelerde sözü edilen telgrafhane, o dönemde idari anlamda kaza durumunda olan Antalya'nın vilayet ve sancaklarla olan haberleşmesini ve daha çok asayiş ilgilendiren konuların merkeze bildirilmesi işlemini görmüştür. Antalya Postahanesi ve bünyesinde yer alan telgrafhanenin Süleyman Fikri Erten'in 1925'de yayımladığı Antalya Livası Tarihi kitabındaki haritaya göre Hükümet Konağı'nın çaprazında Tophane Kapısı'na yakın bir mevkide bulunduğu anlaşılmaktadır (Erten, 1925: 195).

Görsel 67: Antalya Müzesi Kurucusu Süleyman Fikri Erten'in Antalya Kaleiçi Haritası'na Göre Antalya Postahanesi'nin Bulunduğu Konum (Erten, 1924: 195).

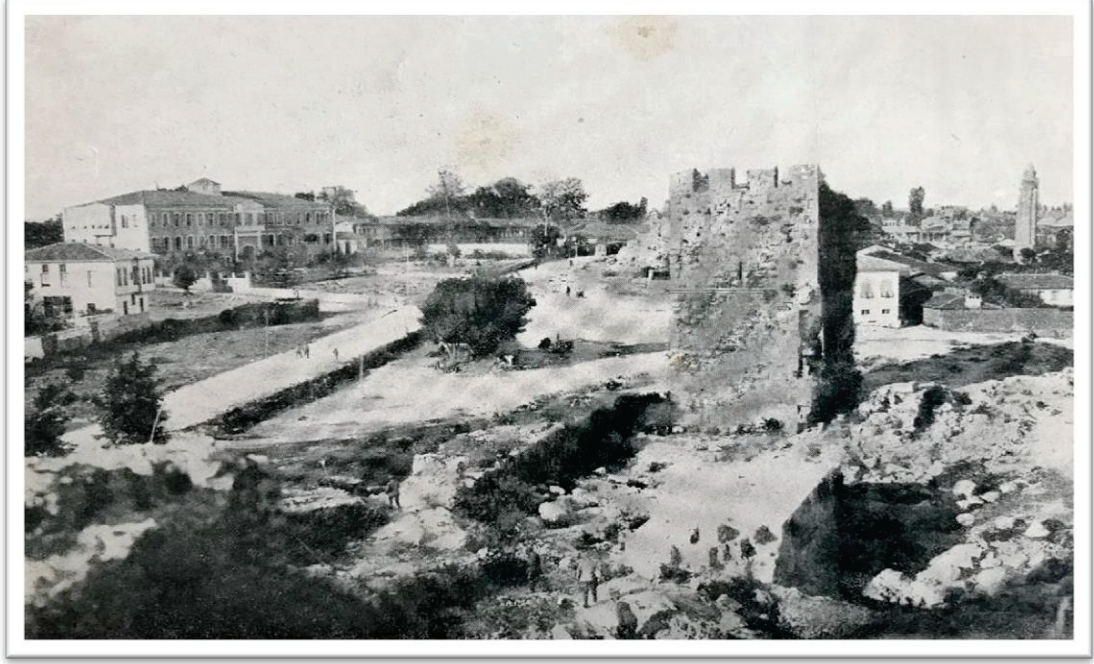
Şahsi arşivimizde bulunan 1895 tarihli Antalya Postahanesi damgalı bir taahhüt senedi üzerindeki bilgilerden postahanenin ticari faaliyetlerde teminat merkezi işlevi gördüğü de anlaşılmaktadır. Aynı belgeden postahane yazışmalarının Osmanlıca ve Fransızca dillerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu belgeye ilişkin detaylar Görsel 68'dedir.

Görsel 68: 1895 Tarihli Antalya Postahanesi Negatif Damgalı Taahhüt Senedi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Postahane yerinin seçilmesinde Hükümet Konağına yakınlığın dikkate alındığı ve binanın iskelede hemen üzerinde yaptırılarak kısa sürede ulaşılabilir mevkii de olmasının amaçlandığı görülmektedir. İlerleyen tarihlerde, telgrafhane ile iskele arasına tel çekilerek bir merkez kurulduğu, tüccar ve komisyoncu gibi ahalinin telgraf çekmek için yukarıya çıkma zahmetinden kurtarıldığı değerlendirilmektedir (Çakılcı, 2018: 264).

Limandaki bu merkez Milli Mücadele de çok önemli bir görevi yerine getirmiştir. İskeledeki her türlü istihbarat, nakliyat, giriş ve çıkışlar ile diğer konular anında Ankara'ya bildirilmiş ve daha hızlı sonuç alınması sağlanmıştır. Bu muharebe merkezinin limana girişleri tam olarak gören ve faaliyetlerin yoğun olarak geçtiği gümrük binasında olduğu şeklindedir. Kurtuluş mücadelesinin verildiği günlerde Türkiye'ye gelen ve Mustafa Kemal'le görüşmek için Antalya üzerinden Ankara'ya gitmeye çalışan Fransız gazeteci Gaulis (1981: 125), Antalya izlenimlerini anlatırken günümüzde Cumhuriyet Meydanı olarak kullanılan alanın hemen karşısında Vilayet Konağı'nın bulunduğunu ve arı kovanı gibi insan yoğunluğu olduğunu belirtmiştir. Subayların, memurların sürekli gelip gittiklerini gözlemleyen Gaulis, en ufak bir problem için Ankara'nın telgraf başına çağrıldığını ve problemlerin anlık çözüldüğünü anlatmıştır. Fransız gazeteci, halkın da gelişmeler hakkında bilgi alabilmek amacıyla telgrafhanenin önünde toplandıklarını, başlamak üzere olan Yunan taarruzunun ne şekilde geliştiğini öğrenmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.

Görsel 69: 1900'lerin Başlarında Antalya Hükümet Konağı'nın Bulunduğu Alanın Görünüşü (Barış Eraşkın Arşivi).

Antalya Postahanesi'nin Milli Mücadele yıllarında çok daha önemli bir işlevi vardır. Halk arasında İtalyan Postanesi olarak bilinen bu yer, Mustafa Kemal'in adeta dış dünyaya açılan kapısı olmuştur. Türk Kurtuluş Savaşı'nın haklılığını ortaya koymak ve gelişmeleri içerde ve dışarda insanlara duyurmak için kurulan Anadolu Ajansı, topladığı haberleri tophanedeki bu telgrafhane aracılığıyla yaymaktadır. Burada üç telgraf memuru görev yapmaktadır. Milletin içini soğutacak siyasi ve milli başarıları içeren haberler buradan tüm Anadolu ve Dünya basınına yansır. Muharebe memurlarının çoğu kez işlerinin yoğunluğundan evlerine gidemedikleri olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında halk savaşın sonuçlarını merak ediyor ve bir şeyler öğrenmek istiyordu. Telgrafhane önü de bu nedenle sürekli kalabalık haldeydi. O günlerde, iki gün sonra gelen telgraflar normal karşılanmakta, geç gelen bir haber yadırganmamaktadır. Ankara'dan Antalya'ya kadar tek bir telgraf hattı vardı ve güzergâhtaki bütün vilayetler bu hattı faydalanırlardı.

Antalya (İtalyan) Postahanesi'nin önündeki çeşit çeşit çiçeklerin yer aldığı park ise 1940'lı yılların başlarına kadar Antalyalıların gezip dinledikleri bir alan idi. 1930'lu yılların ortalarında buradaki İtalyan Postahanesi yıkılıp, biraz ilerisine yeni bir postane inşa edilince Tophanenin de Cumhuriyet Meydanına dönüştürülmesi için çalışmalara başlandı (Çimrin, 2005: 63). İzmir ve Antalya'daki İtalyan Postahanesi, bu dönem istihbarat teşkilatı çalışmaları açısından önemli bir haberleşme yeri olarak kullanılmıştır. Bu çalışmalarda Antalya'nın yanı

sıra Marmaris, Kuşadası ve Fethiye gibi sahil kentlerinin de önemli birer istihbarat merkezi olarak bu amaçlarla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Oral, 2009:120).

Görsel 70: Liman'dan Hükümet Konağı Ve Antalya Postahanesi'nin Görünüşü (Barış Eraşkın Arşivi).

Antalya Postahanesi'ndeki işlemler İtalyan işgali döneminde her türlü haberleşmeye el konulması nedeniyle doğal olarak İtalyanların kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre İtalyanlar ilk olarak 19 Kasım 1918'de yeni bir posta telgraf binası yapmak için mutasarrıflığa başvuruda bulunmuşlarsa da bunun Türk yetkililerce olumlu karşılanmadığı görülmektedir (BOA, HR. SYS; 2557- 4).

Özellikle Milli Mücadele dönemiyle ilgili yazışmalarda İtalyan Postahanesi olarak geçen bu yerin Antalya Postahane binası olduğu tarafımızca değerlendirilmektedir. İşgal dönemi İtalyan faaliyetleri incelendiğinde farklı bir posta telgraf istasyonu binasından bahsedilmediği, tophane parkı içerisindeki bu binadan iletişimlerini yaptıkları görülmektedir. Dönem fotoğraflarının incelenmesinde de Cumhuriyet Meydanı ya da Hükümet Konağı yakınında yeni bir posta binası görülmemektedir. Ayrıca İtalyanların Antalya'yı işgali sırasında askeri fotoğrafçı olarak görev yapan Giovanni Cecini'nin (2014: 45), anılarında Antalya Postahanesi'nin İtalyan Postahanesi ve İtalyan Telgrafhanesi olarak kullanıldığı bilgileri yer almaktadır. Çok sayıda fotoğraf arasında postahane önünde toplanan askeri birlikler ile Antalya içinden ve diğer işgal bölgelerinden bol miktarda görseller yer almaktadır.

Görsel 71: Antalya Posthanesi Önünde İtalyan Askerleri Bir Teftiş Sırasında Görülüyor (Cecini, 2014:47).

Ayrıca, İtalyan Posthanesi kavramının Milli Mücadele'nin verildiği günlerde bu merkezin çokça kullanılması ve Antalya'nın İtalyanların işgali altında olmasından dolayı insanların hafızasında yer etme ihtimali de yüksektir. İtalyanların yayılmacı işgal politikalarının adeta bir sembolü seyyar telsiz telgraf istasyonu merkezlerinin de İtalyan Posthanesi algısı yarattığı değerlendirilmektedir. Bu seyyar istasyonlar genellikle askeri birlikler arasında ve zaman zamanda Rodos ile direkt iletişim kurma amacıyla kullanılmışlardır. Şayet bir İtalyan Posthanesi örneği göstermek gerekirse İzmir'deki İtalyan Posthanesi bütün bu kavramları tam anlamıyla karşılamaktadır. Bu postahane Görsel 72'de görülmektedir.

Görsel 72: İzmir İtalyan Posthanesi'nin Görüldüğü Fotokart (Hüseyin Kanber Arşivi).

Antalya'nın İtalyanlar tarafından işgal edildiği günlerde Türk yöneticilerin şifreli haberleşme trafiğine bakıldığında İtalyanların askeri birlik nakillerinden sonra, ikinci sırada sağa sola kurdukları seyyar telsiz telgraf istasyonlarının olduğu görülecektir. Antalya Mutasarrıflığının 28 Mart 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta özetle 'İtalyanlar tarafından tesis olunacağı arz olunan Telsiz Telgraf Şubesi'ne muktezi alet ve edevatın vapurla Antalya'ya geldiği ve kendi zabitan ve askerleri tarafından kurulacak mahale nakledildiğini' bildirmektedir (BOA, DH. ŞFR; 623-33). Başka bir yazışmada ise bir duyum üzerine Aydın Mutasarrıflığı, 30 Mart 1919 tarihli şifreli telgrafta, İtalyanların Antalya Limanı'nda telsiz telgraf merkezi kuracaklarını bildirmektedir (BOA, DH, ŞFR;623-77). 1920 yılına ait azınlıkların ve Türklerin oturdukları mahalleleri gösteren Rumca bir haritada da yine aynı şekilde postahane binası olarak işaretlenen yerin Antalya Postahanesi'nin bulunduğu yer olduğu açıkça görülmektedir (ATSO Arşivi; Çimrin, 2002: 54).

Görsel 73: 1922-24'lere Ait Antalya Postahanesi Bünyesindeki Telsiz İstasyonun Görüldüğü Bir Fotoğraf (Barış Eraşkın Arşivi).

Yurtdışına iletilmek üzere Ankara'dan gelen bilgiler ile Antalya İstihbarat Merkezi aracılığıyla duyurulması istenen çeviriler, Anadolu Ajansı'nın yurt dışına haber yayma ve yurt dışından haber alma merkezi olarak İtalyanların desteğiyle kurulan Antalya Telgrafhanesi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Burası aynı zamanda tüccarlar ile halkın hem ticari hem de özel haberleşme ihtiyaçlarını da gidermektedir (Oral, 2014: 115). Diğer yandan mektup haberleşmesinde İtalyanlar kendi posta pullarını kullanmışlar ve bu pulların üzerine 'Posta Italiana Adalia' damgasını vurmuşlardır. Çeşitli emisyonlardaki pullar üzerinde İtalya Kralı

III. Vittorio Emanuele'nin portresi yer almaktadır. İtalyanların Türkler lehine faaliyetlerde bulundukları dönemde çok istisnai bir durum olmuş ve Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey Ankara'ya göndereceği bir zarf üzerine İtalyan posta pulu yerine Ankara Hükümeti pulları yapıştırmış ve göndermiştir. 10 Mart 1921 tarihinde gerçekleşen bu durum Türk Postacılık Tarihine geçmiştir. "Antalya'dan Ankara'ya gönderilmiş 'Antalya' damgalı ticari mektup 2 kuruş 2 para değerli pulla birlikte kullanılan Osmanlı Pulları ile toplam 9 kuruşluk nominal değere sahiptir. Bu tarihte Antalya'da İtalyan işgali sürmektedir. Ankara Hükümeti pullarının işgal altındaki Anadolu topraklarında kullanılması çok nadirdir. Bu bilinen tek örnektir" (Papuçcuoğlu, 2008: 29). Bu zarf Görsel 74'de yer almaktadır.

Görsel 74: Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey'in 10 Mart 1921'de Antalya'dan Gönderdiği Mektup Zarfı (Papuçcuoğlu, 2008: 29).

Türk Filateli Dernekleri Federasyonu bu tarihte Antalya'da İtalyan işgalinin sürmesi ve Ankara Hükümeti pullarının işgal altındaki Anadolu topraklarının birinde kullanılması nedeniyle bu ticari mektubun aynı zamanda bilinen tek örnek olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeden İtalyanların kendi postahanelerinde damgalarını basmalarına karşın ilk kez Haydar Rüştü Bey'in bu zarfına Ankara Hükümeti pulunun yapıştırılmasına ve yine Antalya Postahanesi damgasının vurulmasına izin vermişlerdir.

3.4. Antalya (İtalyan) Postahanesi ve Telgraf İstasyonunun Önemi

Antalya, Türk Kurtuluş Hareketi yöneticilerinin dünya ile iletişim kurabilecekleri en önemli merkezdir. Antalya'dan ise bu bilgiler İtalyan Telgrafhanesi olarak bilinen Antalya Postahanesi aracılığıyla gönderilmektedir. Anadolu'dan dış dünyaya ulaştırılacak tüm telgraflar ve haberler, duyurular, bu merkez aracılığıyla Avrupa ve İslam ülkelerinin başkentlerine gönderilmiştir. İtalyanların teknik altyapısı kullanılarak Anadolu Ajansı'nın yurtdışına haber yayma ve dünyadan haber alma merkezi Antalya Telgrafhanesi olmuştur. Antalya'nın Milli Mücadele dönemindeki önemi, Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in Antalya Postahanesi'nin Batı Anadolu'daki tek güvenli yer olması nedeniyle merkez postahane olarak kullanması ve önemli kararları Antalya Postahanesi aracılığıyla duyurmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Milli Mücadele yıllarında Antalya, özellikle istihbarat yönünden Anadolu'daki en önemli şehirlerden biri haline gelmiştir (Yıldırım, 2012: 26). Postahanenin Antalya halkı açısından önemi 1950'lerde kartpostal haline getirilerek kullanılmasından da anlaşılmaktadır.

Görsel 75: Antalya Postahanesi Görselli Tebrik Kartı (Barış Eraşkın Arşivi).

Milli Ordu'nun Batı Cephesi Karargâhlarının bulunduğu Afyon ve Eskişehir telgrafhaneleri haberleşmede önemli görev üstlenmişlerdir. Ancak buraların düşman işgaline uğraması nedeniyle Kuvay-ı Milliye mensuplarının kontrolünde olan Antalya telinin, Konya'ya bağlanması için Akseki'den Beyşehir'e kadar 100 kilometrelik bir hat inşasının

yapılması kararlaştırılmış, bu hattın bazı malzeme ve işçiliği Aksekililer tarafından karşılandıktan sonra Şubat 1921’de bitirilmiştir. Güzergâhın dik ve kayalık olmasının yanı sıra karla kaplı olması dolayısıyla inşaat malzemeleri insan sırtında taşınarak nakledilebilmiştir. Sakarya Savaşına kadar bu hat Ankara ile olan iletişimi sağlamıştır (Şehitoğlu, 2012: 96).

İstanbul’un işgali üzerine İtalyanlar, Antalya temsilcileri Ferrante, aracılığıyla, İstanbul’un işgalinden dolayı Avrupa devletlerine yapacakları protestolar için Antalya’daki telsiz-telgraf istasyonlarını kullanabileceklerini bildirmişler ve bunu üzerine Mustafa Kemal’in talimatıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, yüksek komiserlere, tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanları, Fransa, İngiltere ve İtalya Meclis Başkanları nezdinde İstanbul’un işgalini, Antalya İtalya temsilciliği aracılığıyla protesto etmişlerdir (Çelebi, 2002: 221).

Görsel 76: Cumhuriyet Erken Döneminde Antalya Postahanesi’nin Görünümü (Barış Eraşkın Arşivi).

Rodos hattı ile Avrupa’ya bir iletişim kapısı açılmış ve kuryeler bu yoldan gidip gelmişlerdir. Mustafa Kemal’in Anadolu Ajansı’nı kurmasıyla artık kendi haberlerimizin dağıtımı başlamıştır. Nail Moralı (1973: 77), küçük kardeşi Rıfat Bey’in İzmir İtalyan Postahanesi’ne, ‘Antalya İstihbarat Merkezi’nden gönderilen Ankara ve Antalya gazetelerini, Anadolu resmi tebliğlerini, Milli Harekete bağlı kalan İzmir gazetelerine ve tanıdıklara dağıttığını belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Antalya Telgrafhanesi Milli Mücadele günlerinde çok büyük bir görev üstlenmiştir (İstiklal Harbi’imizde PTT, 2009: 216).

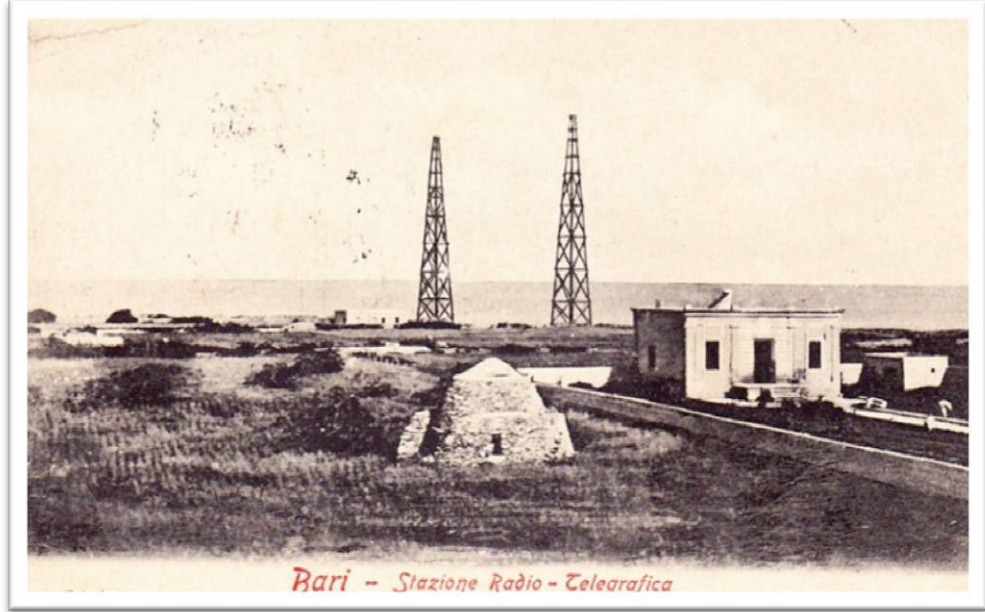
İşgalleri altındaki bölgelerde İtalyanlar, sivil ve askeri posta teşkilatı da meydana getirmişlerdir. Burdur'da hükümet binası karşısında ve Muğla'da postaneler açmışlardır. 16 Aralık 1919 tarihli bir emirle Askeri Posta Şubesi'ni Rodos'tan Muğla'ya taşıyan İtalyanlar, Kuşadası, Antalya, Muğla, Güllük, Bodrum, Fethiye, Marmaris, Çine, Söke ve Koçarlı'da askeri posta şebekesi oluşturmuşlardır. Buraların güzergâhı Antalya, Çubukhan, Bucak, Kurna, Burdur ve Isparta ile diğer işgal bölgeleridir.

İtalyanlar işgal bölgelerinde ulaşım ve haberleşme işlerine önem vermişlerdir. Amaçları üs kurdukları her bölgeden Rodos'taki ana karargâhla, gemilerle ve birlikler arasındaki haberleşmeyi kesintisiz sağlamaktır. Bu istasyonlardan aynı zamanda Türkler de faydalanmışlardır. İtalyanlar, Anadolu'nun birçok bölgesinde telsiz-telgraf istasyonları kurmuşlar Antalya, Burdur, Fethiye, Muğla, Milas, Kuşadası, Söke, Çine, Kurna, Akşehir, Konya yönünde olanları en bilinenleridir. Antalya'daki istasyon Karaoğlu Parkında kurulmuş ve direkleri her yerden görülebilecek bir büyüklüktedir. İtalyanlar Akdeniz kıyılarından itibaren işgal ettikleri şehir merkezlerine kolay sökülüp takılabilen nitelikteki seyyar telsiz telgraf istasyonları kurmuşlardır. Bu istasyonların bağlantı hatlarının yönleri Kuşadası-Aydın, İzmir-Aydın-Milas, Milas-Muğla-Fethiye, Fethiye-Elmalı-İstanos (Kaş)-Antalya ile Antalya-Burdur-Eğirdir-Yalvaç ve son nokta olarak Konya'dır. İtalyanlar Kuşadası, Söke, Morali, Bağarası, Kurfalı, Burgaz, Rumçalı, Naibli, Teke, Üzümlü, Karagaşlı gibi yerlerde de telefon santralleri tesis etmişlerdir (Çelebi, 2002: 155).

Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin (1998: 108), Ankara dönüşü geldiği Antalya'da bu telsizler dikkatini çekmiş ve Hükümet Konağı karşısında, İtalyanların konaklama alanları ve telsiz telgraf istasyonu bulunduğunu belirtme gereği hissetmiştir. Buradaki telsiz telgraf istasyonu muhtemelen Antalya Postahanesi'dir. İtalyanların Karaalioğlu parkına kurdukları istasyon dışında Antalya kent merkezinde telsiz-telgraf istasyonu bilgisi bulunmamaktadır. Karaalioğlu parkı içindeki telsiz telgraf istasyonu da 25 Ağustos 1922'de sökülüştür. İtalyanlar bir telsiz- telgraf istasyonunu da Fener koyuna yerleştirerek geniş frekanstan iletişim sağlamışlardır. İtalyanların Antalya'nın işgalinden üç gün önce Fener civarında keşif yaptıkları ve burada bir mesken kiralama için ev aradıkları yine resmi yazışmalardan anlaşılmaktadır. 25 Mart 1919 tarihli şifreli telgrafta 'İtalyan torpidosuyla limana gelen bir İtalyan kontrol memurunun telsiz telgraf merkezi tesis edilmek üzere Antalya Feneri civarında bir hane talep ettiği' belirtilmiştir (BOA,DH.ŞFR,622-72).

Bu istasyonun direklerinin 10-15 metrelik bir yükseklikte olması nedeniyle uzaktan da çok rahat görülebilecek bir boyuttadır. Bu santralin kanaatimize göre 1897'de Kablosuz Telgraf ve Sinyal Şirketi'ni kuran ve kendisi de İtalyan olan ünlü bilimadamı Guglielmo

Marconi'nin firması tarafından kurulmuş olmasıdır (Arvas, 2018: 409). Kablosuz iletişim için kurulan bu istasyonun en önemli özelliği radyo sinyali göndererek çok uzak mesafedeki merkez ya da gemilerle iletişim kurma imkânı sağlamasıdır. İtalyanların bu tür istasyonlar kendi şehirleri ile sömürgeleri arasındaki iletişimi için Trablusgarp ve diğer Afrika ülkelerinde kullandıkları görülmektedir.

Görsel 77: İtalya'nın Bari Kentinde Kurulu Radyo Telgraf İstasyonları 1912 (Erol Çalışkan Arşivi).

Trablusgarp savaşından sonra Güneybatı Anadolu'da hakimiyet kurmak isteyen İtalyanlar, Antalya'nın haberleşme tarihinde yer alan en önemli yabancı devlet olmuştur. İtalya daha 1913 yılında Antalya'da bir konsolosluk ile 1914 yılında bir okul ve bir hastane açarak işgal siyasetini oluşturacak faaliyetlere etkin bir şekilde başlamıştır (Dayar, 2011: 41). Antalya'nın işgalinden bir süre sonra İtalyanların denetiminde bir posta ve telgraf merkezi açılacağı ile ilgili bir başka yazışmada 20 Ekim tarihli bir Hariciye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafa göre, İtalyanların hükümet binası karşısına bir telsiz telgraf istasyonu tesis etmeye başladıklarının görülmesi üzerine durumun İtalyan yetkililere sorulduğu, açmayı planladıkları bu istasyonun ücreti karşılığında tüccarların kullanımına sunmayı amaçladıkları belirtilmiştir. Antalya Mutasarrıflığı bu teşebbüse karşı nasıl bir tavır alınması gerektiğini de sormuştur (Yıldırım, 2012: 24).

Antalya Postahanesi başlığı altında yukarı bölümde de izah edildiği üzere, yazışmalarda geçen, İtalyanlar tarafından yapılan ya da yapımına başlanan ne bir posta telgrafhane binası bilgisine ne İtalyan kaynaklarında ne de Cumhuriyet erken dönem belgelerinde rastlanılmamıştır. Antalya Mutasarrıflığı'nın yazısında belirtilen İtalyanların

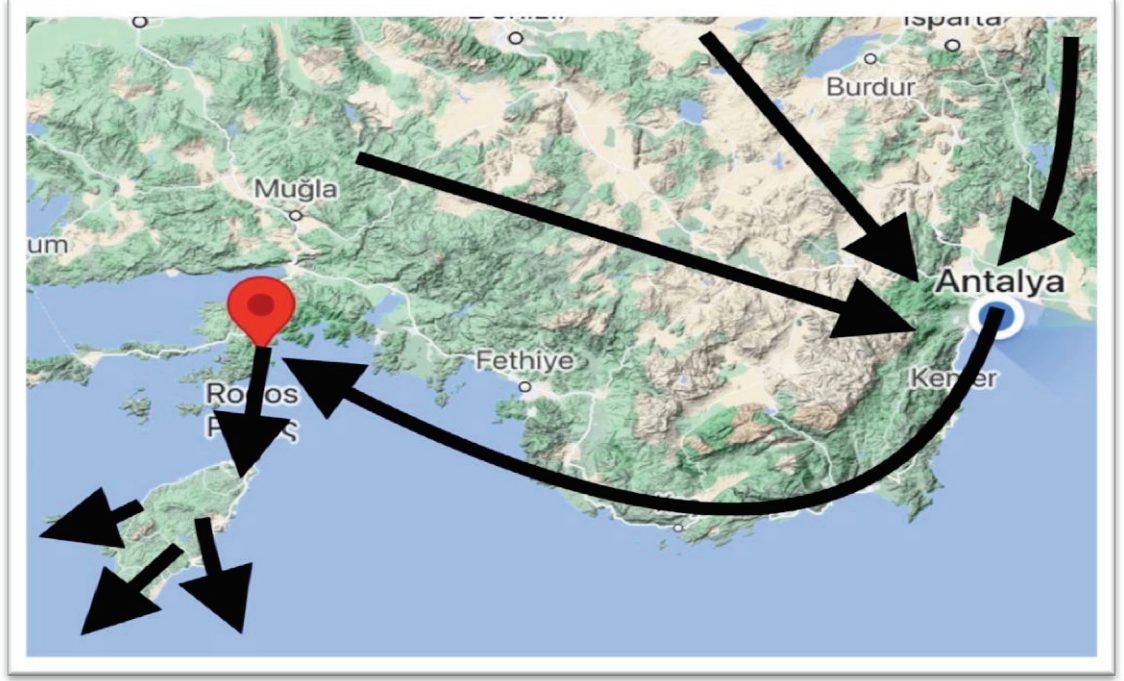
işgal ettikleri her şehrin merkezi noktasına askeri iletişim amaçlı yerleştirdikleri seyyar telgraf istasyonlarından biri olma ihtimali çok yüksektir. Çünkü kısa bir sürede İtalyanların taş bir binayı İtalyan Postahane ve Telgrafhanesi olarak inşa ettiklerine dair ne bir bilgi ne de görsel mevcuttur. Buna karşılık bugünkü Cumhuriyet Meydanı Ulusal Yükseliş Anıtı arkasındaki (Yivli Minare Cami yönü) alanda bulunan Antalya Postahanesi'nin bir bölümünün düzenlenerek kullanılmaya devam ettiği değerlendirilmektedir. İşgal dönemi görsellerinden postane önündeki askeri tören fotoğrafları bunu açıkça göstermektedir (Cecini, 2014: 40). Ayrıca Antalya Telgrafhanesinin fiziki özellikleri incelendiğinde yine İtalyan Telgrafhanesi olarak bilinen binanın tarif edildiği görülecektir:

“İki katlı inşa edilen binanın alt katı (yarı bodrum) taş duvarlarla örülmüş, üst kat ise ahşap kullanılarak Bağdadi sıva tekniğiyle duvarlar meydana getirilmişti. Plana göre kuzey yönüne bakan telgrafhanenin ön cephesinde merdivenler üzerinde yükselen ana giriş kapısı bulunmakta ve kapının sağ ve sol tarafında iki büyük pencere yer almaktaydı. Bugünkü Cumhuriyet Meydanına yani doğuya bakan cephede ise plana göre dokuz pencere yer alırken, telgrafhanenin fotoğraflarında da gözlemlendiği üzere ya inşaat sırasında plana uygun olmayarak ya da ilerleyen tarihlerde değiştirilip bu cephede de büyük bir giriş kapısı açılmış, kapının sağ ve sol tarafında üçer pencere konumlandırılmıştır” (Çakılci, 2018: 265).

3.5. Antalya Rodos Telgraf Hattı

Milli Mücadelede dış dünya ile Anadolu'nun iletişimini sağlayan tek kanal Antalya-Rodos Telgraf Hattı olmuştur. Antalya Postahanesi'ndeki telgraf istasyonundan geçilen tüm bilgiler karasal kablolarla Marmaris aktarılmış ve yine buradan da denizaltı kablolarıyla Rodos'taki İtalyan işgali sırasında yaptırılan Palazzo Delle Poste merkezine ulaştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Antalya ile Fethiye arasında bir Telgraf Hattı kurmak için 1912'de çalışmalar yaptığı ancak başarılı olunmadığı anlaşılmaktadır (Durgun, 2014: 77).

Anadolu'nun dış dünya ile olan iletişiminde Antalya Rodos arasında direkt bir telgraf hattı kurulduğu şeklinde bir düşüncenin de yanlış olduğu yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Kaynaklarda Antalya'dan direkt bu yöne bir kablo bağlantısının bulunmadığı belirlenmiştir.

Görsel 78: Milli Mücadele Döneminde Antalya-Rodos Hattı Üzerindeki Haberleşme Trafığı (Kaynak, Hüseyin Kanber).

Türk Telekom’un eski Daire Başkanlarından ve Sayıştay Baş Denetçisi Ahmet Oral²² bu konuyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Doğrudan Antalya-Rodos arasında çalışan böyle bir hat hiç olmadı. Sözü edilen hat Antalya -Marmaris (Turunç) karasal hattı, devamında da Marmaris - Rodos arasında ise 1876’da tesis edilen denizaltı kablosudur. Bu hat Balkan Savaşı sırasında İtalyanlar tarafından kesilmiştir. Muğla İtalyanlar tarafından işgal edildikten sonra 1920’de Marmaris-İçmeler ile Rodos arasında yeni bir denizaltı kablosu döşenmiş, dolayısıyla Ankara’nın Avrupa ile olan bağlantısı Ankara-Antalya- Marmaris - Rodos üzerinden sağlanmıştır”.

3.6. Mustafa Kemal’in Casusu: Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarşlan

Mütareke döneminde İzmir’in işgal gününe kadar şehirdeki Rumların faaliyetleri ile İtilaf kuvvetlerinin durumu ve diğer olaylarla ilgili gelişmeleri ‘Murtaza’ takma ismiyle Mustafa Kemal’e bildiren İzmir Posta Müdüriyeti Posta ve Telgraf Memuru Moralızade Ali Zülfikar Bey’dir. Ali Zülfikar Bey’in gerek Osmanlı ve gerekse Milli Mücadele döneminde

²² Bu konuyla ilgili araştırmalarımız sırasında Ahmet Oral’a ulaşmak için tüm girişimlerde bulunduk ancak ulaşım sağlayamadık. <http://www.telekomculardernegi.org.tr/haber-6592-antalya-telgrafhanesi-gercegi.html>. (erişim tarihi: 14.02.2022, 22:33).

herhangi bir istihbarat örgütüne bağlı olduğuna dair kayıt olmamakla birlikte Teşkilatı Mahsusa üyesi olması muhtemeldir.

Ali Zülfikar Bey 1879'da Yanya'da²³ doğmuştur. Babası Mustafa Efendi aslen Moralı'dır. Annesi Hacer Hanımdır. Ailesiyle birlikte İzmir'e yerleşen Ali Zülfikar Bey'in bir ablası ve bir de küçük kardeşi vardır. Küçük kardeşi Çanakkale Savaşları sırasında şehit olmuştur. Ali Zülfikar Bey, İstanbul'da telgraf ve posta muhaberatı eğitiminden sonra sırasıyla Antalya, Görice (Arnavutluk), Ayneroz (Yunanistan), İstanbul, Sakız, İzmir ve Urla da posta telgraf memuru olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Rumca, Fransızca ve İtalyanca bilen Ali Zülfikar Bey, ilk görevine 1896'da Antalya'da mülazemle (ücretsiz) Elsine-i Garbiyye (tercüme memuru) olarak başlamış, 1901'de Çanakkale'de görev yaptıktan sonra 1903'te tayini Yanya Vilayeti'ne çıkmıştır. Ali Zülfikar, burada henüz 23 yaşında iken muharebe baş memuru ve sonrasında şef olarak görev yapmıştır²⁴ (Ökte, 1972: 9).

Görsel 79: Ali Zülfikar (Kılınçarslan) Bey'in Gençlik Dönemine Ait Fotoğrafı (Asuman Öztürk Arşivi).

Daha sonra İzmir Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü'ne işletme memuru olarak atanan Ali Zülfikar Bey, aslen Korkutelili olan Saliha Münevver Hanım'la evlenmiş ve Hacer

²³ Nüfus kayıtlarına göre doğum yeri Antalya görünmektedir. Ancak, Yunan egemenliği altına giren adalardan gelen Müslüman ahalinin ve ailelerin nüfus bilgilerinin bu şekilde değiştirilmesinden dolayı Antalya olduğu değerlendirilmektedir.

²⁴ Ali Zülfikar Bey, bu bilgileri kızının torunu Semahat Suna'ya hediye ettiği hatıra fotoğrafının arkasına yazarak imzalamıştır. Fotoğraf şu anda Semahat Suna'nın kızı Asuman Öztürk'de bulunmaktadır.

Melahat (1913-1967), Ertuğrul (1917-1999), Mustafa Ercüment (1925-1991) ve İsmail Erdoğan (1930-2002) isimli 4 çocukları olmuştur.

Ali Zülfikar Bey'in İzmir'de göreve başladığı dönem Mütareke yıllarına denk gelmektedir. Rumların ve İngilizlerin faaliyetlerini yakından takip eden ve yaklaşan işgal tehlikesinin farkında olan Zülfikar Bey, deşifre olmamak amacıyla 'Murtaza' takma adıyla, Anadolu'da Milli Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal'e İzmir'deki gelişmelerle ve sevk edilen askeri birliklerle ilgili raporlar göndermiş, Yunanlılar ile İtilaf Devletleri'nin buradaki faaliyetlerini aktarmıştır. Zülfikar Bey'in mütareke döneminde İzmir'den Mustafa Kemal'e bilgi verdiği ATASE arşivlerinden de anlaşılmaktadır. 10'nuncu Fırka Komutanı Kemalettin Sami Bey tarafından Nuh Bey²⁵e sunulmak üzere gönderilen 19 Şubat 1920 tarihli şifreli telgrafta "İzmir'den 'Murtaza' imzasıyla size takdim edilmekte olan İzmir vukuatının muntazaman lütfunu ehemmiyetle istirham ve te'kid eyleriz" bilgisi yer almaktadır. Buradan da anlaşılabacağı üzere Zülfikar Bey'in Mustafa Kemal'i İzmir'deki gelişmelerden daha öncede de bilgiler verdiği ve sürekli haberdar ettiği anlaşılmaktadır (HTVD, 1956: 449).

Görsel 80: Ali Zülfikar Bey Kızı Hacer Melahat (solda) ve Oğulları Ertuğrul (sağda) ve Mustafa Ercüment (önde) İle Birlikte (Asuman Öztürk Arşivi).

Kısa özgeçmişinden İzmir'deki mütareke döneminin tüm yoğunluğunu ve yorgunluğunu üzerinde hissettiği anlaşılan Ali Zülfikar Bey, İzmir'in Yunanlılarca işgal

²⁵ Kurtuluş Savaşı günlerinde telgraf muhaberatında ve yazışmalarında Mustafa Kemal kimliğinin belirlenmemesi amacıyla 'Nuh' takma adını kullanmıştır.

edileceğinin kesinleşmesinden sonra yaşanan haberleşme trafiğine yakından şahit olmuştur. İşgalden bir gün önce akşam saatlerinde İzmir Valisi İzzet Bey işgali Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya haber vermek için İzmir Posta Telgraf Merkezi'ne gelmiş ve telgrafla durumu bildirmiştir. Ancak gece yarısı olmasına karşın İstanbul'dan 'işgale karşı nasıl bir tavır sergileneceği' noktasından haber gelmemiştir. Zülfikar Bey, gelişmeleri Konak Posta ve Telgraf Merkezi'den takip etmiş ve o gece İzmir'in işgal edileceğini 'Murtaza' kod adıyla Sivas Posta ve Telgraf Başmüdürü vasıtasıyla Mustafa Kemal'e bildirmiştir. Daha sonra işgalin kesinleştiği haberini İzmir'deki önemli dostlarına ve arkadaşlarına duyuran Zülfikar Bey, Rumların tehdidi altında olan ve işgal sonrasında hayatları tehlikede olabilecek bu önemli kişilerin şehirden uzaklaşmalarına ya da gizlenmelerine aracılık etmiştir. Bunlar arasında Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü (Öktem), İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Mümessili Celal Bey (Bayar), Kazım Paşa (Özalp) ve daha birçok vatansever subay vardır.

İzmir'in işgaline saatler kala akşam saatlerinde vatanseverler çareler aramakta ve sağa sola telgraflar çekme çabasındadırlar. Bunlardan birisi de İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti Müdürü Ragıp Nurettin Bey'dir. Ragıp Nurettin Bey, anılarında bu gece yaşananlarına da değinerek, 'Mazhar' adında iki gencin o gece yanında olduğunu ve Küçük ve Büyük Mazhar olarak isimlerini hatırladığı bu gençlerden büyük olana 'İzmir'i Yunanlılara verildiğiyle ilgili telgrafi çekmesi için telgrafhaneye gönderdiğini ancak Vali izni olmadığı için memurların bunu kabul etmediklerini belirtmektedir. Ragıp Nurettin'in büyük 'Mazhar' olarak anımsadığı kişinin 'Murtaza' takma adını kullanan Ali Zülfikar Bey olduğunu değerlendirmekteyiz. Çünkü, Ragıp Nurettin, küçük Mazhar olarak tanıdığı gencin o gece ve işgalden sonrada kendisini korumak için yanında kaldığını ancak büyük Mazhar'ı o geceden sonra hiç görmediğini belirtmektedir (Eğre, 2006: 334).

Görsel 81: Ali Zulfikar Kılınçarslan'ın İzmir'de Posta ve Telgraf Memuru Olduğu Döneme Ait Fotoğrafı (Asuman Öztürk Arşivi).

İngilizler, İzmir'in Yunanlılarca işgal edileceğini İzmir Valisi İzzet Bey'e bildirilmiş ve 6 maddelik bir işgal manifestosu verilmişti. Bunlar arasında haberleşmenin kesilmesi de söz konusudur. 'Telgrafhane, memleket içine heyecanı mucip mahiyette haberlerin gönderilmesini önlemek maksadiyle yarın sabah erkenden Britanya askerleri tarafından işgal edilmiş bulunacaktır. Türkçe resmi telgraflar sansür memuruna teslim edildiği taktirde hükümete gönderilmekten men edilmeyecektir' (Jaeschke, 1971: 77). İngilizler, işgalin Anadolu'nun diğer bölgelerinde duyulmaması için bu önlemi almıştır.

15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e asker çıkartarak işgale başlamışlardır. Yunan askerlerinin karaya çıkmasıyla İzmir Telgrafhanesi İngilizler tarafından, Selçuk İstasyonu ise İtalyan müfrezesi tarafından işgal edilmiştir (İstiklal Harbi'mizde PTT, 2009: 135). İşgal günü Karşıyaka'daki evinden İzmir Posta ve Telgraf Merkezi'ne gelen Zulfikar Bey, kapının süngülü Yunan askerlerince tutulduğunu görür. Rumca memur olduğunu belirterek içeri girme teşebbüsünde bulunur ancak dipçik gösterilerek uzaklaştırılır. O gün İzmir tam bir karmaşa ve katliam halindedir. Ne yapacağını düşünen Zulfikar Bey, yaşananları Anadolu'ya yani Mustafa Kemal'e haber vermenin yollarını aramaktadır. İşgal kuvvetleri Anadolu ile irtibatın sağlandığı telgraf hatlarını kesmişlerdir. İzmir'den Mustafa Kemal'e telgraf yoluyla ulaşması mümkün değildir. Mustafa Kemal Paşa'ya haber göndermeyi kafasına koyan Ali Zulfikar

Bey, hazırladığı bilgilendirme telgrafını posta yoluyla göndermesi için Basmahane Posta Şubesi Müdürü Cevdet Efendi'ye teslim eder. Ancak ertesi gün görüştüğü Cevdet Efendi, bu mektubu yakalanabileceği kuşkusuyla göndermemiş ve kaybettiğini söylemiştir.

O gün akşama doğru hazırladığı daha teferruatlı bir mektubu kez Basmahane Posta ve Telgraf Merkezi'nden kendisi göndermek ister ancak posta gönderilerinin kapatıldığını ve yola çıkmak üzere olduğunu öğrenir. Süratle Manisa yönüne doğru kalkmak üzere olan trene koşarak posta vagonu görevlisine durumu izah ederek mektubu verir. Karşıyaka Posta ve Telgraf istasyonundaki telgraf memuru bir arkadaşı, İzmir'den kalkan trenin Manisa'ya hareketinden bir saat sonra düşmanın işgale başladığını ve Manisa'ya yaklaştığı bildirmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal'e ulaştırılmak üzere gönderdiği mektubun Yunanlıların eline geçmiş olabileceği endişesine kapılan Zülfikar Bey, o gün evinde kalmayarak Basmahane tren istasyonu yakınındaki Sadık Bey Otel²⁶'inde geceyi geçirerek tüccar Antalyalı Ali Bey ismiyle seyahat belgesi düzenler. Ertesi gün Saligen Vapuru ile Antalya'ya kaçar.

Görsel 82: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın İzmir'den Kaçmadan Önce Kaldığı Basmahane Gar'ı Karşısındaki Sadık Bey Otel (Sağdaki Beyaz Bina) (Hüseyin Kanber Arşivi).

Ali Zülfikar Bey'in korktuğu olmamış Mustafa Kemal'e iletilmesi amacıyla yazdığı mektup hedefine ulaşmıştır. Ali Zülfikar Bey'in ilettiği bu bilgi sayesinde, Manisa'daki askeri

²⁶ İzmir, oteller sokağında günümüzde Yeni Sadık Bey Otel olarak bilinen bu köşk, Uşakizade ailesi tarafından uzun süre konak olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi Latife Hanım, bu binada 1898 doğmuş ve çocukluğu burada geçmiştir. Babasının da doğduğu ev olan bu köşk Uşakizade ailesinin bir sembolü olması açısından önemlidir. Ünlü yazar Halit Ziya Uşaklıgil'de 1867'de burada doğmuştur. Daha sonra kiraya verilerek otel olarak işletilmiştir. Arşiv çalışmalarımız sırasında bu otelin dönem fotoğrafına ulaşarak, Basmahane Tren Garı yakınında olmasını ve Ali Zülfikar Bey'in hatıralarında anlattığı bu yerin varlığı teyit edilmiştir (Erişim adresi: <https://www.mansetizmir.com/yeni-sadik-bey-oteli-latife-hanimin-ve-babasinin-dogdugu-yasadigi-kosk-muze-olmalidir/40277/>. (erişim tarihi: 23.02.2022, 00:34).

birlikler ve komutanlıklar uyarılmış ve depolardaki silahlar Yunanlıların eline geçmemesi amacıyla Anadolu içlerine nakledilmiştir (İstiklal Harbi'mizde PTT, 2009: 139).

Zülfikar Bey'in İzmir'in işgalinden bir süre önce ablası Havva Hanım, eşi Saliha Münevver Hanım'la birlikte kızı Hacer Melahat ve oğlu Ertuğrul'u Antalya'ya göndermiştir.²⁷ Zülfikar Bey'in İzmir ve sonrasında kaçtığı Antalya'da Milli Mücadele dönemiyle ilgili yaptığı çalışmalara ilişkin arşivlerde ve kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Ali Zülfikar Bey'in hayat hikâyesiyle ilgili detaylara az da olsa 4'ncü kuşaktan torunu Asuman Öztürk²⁸ ile yaptığımız görüşmeden ulaşabiliyoruz. Ali Zülfikar Bey'in kız evladı Melahat Dinçel'in kızı Semahat Suna'nın mahdumu Asuman Öztürk (59) dedesi Ali Zülfikar Bey'in İzmir'deki yaşamı ve Milli Mücadele dönemindeki çalışmalarıyla ilgili çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir.

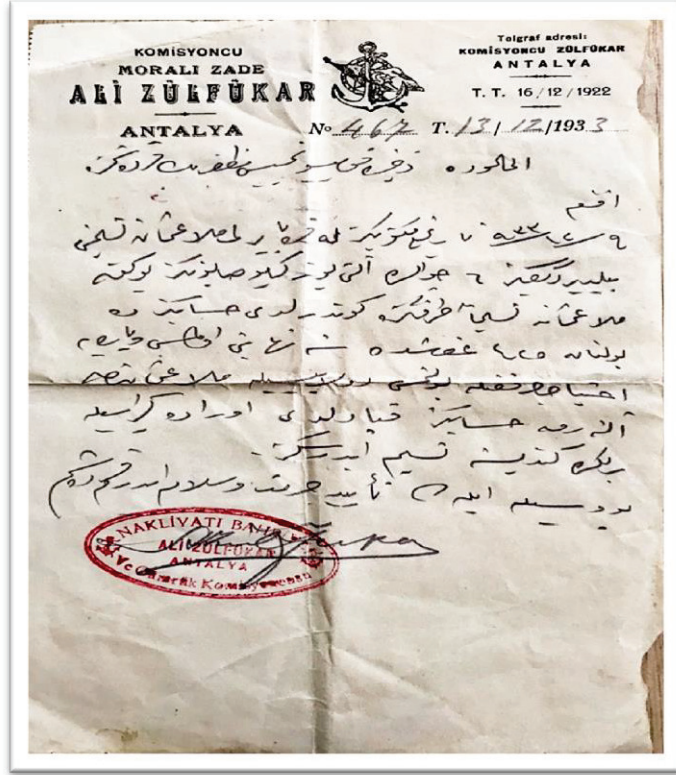
Görsel 83: Ali Zülfikar Kılınçarslan Torunu Asuman Öztürk İle Birlikte. Sağdaki Asuman Öztürk'ün Annesi Hacer Melahat Hanım ve Soldaki Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Eşi Saliha Münevver Hanım (Asuman Öztürk Arşivi).

Dedesinin, Milli Mücadele dönemindeki çalışmalarıyla ilgili aile üyelerine bilgi vermediğini ifade eden Asuman Öztürk, dedesi ile ilgili sınırlı bilgiyi ise annesi Semahat Suna'dan edindiğini belirtmiştir. Öztürk, dedesinin İzmir'den geldikten bir süre sonra Antalya Posthanesi'nde göreve başladığını, Milli Mücadele dönemi boyunca burada görev yaptığını belirtmiştir. Ali Zülfikar Bey daha sonra 16 Aralık 1922'de Antalya iskelesinde 'Nakliyatı Bahr' adlı bir şirket kurarak gümrük komisyonculuğu yapmaya başlamış, bir süre sonra

²⁷ Torunu Asuman Öztürk ile yapılan görüşmeden.

²⁸ Asuman Öztürk ile Dedesi Ali Zülfikar Kılınçarslan hakkındaki söyleşi. 15 Ocak 2022, Asuman Öztürk ile Antalya Kültür ve Sanat Merkezi'nde (AKS) yapılan görüşme, Antalya.

damadını da yanına ortak alarak faaliyetini 1939 yılında kuracağı ‘Yeşilyurt Manifatura Tuhafiye Mağazası’nı açıncaya kadar sürdürmüştür. Ali Zülfikar Bey’in posta teşkilatından kısa sürede ayrılmasına 7 Mart 1922’de idarenin bilgisi dışında Antalya’da özel hazırlanan kaşe ile damgalanan posta mektuplarını uçakla (tayyare postası) Akşehir’e göndermesi nedeniyle kendisinden savunma isteyen Posta ve Telgraf Konya Başmüdürü Hüsnü Bey ile olan yazışmalarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Görsel 84: Ali Zülfikar Kılınçarslan’ın Antalya Limanı’nda Faaliyet Gösteren Gümrük Komisyonculuğu Şirketine Ait Yazışma (Orhan Çakmur Arşivi).

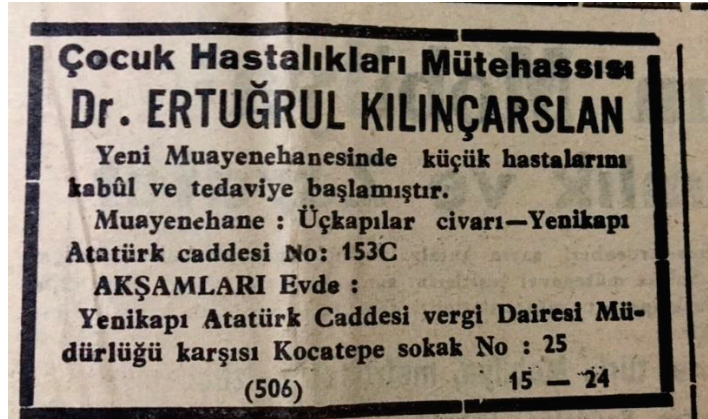
Ali Zülfikar Bey Antalya iskelesinde çalışırken Rum mübadillerin gidişine de şahitlik etmiştir. Ali Zülfikar Bey’in 1939’da Mehmet Saraçoğlu ve Hafız Alakavuk’la ortaklaşa ‘Yeni Yeşil Yurt Manifatura ve Tuhafiye Mağazası’nı açarak ticari faaliyetlerini farklı bir alana taşımıştır. Asuman Öztürk, “Hatırladığım kadarıyla bu mağazada sadece giyim eşyası satılmıyordu. Antalya’ya ilk radyo ve bisikleti getiren kişi dedemdir. Buradan çok fazla radyo ve bisiklet satıldığını biliyorum” ifadelerini kullanmıştır. Öztürk, kendisinin bu dönemde 10 yaşlarında olduğunu ve ticari faaliyet dönemiyle ilgili gelişmeleri kısmen hatırladığını belirtmiştir.

Görsel 85: Ali Zulfikar Kılınçarslan (solda) 1939'da Mehmet Saraçoğlu (ortada) ve Hafız Alakavuk'la Ortaklaşa Açtıkları 'Yeni Yeşil Yurt Manifatura ve Tuhafiye Mağazası' Önünde Görülüyor (Asuman Öztürk Arşivi).

Ali Zulfikar Kılınçarslan'ın vefat ettiği 95 yaşına kadar zihninin açık olduğunu ve insanlarla diyalogunun mükemmel derecede iyi olduğunu da belirten Öztürk, “Çok girişken bir yapısı vardı. Herkesin derdiyle ilgilenirdi. Remington marka büyük bir daktilosu vardı ve onunla sürekli birşeyler yazardı. Ancak ne yazdıklarını biz bilmezdik” demiştir.

Oğulları Ertuğrul ve Ercüment Kılınçarslan'ı Rodos'a eğitime gönderen Ali Zulfikar Kılınçarslan, Adalar krizinin başlaması üzerine iki oğlunu da kendisi Rodos'tan alıp gelmek durumunda kalmıştır. Asuman Öztürk, “Her ikisi öyle mükemmel Rumca ve İtalyanca öğrenmişler ki Ertuğrul dayım, Antalya Dokuma Fabrikası'nın kuruluşu için gelen İtalyan mühendislerin tercümanlığını yapmıştır”. Ertuğrul Bey aynı anda çocuk doktoru olarak baba evinin altında muayenehane de işletmiştir.

Görsel 86: Ali Zulfikar Kılınçarslan'ın Büyük Oğlu Ertuğrul Kılınçarslan'ın Muayenehanesine Ait Gazete Reklam Kupürü (Hüseyin Kanber Arşivi).

Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya'daki istihbarat çalışmalarıyla ilgili maalesef elimizde kayıtlı bir bilgi yoktur. Torunu Asuman Öztürk:

“Vefat edinceye kadar hafızası çok sağlamdı. Herşeyi kayıt altına alma gibi bir huyu vardı. İzmir'den kaçıp geldikleri dönemle ilgili ne biz bir şey sorduk ne de o anlattı. Annem dedemin istihbaratçı olduğunu biliyordu. Ancak İzmir'den kaçışlarıyla ilgili büyük annem ve Ertuğrul dayım daha çok bilgiye sahipti. Ancak onlarda hiçbir şey anlatmamışlardır. Dedem notlarını Osmanlıca yazardı, hatıratı varsa da biz bilemiyoruz. En küçük dayım (Ercüment) öldükten sonra ev satıldı ve eşyalar ve belgeler bu süreçte büyük oranda kayboldu”.

Dedesinin sürekli Amerika'nın Sesi Radyosunu dinlediğini ve gelişmelerden haberdar olduğunu ifade eden Asuman Öztürk, dünyayı teknesiyle turlayan ilk Türk denizci Sadun Boro ile çok yakın dostluğu olduğunu da kaydetmiştir. Mustafa Kemal'in ilki 1930'larda olan Antalya ziyaretleri sırasında Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın evinde kaldığıyla ilgili gazetelerde haberler olduğunu ancak kendisinin bu konuda bir bilgisinin olmadığını da aktaran Öztürk:

“Kalmamış diye biliyorum. Ancak, Atatürk'ün Antalya'ya geleceği öğrenilince şehrin ileri gelenlerince bu günkü Atatürk Evi'ni döşemek için eşyalar toplanmış. Herkes kullanılabilecek bir şeyler getirmiş. Muhtemelen dedem de yemek takımı gibi bazı malzemeler vermiş. Bu konu belki evde kalmıştır şeklinde algılanmış olabilir”.

Görsel 87: Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Kaleiçi'ndeki Evi Ve Müştemilatı (Kaynak Hüseyin Kanber).

Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın en küçük oğlu İsmail Erdoğan Kılınçarslan'ın komşusu ve mahalle arkadaşı Barbaros Mahallesi Muhtarı Mehmet Gözübüyük²⁹ ile 29 Ağustos 2020'de

²⁹ Mehmet Gözübüyük'ün Ali Zülfikar Kılınçarslan ile hatıraları ve komşuluk ilişkileri hakkındaki söyleşi, 29 Ağustos 2020, Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Kaleiçi'ndeki evinin önü, Antalya.

yapılan görüşmede kayınpederi Salih Asa'nın (80) Selanik göçmeni bir ailenin çocuğu olarak 1923'te Barbaros Mahallesi'ne geldiğini ifade ederek, Ali Zülfikar Bey'le olan bilgileri kayınpederi vasıtasıyla öğrendiğini belirtmiştir. Zülfikar Bey'in evinin³⁰ Barbaros Mahallesi Kandiller Geçidi numara 16'da oldukça büyük bir müstemilata sahip olduğunu ifade eden Gözübüyük:

“Ali Zülfikar Bey, kayın pederimle komşu sayılırlar. Aramızda birkaç ev var. Bu nedenle çok sık görüşürlermiş. Hem göçmen oldukları için hem de mahalle dostlukları varmış. Kayın pederimin anlatımlarına göre Zülfikar Bey, daha önce İzmir'de telgrafhanede çalışan bir memur. Bu kişinin özelliği Milli Mücadele Atatürk ve arkadaşlarına daha doğrusu Milli Mücadele hareketine destek olması. Daha sonra bu çalışmaları anlaşıyor. Anlaşılnca da İzmir'den kaçarak Antalya'ya geliyor ve burada çalışmaya devam ediyor”

Kayınpederinden Atatürk'ün Ali Zülfikar Bey'in evinde kaldığını çok kez işittiğini anlatan Gözübüyük, “Kayın pederimin anlattıklarına göre Ali Zülfikar Bey'in Mustafa Kemal'le, olan iletişimi Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da devam etmiş. Antalya'yı ziyaretlerinde görüşürlermiş, bir ziyaretinde Zülfikar Bey'in bu evinde misafir olarak kaldığını söylemişti. Ben sağ iken bir çocuğunu gördüm. En son Erdoğan Kılınçarslan, benim muhtarlık kayıtlarımda da vardı. Onun son zamanları bu evde geçti. O, yaşarken kendisine bir aile yardımcı oluyordu. Bir süre sonra evinin kullanımı kendisine yardım edenlere açıldı. Daha sonra Erdoğan Bey, bilmediğim nedenlerle kendisine bakan aileye evi sattı. İki yıl sonra da vefat etti” demiştir.

³⁰ Asuman Öztürk, bu binanın daha önce askerlik şubesi ya da eğitim için kullanılan bir yapı olduğunu hatırladığını ve çocukluğunda merdivenlerinde oynarken düştüğünü söylemiştir. Ali Zülfikar Bey'in evi Işıklar Caddesi Acar Taksi durağı karşısında bugün çay bahçesi - cafe (Luna Garden) olarak kullanılan binadır.

Görsel 88: Mustafa Kemal'in Antalya Atatürk Evi ve Müzesi'ndeki Çalışma Odası (Kaynak Hüseyin Kanber).

Varlıklı bir aile olmalarına karşın Erdoğan Bey'in bakımını üstlenen kişilerin kendisine yardım için müracaat ettiğini de ifade eden Gözübüyük, "Kendisine bakan aile muhtar olarak görev yaptığım sırada bana gelerek Yeşil kart (muhtaç kişilere devletçe yardım edilmesi) talebinde bulundu. Bu talebi doğal olarak karşılamadım. Geri çevirdim. Bu durumun ayıp bir şey olduğunu Erdoğan Bey'in geçmişi ve mevcut varlıklarıyla iyi bir yaşamı hak ettiğini ve ihtiyacının olamayacağını söyledim".

Gözübüyük, Ali Zülfikar Bey'in geçmişiyle ilgili bilgiye sahip olmadığını da belirterek: "Babaları Zülfikar Bey'in çalışmalarıyla ilgili bir bilgim hiç olmadı. Ali Zülfikar Bey ve oğullarıyla kayınpederim görüşürdü. Kayınpederimin Ali Zülfikar Bey'e çok saygısı olurdu. Kendisi de Selanik'ten gelen bir göçmen olduğu için bu tür şeylere değer verirdi" ifadelerini kullanmıştır.

Çocukluğu Antalya Cumhuriyet Meydanı ve Tophane Parkı civarında geçen ve henüz yapılaşmanın olmadığı günlerde burada evleri bulunan Antalya Filateli Derneği Kurucusu Hikmet Tanrıverdi³¹ (85) Ali Zülfikar Bey'in Antalya'daki faaliyetleriyle ilgili hatıralarını yaptığımız görüşmede anlatmıştır. Zülfikar Kılınçarslan'ın görev yaptığı Antalya Postahanesi'nin hemen arkasında yer alan Selçuk Mahallesi Korkut Sokak Numara 1 de (Günümüzdeki Atatürk Anıtı'nın hemen arkası) 1 Temmuz 1937'de doğduğunu ve

³¹ Hikmet Tanrıverdi ile Ali Zülfikar Kılınçarslan ve Antalya'daki faaliyetleri ile ilgili söyleşi, 14.12.2019, Hikmet Tanrıverdi'nin evi, Antalya. Hikmet Tanrıverdi, bu görüşmeden yaklaşık 3 ay sonra 10 Şubat 2020'de hayatını kaybetmiştir.

çocukluğunun buralarda geçtiğini ifade eden Tanrıverdi, Ali Zülfikar Bey'i yakından tanımadığını ancak zaman zaman babasıyla işyeri önünden (Şarampol Caddesi No 31) geçerken babasının Ali Zülfikar Bey'le selamlaştığını ve konuştuğunu belirtmiştir. Ali Zülfikar Bey'e olan ilgisinin sonraki yıllarda ortaya çıktığını anlatan Tanrıverdi:

“Babam, çok girişken müteşebbis bir kişi olduğunu anlatırdı. Aynı zamanda da çok cesur birisi. İzmir'den Mustafa Kemal'e takma ad kullanarak gizlice bilgiler vermiş ve yakalanmak üzereyken, çarşaf giyerek vapura binmiş ve Antalya'ya kaçmış. Sonra ticaret ve posta müdürlüğü görevlerinde bulunmuş biri”

Görsel 89: Ali Zülfikar Kılınçarslan Tarafından Hazırlattırılan İlk Tayyare Postası Mektuplarını Araştıran Antalya Filateli Derneği Kurucusu Hikmet Tanrıverdi (Kaynak Hüseyin Kanber).

Babasından, Ali Zülfikar Bey'in Antalya'da Milli Mücadele için çalıştığını ve limandaki görevi nedeniyle limana gelip giden yabancılarla ve şüpheli kişilerle ilgili bilgiler verdiğini anlattığını da kaydeden Tanrıverdi, “Ancak ne tür işler yaptıklarını bilmediğini söylerdi. Babam bisiklet tamircisi olduğu için konuştuğu tüm aklı başında esnaf ondan bahsederken, kahraman biri olduğunu söylerlermiş” şeklinde konuştu.

Tanrıverdi, Ali Zülfikar Bey'in evlerinin yakınında açılan bir matbaaya sürekli gelip gittiğini de belirterek, burasının sonradan Haydar Rüştü Bey'in Anadolu Gazetesi matbaası olduğunu anladığını belirtmiştir: “Burası eski ticaret odasının karşısında bir matbaaydı. Sonra burayı Mazlum Adıson aldı. Oğlu Ateş, çok samimi arkadaşım” ifadelerini kullanmıştır.

Hikmet Tanrıverdi, Ali Zülfikar Bey'in Türkiye'de bir ilk olarak kayıtlara geçen ‘Tayyare Postası’ damga ve pullarına ulaşmak için ömrünün büyük bir zaman dilimini

harcadığını ancak Antalya’da basılmış olmasına karşın bir örneğini dahi bulamadığını sözlerine eklemiştir:

“Bu özel baskı puldan bir tane edinebilmek amacıyla çok büyük uğraş verdim. Pulun adeta peşine düştüm. Ali Zülfikar Bey’in en büyük oğlu Ertuğrul Bey başta olmak üzere diğer iki oğluna da sordum ancak böyle bir puldan haberlerinin olmadığını söylediler. Tayyare postası ile gönderilecek mektuplar için 7 çeşit pul kullanılmış. Akşam vakti olduğu için ve acele hazırlanması nedeniyle pek de düzenli olmamış. Hava postası için harcanan bu çaba sonunda 100 adet mektup toplanabilmiş. Zarfların üzerinde 1, 2 ve 5 para değerinde pullar var. Bu pullar ilk tayyare postası ile giden pul olarak tarihe geçiyor. Ali Zülfikar Bey, anlık gelişen bu mektup gönderme olayında izin almadığı için hakkında soruşturma başlatılmış”.

Yerel tarih araştırmacısı Hüseyin Çimrin³²,de Ali Zülfikar Kılınçarslan’ın hayatta olduğu dönemde Antalya’da rehberlik çalışmaları yaptığını anımsatarak, “Görmüş olabilirim ama hatırlamıyorum. Kendisini maalesef tanımadım. Özellikle istihbaratçı olduğuyla alakalı o dönemlerde bir bilgimiz yoktu” ifadelerini kullanmıştır. Ali Zülfikar Kılınçarslan’ın küçük oğlu Erdoğan Kılınçarslan ile çok samimi arkadaşlıkları olduğunu anlatan Çimrin, “Onun çok güzel Chevrolet marka bir otomobili vardı. O günlerde Antalya’da sayılı kişilerde bundan vardı. O otomobille gezerdik. Ancak o dönemlerde babasının çalışmalarıyla ilgili hiçbir konuşmamız olmamıştır” şeklinde konuştu.

Çimrin, yıllar sonra Ali Zülfikar Bey’in kısaca özgeçmişini yazdığı broşürü tesadüfen bulduğunu ve bunun üzerine onu araştırdığını, samimi arkadaşı Erdoğan’ın babası olduğunu sonradan öğrendiğini de belirterek, “Bu belge tesadüfen elime geçti. Ali Zülfikar Bey’in evi satılmış ve eşyaları da kaybolmuş. Özgeçmişinde yazdıklarının doğru olup olmadığını merak ettim ve tercüme ettirdim. Mustafa Kemal’in gönderdiği takdirname çok ilginç geldi. Açıkça orada istihbarat görevlisi olduğunu belirtmiş. 1920’lerde yazılan bir belge. Demek ki bu telgrafın direk kendisine ulaşacağını biliyordu ki açık şekilde yazılmış” ifadelerini kullanmıştır.

Aynı şekilde Antalya Gazetesi kurucusu Mehmet Emin Efendi’nin de istihbaratçı olduğunu oğlu Mazlum Adıson’un hatıralarından anladıklarını belirten Çimrin, “Kim bilir Antalya’da bu şekilde görev yapmış nice vatanseverler vardı. Maalesef kimler olduğuyla ilgili hiçbir bilgi ve belge yok. Keşke bunların yaşadıkları dönemlerde onlarla konuşma ve hatıralarını toplama imkanımız olsaydı”.

³² Hüseyin Çimrin ile Ali Zülfikar Kılınçarslan’ın Antalya’daki yaşamı ve ailesiyle ilgili hatıraları üzerine söyleşi, 09.09.2020, Hüseyin Çimrin’le Antalya Eski Öğretmenevi’ndeki görüşmeden, Antalya.

Zülfikar Kılınçarslan, 15 Mayıs 1965’de hazırladığı ve hayat hikayesinin kısa bir bölümünü anlattığı ‘Vatani Bir Hizmet Hatırası’³³ adlı bu broşürde, İzmir’den Antalya’ya nasıl geldiğini etraflıca anlatmıştır. Bu belge üzerinde Ali Zülfikar Bey’in bir portre fotoğrafının yanı sıra sağ altta Mustafa Kemal tarafından İzmir’deki hizmetleri nedeniyle kendisine gönderilen takdimnamenin orijinal örneği ile sol alt tarafta Türkçe açıklaması yer almakta. Bu broşürdeki bilgiler ise şu şekildedir:

“İzmir ve havalisi düşman istilasına uğramıştı. Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Heyeti Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sivas Kongresi’ni akdettiği sırada esasen İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edileceği resmen anlaşıldığı 1 Mayıs 1335(1919) Çarşamba günü akşamı Sadrazam Damat Ferit Paşanın İzmir Telgrafhanesinde gece yarısına kadar makine başında bekleyen İzmir Valisi ile görüşmekten kaçınıp uykuya yattığını yaveri vasıtasıyla Konak telgraf merkezinden bildirmek suretiyle vatana yaptığı ihanete şahit olan ve işgalden beri düşman hareketi hakkında cephelere malumat vermekte bulunan ben de elimden geldiği kadar vatanıma hizmet edebilmek amacıyla bir şifre miftahı(anahtar) tertip ederek ve kendimi bildirmeyerek (MURTAZA) nam müstearıyla (kod adı) Sivas Posta ve Telgraf Başmüdürü vasıtasıyla Paşa Hazretlerine gönderip fedai olarak fahri casusluğa başladım ve oldukça yararlı işler gördüm. Birçok ırkdaşımın hayatlarını da kurtardım. Paşa Hazretlerinden mükerrer teşekkürler aldım. Yazdığım ve aldığım şifrelerin düşman eline geçmesinden korkarak hemen yakıyordum.

En son düşmanın taarruza geçmek üzere Manisa’nın Mütevellî çiftliğinde tahdişat yapmakta olduğunu öğrenmişsem de Yunanlılar İzmir-İstanbul muhaberatının temini için işgal harici bağladıkları telgraf hattını kesmiş olmalarından şifre yazılamayarak Paşa Hazretlerine haber yetiştirmek için Akhisar Telgraf Müdürü Murat Bey’e posta ile gönderilmek üzere yazdığım telgrafi zarflı olarak Basmahane Posta Şubesi Müdürü Cevdet Efendiye tevdi etmiştim. Ertesi sabah şubeye gittiğimde Cevdet güya çorabının arasına soktuğu zarfın yolda düşmüş olduğunu söylemiştir. Ama o gün Yunan askerleri İzmir’in mühim yerlerini işgal altına almış olmalarından korkarak bir yere attığı muhakkaktı. Hatta o sabah bende Karşıyaka’dan İzmir’e geldiğimde Merkez Telgrafhanesinin kapısını süngülü Yunan askerleri

³³ Bu broşürün orijinal bir nüshası Antalya Filateli Derneği’nin kurucusu ve Antalya yerel tarih araştırmacısı Hikmet Tanrıverdi (1937-2021) tarafından tarafıma verilmiştir. Hikmet Tanrıverdi ise bu belgeyi Ali Zülfikar Bey’in çok yakın arkadaşı ‘Hafız Osman’ lakaplı Osman Çandır’dan aldığını görüşmem sırasında özellikle belirtmiştir. Osman Zeki Çandır, 1906 yılında Antalya’da doğmuştur. Antalya Darul Hilafe Medresesi’nde bir müddet okumuş daha sonra Antalya İmam Hatip Mektebi’nden mezun olmuştur. Tekeli Mehmet Paşa Cami imamlığı başta olmak üzere Antalya’daki birçok camide imam-hatip olarak görev almıştır. Antalya Müftü Yardımcılığı da yapan Çandır, 1977 yılında emekli olmuştur. (Antalya Müftülüğü Arşivi). Ayrıca araştırmalarım sırasında bu belgenin suretlerinin Zülfikar Kılınçarslan tarafından çeşitli vesilerle filateli ve postacılık hizmetlerine mahsus dergilere gönderildiği anlaşılmıştır. (PTT Meslek Okulunu Bitirenler Yardımlaşma Derneği Aylık, Meslek, Fikir ve Aktualite Dergisi, 1972:2; Filatelist Pul Mecmuası, 1955: 461).

tutmuş içeri kimseyi sokmuyorlardı. Rumca ‘memurum’ dediğim halde bana da dipçik çevirdiler. Ben geceye kadar derleyip hazırlayarak yanımda bulunan daha geniş izahatlı mektubu da Cevdet Efendi ‘postayı verdik’ diye almaması nedeniyle süratle istasyonun arka tarafından katarın bulunduğu yere koşarak posta vagonuna çıkarak memura zarfı verdim. Trenin Manisa’ya hareketinden bir saat sonra düşmanın işgale başladığını Karşıyaka istasyon telgraf memurundan öğrendim. Bahsi geçen iki mektubun düşman eline geçmesi hayatımı tehlikeye sokacağı düşüncesiyle ve memurlara izin verilmediğinden Basmahane Sadık Bey Otel’nde tüccar Antalyalı Ali Bey namıyla gizlice çıkartmağa muvaffak olduğum seyahat vesikasıyla ertesi sabah limanda bulunan SALİGEN Vapuru ile kaçtım.”

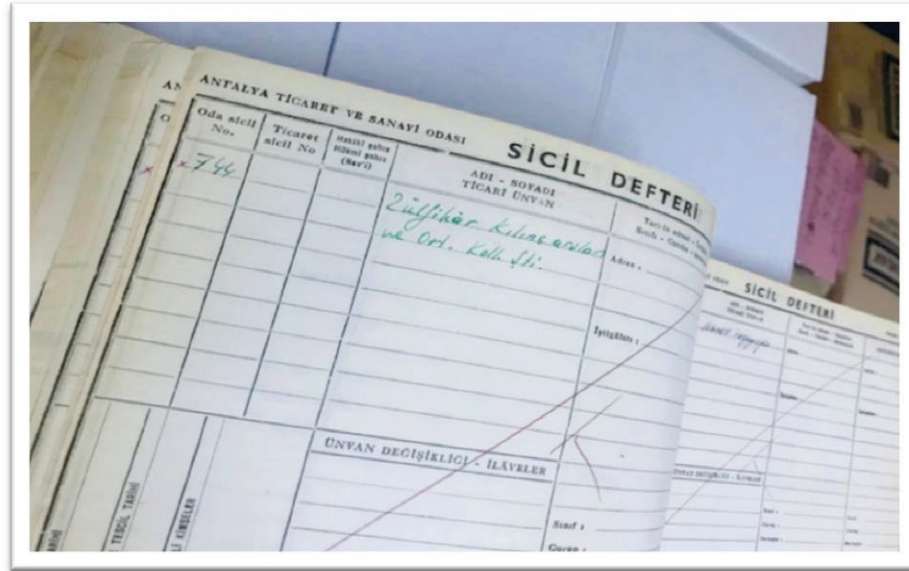
Görsel 90: Ali Zulfikar Kılınçarslan’ın Hayat Hikayesini Kısaca Anlattığı Ve Dostlarına Dağıttığı Broşürlerden Bir Örnek (Hüseyin Kanber Arşivi).

Antalya’ya geldikten sonra kimliğini ve durumunu Mustafa Kemal’e bildiren Ali Zulfikar Bey, ticaretle uğraşmış bir süre sonra Antalya Postahanesi Müdürü olarak göreve başlamıştır. Ali Zulfikar Bey Milli Mücadelenin en önemli döneminde Antalya’da haberleşmenin başında yer almış ve Mustafa Kemal’in talimatıyla süreci yönetmiştir.

Öncelikle Ali Zulfikar Bey’in neden böyle özgeçmiş hazırlayarak kendini hatırlatma gereği üzerinde durmak gerekir. 1923’te görevinden ayrılarak ticarete atılan Zulfikar Bey’in

belli dönemlerde ekonomik zorluklar çektiği anlaşılmaktadır. 1939'da Mehmet Saraçoğlu ve Mehmet Alakavuk'la ortaklaşa kurdukları 'Yeni Yeşilyurt Manifatura ve Tuhafiye Mağazası'nda 1950 yılında Mehmet Alakavuk ayrılmış, daha sonra ticari faaliyetleri giderek düşen mağazanın 1 Ocak 1956'da kapatılmasına karar verilmiştir. Ancak işyerinin kapatılıp kapatılmadığıyla ilgili bilgi mevcut değildir.

Ayrıca Ali Zülfikar Bey'in Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'nın 744 sicil numarası ve 'Zülfikar Kılınçarslan ve Ortakları Kollektif Şirketi' adıyla üyesi olduğu aynı zamanda 1942'de kurulan 'Antalya Manifatura ve Tuhafiyeciler İşbirliği' şirketinin de kurucuları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Oda arşivinde, Zülfikar Bey'in Antalya'daki ticari faaliyetlerine ilişkin şirket kaydının dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır (Dinç ve Bakırcılar, 2012: 130).

Görsel 91: Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya Ticaret ve Sanayi Odası'ndaki Şirket Kayıt Bilgileri (Kaynak, ATSO).

Zülfikar Bey'in ayrıca Antalya'nın ilk milletvekillerinden ve Eski Posta Telgraf Müdürü Hasan Tahsin Bey'in (Sürenkök) vefatı üzerine kızı Rukiye Sürenkök³⁴'ün eğitimini üstlenmiş ve diğer ihtiyaçlarını karşılamış ve onu manevi kızı kabul etmiştir. Sürekli mektuplaştıkları ve dertleştikleri anlaşılan Zülfikar Bey'in 18 Şubat 1958'de Rukiye Hanım'a yazdığı bir mektubunda, yaşadığı sıkıntıları dile getirmektedir. Sağlık sorunlarını anlatarak

³⁴ Rukiye Sürenkök, 17 Temmuz 1929'de Antalya'da doğdu. Posta Telgraf Müdürü ve Birinci dönem Antalya Milletvekili Hasan Tahsin Bey'in 3 çocuğundan biri olan Rukiye Sürenkök, ilkokulu 4. sınıfa kadar İnönü, 5. sınıfı Kaleiçi Ambarlı İlkokulunda okudu. Antalya Lisesi'nden 1932 yılında mezun olan Sürenkök, öğretmenlik hayatına Bakırköy Merkez Lisesi'nde başlamış, Işık Lisesi'nde Coğrafya Öğretmeni ve sonrasında müdür yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1985 yılında emekliye ayrılan Sürenkök, Antalya'ya dönmüştür (Geçmişten Geleceğe Antalyalılar Dergisi, 2003: 2).

başladığı mektubunda Zülfikar Bey, oğullarının kendisini üzdüğünü dile getirmekten çekinmemiştir:

“Rukiye Hanım Kızımıza,

Benim mektuplarına cevap verememe bazı sebeplerde var. Az sermaye ile bu piyasa pahalılığında iş görme zorluğu, ikincisi borçları karşılamak üzüntüsü, ihtiyarlık ve hastalıklar. Sayın annen burada iken mektubunu almıştım bir türlü cevap yazamadım. Rahatsızdım. Başımda bir kaşıntı hasıl oldu. Sekiz on sene evvel de böyle bir şey olmuş ekzama meydana gelmişti. Ben yine ekzama oluyorum derken tam annenin gideceği günlerde kaşıntı alnıma indi. Alnım yüzüm gözüm kızarmağa başladı. Annen vedalaşmaya gelirken yolda bana rast gelmişti. Beni zorla doktora gönderdi ve doktor merhem verdi. Şimdilik iyiyim....Yine Erdoğan, İstanbul’a 50 küsür bin takmış gelmiş. Gel sen artık rahat uyku yat. Nisan sonunda fiyatlarında düşeceği hakkında karar var. Halimiz ne olacak bakalım. İşte dünya gairesi böyle bitmiyor. Bir gün olsun rahat etmeden bir kerecik rahat nefes almadan kalkıp gideceğiz vesselam. Çocukların hali de beni çok üzüyor. Evvelce İstanbul’a gidip Çapa’da eczane açan eczacı Sabri Bey İstanbul’a gittiğine pişman olarak Antalya’ya geri döndü. Postahane caddesindeki evinin altına eczane açıyor. Tabii biraz sapa düşüyor. Herkes otobüse bindiği gibi doğru Kalekapısı’nda iniyor. Bizimkine yani Ercüment’e Karakaş Cami civarında bir dükkân bulalım, biraz fedakarlık yapalım, müşterek eczane açalım diyor cevap vermeyip ‘Moruk İstanbul’da iş görmedi buraya gelip beni çalıştıracak’ diyor. Karakaş Camii’ndeki Akdeniz Eczacısı Kayserili Mehmet’te bir teklifte bulundu. Kabul etmedi. Bu çocuk ya tembel ya da işten korkuyor. Kısa sürede zengin olma peşinde ama böyle zorluklar çıkarıyor şaştım kaldım.

Müsaade ederseniz burada mektubuma son vereyim yoruldum ve hatırımda da yazacak bir şey kalmadı. Yalnız müinasebet alırsa, çok sevdiğim kıymetli müdürünüz Muhterem Sacit Beyefendiye sevgi ve selamlarımı iletmenizi rica ederim. Sana ve annene hepimizden çok selam ve sevgiler sunarım. Annene ve sana Allahtan sağlık saadet ve vazifende başarılar dileriz. Amcan Makamında Zülfikar Kılınçarslan.”

Zülfikar Bey’in Teşkilatı Mahsusa’nın üyesi olduğuyla ilgili bir bilgi, olmasa da İzmir’in işgali günlerinde bu örgütün bir üyesi gibi çalıştığı anlaşılmakta. Beklenen Yunan işgaline karşı başlatılan eylemler ve bu işle meşgul olan yine teşkilat üyesi Moralızade Halit’le birlikte hareket etmesi bu tezimizi güçlendirmektedir.

Mazlum Adıson’un anılarında da Ali Zülfikar Bey’in adı geçmektedir. Antalya’daki Rumların Milli Mücadele günlerindeki faaliyetleriyle ilgili bilgiler veren Adıson, Rum mektebi olarak kullanılan binanın Yunanlılara destek amacıyla kurulan gizli bir örgütün

merkezi olduğu ve Rum milislerin yetiştiği bir yer haline geldiğini, buranın da Türk istihbaratı tarafından izlendiğini belirtmiştir. Adıson, bir sabah kendisinin ihbarıyla tüccar Ali Zlfıkar Bey'in oturduğu evin tam karşısındaki eve baskın yapıldığını ve yığınlarla silah ve Yunan bayrağı ele geçirildiğini ifade etmiştir (2013: 190).

Kurtuluş Savaşı'nın sonuca ulaşmasından sonra Mustafa Kemal'in devletin yeni sistemi üzerindeki çalışmalarında İttihatçı ya da İttihat ve Terakki'nin eski mensuplarının yeniden yönetimi ele geçirme endişesinden olsa gerek birçok st düzey komutan gibi taşrada çalışan bu düşüncedeki kişilere de görevler verilmemesi söz konusudur. Batılı tarihi Zürcher, bu duruma dikkat çekmektedir.

Türk ulusal direniş hareketinin mütarekeyi izleyen yıl içinde itttihatı geçmişi olan örgüt ve kişilerin çabaları sonucu doğduğunu belirten Hollandalı tarihi Zürcher, Milliyetçiler içindeki birçok grup ve örgütün kendilerinin de aynı derecede iyi hatta daha iyi olduklarını düşündüklerini ama durumun hassasiyeti dolayısıyla Mustafa Kemal'in liderliğini kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Zürcher, Mustafa Kemal'in yurdun işgal altındaki bölgelerinde gizli bir örgütün yararlı olabileceğini kabul ettiğini ancak işgal edilmemiş bölgelerde böyle bir örgüte gerek olmadığında ısrar ettiğini kaydetmektedir. Zira, 1920'de Karakol Cemiyeti, 1921'de Enver Paşa'yı destekleyenler ve son olarak 1923'te İttihatçı liderlerin tamamının tasfiyesinin gerçekleştiğini vurgulamıştır (Zürcher, 1995: 171-173).

Antalya PTT Merkez Müdürü İhsan kte, Zlfıkar Kılınçarslan ile tanışmasını ve onunla ilgili görüşlerini *Postel Dergisi*'nin 1972 yılı Temmuz sayısında yayınlanan 'Elini ptğm Telgrafçı' adlı makalede aktarmıştır.

Antalya PTT Merkez Müdürlüğü görevine başladığı günlerde ilk olarak burada bulunan bütün PTT emeklilerinin adreslerini tespit ederek nöbetini yeni kuşağa devretmekte olan muhabere memuru Tefik Ercenk için düzenlenen veda programına davet etmek olduğunu ifade eden kte, trene gitmek amacıyla müdürlük odasından ayrılmak üzere olduğu bir sırada her halinden hayat, nezaket, terbiye, saygı, sevgi fişkıran bir zatın içeri girerek, 'Ben 53 sene evvel Antalya Müdürlüğü'nden emekli olan Zlfıkar Kılınçarslan'ın doktor oğluyum. Bu mektubu size gönderdi. Aramanızdan ve davetinizden çok memnun olmuş, ben de teşekkür ediyorum. Kendisi yatalak gelemiyor' dediğini belirtmiştir.

Zlfıkar Kılınçarslan, PTT Antalya Müdürlüğü personelinden Tefik Ercenk'in emekliye ayrılması nedeniyle 1972 yılında düzenlenen bir etkinliğe bölge müdürü İhsan kte tarafından davet edilmiş ancak sağlık sorunları nedeni ile oğlu Ertuğrul Kılınçarslan'ı bu programa göndererek bir mektup vermiştir. Mektupta, şunları belirtmiştir:

“92 yaşında iki ameliyat geçirmiş, 5 senedir de hasta yatmakta olan ben 53 sene evvel makamınızı işgal etmiş eski Antalya müdürü olarak maalesef iştirak edemeyeceğimden çok üzgünüm, affınızı diler, böyle güzel bir merasimi tertipte öncülük yapan dolayısıyla biz PTT mensuplarını bir birimize daha çok yaklaştıracak olan zatıalınızı ve sizin sıradan bizim sıraya geçen meslektaşımız Tevfik Ercenk’i samimi kalple kutlar, Cenabı Haktan kendisine başarılar ve sıhhatli uzun ömürler dilerim.”

Ökte, daha sonra tanışmak için Zülfikar Bey’i evinde ziyaret etmiş ve elini öpmüştür (1972: 9).

Antalya’ya geldiğinde Mustafa Kemal’e kim olduğunu bildirerek malumat veren Zülfikar Bey’e bir süre sonra Antalya Mutasarrıflığı aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından bir tebrik telgrafı gönderilir. 3 Temmuz 1920 tarihli telgrafta şu bilgiler yer almaktadır:

“Teke Mutasarrıflığı Tahrirat Kalemi

Posta ve Telgraf Müdürü Zülfikar Efendi’ye,

Aslen İzmir Baş Müdüriyeti Telgraf ve Posta işletme memuru olup ‘MURTAZA’ nam müstearıyla (takma adıyla) İzmir’den Yunanlılar hakkında malumatı lazıme hükümetimize ihbar hususunda hizmeti vatanperver bir şekilde yerine getiren Ali Zülfikar Efendi’nin bir süre önce Antalya’ya geldiği anlaşılmıştır. Gerek ecnebi düşmanın ve gerekse İzmir’deki münafık hükümet memurları tazyik ve tecessüsü(gözetleme) altında elinden geldiği kadar ifayı hizmet etmiş olan bu hareketi takdire şayandır.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal.”

Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği günlerde Antalya Postahanesi Müdürlüğü’ne atandığı anlaşılan Ali Zülfikar Bey, farkında olmadan Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk tayyare postasını göndererek tarihe geçmiştir. Posta ve Telgraf Konya Baş Müdürü Hüsnü Bey’den uyarı telgrafı alan Ali Zülfikar Bey, o gün yaşadıklarını *Filатели Dergisi* Sahibi Ali Nusret Pulhan’a şöyle anlatmıştır:

“7 Mart 1922’de Antalya’nın Manavoğlu kırında bulunan bir askeri tayyarenin pilotu o gün hareket edeceği malumatını vermek üzere telgrafhaneye uğramış sansür zabıtları ile görüşüyordu. Haber alır almaz alakalanarak posta versem götürüp götüremeyeceğini sorarak götürmesi ricasında bulundum. Olumlu cevap alınca postamız sabahtan kara yolu ile sevk edilmiş olduğundan mevcut mektup bulunmadığını belirterek göndermek isteyenlerin olup olmadığı öğrenmek için tellar vasıtasıyla duyuru yaptırdım. İki saat içerisinde toplanan mektuplara yapıştırılan pullar üzerine merkezin tarih ve mührünü bastırmayarak ve halktan bazıları da mektuplar üzerine ‘İlk Osmanlı Posta Tayyaresi ile’ ibaresini yazmış oldukları görülerek tarafımızdan da bir yenilik yapılmış olmak için o vakit Antalya’da bulunan Anadolu Matbaası sahibi Haydar Rüştü Bey ile telefonla görüşerek “Antalya Tayyare Postası Hatırası- 7.3.1338” ibaresinin mühür şeklinde yapılarak matbaada mektupların mühürlenmesini rica

ettim ve bir memur ile mektupları matbaaya gönderdim. Pullar, mektupların hepsinin aynı mahalline yapıştırılmamış olduğundan pedal makinesinde yapılan bu mühürleme işi muntazam olmamıştır ve sürşarj (iptal) edilmiş hiçbir pul da yoktur. Postayı acele bir şekilde kapayıp Akşehir, Konya ve Ankara'ya olmak üzere hazırlanan üç paket tarafımdan çarşıdan kiralanan bir bisikletle ve posta müvezzi ile acele tayyareye yetiştirildi.

Tayyare Akşehir'de kalıp Konya ve Ankara'ya geçmemiş olduğundan karadan 3 gün sonra Konya'ya varan postamız üzerine başmüdür ile mektupların neden sürşarj edildiğiyle ilgili kınama mektubu aldım. Konuyu izah ettikten sonra önemli bir konunun olmadığı anlaşıldı. Osmanlı Devleti zamanında Tayyare Postası yapılmamıştı. Yeni Türkiye Hükümetinde ise bu olayla ilk Tayyare Postasını ben ihdas etmiş oldum”.

1919 Temmuz'unda uçakların posta taşımacılığında kullanılması için girişimler olmuş ve son olarak Samsun'a kadar olan yerlerde hava postası uygulaması kararlaştırılmıştır. Hatta bu amaçla Bahriye Nezareti'nden deniz uçakları istenmiştir. Ancak tüm bu girişimlere rağmen hava postasının gerçekleştiği görülmemiştir. 1921'de BMM'ne bağlı Antalya Posta Müdürlüğü bir hava postası uygulaması yapmış, Antalya'ya taşınmış olan Haydar Rüştü'nün, 'Anadolu Gazetesi matbaasında 'Antalya Tayyare Postası ile' ibaresi bulunan sürşarj, pullar üzerine basılmış ve böylece pullanan 100 kadar mektup' uçakla Antalya'dan Akşehir'e gönderilmiştir (Haytoğlu, 2018: 80).

Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarslan hayatının son yıllarında sağlık sorunlarıyla uğraşmış, dizlerinden rahatsızlanmış ve bir süre yatağa bağlı kalmak zorunda kalmıştır. Zülfikar Bey, 9 Mayıs 1975'de vefat etmiş ve Andızlı Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Görsel 92: Moralızade Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Antalya Andızlı Mezarlığı'ndaki Kabri (Kaynak Hüseyin Kanber).

3.7. Milli Mücadele yıllarında Antalya'daki Havacılık Faaliyetleri

Milli Mücadele'de ordunun cephe gerisi ihtiyaçları silah, cephane, giyim başta olmak üzere birçok kalemde Antalya üzerinden sağlanmıştır. Güvenli bir liman haline getirilen Antalya iskelesi İtalyanlar ve Fransızlar'dan satın alınan uçakların da buraya çıkarılması ve Antalya'daki depolarda uçacak hale getirilmesiyle Kurtuluş Savaşı'na önemli lojistik destek sağlamıştır. Uçak, pervane parçaları, lastikler, uçak benzini gibi birçok yan ürün de yine burası aracılığıyla cepheye takviye edilmiştir. Antalya'daki havacılık faaliyetleri Türk tarihine geçecek bazı önemli gelişmelere de sebep olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda bütün faaliyetleri Almanlar tarafından icra edilen Türk Havacılığı, mütarekeden sonra dağılma aşamasına gelmiştir. İstanbul'u işgaliyle de hangarlarda atıl durumda bulunan uçak, uçak parçaları ve diğer gereçler İngiliz ve Fransız hava kuvvetlerinin Safraköy'de bulunan Tayyare Bölüğü'nü işgal etmeleriyle ellerine geçmiştir. İşgalden kısa bir süre önce kullanılabilecek durumda olan bazı uçak ve malzemelerini Türk havacıları denizyolu ile Anadolu taraflarına taşıyarak Maltepe ve İdealtepe olarak adlandırılan bölgenin batısındaki düzlüğe toplamışlardı. İstanbul'un resmen işgali üzerine buradaki tayyareciler birer ikişer Anadolu'ya geçmeye başlamış, bazı pilotlar uçaklarıyla Anadolu'ya uçmayı başarmıştır. İstanbul'dan çıkamayanlarsa işgal kuvvetlerince gözaltına alınmışlardır.

İstanbul'dan Anadolu'ya küçük gruplar halinde gelen havacılar Konya Tayyare İstasyonunda toplanmış, uçaklar cins ve tiplerine göre sınıflandırılmış ve bulunabilen malzemeler onarılmaya başlanmıştı. Fakat bir kısmı, malzeme sağlanamaması nedeniyle kullanılamaz durumdadır. Uçak onarımından anlayan teknisyen personel ve mühendisler ya tutuklanmış ya da başka alanlarda faaliyet göstermektedir.

Görsel 93: Vecihi Bey'in Bir Uçağa Bakım Yaparken Görüldüğü Fotoğrafı (Erol Çalışkan Arşivi).

Anadolu'nun dış dünya ile irtibatı kesilmiş bulunmasından dolayı yabancı memleketlerden ihtiyaç duyulan malzeme ve teçhizat sağlanamamaktadır. Kendi imkânlarıyla onarılan uçakların gövde ve kanatları yerli malı kaput bezleriyle kaplanmış, gövde ve kanatlara kayganlık sağlamak için gerekli 'emayit' maddesinin olmaması büyük bir sıkıntı yaratmıştır. Dışarıdan sağlanamayan bu maddenin memleket içinde yapılması için teşebbüse geçilmişse de ham maddelerinin büyük bir kısmı bulunamadığından başarılı olunmamıştır. Çeşitli çareler arayan ve yöntemler deneyen Türk havacıları patates kabuklarıyla koyun ve sığır ayaklarını (paça) kaynatarak elde ettikleri jelatinlere kola ve yumurta akı karıştırmak suretiyle yerli bir emayit maddesi yapmayı başarmışlardır. Ancak yağışlı ve rutubetli havada gevşeyen bu madde ile kaplanmış uçaklarla uçmak çok tehlikeli olmasına rağmen, cephedeki düşman kuvvetlerinin hareketliliğinin görülebilmesi zorunluluğu nedeniyle vazife uçuşlarına devam etmişlerdir. Bu uçaklarla keşifler sırasında görülen önemli düşman hedeflerine bomba ve makineli tüfeklerle taarruzlar yapılıyor, zaman zaman çok alçaktan yaptıkları bomba ve makineli tüfek atışlarıyla düşman birliklerinin dağıtılması sağlanarak kara birliklerine yardımcı olunmaktadır (TİH, 1964: 121-127; Kayabalı ve Arslanoğlu, 1972: 501).

Behiç Erkin³⁵ anılarında bu günlerde Anadolu'nun içinde bulunduğu yokluğa işaret etmektedir. Behiç Bey, 14 Ağustos 1921'de düşmanın Ankara'ya doğru taarruzu başladığını ve ordunun işgale karşı bu bölgede üç uçağı olduğunu belirterek, bunlardan bir tanesinin keşif uçuşu yaparken, ikincisinin de isabet alarak düştüğünü, son kalan uçağın ise mucizelerle uçtuğunu çünkü ne yedek parça olduğunu ne de uçağın gövdesini kayganlaştırmak için gereken emayit sıvısının bulunduğunu ifade etmiştir. Behiç Erkin, uçağın paça ve patates kaynatılarak sürülen bir pelte ile yüzeyi gerginleştirilmeye çalışılarak uçurulduğunu anlatmıştır (Kıvırcık, 2008: 197).

Ünlü Tayyareci Vecihi Bey (Hürkuş), Kurtuluş Savaşı'nın en kritik dönemlerinde yaşadıkları malzeme eksikliğine dikkat çekmiş, ellerinde uçak olmasına rağmen malzeme ve alet eksikliğinden dolayı uçuramamanın büyük sıkıntısını yaşadıklarını belirtmiştir. Vecihi Bey, kullanım ömrü bitmiş bir bujiyi imkansızlıklar nedeniyle temizleyerek yeniden kullandıklarını havalanan uçağın bir süre sonra düşmesi üzerine bütün çabalarının ve ümitlerinin boşa gittiğini anlatmaktadır. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen azimle uçakları havalandırabilecek çözüm arayışlarının devam ettiğini de dile getiren Vecihi Hürkuş, savaşın daha ilk günlerinden itibaren tayyareler için hayati bir ihtiyaç olan bu emait maddesinin olmamasının başka bir büyük sorun olduğunu, Tayyarelerde yapılacak en küçük tamir için bile bu maddeye gerek duyulduğunu vurgulamaktadır. Talep ettikleri halde temin edilemeyen bu maddeyi birbiri ardına denemeler yaparak çözen Vecihi Bey, kola ve jelatin karışımından elde ettiği bir formülle emait maddesinin işlevini görecek bir karışım elde etmiş ancak yağışlı havalarda özelliğini kaybeden bu maddeyle, uçaklar en azından uçar hale gelmiştir (2019: 77).

Mustafa Kemal, Milli Mücadelede hava gücünde de yararlanılması için talimat vermiş ve ilgili komutanlıkları harekete geçirmiştir. Özellikle Milli Mücadelenin başladığı günlerde Rusya üzerinden gemilerle güvenli limanlara getirilen uçaklar buralardan uygun şartlar sağlanarak birliklere gönderilmektedir. Özellikle Batı Cephesi'nde düşmanın hareketlerini gözlemlleme ve keşifte kullanılan bu uçaklar zaman zaman düşman birliklerini bombalamış ve

³⁵ Behiç Erkin, 1818 yılında İstanbul'da doğmuştur. Müşir Ömer Fevzi Paşa'nın torunudur. 29 Kasım 1901'de Erkanı Harbiye'de kurmay yüzbaşı oldu. İlk görev yeri Manastır'daki 3. Ordu oldu ve burada 15. Topçu Alayı'nda görevlendirildi. 1904'te kurmay kolağalığı terfi eden Behiç Bey, Selanik'te istihdam ve tren ulaşım faaliyetlerinin yürütülmesini sağladı. Burada hat muhafız kuvvetleri müfettişi sıfatıyla hazırladığı raporda demiryollarının gayrimüslimlerin işletmesinin sakıncalı olduğunu belirterek buraların Türk memurlara verilmesi gerektiğini belirtti. Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşadığı Birinci Dünya Savaşı günlerinde birçok cephede çeşitli görevlerde bulundu. Mustafa Kemal'in çok yakın ve samimi arkadaşı da olan Behiç Bey, işgal günlerinde sık sık Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde görüşmüş ve kurtuluş çareleri üzerinde tartışmalar yapmışlardır. İstanbul'un işgal günlerinde Anadolu'ya silah ve cephaneye nakledilmesi çalışmalarında görev alan Behiç Bey, hakkında idam kararı verilmesi üzerine Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele saflarına katılmıştır. Mustafa Kemal tarafından Anadolu Demiryolları Umum Müdürlüğü görevine getirilen Behiç Bey, Milli Mücadelenin en yoğun olduğu günlerde demiryolu hatlarını onarak cepheye yapılan hayati önemdeki nakliyatları koordine etmiştir. Büyükelçilik ve milletvekilliği görevlerinde de bulunan Behiç Bey, 11 Kasım 1960'da vefat etmiştir (Kıvırcık, 2008: 9-150).

karadaki birliklere destek sağlamışlardır. Ankara Antlaşması sonrası Adana'da Fransızlardan teslim alınarak Konya'ya getirilen on adet Brege tipindeki iki kişilik keşif uçağından 4'ü ile 1'nci Tayyare Bölüğü oluşturulmuş ve Akşehir'e gönderilmiştir. Ayrıca İtalyanlardan satın alınan 20 adet avcı uçağının teslim alınması ve silahlarının monte edilmesine, Almanlardan satın alınarak gemilerle Rusya'dan Samsun'a getirilmiş olan uçakların hazırlanmasına başlanmış, İtalyanlardan alınan uçaklar ise Mersin limanına getirilerek buradan Konya'ya nakledilmiş ve ihtiyaç mahallerine gönderilmiştir (Kayabalı ve Arslanoğlu, 1972: 503).

Görsel 94: Parçalar Halinde Getirilen Ve Birleştirilen Uçak Görselleri (Erol Çalışkan Arşivi).

Memleketin büyük bir kısmı İtilaf Devletleri'nce işgal edilmiş, dışarıyla olan bağlantı da kesilmişti. Genelkurmay Başkanlığı acil durumdaki malzeme ve yedek parçalar için İstanbul'daki milli gruplara talimat vermiş ve İtilaf Devletleri'nin depolarından para karşılığında bunlar gizlice tedarik edilmektedir. Ordunun ihtiyacı İstanbul'da ve özellikle İtalyan işgali altındaki Antalya'da kurulan Satın alma komisyonu aracılığıyla yabancı memleketlerden sağlanmaktadır. Erzurumlu Nafiz Bey adlı vatansever bir tüccar Antalya'daki satın alma komisyonu vasıtasıyla İtalyanlardan satın aldığı iki keşif, bir sıhhi malzeme taşıma uçağı ve bir telsiz istasyonunu orduya hediye etmiştir. Türk havacı ve teknisyenleri ayrıca iş görmez veya kaydı silinmiş uçakların hurdaya ayrılmış silahlarını Birinci Dünya Savaşı'dan kalan silahsız uçaklara takılarak kullanılmasını sağlamışlardır.

Görsel 95: Milli Mücadele Döneminde Askeri Depo Olarak Kullanılan Antalya Muratpaşa Camii Ve Bahçesi (Barış Eraşkın Arşivi).

Fransa ve İtalya'dan silahsız olarak satın alınan uçaklara kullanılamaz durumdaki uçakların makineli tüfekleri monte edilmiştir. Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde memlekette bulunmayan uçak benzini kısmen Rusya'dan ve İtalya'dan çok güçlük ve pahalı olarak sağlanmıştır. Limanlara getirilen bu benzin zor şartlar altında hayvan sırtlarında ya da araçlarla Batı Cephesi Tayyare Bölüğü'ne nakledilebilmiştir (TİH, 1964: 195-196). Antalya, Tayyareci Vecihi Bey'in adeta ikinci evi olmuştur. İtalya başta olmak üzere çeşitli ülkelerden temin edilen uçak parçaları burada Vecihi Hürkuş tarafından birleştirilerek uçar hale gelmekte ve Akşehir'e götürülmektedir. Vecihi Bey, 31 Aralık 1921 tarihli günlüğüne şu notları düşmüştür: "1921 senesinin son aylarına doğru, ben arkadaşları vazifeleri üzerinde bırakarak bir İtalyan tayyaresini teslim almak üzere Antalya'ya hareket ettim. Senenin son dört ayını Antalya'da gelen tayyaremizin hazırlanması ve tecrübeleriyle meşgul olarak geçirdikten sonra, şerefli hizmetlerle dolu bir seneyi iki büyük acı ile kapattım" (2019: 116).

Vecihi Bey'in sözünü ettiği acının bir tanesi kız kardeşinin vefatı diğeri ise Antalya'da kaybettiği pilot bir arkadaşısıdır. "İtalya'dan bir de uçak getirmişlerdi. Ancak bu çok eski sistem bir uçak olduğu için ve Ankara'dan gelen bir havacımızın hastalanıp ölmesi yüzünden kullanılamamış, Muratpaşa Camisi bahçesine terk edilmişti" (Çimrin, 2002: 68). Ankara'dan

gelen havacı Hava Pilot Teğmen Halil Bey'³⁶dir. Vecihi Bey, bu arkadaşı için hatıra defterine şu notu düşmüştür:

“Pilot Halil Bey, havacılığımızın bu çok sempatik genci ilk harp hizmetlerini Almanya’da garp cephesinde yaparak Türk uçuculuğunun meziyetlerini hakkıyla göstermiş ve ispat etmişti. Yurduna döndükten sonra İstanbul müdafaası hizmetinde bulunmuş ve mütareke sonrasında Konya’daki hava teşekkülüne iltihak etmişti. İstiklal Savaşı’nda kısa fakat değerli hizmetleri vardı. Nihayet, Antalya’da bir vazife başında gözlerini hayata kapayarak bütün arkadaşlarına acılar bıraktı”.

II. İnönü Muharebesi sırasında uçağı zarar gören Vecihi Bey, kendisine yeni bir uçak verilmesini talep eder. 26 Mart 1921’de Afyon mıntikasında görevli 2. Tayyare Bölüğü’nden Halil Bey, kendi uçağını getirmiştir. İki pilotun dostluları da bu şekilde başlamış ve ilerlemiştir (Hürkuş, 2019: 96).

Antalya limanına gelen uçakların bakımını yapıp götürmek üzere şehre gelen Halil Bey, bir uçağın bakımı sırasında yakalandığı sıtma nedeniyle Antalya Devlet Hastanesi’nde tedavi görmüş ancak kurtulamayarak 13 Ağustos 1921’de hayatını kaybetmiştir. Mazlum Adıson anılarında Halil Bey’in burnunda çıkan bir çıbanın yılcıcağa neden olduğunu ve bu nedenle vefat ettiğini belirtmektedir.

Antalya’dan cepheye mühimmat ve ihtiyaç malzemelerinin yoğun bir şekilde devam ettiği günlerde Vecihi Bey ve arkadaşları gemilerle limana gelen ve o günlerde depo olarak kullanılan Muratpaşa Camii’ne getirilen uçakların gövde ve kanat parçalarını burada birleştirmişler, hazır hale getirilen uçaklar, Andızlı Mezarlığı yakınlarındaki düzlük alanda denendikten sonra uçurularak götürülmüştür (2013: 185).

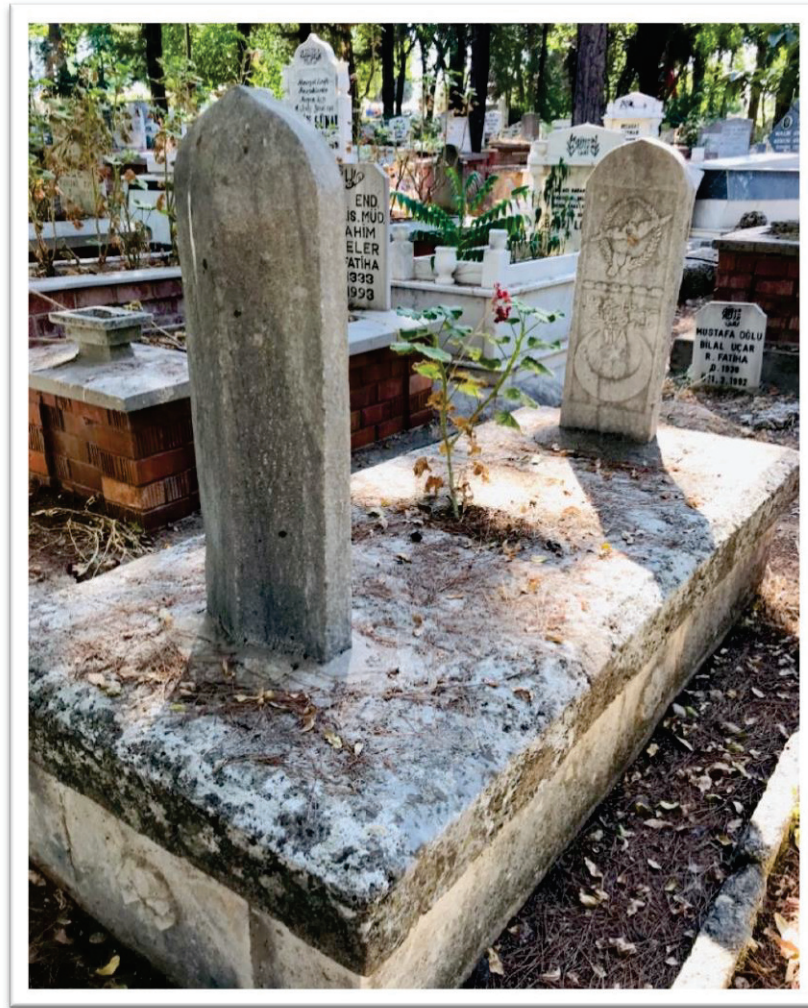
“Yıl 1922...Her bölgesinde başka bir iklim, başka bir hayat yaşayan güzel yurdumun, o kış güzel bir diyarında idim. Büyük Anadolu yaylası uçsuz beyaz bir denize benzerken, bu iklim tabiatın üstün güzelliklerini ve renklerini topraklarından fişkırtıyordu...” Antalya’yı bu sözlerle betimleyen Vecihi Bey yeni bir İtalyan tayyaresine bakım yapmak ve götürmek için yılın ilk aylarında Antalya’ya gelmiş ve vazifesini yerine getirmiştir.

Bu görevi sırasında Antalya’da vefat eden pilot arkadaşı Halil’i unutmayan Vecihi Bey, kendisine mezar yaptırmak için Manavgat’ta düzenlenen bir şenlikte gösteri uçuşu yaparak para toplamış ve silah arkadaşına son görevini yerine getirmiştir. “Antalya’da bulunduğum bu fırsatla bir müsamere tertip ederek çok sevdiğim arkadaşım Halil’in kabrini

³⁶ Hava Pilot Teğmen Halil Bey, 1898 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası Ziver Bey, Annesi Ayşe Hanımdır. Halil Bey sırasıyla 1916 yılında Yeniköy Tayyare Mektebi ve Garp Cephesi’nde, 1917 yılında avcı pilot eğitimi için Almanya’da 26. Alman Hava Bölük Komutanlığı’nda, 1918 yılında Alman 221. Bölük Komutanlığında, 1920-1921 yılında Maltepe-İstanbul Hava Komutanlığı’nda ve Erzurum 7. Bölük Komutanlığı, Uşak Müfrezesi, Kartal Müfrezesi ve Afyon 2. Tayyare Bölük Komutanlığı’nda ve 1921 Mart ayından itibaren de Eskişehir 1. Ve 2. Tayyare Bölük komutanlıklarında görevlendirilmiştir (Erişim adresi: <http://www.tayyareci.com/hvsehitleri/cilt1-1914-47/1914-1933/017.htm>, erişim tarihi: 23.02.2022, 00:54).

yaptırmak için lazım gelen parayı temin etmişim. Şimdi bu kabir, her sene Türk hava şehitlerini anarken, Antalya’ya havalisinin Azizler Kitabesi oldu” (Hürkuş, 2012: 117).

Vecihi Bey’in bu sözlerle pilot Halil’in unutulmamasını istemiştir. Bu çalışmamız sırasında Antalya Andızlığı Mezarlığı’nda yaptığımız çalışmalar da Halil Bey’in mezarı tarafımızca tespit edilmiştir. Halil Bey’in mezarıyla ilgili kaynaklarda araştırma teşebbüsümüz olumlu sonuçlanmamış, mezarın yeriyle alakalı bir bilgiye ulaşamamıştır. Mütevazi, küçük tarzda inşa edilen ve mozolesi beton olan mezarın, andezit taşından kitabesi üzerinde çelenk içerisinde havacı brövesi kazınmış ve alt tarafına ise Osmanlıca ‘Şehid Tayyareci Halil. Vefatı 338’ ifadeleri yer almaktadır.

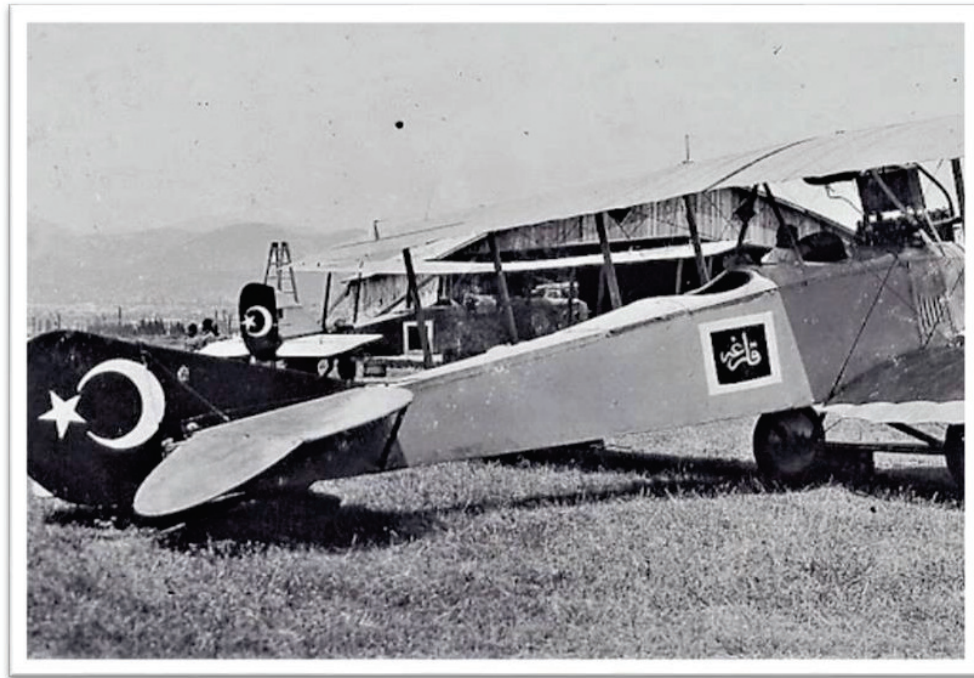

Görsel 96: Hava Pilot Teğmen Halil Bey’in Antalya Andızlı Mezarlığındaki Kabri (Kaynak Hüseyin Kanber).

Ankara Hükümeti’nin Roma Temsilcisi Cami Bey’in çabaları sonucunda İtalyanlara 20 adet uçak siparişi verilmiş ve bunlardan bir tanesi Antalya’da teslim alınmıştı. Montajı tamamlanan ve hazır hale getirilen bu uçak Antalya’ya gelen Vecihi Bey (Hürkuş) tarafından

Akşehir'e götürülmüştür. Türk posta tarihine geçecek ilk hava postası uygulaması Posta ve Telgraf Müdürü Ali Zülfikar Bey'in girişimi ve Vecihi Bey'in bu uçuşuyla gerçekleşmiştir.

7 Şubat 1922'de yapılan deneme uçuşunda askeri uçak pilotu Vecihi Hürkuş, Antalya Manavoğlu Kırı'na inerek şehir postahanesine uğramıştır. Postahane de sansür zabıtlarıyla konuşurken Antalya Postanesi Müdürü Ali Zülfikar Kılınçarslan Vecihi Bey'e, bir posta torbası verirse götürüp götürmeyeceğini sormuştur. Pilotun olumlu cevabı üzerine Kılınçarslan, Anadolu Matbaası sahibi Haydar Rüştü Bey'i arayarak 'Antalya Tayyare Postası 7/2/338' ibareli bir klişe yaptırmıştır. Bu klişeyi gidecek posta üzerindeki pullara bastırarak pilota teslim etmiştir (Haytoğlu, 2018: 81).

Görsel 97: Vecihi Hürkuş'un İlk Tayyare Postası Olarak Türk Posta Tarihine Geçen Mektupları Götürdüğü 'Karga' Adı Verilen Uçağı (Erol Çalışkan Arşivi).

İstiklal Harbinin sonuna kadar uçak alımları hız kesmeden devam etmiş ve gemilerle Antalya'ya gelen uçaklar burada birleştirilerek cepheye gönderilmiştir. Vecihi Bey, İtalyanlardan alınan Spat avcı uçaklarının son partisinin Antalya'dan teslim alınacağı bilgisi üzerine pilotlar Fazıl, Yahya, Hulusi ve makinist Eşref Beylerle gelmişler ancak uçakların Mersin limanına gönderildiğinin öğrenilmesi üzerine otomobille geri dönmek durumunda kalmışlardır. Bu Vecihi Bey'in Milli Mücadele döneminde Antalya'ya son gelişi olmuştur (2019: 118).

Görsel 98: Şehit Pilot Teğmen Halil Bey'in Vecihi Hürkuş Tarafından Yaptırılan Mezar Taşı Detayı. Üzerinde Çelenk İçerisinde Havacı Brövesi Bulunan Taşın Alt Bölümünde Ay Yıldız Üzerinde Osmanlıca Harflerle 'Şehit Tayyareci Halil Vefatı 338' İfadeleri Yer Almaktadır (Kaynak Hüseyin Kanber).

Antalyalılar Vecihi Bey'in bu şehirde yaptığı fedakarlıkları unutmamışlar ve 1925 yılında kurdukları Antalya Tayyare Cemiyeti Şubesi aracılığıyla Türk havacılığına önemli destekler sağlamışlardır (Türk Hava Mecmuası, 1926: 57).

Görsel 99: 1925'de Kurulan Antalya Tayyare Cemiyeti İdare Heyeti Üyeleri (Türk Hava Mecmuası, 1926: 57).

3.8. Antalya Limanı'ndan Milli Mücadele İçin Yapılan Sevkiyatlar

Kurtuluş Savaşı'nın başladığı günlerde deniz yolları da işgal kuvvetlerinin egemenliği altında bulunmaktadır. Ege ve Batı Anadolu kıyılarında Yunan gemilerinin hareketliliklerine rağmen özellikle Fransız ve İtalyan gemileriyle İstanbul'dan ve yabancı limanlardan, iskelelere deniz yoluyla yapılan nakliyatlar gizli bir şekilde devam etmektedir. Yunanlıların denizlerde kendilerine güvenleri o kadar üst düzeydedir ki İngiliz bandıralı ticaret gemilerini bile zaman zaman durdurarak aramışlardır. Gaz ve şeker yüklü gemileri de Anadolu limanlarına yüklerini çıkarmamak şartıyla salmışlardır. Özellikle İtalyan gemileri Yunanlıların sıkı takibinde olmuş ve Anadolu'ya yönelenlere izin vermemişlerdir.

Tüm bu uygulamalara rağmen Sicilya adlı İtalyan vapuruyla gelen 21 tayyare, Fransız bandıralı Adana vapuruyla gelen benzin ve yağ diğer gemilerin getirdiği kömür, bakır, makine aletleri, demir, tayyare malzemesi, otomobil, tıbbi malzeme ve İstanbul'dan Fethiye için yollanan seyir aletleri, hafif silahlar, fabrika aletleri, muhabere araçları, gemi topları ve cephanesi gibi ürünler Türk limanlarına gelen nakliyatların bazılarıdır. İşgalcilerin kıyılarımıza koyduğu abluka burada tam etkisini gösterememiştir (TİH, 1964: 89).

Büyük Taarruza doğru ordunun ikmal durumu oldukça kötüdür. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Risayeti Reisi Fevzi Paşa, Milli Müdafaa Vekaleti'ne 23 Ekim 1921'de yazdığı mektupta bu duruma dikkat çekmektedir. İsmet Paşa ile Beylikköprü'de buluşarak cephenin gelecekteki durumu ile bir görüşme yaptığını belirten Fevzi Çakmak, ordunun çıplaklığının endişe verecek bir halde olduğunu ve yakın bir zamanda verilecek bir görevi yapabilmesi için noksanların giderilmesinin elzem olduğunu vurgulamıştır. Birliklerin pek ziyade çıplak ve yalın ayak olduğuna işaret eden Fevzi Paşa, bu kış için mutlaka 50 bin elbiseye ihtiyaç olduğu, bir haftaya kadar da 50 bin takım elbise ile diğer erler için de hiç olmazsa bir kaput, bir çift çorap ve bir çift çarık gerektiği ve çarık kullanma müddetinin de bir ay olarak kabul edilmesi zorunluluğu olduğunu hatırlatmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın bu isteği 25 Ekim 1921'de şöyle cevaplanmıştır:

“İtalya'dan alınan 30 bin takım elbise kundura ve kaputla birlikte Antalya'ya çıkmaya başlamıştır. Bunlar Batı Cephesi'ne gönderilecektir. Ayrıca Ankara'dan 5 bin kaput hemen yola çıkarılacaktır. Yine Antalya Limanı'na çıkmış olan 18 bin takım elbise de cepheye verilecektir. Bu kafiye ile beraber 80 bin adet portatif çadır gelecektir. Bugüne kadar gelmiş olan 6 bin çadır cepheye gönderilmiştir” (TİH, 1975: 460). Sadece İtalyan subay ve tüccardan alınan silahların yeterli olmaması üzerine Ankara Hükümeti kurduğu bir alım komisyonunu İtalya'ya göndermiş silah ve diğer savaş malzemelerinin direk alımını bu komisyon

gerçekleştirmiştir. Komisyon İtalya dışında Almanya, Fransa, Belçika ve Çekoslovakya’da araçlar vasıtasıyla silah fabrikalarıyla iletişime geçerek anlaşmalar yapıyor ve Ankara’nın onayından sonra para Antalya’daki İtalyan bankası yatırılarak, Trieste ve Ancona gibi İtalyan limanlarından yüklenen malzemeler Karadeniz sahilleri ile Mersin ve Antalya limanlarına indiriliyordu (Çelebi, 2002: 319).

Görsel 100: Antalya İskelesinden Yapılan Nakliyat. Milli Mücadele Döneminde Önünde Telsiz Anteni Bulunan Gümrük Binasında Bir de İstihbarat Bürosu Yer Almış, Limana Gelen Nakliye ve Yolcu Gemileri Buradan Kontrol Edilerek Giriş Ve Çıkışları Yapılmıştır (Barış Eraşkın Arşivi).

Türk ordusunun II. İnönü’den sonra silah bulma çabaları yoğunlaşmıştır. Sovyetler, İtalya ve Almanya’dan gelen silah ve mühimmat yetersizdir. Amerikan Winchester fabrikalarından 300 bin mavzer tüfeği ve 6 milyon fişek alınmak üzere yapılan talep, ABD Dışişleri Bakanlığı’nca Türkler ile Yunanlılar arasında savaş olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Amerikan istihbaratı da Antalya Limanı’na yapılan silah ve mühimmatı Roma’daki ajanları vasıtasıyla rapor etmiştir. 21 Nisan 1921 tarihli istihbarat raporunda Türk Milliyetçileri tarafından Almanya’dan 200 araba dolusu silah ve cephane alındığı ve İtalya yoluyla gönderildiği belirtilmiş, ayrıca İtalyan- Türk ticari sözleşmesinin onaylanması karşılığı olarak Taranto’dan 50 milyon İtalyan lirası değerinde cephanenin Antalya’ya gönderildiği belirtilmektedir (Duru, 2020: 114).

Mustafa Kemal’le görüşmek üzere 20 Mart 1921’de Antalya Limanı’na gelen Fransız Gazeteci Gaulis, kıyıya yanaşan vapurdan gördüklerini şu şekilde ifade etmektedir: “İşte

Milliyetçi Türkiye'nin giriş kapısı, İtalyanlar buranın fahri kapıcılığını yapıyorlar, ama Ankara'nın izni olmadan buradan içeriye bir adım atamazsınız" (1981: 123).

Kuruluşundan bir süre sonra Nazilli Heyeti Milliyesi'ne bağlanan Antalya Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 2 Temmuz 1920'de buradan gelen emirle, Antalya Limanı'na giriş-çıkış yapan gemilerin faaliyetleriyle ilgili istihbaratın sağlanması telgraf ve telefon hatlarının bakımı ile kontrollerinin yapılmasıyla görevlendirilmişti. Bu talimatın ardından tabur komutanın başkanlığında Antalya Müdafayı Milliye Reisi Müftü Yusuf Talat Efendi, İstihbarat Subayı Kandilzade Hasan Bey ve Kolordu Kumandanı Tacüddin Bey'den oluşan bir inzibat şubesi teşekkül ettirilerek görevine başladı. Bu heyet düzenli olarak Nazilli Heyet-i Milliyesi'yle irtibat halinde kalarak çalışmalarını sürdürdü. Heyetin ayrıca liman faaliyetlerinden elde edilen gelirleri ve diğer toplanan eşya yardımlarını cepheye gönderdiği görülmektedir (Erten, 2012: 41).

Öte yandan cephedeki ihtiyaçlar sadece cephane, mühimmat, giyim ya da yiyecekten ibaret olmamış bunların yanı sıra akaryakıt ihtiyacı da çok önemli yer tutmuştur. Milli Mücadele döneminde uçakların havalanabilmesi ve ikmal kamyonlarının hareket edebilmesi için akaryakıt bulmak çok büyük bir sorun olmuştur. Milli Müdafa Vekaleti, akaryakıt ihtiyacını diğer ikmal maddeleri kadar önemli görerek araştırmalarda bulunmuş, kuzey ve güney limanlarında teslim alınmak üzere çeşitli sözleşmeler yapmıştır. Bu kapsamda Antalya'da Penahi isimindeki bir şahıs ile Süleyman ve Rıfkı isimli tüccarlardan 24 ton, İnebolu'da Hıfzı isimindeki şahıs ile Şaban Reis isimli gemiciden 17 ton, İnebolu Felah Grubu'nun gönderdiği 50 ton, Paris Mümessili Ferit Bey tarafından gönderilen 26 ton, İnebolulu Tüccar Arif'ten 65 ton ve Batum'a sipariş edilen 20 ton benzin komisyonlar eliyle satın alınmıştı (TİH, 1975: 481).

İtalyaların Anadolu işgalinde, ilk giriş kapısı olan Antalya Limanı, Milli Mücadele'nin kazanılmasında da, askeri yönden stratejik önemini korudu. BMM'nin açılması ve Ankara Hükümeti'nin kuruluşundan sonra, Batı Cephesi'ne destek vermek üzere silah ve cephane sevkiyatı başta olmak üzere buradan istihbarat, propaganda, sansür çalışmalarının yanı sıra, Akdeniz'den Anadolu'ya giriş-çıkış kontrolünün sağlandığı en önemli liman olmuştur (Korkmaz, 2015: 101). Milli mücadelede deniz nakliyat araçlarından azami derecede faydalanma yoluna gidilmiştir. Boğazlar, Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümü işgal kuvvetlerinin denetimi altında olması nedeniyle deniz nakliyatı gizlilik içinde yürütülmüştür. Nakliyatta zaman zaman Denizcilik İdaresi'nin vapurlarından, özel şirketlerin Fransız ve İtalyan bandıralı gemilerden yararlanılmış, bunlara ücret olarak bazen kömür, bazen para verilmiş ve bazen de parasız olarak taşıdıkları görülmüştür (TİH, 1964: 39).

Görsel 101: Batı Cephesi'ne Cephane ve Mühimmat Taşıyan Mekkare Alayları, Eşkıya ve Diğer Nedenlerle Silahlı Askerler Eşliğinde Yola Çıkmaktadır (Gore, 2003: 42).

Antalya limanı Milli Mücadele dönemi boyunca Anadolu'ya girecek tüm yabancılar için Akdeniz'deki tek giriş kapısı durumundadır. İtalyan işgali altındaki Antalya'da özellikle Amerikan şirketleri bu dönemde Antalya limanını sıklıkla kullanmışlar, Antalya limanındaki gemi trafiği ve ticaret hacminin artışında etkili olmuşlardır. Amerikan gemi şirketlerinin Antalya limanında, I. Dünya Savaşı öncesinde başlattıkları gemi seferlerini Milli Mücadele dönemine kadar savaşa rağmen devam ettirdikleri görülmektedir. 1920 yılında Antalya limanının dış ticaret hacmi 18 milyon liranın üzerinde çıkmıştır (Dinç, 2018).

Ankara Hükümeti yayınladığı bir bildiriyle Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekilesi'yle temas etmek üzere Anadolu'ya gelecek yabancıların yalnız Mudanya ve Antalya İskelelerinden kabul edileceğini duyurmuştur. Bu iskeleler haricinde hiçbir taraftan ve kim olursa olsun bir ecnebinin duhulüne (girişine) müsaade olunmayacağı, Mudanya ve Antalya iskelelerine gelecek ecnebilerin vesaikini (belgelerini) tetkik ederek hüviyetlerini kabul veya adem-i kabulleri (kabul edilmemesi) hakkında Heyet-i Vekilece ithaz olunacak (alınacak) kararlara esas olabilecek malumatı ihzar etmek vazifesiyle bir siyasi memurun da bulundurulacağı belirtilmiştir (BCA, K 30-18-1-1, GN 1-3, 20).

21 Şubat 1921’de toplanan Londra Konferansı’na davet edilen Ankara Hükümeti temsilcileri Antalya iskelesi aracılığıyla Londra’ya gitmişlerdir. Diğer işgal bölgelerine göre buradaki kolaylıklar ve diğer imkânlar nedeniyle Anadolu Ajansı’nın irtibat bürolarından biri Antalya’da kurulmuş bu dönemde Anadolu basını dış kaynaklı haberlerinin çoğunu Antalya’dan sağlamıştı (Dayar, 2019: 30).

Avrupa ile iletişimin kurulduğu Antalya sadece devlet adamlarının giriş çıkış yaptığı yer olmamış, Mustafa Kemal’le görüşmek isteyen dönemin ünlü gazetecileri ve yazarları da buradan Anadolu’ya geçmişlerdir. Fransız kadın gazeteci Gaulis³⁷, Anadolu’ya girmek için kendisine gösterilen uzun yolu memnuniyetle kabul etmiş, İstanbul’dan vapurla Antalya’ya gelmiştir. Anılarında uzunca Antalya’dan bahseden Gaulis’un ifadelerinden Antalya iskelesinin milli mücadele dönemindeki önemini ve yaşanan yoğunluğu dikkat çekmektedir. Madam Gaulis, limandaki rıhtımların ticaret eşyası ile dolu olduğunu, Anadolu’nun her tarafında rastladığı deve kervanlarının yüklerini gelip buradan aldıklarını belirtmiştir. Gaulis, gümrük deposunun her çeşit silah ve cephane ile tıklım tıklım dolu olduğuna da dikkati çekerek, gümrük müdürü genç bir görevlinin telefonun başından ayrılmadan giriş ve çıkışları izlemekte olduğunu ifade etmiştir (1981: 124).

Antalya Limanından yapılan sevkiyatların sekteye uğratılması için başta İngiliz istihbarat subayları olmak üzere Yunan ve Rum ajanlar çalışmalar yapmaktadır. Bunun farkında olan Türk istihbaratı limana istihbarat konusunda deneyimli Yüzbaşı Bican Bey’i görevlendirir. Hüsamettin Ertürk, anılarında, Anadolu’nun diğer bölgelerindeki başarılı çalışmaları nedeniyle Bican Bey’i Anadolu’nun güney kapısı Antalya’ya gönderdiklerini, o tarihlerde Antalya’nın İtalyanların işgali altında olduğunu belirtmiştir. Ertürk, buradaki İtalyan konsoloshanesi kuryelerinin İzmir’e ve İzmir’deki Yunan kuvvetlerinin de Antalya’ya gelip gittiklerini, Antalya kapısında tecrübeli birine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Ertürk, bu nedenle derhal Bican Bey’i Antalya kapısına gönderdiklerini, bu suretle oradaki Askeri Polis Teşkilatına büyük hizmetler ettiğini kaydetmiştir (1957: 469).

Büyük Taarruzun başladığı günlerde Mustafa Kemal, bir genelgeyle Anadolu’ya tüm giriş ve çıkışların yasaklandığını ilan etmiş, limanlar dahil hiçbir yabancı devlet gemisinin sahillere yaklaşmasına izin verilmemiştir. İngiliz İstihbaratı bu durumu rapor ederek, Kemalistlerin Anadolu limanlarını yabancılara kapatmış olduklarını, hiç kimsenin karadan ya

³⁷ Fransız kadın gazeteci Berthe Georges Gaulis, Kurtuluş Savaşı sırasında, işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya geçerek savaş alanlarını gezmiş ve karşılaştığı manzaradan etkilenmiştir. Gördüklerini günlüğüne not eden Gaulis, Tefik Rüşti Bey’in (Aras) aracılık etmesiyle Mustafa Kemal’le görüşmek için randevu almıştır. İlk yazısı 11 Ekim 1919’da Journal De Debat’ta yayımlanan Gaulis, Anadolu’nun zorlu koşullarından geçerek Ankara’da Mustafa Kemal’le görüşmüştür. Gaulis, anıları Paris’te Türk Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği günlerde kitap haline getirerek yayınlamıştır (Gaulis, 1981: arka kapak)

da denizden İzmit'e gitmesine müsaade edilmediğini bildirmişler, bu kapsamda bir İtalyan gemisinin dahi Antalya limanına sokulmadığına dikkati çekmişlerdir (Şimşir, 1972: 460).

Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde Antalya'dan cepheye yapılan sevkiyatlar son hızla devam etmektedir. Ancak 9 Ağustos 1919'da Antalya'da iskele hamalları, gemilerin yükleme ve boşaltma yapmalarına izin vermeyerek çalışmamışlardır. Protestonun sebebinin o gün iskeleye yanaşan Yunan bandıralı 'El Venizelos' adlı yük gemisinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. İtalyanlar durumu 'serbest ticaret anlaşmasına' aykırı olduğu gerekçesiyle İstanbul Hükümeti'ne bildirerek geminin boşaltılmasını talep ederler ancak sonuç alınamaz ve gemi yükünü boşaltmadan şehirden ayrılır. Şikayetler üzerine yapılan soruşturma sonucunda kendisi de Antalya Müdafai Hukuk Cemiyeti üyesi olan hamalbaşı Süllü Ağa'nın liderliğindeki hamalların, Yunanlıların İzmir ve Batı Anadolu'daki işgallerine karşı bir tepki olarak bu eylemi yaptıkları yönündedir (Oral, 2008:12).

Görsel 102: Antalya Limanı Hamal Başı Süllü Ağa'nın Rumca Basılan Kartpostalı (Barış Eraşkın Arşivi).

İtalya'dan sadece silah ve cephane alınmamış cephedeki askerlerin ihtiyaçları için çeşitli malzemelerinde temin edildiği de görülmektedir. Antalya'daki İtalyan bankasına yatırılan yarım milyon frank karşılığında 30 bin takım elbise ve 20 bin çadır siparişi verilmiş ve bunların bir kısmı Antalya Limanı'na getirilmişti. Cepheden gelen talepler doğrultusunda 15 bin ceket ve pantolon, 160 bin fanila ve fanila ceket, 18 bin takım çadır, 100 bin adet matara, 25 bin Alman sırt çantası Antalya'ya getirilmişti. İtalya'dan getirilen bu eşya ve

askeri malzemelerin cepheye naklinde de İtalyan şirketlerinin kamyonları kullanılmıştır (Çelebi, 2002: 329).

Milli Mücadele'yi o günlerde açıkça destekleyenlerden birisi de Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin'dir. Londra Konferansı'ndan dönmekte olan ve İtalya'da bulunan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara Heyeti'ne, eşiyle birlikte katılan Mısırlı Prenses, heyetle birlikte Ankara'ya gelmiş ve Mustafa Kemal'le görüşmüştür. Anadolu'ya gelişini ve yaşadıklarını hatıralarında anlatan Kadriye Hüseyin (1998: 113), daha sonra 19 Mayıs 1921'de Antalya'ya gelmiş ve burada da bir süre kalmıştır. Kadriye Hüseyin İtalyan işgali altındaki Antalya'daki izlenimlerinde, İtalyanların Türklere karşı bir baskı yapmadıklarını, hatta silahşör millete nasıl muamele edileceğini derhal kavradıklarını ve çok iyi geçindiklerine dikkati çekmiştir. Kadriye Hüseyin 22 Mayıs'ta limana gelen İngiliz bandralı bir gemide Konya ayaklanmasına katılan isyancıların bulunduğunu ihbar alan Türk istihbarat görevlilerinin bu gemiye ani yaptıkları baskına da şahitlik etmiş ve bunun dışında önemli bir olaya rastlamadığını belirtmiştir. Kadriye Hüseyin Antalya limanındaki nakliyatlara da şahit olmuş ve İtalyanlardan alınan bir tayyarenin bedelini ödeyerek kendi isminin verilmesi ricasıyla Ankara Hükümeti'ne hediye etmiştir.

İtalyanlar, Anadolu limanları ile İtalyan işgali altındaki adalar arasında da deniz seferleri düzenlenmiştir. Rodos, Marmaris, Antalya ve Kuşadası arasında Lloyd Triestino, Societa Italiana dei Servizi Marittimi, Puglia ve Marittima Italiana şirketlerinin gemileri seferler yapmışlardır (Çelebi, 2002: 156).

Antalya limanı'ndan Milli Mücadele için çok önemli silah, cephan ve eşya takviyesi sağlanırken aynı yöntemle Yunanlıların da Anadolu'ya silah ve mühimmat taşıma girişimleri olduğu ortaya çıkmıştır. Yunanlıların Anadolu'yu işgale başlamalarıyla birlikte bu liman üzerinden bazı emellerini gerçekleştirme çabasında oldukları görülmektedir. 10 Ağustos 1919 tarihli yazışmalardan Antalya limanı'na gelen bir vapur ile, gümrüğe çuval ve sandıklar içinde eşyaların geldiği, bunların kontrollerinde içlerinde Yunan askerlerine ait elbise, iç çamaşır ve kundura bulunduğu belirlenmiş, bunları teslim almaya gelen, Rum Metropolidi hakkında soruşturma başlatılmıştı. 9 Eylül 1919 tarihinde gelen başka bir gemide de ele geçirilen eşya ve elbiselerin, Yunan çetelerine ait olduğu tespit edilmiştir.

Rumların Yunan ordusunun ihtiyacı olan eşyaları, Antalya limanından Anadolu'ya girişine yardımcı olmaktadır. Sadece kıyafetle kalmayan bu girişimleri, silahların getirtilme çabaları da takip etmiştir. Rumların silahlarının yakalanmasına tanıklık eden, Mazlum Adıson anılarında bu olaylara dikkat çekmektedir. Pahalı eşyaların dahi çuvalarla geldiği bir zaman da özellikle Rodos ve Kıbrıs taraflarından gelen gemiden bir Rum tüccara sandıklar gelmesi

gümrük muayene memurlarının dikkatinden kaçmamıştır. Gümrük memurlarından Şevki Bey bizzat sandıklardan bir tanesi açtırmış, içerisinde manifatura ve kumaşlar olduğu görülmüştür. Rum tüccarın telaşlı bir şekilde bir şey olmadığını söylediği esnada sandığı tekrar kontrol eden Şevki Bey, sandıkların orta bölümünden kapatıldığı fark etmiş ve kırmıştır. Kırılan sandığın alt bölümüne gizlenmiş çok sayıda Yunan bayraklarına sarılı silah ve mermi ele geçirilmişti. Adison, kendisinin de bu arama sırasında orada olduğunu anımsatarak, bu olaylardan sonra gümrükçülerin ve sahil emniyet teşkilatının denetimlerini sıklaştırdıklarını belirtmiştir (Korkmaz, 2015: 87; Adison, 2013:188).

3.9. Eğirdir Bahriye Müfrezesi

Milli Mücadele'nin sonlarına doğru artan cephe ihtiyaçları için İtalyanlar ve Fransızlar aracılığıyla temin edilen malzemeler, nakliye gemileriyle Antalya limanı'na ulaştırılmaktadır. Ayrıca buradaki komisyonca çevre bölgelerden ve tüccarlardan da ihtiyaç malzemeleri alınmakta ve nakliye için kiralanan kervanlarla cephe hattına aktarılmıştır. Buradaki nakliyat işlemleri Antalya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti üyelerince koordine edilmektedir. Antalya'dan yüklenen cephe ve diğer levazım malzemeleri Antalya-Burdur-Baladız yolu üzerinden Afyonkarahisar hattına ve oradan da Batı Cephesi'ne ulaştırılmaktadır. Bu nakliyat işlemleri için kiralama yöntemiyle deve, at, katır öküz arabası ve merkeplerden oluşan Mekkâre Alayı oluşturulmuş taşıma bunlar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Antalya Limanı'ndan yüklenen malzemelerin Milli Mücadele'nin devam ettiği günlerde bir ara 137 deveyle gerçekleştirildiği arşivdeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Mekkâre Alayları adı verilen nakliye kollarının ana güzergâhı üzerinde yer alan Burdur'da bulaşıcı Humma hastalığının başlaması nedeniyle bu kervanların yolu Eğirdir'e yönlendirilmiştir (Çeltikçi, 2014: 118).

Antalya limanından yapılan bu nakliyatlar babasının görevi nedeniyle bu şehirde bulunan 18 yaşındaki ünlü romancı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da dikkatini çekmiştir. 'Huzur' adlı romanında Antalya'daki günlük yaşama ilişkin gözlemlerini anlatan Tanpınar, "Her gün bir iki vapur ve bir yığın deve ve mekkârenin (yük hayvanı) taşıdığı yükler, yolcular, evlerin karşısındaki otelin önüne indiriliyor. Denkler açılıyor ve tekrar yükleniyor. Binek üzerindeki yükler sıkıştırılıyor, tahta sandıklara maden kuşaklar vuruluyor. Yolcular kapının önündeki iskemlelere oturup konuşuyorlar. Arsız İtalyan neferleri işsizlikten sokaklarda çocuklarla oynuyorlar..." (Sönmez, 2012: 149).

Antalya Limanı'ndaki askeri eşya nakliyatını en yakın yoldan Batı Cephesine ulaştırmak ve yurtiçinden buraya yapılan sevkıyatı devam ettirmek amacıyla 1922 yılı

başlarında Eğirdir Gölü üzerinde bir Deniz Müfrezesi kuruldu. Müfrezenin görevi Antalya Limanı'ndan gelen malzemelerin Eğirdir Gölü vasıtasıyla Batı Cephesi'ne en kısa sürede nakledilmesidir. Ayrıca sadece eşya ve silah nakledilmemiş çevre illerden gelen askeri birliklerde burada toplanarak cepheye gönderilmiştir.

Müfrezenin Komutanlığı'na Binbaşı Hulusi Bey getirilmiştir. Birinci Ordu üzerinden Batı Cephesi'ne bağlanan bu müfrezenin Antalya'dan gelen nakliyatları zaman kaybetmeden karşı tarafa ulaştıracak bir mekanizma kurması için 22 Şubat'ta Ankara'dan bir heyetin buraya gönderilmesi için yazışmalar yapılmış ancak bir deniz inşaat subayı ile uzman usta ve marangozlardan oluşan heyetin ödeneksizlik nedeniyle gelmesi gecikmiştir. Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü Akşehir Gölünde çalışmalar yapmak üzere gönderdiği bir inşaat subayı ile mevcut uzman işçileri Eğirdir Gölü'ndeki çalışmalara yönlendirmiştir. Göl üzerinden yapılacak nakliyat için kullanılamaz durumda olan mavna ve tekneler onarılmış gerekli donanım kısa sürede hazır edilerek çalışmalara başlanmıştır.

Gölde, Fransızlardan kalma 100 tonluk Mersinli isimli römorkör ile yine bu idare ve bölge halkına ait toplam 108 tonluk mavna ve 20 kayık bulunmaktaydı. Bunlara ilaveten Fransız Şimendifer İşletme Şirketi 20, ahalinin elinde bulunan 23 kayık ile Antalya'dan getirilen 3 sandal, 4 tonluk bir motor teknesi bu çalışmalara dahil edildi. Günübürlük gelen cephe ve diğer malzemeler römorkör, mavna ve kayıklarla karşı sahildeki Hüyük ve Kaşıkara bölgelerine taşındı.

Bu çalışmalar devam ederken Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı'na göldeki işletme imtiyazının Fransız Şirketine ait olması nedeniyle buranın askeriye devredilerek Deniz Müfrezesi Komutanlığı kurulması kararlaştırıldı. Bu düzenlemeyle birlikte müfreme kadrosu 3 deniz subayı, 1 çavuş, 3 er, 5 marangoz, 3 kalfa, 1 nakkaş ve 1 kalafattan oluşmuştur. Nakliye zinciriyle günlük Eğirdir Gölü üzerinden Hüyük'e 120 ve Kaşıkara istasyonlarına 60 olmak üzere toplamda 180 tonluk nakliyat yapılmıştır.

İlerleyen günlerde cephedeki askeri durumun elverişli bir şekilde gelişmesi ve Doğu ve Güney Cephelelerinden gelen malzemelerinde artması nedeniyle buradan yapılan nakliyatlarda azalma olmuş, Büyük Zafer'in kazanılması üzerine yapılması planlanan yeni tesisler iptal edilmiştir (TİH, 1964: 72). Eğirdir Bahriye Müfrezesinin de ayrıca İnşaat Önyüzbaşı Ahmet Şevket, Güverte Yüzbaşı Osman Zeki, Motorcu Makine Yüzbaşı Giresunlu Ahmet görevlendirilmişlerdir. Eğirdir'de bulunan menzil müfettişliği de Bahriye Müfreme Komutanlığıyla iş birliği yapmıştır. Büyük Zafere yaklaşıldığı dönemde nakliyatlar artmış ve Ağustos ayı başlarında Antalya Liman Reisi Binbaşı Rıfat ile Yüzbaşı Hayrettin de burada görevlendirilerek çalışmaları koordine etmişlerdir. Antalya Limanı'nın yanı sıra

Mersin Limanı'na gelen ve özellikle yabancı bandıralı gemilerden alınan malzemeler, Eğirdir Gölü civarında depolanmış, peyderpey cepheye taşınmıştır (Korkmaz, 2015: 108).

Büyük Taarruzun yaklaştığı günlerde Eğirdir, Isparta ve doğusundaki diğer bölgelerden cepheye sevk edilecek kuvvetlerin toplanma yeri idi. Zaman zaman gelen kuvvetler, Eğirdir'de Kalekapısı önündeki Büyük Medresede toplanmış, İbrahim ve Yüzbaşı Arap Nuri isimdeki subaylar her gün sevk edilecek erlerin listesini okuyarak iskeleye götürmüşlerdir. Eğirdir Gölü'nde ulaşım için çok güçlü bir romörk vardı. Bunun arkasına 'mavna' denilen her biri 50-60 yolcu alabilen vasıtalar eklenmişti. Medresede giydirilip silahlandırılan askerler, günde en az iki veya üç sefer yapan bu araçlarla, Hüyük iskelesine, oradan da Akşehir'e sevk ediliyordu. Diğer taraftan Eğirdir-Dinar-Denizli demiryolu da bu maksatla kullanılmıştır (Köstüklü, 1990: 158).

3.10. Milli Mücadelede Antalya Basını

BMM Hükümeti'nin Ankara dışındaki en önemli haberleşme merkezi Antalya'dır. Anadolu'nun birçok bölgesinden ve cephelerden toplanan haberler Ankara aracılığıyla Antalya'ya iletilmiş ve buradan tüm dünyaya yayınlanmıştır. Anadolu halkının da tek haber kaynağı yerel gazeteler ve bu gazeteleri haber bültenleri ve tebliğlerle destekleyen Anadolu Ajansı'dır.

Anadolu Ajansı bültenlerinin ulaşmadığı bölgelerde gazetede yoksa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri halkın haber ihtiyacını giderme yoluna gitmişlerdir. Anadolu Ajansı kuruluş ilkeleri doğrultusunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine bültenlerini günü gününe aktarma talimatını bizzat kurucusu Mustafa Kemal'den almıştır. Bültenler binaların girişlerine asılmış ya da tahtalara yazılarak halkın görebileceği şekilde düzenlenmiştir (Başboğa, 2010: 73).

Milli Mücadele'de Antalya böylesine önemli bir haberleşme merkezi görevini yerine getirirken mücadelenin ilk günlerinde Antalya halkının yerel bir gazetesinin olmadığı görülmektedir. Ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda birçok sebebin olduğunu sıralamak mümkündür. Ancak kanaatimize göre bunun sebeplerinden birinin de Antalya şehir merkezindeki halkın haber ihtiyacını Hükümet Konağı karşısındaki Antalya Postahanesi'nden karşılamasıdır. Başta cephedeki gelişmeler olmak üzere günü gününe gelen diğer gelişmeler Anadolu Ajansı tebliğlerinin burada okunması ya da ilan tahtalarına asılması yoluyla halk bu ihtiyacını gidermektedir (Çimrin, 2005: 63).

Antalya'da müstakil bir gazete olmamasına karşın bu bölge haberlerine ve özellikle cephe haberlerini yayımlayan Hakimiyet-i Milliye, Konya Öğüt ve Konya Babalık gibi Milli

Mücadele taraftarı gazetelerin dağıtıldığı ve okunduğu görülmektedir. Özellikle Konya gazetelerinin burada dağıtılmasının bir diğer nedenin de Antalya’da tüccarlık yapan ve memur görevindeki fahri muhabirlerinin olmasıdır (Dayar, 2019: 27-28).

Yazılı basının önemi Alanya Müftüsü Arif Efendi’nin 7 Temmuz 1920 tarihli yazışmasından daha iyi anlaşılacaktır. İlçede asker kaçaklarının çoğalmasından dolayı kazanın dört bir yanına ulema ve sözü geçen insanlardan oluşan birer heyet gönderdiğini belirten Arif Efendi, bunlarla birlikte gerçeklerin basılı olarak önlerine konulabilmesi için Afyon’da çıkan ‘İkaz’, Konya’da yayınlanan ‘Öğüt’ ile Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin buralarda dağıtıldığını belirtmiştir (Erten, 2012: 67).

Batı Cephesi’ni destekleyen ilk yerel gazete olan Babalık Gazetesi’nin Milli Mücadele dönemindeki etkili yayınları Antalya halkının da yararına sunulmuştur. Milli Mücadeleyi başından bu yana koşulsuz destekleyen Babalık’ın Ankara Hükümeti’nin de destekleriyle işgal bölgelerine gönderildikleri de bilinmektedir. Ayrıca gazetenin baş muharriri ve aynı zamanda Anadolu Ajansı fahri muhabirliğini yapan Samizade Süreyya’nın katkılarının olduğu da görülmektedir (Arabacı vd, 2008: 112).

Antalya’nın Milli Mücadele döneminde ilk yerel gazetesi ise İzmir’in işgali nedeniyle kaçıp gelmek zorunda kalan Haydar Rüştü Bey’in 19 Aralık 1920’de yayınlamaya başladığı ‘Antalya’da Anadolu’ gazetesidir. İzmir’in kurtuluşuna kadar Antalya’da faaliyetlerini sürdüren ‘Antalya’da Anadolu’ Gazetesi yerini 8 Eylül 1922’de Mehmet Emin Bey ve arkadaşlarının çıkaracağı ‘Antalya Gazetesi’ne bırakmıştır (Dayar, 2019: 30).

3.10.1. Antalya’da Anadolu Gazetesi

Milli Mücadele günlerinde Antalya’da basın alanında mücadelede en önemli gazete ‘Antalya’da Anadolu’ gazetesidir. İzmir’de yayınlanmakta olan Anadolu Gazetesi, mütareke döneminde yaptığı yayınlar sebebiyle özellikle Rumların baskısı altında kalmış ve zaman zaman matbaası tahrip edilmiştir. İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle gazetesi kapanan ve gizlenmek durumunda kalan Haydar Rüştü³⁸ (Öktem), dostlarının yardımıyla işgal

³⁸ Haydar Rüştü Öktem, 1890 yılında Gümüşhane’de doğmuştur. Babası Rüştü Bey sorgu yargıcidir. İlk öğrenimini Gümüşhane’de tamamlayan Haydar Rüştü Bey, babasının görevi nedeniyle eğitimini çeşitli illerde tamamladı. Edebiyata olan merakı nedeniyle çeşitli gazetelerde yazılar yazdı, siyasi söylemlerde bulundu. İstanbul’da birçok mizah ve siyasi içerikli gazetede yazılar yazan Haydar Rüştü Bey, bir süre öğretmenlik yapmış daha sonrada Hukuk eğitimi için Selanik’e gitmiştir. Eğitimini yarıda bırakan Haydar Rüştü Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin etkili isimlerinden biri olmuş ve meşrutiyet hareketlerine katılmıştır. Siyasi yazılarından dolayı tutuklanan Haydar Rüştü Bey, bir süre sonra serbest bırakılmış ancak yanlışlıkla salıverildiği anlaşıldıca İzmir’e kaçmıştır. Burada bir süre öğretmenlik yapan Haydar Rüştü Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yayın organı Anadolu Gazetesi’nde yazılar yayınlamaya başlamıştır. Cemiyet tarafından desteklenen bu gazeteyi üzerine alan Haydar Rüştü Bey, Duygu adlı bir gazete daha yayımlayarak İzmir’de Rumların Anadolu’dan

altındaki İzmir’den kaçmıştır. Haydar Rüştü gazeteyi ilk önce İstanbul ve Balıkesir’de yayınlamayı denemiş ancak buraların da işgal altında olması ve bazı nedenlerle amacını gerçekleştirememiştir. Ankara’ya giden ve burada Mustafa Kemal’le görüşen Haydar Rüştü Bey daha sonra Antalya’ya gelmiş ve gazeteyi çıkarmak için çalışmalarına başlamıştır.

Görsel 103: Haydar Rüştü Bey Tarafından İzmir’de Çıkarılan Anadolu Gazetesi’nin 24 Teşrin-i Sani 1331 (24 Kasım 1915) Tarihli Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).

Haydar Rüştü Bey, İzmir’deki makine, matbaa ve araç gereçlerini Antalya Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin maddi yardımları, Antalya Mutasarrıfı Kemal Bey ve Antalya Bölge Komutanı Aşır Bey’in de İtalyanlar nezdindeki girişimleri sonucu gemiyle Antalya’ya getirtmiştir. Bu girişimlerin ve yardımların Mustafa Kemal’in gazeteyi Antalya’da çıkarması yönündeki teşviklerinden olsa gerektir.

Matbaa araçlarının getirilmesi biraz sorunlu olsa da 1920’nin sonlarında İstanbul’dan bir İtalyan şilebi ile İzmir’e gelen Haydar Rüştü Bey’in eşi Eribe Hanım birkaç kasa hurufatı (harflerin bulunduğu kutu), bir iki pedal makinesiyle bazı matbaa parçalarını Antalya’ya götürmek için yaptığı çaba gümürkte Yunanlı memurlar tarafından el konulmasıyla ilk anda

ayrılmak için yaptıkları girişimlere yer vermiş ve zaman zaman gazete bürosu saldırıya uğramıştır. İzmir’in işgaliyle de bu yazıları nedeniyle gözaltına alınmak istenen Haydar Rüştü Bey, bir ay boyunca saklanmak zorunda kalmış ve İstanbul üzerinden Ankara’ya oradan da Antalya’ya gelmiştir. Burada Antalya’da Anadolu gazetesini çıkaran Haydar Rüştü Bey, Milli Mücadele sonuna kadar yayınlarına devam etmiş ve İzmir’in kurtarılmasından sonra dönmüştür. Milletvekilliği’de yapan Haydar Rüştü Bey, 12 Ağustos 1951’de vefat etmiştir (Arıkan, 1991: 1-22).

sonuçsuz kalmıştır ancak İtalyanlar nezdinde yapılan girişimler ve harcanan para neticesinde matbaa Antalya'ya getirilmiş ve İtalyanlara ait kamyon vasıtasıyla kurulacağı mekâna taşınmıştır. 1883 model 5-10 ton ağırlığındaki Haidelberg marka baskı makinesinin kurulmasıyla 19 Aralık 1920'de gazetenin ilk nüshası 'Arzı Şükran' baş yazısıyla yayınlanmıştır.

Görsel 104: Haydar Rüştü Bey'in İzmir'den Antalya'ya Getirttiği 1883 Model Haidelberg Marka Matbaa Makinesi ve Diğer Baskı Araçları Günümüzde Kaleiçi Antalya Gazeteciler Cemiyeti Bahçesinde Sergilenmektedir (Kaynak Hüseyin Kanber).

Gazetenin ilk sayısında başlık altında 'Cumartesi hariç her gün çıkar Türk gazetesidir' ifadesi yer alırken, gazetenin sahibi ve baş muhabiri Haydar Rüştü, matbaası ve idarehanesi Antalya'da belediye meydanındaki kendi yerindedir ve ücretinin 100 para olduğu belirtilmektedir. İki sayfa olarak çıkan gazetenin ön yüzü dört, arka yüzü üç sütun olarak düzenlenmiştir. Genel olarak gazetede bir baş makale, Anadolu'ndan haberler, Anadolu Ajansı tebliğleri, Avrupa postası, özel haberler, Antalya, İzmir ve Konya ticaret piyasası ve çeşitli reklamların yer aldığı görülmektedir (Güçlü, 2012: 36-42).

Yunanlıların ve onlara yardımcı olan Rumların işgal politikalarını çok sert eleştiren yazıları nedeniyle Haydar Rüştü Bey İzmir'in işgali günü ilk gözaltına alınacak kişilerden biri olmuştur. Ali Haydar Bey'in İzmir'de bir süre gizlenmesi kendisine o kadar çok öfke duyan Yunanlıların getirenlere ödül verileceğini açıklayacak kadar canını sıkmıştır. 'Le Messeger d'Athens' adlı Yunan gazetesi İzmir'in Ödemiş ilçesinde cereyan eden çarpışmalar sırasında

bir Yunan birliğinin, Anadolu gazetesi sahibi Haydar Rüştü'yü ele geçirdiğini iddia etmiştir. Gazete, 'İzmir tuzağını hazırlayan adam' olarak gösterdiği Haydar Rüştü'nün, İzmir'in Yunan idaresi altına girmesi ile dağa çıktığını ve 1200 kişilik bir çete kurduğunu ileri sürmüştür (Arıkan, 1991: 14).

Antalya'da Milli Mücadeleyi anlatacak basılı bir neşriyata olan ihtiyacı Fikri Erten (2012: 49), anılarında dile getirmektedir. Halkın, Milli Mücadeleye olan teveccühünü artırmak için bütün köylere varıncaya kadar irşat heyetlerinin ahaliyi bilgilendirmekte ve hakikatleri anlatmakta olduğunu belirten Erten, ne yazık ki yazılı olarak bunları anlatmak için bir matbaanın olmamasının en büyük eksiklikleri olduğunu bu acil ihtiyacı gidermek için Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin girişimde bulunarak 20 Kasım 1920'de İzmir'deki matbaasını getirmek üzere Haydar Rüştü Bey'e bin lira verdiğini belirtmiştir. Çalışmalarına başlayan Antalya'da Anadolu Gazetesi Kurtuluş Savaşı sırasında haberleşme ve propaganda yönünden Antalya ahalisine ve Türk halkına büyük katkılar sağlamıştır (Çimrin, 2002: 66).

Kurtuluş Savaşı'nın şiddetlenerek devam ettiği dönemde Anadolu'daki birçok yerel gazete gibi Antalya'da Anadolu Gazetesi'nin de hem ekonomik hem de kağıt ve diğer matbaa araç gereçlerine ihtiyacı olmuştur. Mustafa Kemal'in talimatıyla 20 Mart 1921 tarihli bir kararnameyle 'Antalya'da Anadolu Gazetesi' için yurt dışından ithal edilen 13 ton kağıdın gümrük vergisinden muaf tutulması kararlaştırılmış ve uygulanmıştır (BCA, 30-18-1-1, 2,39-10).

İzmir'in işgaline gösterdiği tepkilerden dolayı Yunan işgal komutanlığınca kapatılan Anadolu Gazetesi, Haydar Rüştü Bey tarafından Antalya'da yeniden yayınlanmaya başlanmış ve Antalya'da da işgal karşıtı tavrını sürdürerek 'Anadolu'nun Yunanistan işgaline' bırakılmayacağını yönündeki yayınlarına devam etmiş ve Milli Mücadele'nin Güneybatı Anadolu'daki sesi olmuştur (Başboğa, 2010: 35). Antalya'da Anadolu Gazetesi, Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri tarafından Antalya merkez ve köylerine ulaştırılmış, ayrıca şehir dışına giden vasıtalarla gönderilmek suretiyle Antalya'da olup bitenleri dışarıya da duyurabilmek için çaba gösterilmiştir (Çeltikçi, 2014: 100).

İtalyanların Antalya'yı boşaltmaları sebebiyle Haydar Rüştü Bey, gazetesinin 5 Temmuz 1921 tarihli sayısında 'İyi Yolculuklar' başlıklı bir baş makale yayınlarak, mütarekeden sonra Antalya'yı işgal eden İtalyanların bugün ölkelerine döneceklerini belirterek, *"Birkaç küçük olayın dışında yaklaşık 2 sene birlikte yaşadığımız zaman zarfında iyi ilişkiler kurduk. Bu, gelecekte Türk-İtalyan ilişkilerinin daha iyiye gitmesine yardımcı olacaktır. Misafirimiz olan İtalyanlar bugün ölkelerine dönüyorlar ve biz yine memleketimizin*

sahibi oluyoruz. Dostluğun ilk göstergesi olan bu tahliyeden dolayı memnunuz” ifadelerine yer vermiştir (Çelebi, 2002: 297).

Antalya’da Anadolu Gazetesi’nin zaman zaman yayınlanmama ve sayfa sayısını düşürmesinden ekonomik nedenlerle kısıtlı imkânlarla yayın hayatına devam ettiği anlaşılmaktadır. Gazetenin bu sıkıntılı döneminde haber ihtiyacının Anadolu Ajansı tarafından karşılandığını görüyoruz. Haydar Rüştü Bey, ‘Ajans Haberleri’ başlıklı makalesinde, gazetenin haber kaynakları içinde ajans haberlerinin önemli yeri olduğunu vurgulamış, gazetenin yayınlanmaya başlamasından sonra Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü’nün ajans bültenlerinden Antalya’da Anadolu Gazetesine de verilmesi hususunda Antalya Müdürü Zülfikar Bey’e (Kılınçarslan) emir verdiğini belirtmektedir.

Antalya’ya zorluklarla gelen Anadolu Gazetesi ve matbaası yeni gazete ve mecmualarında yolunu açmıştır. 1922’nin ilk aylarında yayınlanmaya başlayan Doğu Mecmuası, Hayat Mecmuası, Yeni İzmir bunlardan birkaçıdır. Bundan sonraki süreçte artık Antalya’da daha çok gazete ve derginin yer almaya başladığı görülecektir (Güçlü, 2012: 42-47). Antalya’da Anadolu Gazetesi 7 Eylül 1922 tarihli sayısında ‘Kahraman ordu, rüzgarlar gibi eserek İzmir’e halkının üç buçuk senedir hasretini çektiği o güzel diyara doğru gidiyor’ şeklindeki yazıyla veda vaktinin geldiğini bildirmiş ve 533. sayısını yayınladıktan sonra Antalya’daki yayınına son vermiştir (Arıkan, 1991: 17).

3.10.2. Antalya Gazetesi

İzmir’e Türk ordusunun girdiği günlerde kurulan ve bayrağı Anadolu Gazetesi’nden devralan Antalya Gazetesi, Milli Mücadelenin sonlarına doğru yayınlanmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Antalya Mümessili olan Mehmet Emin Bey (Adıson) vatansever kişiliğiyle tanınmaktadır. İtalyanların işgal öncesi Antalya’daki faaliyetlerini artırmalarına tepki gösteren Mehmet Emin Bey, çevresindekilere işgalin silahlı güçle önlenebileceğini telkin ederek, örgütlenmenin gerekli olduğunu dillendirmiştir. Antalya Mutasarrıflığına bu konuda tedbir alınması yönünde de defaten baskılar yapmıştır.

Antalya’nın işgal edildiği günün akşamı evinde gözaltına alınma ihtimaline karşı silahlı bir şekilde önlem alan Mehmet Emin Bey, Antalya’dan uzaklaştırılması için tebliğde bulunmak üzere evine gelen İtalyan temsilciyi dinledikten sonra savaşımadan vatanını ve evini terk etmeyeceğini söyleyerek uzaklaştırmıştır (Çimrin, 2002: 60). Ancak Mehmet Emin Bey, işgalden yaklaşık bir hafta sonra kendisini 57. Tümen Komutanı Şefik Bey’in mutasarrıflıkta beklediği şeklindeki bir çağrı üzerine evinden çıkarak buraya gitmiş ve kendisiyle hareket

eden Giritli Tüccar Zeki Bey’le birlikte İtalyanlar tarafından tutuklanmış, İtalyan vapuru ile Rodos’a nakledilmişlerdir (Erten, 2012: 24). Rodos’ta bir süre bekletilen ve İstanbul’a sevk edilmek üzere yola çıkarılan tutuklular İzmir’in Yunanlılara bırakılması haberleri üzerine İtalyanlar tarafından İzmir’de salıverilmişlerdir. 6 ay süren bir uzaklaşmadan sonra Antalya’ya dönen Mehmet Emin Bey ticaretle uğraşmaya başlamış ve Antalya’daki milli teşkilatlanma ve diğer kendisine tevdi edilen önemli görevleri yerine getirmiştir (Adison, 2013: 184).

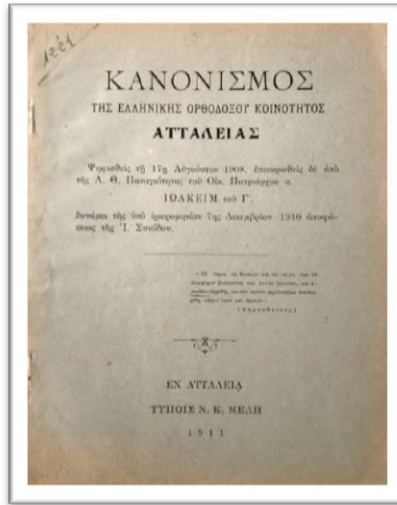
Görsel 105: Mehmet Emin Adison Tarafından Kurulan Antalya Gazetesi’nin 9 Eylül 1922 Tarihli 36. Kuruluş Yıl Dönümü Nüshası (Hüseyin Kanber Arşivi).

Anadolu’nun büyük bir bölümünün düşmandan temizlendiği ve İzmir’in geri alındığı günlerde Mehmet Emin Bey bir süreden beri planladığı Antalya Gazetesi’ni 8 Eylül 1922’de çıkarmaya muvaffak olmuştur. Patriot lakaplı Mehmet Emin Bey’in Antalya Gazetesi’ni daha önce yayınlamayı planladığı ancak Haydar Rüştü Bey’in Anadolu Gazetesi’nin Milli Mücadele sürecindeki öneminden dolayı beklediği ve o ayrıldıktan sonra bu amacını gerçekleştirdiği görülmektedir (Güçlü, 2012: 48-49).

Görsel 106: Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Tarafından Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in Meclis-i Mebusan'da Yaptıkları Konuşmalara Ait Matbaa-i Antalya'da Basılan 1331 (1915) Tarihli Kitapçık (Hüseyin Kanber Arşivi).

Zira, Mehmet Emin Bey'in basına girme deneyimini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Antalya Mümessili olduğu ve Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde 'Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretleri ile Meclisi Mebusan Reisi Halil Beyefendi'nin Meclis Mebusan-ı Osmaniye'de irad buyurdıkları nutukları' başlıklı 1915 tarihli kitapçık ile 'Hasılatının Müdafayı Milliye Cemiyeti'ne bağışlandığı 'Cenk Armağanı' adlı 1916 tarihli neşriyatların 'Antalya Matbaası'nda yayınlanmasına öncülük etmesinden anlıyoruz. Bu günlerde Antalya'da bilinen tek matbaa Rum fotoğrafçı ve kırtasiyeci Nicolas Melis'in matbaasıdır ancak Rumca hurufata sahip bu matbaanın bu tür Osmanlıca yayınları olduğuna dair bilgi yoktur. Ayrıca Melis'in 'Antalya Rum Cemaati Nizamnamesi' dışında basılı bir yayını da mevcut değildir.

Görsel 107: 1911 Tarihli Antalya Rum Cemaati Nizamnamesi Kitapçığı (Hüseyin Kanber Arşivi).

8 Eylül 1922’de yayın hayatına başlayan Antalya’nın künyesinde Cumartesi hariç her gün neşredilen halkçı bir gazete olduğu belirtilerek, idarehanesinin Şarampol semtinde yer aldığı, sahibinin Mehmet Emin Bey, baş muhabirinin ise Kantarağasıade Ömer Selahattin olduğu bilgileri yer almaktadır. 1922 ve 1923 yıllarına ait neşriyatın tek yaprak ve iki sayfa olduğu görülmektedir. Gazete’nin ilk sayfasında başmakale ve önemli ulusal konulardaki haberler ile Anadolu Ajansı’nın bültenleri yer almaktadır. Gazete Milli Mücadelenin son dönemlerinde yayınlanmış, sayfalarında Lozan ve Mudanya anlaşmaları başta olmak üzere dönemin önemli gelişmeleri ile şehrin sorunlarına geniş yer vermiştir (Dayar, 2019: 31-33).

3.11. Anadolu Ajansı Antalya Bürosunun Kurulması ve Faaliyetleri

Kurulduğu günden itibaren Milli Mücadele’nin en büyük destekçisi ve yayın organı konumunda olan Anadolu Ajansı, Ankara dışındaki en önemli faaliyetlerini Antalya’da kurulan bürosu aracılığıyla gerçekleştirmiştir. İşgal altındaki Anadolu kentleri arasında en güvenilir liman şehri olarak yer alan Antalya’da cephe hattına silah ve mühimmat desteğinin yanında ciddi bir şekilde basın ve propaganda faaliyetleri de yürütülmektedir. Bizzat Mustafa Kemal’in ilgilendiği ve talimatlar verdiği ajansın Antalya Bürosu’ndaki ekipler hem istihbarat örgütleri aracılığıyla toplanan bilgileri hem de Ankara’dan gelen yurt dışı ajanslarına ulaştırılması gereken metinleri hazırlamışlardır. Hazırlanan bilgi ve dokümanlar İtalyanların altyapısını hazırladıkları iletişim ve ulaşım vasıtalarıyla tüm dünya ulaştırılmıştır.

Mustafa Kemal’in Milli Mücadele döneminde yerli ve yabancı devlet adamlarıyla olan ilişkileri, karşısındaki kişiden bilgi alma yöntemi ile bu bilgileri değerlendirme ve uygulama yöntemlerine bakıldığında ‘iyi bir istihbaratçıda bulunması gereken tüm özellikleri’ barındırdığı görülmektedir (Cevizoglu, 2007: 124). Mustafa Kemal’in 18 Nisan 1920 tarihli şifreli telgrafiyle Refet Paşa’ya Antalya’da kurulması talimatını verdiği Anadolu Ajansı bürosu ve istihbarat merkezinin kısa bir süre sonra açılarak faaliyetlerine başladığı görülmektedir (HTVD, 1957: 478). Bu büronun kuruluşu Mustafa Kemal ile Yunus Nadi’nin özel gayretleriyle olmuştur. Bu merkezin oluşturulmasıyla Nail Moralı’nın Rodos ve Avrupa’daki dostları aracılığıyla iletişimi sağlayacak bir yapılanmanın da yolu açılmıştır (Tekeli, 2005: 59).

Rodos üzerinden Avrupa ile iletişim ve ulaşımı sağlayacak mekanizmanın oluşturulması için Nail Moralı’nın bu bölgede çalışmalarını yoğunlaştırdığı ve sahibi olduğu ticaret şirketinin olanaklarını da kullanarak girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Moralı’nın elde ettiği bilgiler Antalya istihbarat teşkilatı tarafından Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nin

Antalya muhabiri aracılığıyla Ankara'ya ulaştırılmaktadır (Güçlü, 1997: 14). Antalya'da istihbarata ilişkin kurulan gayri nizami büronun ilk elemanlarının Hilmi Nalbantoğlu, İstiklal Mahkemesi Üyesi Hüsrev Sami, Halit ve Nail Moralı kardeşler ile İstihbarat Şube Müdürü Şükrü Bey olmuştur (Tekeli, 2003: 66-67). Hüsamettin Ertürk (1957: 408), anılarında, 'Teşkilatımızın kıymetli adamlarından biri olan milliyetperver ve vatanperver bir arkadaşımız olan Mustafa Nail Bey, İtalyanların yanında çalışmakta ve gizli istihbaratı idare etmekteydi' ifadelerinden Antalya-Rodos hattındaki çalışmalarına dikkati çekmiştir. Bu teşkilatın kurulması çalışmaları sırasında 'İngiliz Kemal' olarak bilinen Ahmet Esat Tomruk'ta Antalya'ya gelmiş, Mutasarrıf Kemal Bey ile görüştüktan sonra Rodos' üzerinden İzmir'e gitmiştir (Sönmez, 2012: 152).

Antalya'da kurulan bu merkez hem istihbarat hem de haber ve propaganda amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu nedenle Anadolu Ajansı'nın da bürosunun burası olması ihtimali de çok yüksektir. Kuruluşunda Halit Bey tarafından idare edilen merkezin çalışmalarını Halit Moralı'nın örgütün diğer ayağını kurmak ve İzmir-Antalya arası kıyı şeridindeki düşman faaliyetlerinin takibi için Rodos'a gitmesi üzerine buradaki teşkilat üyelerince yürütülmüştür.

Kanaatlerimize göre Antalya'daki çalışmaların Halit ve Nail Moralı beylerin İzmir'den de çok yakın arkadaşı ve Mustafa Kemal'e direkt istihbarat sağlayan Moralızade Zülfikar Bey'in de aralarında olduğu bir ekip tarafından yapıldığı şeklindedir. İstihbarat bürosunun elemanlarının isimleri arşiv belgelerine göre kısmen bilinmesine karşın haber ve propaganda faaliyetlerini yürütenlerin isimlerine arşiv kayıtlarında rastlanmamaktadır.

Anadolu Ajansı'nın buradaki muhabirinin kim ya da kimlerin olabileceği yönündeki araştırmalarımızda Antalya'dan Ankara'daki ajans merkezine geçilen telgraflarda ve bilgi notlarında isimlere rastlanılmamıştır. Ancak bu dönemle ilgili hatıratlarda istihbarat merkezi içerisinde Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün de yer alması dolayısıyla Mehmet Emin ve Haydar Rüştü Beylerin ajansa haberleri geçen ilk muhabirleri olabileceği kanaatini doğurmaktadır. Mehmet Emin Bey'in İtalyanlar tarafından tutuklanmasından sonra Antalya'ya dönüşü bu büronun açıldığı dönemlere denk gelmektedir. Yine Haydar Rüştü Bey'in İzmir'den kaçtıktan sonra Bursa'daki istihbarat bürosundaki bir süre çalışmış ve Antalya'ya gelmiştir. Ayrıca her ikisinin de yaklaşık aynı dönemlerde Mustafa Kemal'le görüşmeleri tesadüf olmasa gerektir.

Görsel 108: Mustafa Kemal Tarafından Batılı Anlamda Bir Haber Ajansı Kimliğine Kavuşturulması Amacıyla 1 Mart 1925'te Şirket Haline Dönüştürülen Anadolu Ajansı'nın Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Bey Adına Kayıtlı 10 Türk Lirası Değerindeki Hisse Senedi (Hüseyin Kanber Arşivi).

Gerek Anadolu Ajansı bültenlerinde gerekse Antalya mahreçli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne geçilen haberlerde muhabir ya da gönderen ismine rastlanılmamıştır. Dolayısıyla buradan hem ajans hem de gazete adına geçilen haberlerin yoğunlukla Mehmet Emin Bey, Haydar Rüştü Bey ile posta ve iletişime hakim durumda olan Ali Zülfikar Bey başta olmak üzere istihbarat merkezindeki isimleri kapalı memurlar tarafından gönderildiği şeklindedir.

Bu günlerde 10 yaşlarında bir çocuk olan Mazlum Adıson (2013: 183), babasının sürgünden döndükten sonra zaman zaman evlerinde yaptığı bu toplantılara çoğu kez şahit olmuştur. Adıson, “Artık İtalyan korkusu olmadığı için bizim ev resmen işliyor, bilhassa akşamları oldukça kalabalık oluyordu. Hissediyorum ki çeşitli grupların toplantısı oluyordu. Babamın ilk kara gün arkadaşları, özel olarak ikinci zamanları toplanıyorlardı. ‘Bir şey lazım olursa biz seni çağırırız evladım’ diyerek benim odaya girmemi önledikten sonra konuşuyorlardı. Anlıyordum ki kurmay heyet idi bunlar” ifadelerini kullanmıştır.

1920'nin ortalarına doğru Haydar Rüştü Bey'in gazetesini çıkarmak için çalışmalar yaparken bir yandan da Hakimiyet-i Milliye Gazetesi ile Anadolu Ajansı'na haber aktardığı görülmektedir (Güçlü, 2012: 37). Mustafa Kemal'in güvenebileceği kişileri özellikle istihbarat, iletişim ve haberleşmede görevlendirdiği görülmektedir. Moralızade Halit ve Nail Beyler ile Moralızade Zülfikar Bey ve Haydar Rüştü Bey'in İzmir'li olmaları ve birbirlerini çok yakından tanımaları da burada ortak çalıştıkları fikrimizi güçlendirmektedir. Bunlara ilaveten Teşkilatı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Ertürk'ün Mustafa Kemal tarafından istihbarat merkezinin başına getirilmesi de Antalya'daki ekibin ne derecede önemli ve güçlü

olduğunu göstermektedir. Bu çalışmaların yanında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisi'ne Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in atanması Antalya'daki Anadolu Ajansı Bürosu ve istihbarat merkezinin kuruluş sürecini hızlandırmıştır.

Teşkilatın imkânlarının oldukça kısıtlı olduğu bu günlerde Hamdullah Suphi Bey, kuruluş beyannamelerinde olmamasına rağmen mütercimler çalıştırmış ve o dönem Anadolu'da faal olan 630 telgraf merkezine çevrilen haberler gönderilerek buraların habersiz kalmasını önlenmiştir. Bu dönemde Anadolu gazetelerinin kullanması amacıyla özellikle Mustafa Kemal'in çevresindeki eli kalem tutan insanlardan faydalanılarak yazılar hazırlanmış ve servis edilmiştir. Ayrıca 'Matbuatı Ecnebiye Hülasaları' adlı broşürler hazırlanarak dağıtılmıştır. Müdürlük bünyesindeki istihbarat müdürlüklerinden alınan gününbirlik haberler ile Avrupa telsizlerinden edinilen bilgiler günün belirli zamanlarında memleketin her yanına telgraflarla bildirilmiş, istihbarat merkezleri de bu telgrafları bulundukları illerde matbaalarda çoğaltarak halkın bilgisine sunmuşlardır.

Anadolu Ajansı'nın Antalya Bürosu bu görevleri layıkıyla yerine getirmiştir. 1921'de görev gelen Ağaoğlu Ahmet Bey döneminde yurt dışı propagandaya ağırlık verilmiş, Amerika'da Türk Kurtuluş Savaşıyla alakalı yabancı dilde hazırlanan broşür ve kitaplar dağıtılmıştır. Bu neşriyat ülkelerin milletvekili, belediye başkanları ve üst düzey yöneticileri ile basın mensuplarına ulaştırılmıştır (Başboğa, 2010: 129-131). Antalya istihbarat ve propaganda merkezi olmasının dışında Anadolu Ajansı Bürosu ile Genelkurmay Başkanlığı ve diğer devletin ilgili istihbarat birimlerinin yoğun çalışma alanı olmuştur (Oral, 2009: 127).

Lord Kinross, Mustafa Kemal'in Milli Mücadeleyi yürütmek için 'mükemmel bir şekilde telgraf ve haberleşme hatlarına sahip' olduğunu belirtir. Oysa Mustafa Kemal, sadece telgraf hatlarına değil mükemmel bir istihbarat ağına da sahiptir. Kaynaklarda Fevzi Paşa'nın kurmuş olduğu ordu merkezli istihbarat örgütü Askeri Polis Teşkilatı'nın (AP) yanı sıra direk Mustafa Kemal'e bağlı bir başka istihbarat örgütünün varlığından bahsedilmektedir. Antalyalı Zülfikar Bey'de direk olarak Mustafa Kemal'e bilgi veren grup içerisinde yer almıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Süvari Albayı Hüsamettin Ertürk (1957- 473), Mustafa Kemal tarafından bu teşkilatı kurmakla bizzat görevlendirilmiştir.

Antalya'da resmi istihbarat çalışmaları Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı Askeri Polis Teşkilatı (AP) tarafından sağlanmaktadır. Cephe gerisindeki casusluk faaliyetlerine karşı kurulan teşkilatın görev şemasında birinci sınıf şube olarak yer alan Antalya aynı zamanda bölge merkezi konumundadır. Şube Müdür Vekili Yüzbaşı Rasim Bey, Müdür Salih Bey ve sivil memurlar Fikri ile Ethem Beylerdir. Teşkilat için ayrıca dörtte resmi

polis görevlendirilmiştir. Mazlum Adison da bu teşkilatın üyesidir ancak polis memurlarından Arnavut Halil Efendi'den başka diğer çalışanların kimler olduğunu bilmemektedir.

AP Teşkilatı'nın görevleri arasında Milli Mücadele aleyhine yapılan olumsuz propaganda çalışmalarına, karşı propaganda ile mukavemet gösterilerek Türk halkının moral ve maneviyatını artıracak neşriyatla destek olunması da vardır. Teşkilatın ayrı birimler olmasına karşın bu konuda Anadolu Ajansı Antalya Bürosu ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumisi ile ortaklaşa hareket ettiği görülmektedir. Bu kapsamda Cami Bey'in Roma'da yaptığı görüşme sonrası İtalyan Stefani Ajansı'ndan gelen uluslararası haberler, Antalya Havalisi Kumandanı Aşir Bey tarafından diğer istihbarat bilgileriyle birlikte Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilmektedir.

Hamdullah Suphi Bey'in 7 Haziran 1919'dan 19 Ağustos 1920 tarihine kadar 74 gün süren çalışmalarından sonra yerine getirilen Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumisi Galip Bahtiyar Bey, 14 Eylül 1920'de gerçekleştirilen meclis görüşmelerinde milletvekillerinin 'teşkilatın halkı aydınlatacak yayınlar yapmadığı, düşman propagandasına karşılık verilmediği ve irşat heyetlerine dağıtacak broşür vb neşriyat olmaması nedeniyle halkın karşısına boş çıktıkları' yönündeki eleştirilerine cevap vermek durumunda kalmıştır. Yapılan çalışmaları anlatan Galip Bahtiyar Bey, özellikle Milli Mücadele taraftarı yerel basın kuruluşlarının desteklendiğini, halkın da bilinçlenmesi amacıyla çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir.

Galip Bahtiyar Bey, bütçelerinin yeterli olmaması nedeniyle zaman zaman sıkıntılar yaşadıklarını vurgulamış buna karşın eldeki imkânlarla çok büyük işler gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir. Antalya'da özellikle dış kaynaklardan edinilen haber ve bilgilerin burada görevlendirdikleri tercümanlar aracılığıyla çevrilerek Anadolu gazetelerine servis edildiğini, Anadolu'daki gelişmelerin de yine burası aracılığıyla dış dünyaya aktarıldığını belirtmiştir. Galip Bahtiyar Bey'in Antalya'daki faaliyetlerle ilgili değindiği bu çalışmalara örnek olarak Amerikan istihbarat belgeleri arasında çıkan Anadolu Ajansı'nın Fransızca bültenleri örnek gösterilebilir. Bültenler üzerinde 'Bureau d'Information-Adalia" yazılı damgalar vurularak yurt dışına kuryeler aracılığıyla gönderilmiştir.

Ayrıca bu faaliyetleri destekleyen bir başka belge ise ATASE arşivlerindeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. 23 Haziran 1921 tarihli yazışmaya göre Antalya'ya bu dönemde, taştakı yöntemiyle metinleri çoğaltan şapograf makinaları geldiği bildirilmiş ve Antalya Havalisi Komutanlığınca bu makinelerin fiyatlarının belirtilmesi istenmiştir. Bu makinaların Antalya'ya geliş bültenler üzerindeki 'Bureau d'Information-Adalia' damgalarının burada basıldığı varsayımını güçlendirmektedir.

Kanaatimize göre bu makinelerin Antalya’da Anadolu Gazetesi matbaasına geldiği ve çoğaltılan dokümanların burada damgalanarak dağıtımına çıkarıldığı yönündedir. Antalya Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü sadece ajans bültenlerini değil, ayrıca farklı dillerde kitapçık, broşür ve propaganda dokümanları hazırladığı da aşıkardır. Ayrıca yukarıdaki bölümde de bahsettiğimiz hava postası klişelerinin Anadolu Matbaası’nda hazırlanması örneğinde olduğu gibi matbaada bu tür çalışmaların yapıldığını göstermektedir (Korkmaz, 2015: 110-121; Duru, 2020: 105;2013: 180; Öztoprak, 1989: 10-11; Tevetoğlu,1986: 158).

Yapılan arşiv taramaları ve belge incelemelerinde Anadolu Ajansı ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nin haberlerini geçen kişi ya da kişilerin Antalya mahreçli haberlerde imzalarının olmaması buradaki istihbarat merkezindeki ekibin Anadolu Ajansı adına haberleri Ankara’ya ulaştırdığını izlenimini de yaratmaktadır. Mustafa Kemal’in yazışmalarından açıkça anlaşıldığı gibi Anadolu Ajansı’nın Ankara dışındaki ilk bürosu Antalya’daki bu merkezdir. Alan taraması ve eldeki kısmı veriler ışığında bu merkezin Kaleiçi İskele Caddesi Yivli Minare civarında ve Antalya Postahanesi’ne yakın bir yer olarak seçildiğini değerlendirilmektedir. Kaleiçi’ndeki bu merkezin ayrıca limandaki faaliyetleri görebilecek ya da buraya yakın bir alanda konumlanma olasılığı da çok yüksektir.

Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere Amerikan ve İngiliz istihbaratının da birer nüshalarını edindikleri yurt dışına Fransızca olarak gönderilen “Bureau d’Information-Adalia” (Enformasyon/İstihbarat Bürosu-Antalya) damgalı ajans bültenlerinin yine Anadolu Gazetesi’nin Kaleiçi’ndeki matbaasında basıldığı ve damgalarının burada vurulduğu değerlendirilmektedir. 10 Mart 1921 tarihinde Antalya’dan Ankara’ya gönderilmiş, ‘Antalya’ damgalı taahhütlü ticari mektuptan Haydar Rüştü Bey’in “Anadolu Ticaret Şirketi Haydar Rüştü ve Şürekâsı” adlı bir ticari oluşum içine girdiği ve bu şirket adı altında bu çalışmaları yaptığını öngörülmektedir.

Bu düşüncüyü destekleyen önemli olaylardan biri yine Ali Zülfikar Bey’in Antalya Posta Müdürü olarak görev yaptığı sırada 7 Mart 1922’de Antalya Manavoğlu kırında bekleyen askeri tayyarenin pilotuna, ‘İlk Türk Tayyare Postası’ olarak tarihe geçen mektupları vermesi olmuştur. Ali Zülfikar Bey, Akşehir’e gidecek mektupları karayolu ile göndermek yerine üzerlerine Anadolu Matbaasında ‘Antalya Tayyare Postası Hatırası 7.3.1338’ şeklinde mühür kazıttırarak zarfları damgalatmış ve göndermiştir. Bu mektuplar Türk Posta Tarihine geçmiş ve ilk Türk Hava Postası olarak yerini almıştır. Buradan da anlaşılaacağı üzere Ali Zülfikar Bey ve Haydar Rüştü Bey ortak çalışmalar yapmaktadır.

Anadolu Ajansı’nın ilk bürosunun bulunduğu yerle ilgili 14 Aralık 2019’da sözlü tarih çalışması kapsamında Antalya Filateli Derneği Kurucu Başkanı ve Yerel Tarih Araştırmacısı

Hikmet Tanrıverdi³⁹ (84) ile yaptığımız söyleşide çocukluğunun Yivli Minare Cami civarlarında geçtiğini ve evlerinin yine bu civarda olduğunu belirtmiştir. Tanrıverdi, ajansın yerini tam olarak hatırlayamamakla birlikte evlerine yakın bir bölgede olduğunu büyüklerinden duyduğunu ancak burada ne tür faaliyetler yapıldığına ilişkin bilgileri olmadığını ifade etmiştir.

Fikri Erten (2012:36), anılarında Antalya'daki istihbarat teşkilatının faydalı ve güzel çalışmalar yaptığına değinmiştir. Antalya iskelesindeki Karantina binasının altında özel bir güvenlik birimi bulunduğu belirten Yerel tarih araştırmacısı Hüseyin Çimrin, ünlü bestekar Yesari Asım Bey'in de (Arsoy) bu birimin içerisinde olduğunu belirtmiştir. Mazlum Adıson ise buradaki teşkilatın kendilerinden ayrı olduğunu nereden ve kimden emir aldıklarını bilmediklerini ancak civa gibi kimselerden oluştuğuna dikkati çekmektedir (2006:199; 2013: 189).

Nail Moralı, anılarında, küçük kardeşi Rıfat'ın da İzmir-Antalya arasında istihbarat çalışmalarına destek olduğunu belirtmiştir. Rıfat Moralı'nın kapanan şirket işlerini toplamak üzere İzmir'e gittiğini kaydeden Nail Moralı: "Antalya İstihbarat Merkezi'nden İzmir İtalyan postanesindeki hususi kutusuna gelen Ankara ve Antalya gazetelerini, Anadolu resmi tebliğlerini milli harekete bağlı kalan İzmir gazetelerine ve tanıdıklara dağıtılmasını sağlıyordu. Bir defasında İtalyan Postahanesinden çıkarken yakayı zor kurtarmıştı" demektedir. (1973: 76-77). Rıfat Beyin dağıttığı gazeteler arasında Haydar Rüştü Bey'in Antalya'da Anadolu Gazetesi, Anadolu Ajansı bültenleri ile Hakimiyet-i Milliye ve diğer Antalya istihbarat merkezince hazırlanan ilanlar ve diğer bilgilendirme dokümanlarıdır.

Antalya'daki bu faaliyetler İngilizlerin gözünden kaçmamıştır. Mütareke döneminde onlarca istihbarat subayını Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderen İngiliz İstihbarat Servisi, yerel destekçileri Yahudi tüccarlar, Ermeni ve Rum yerleşimciler aracılığıyla da bilgi toplamışlardır. Bu istihbarat bilgileri içinde en ilginç ise, Kurmay Yarbay Aşir (Atlı) Bey'in Ankara'dan Antalya'ya ve Mustafa Kemal'in Ankara'dan Antalya'ya ve oradan Rodos'a yaptığı söylenen seyahatine ilişkindir.

İngiliz istihbarat raporlarındaki bu bilgilere göre, Yarbay Aşir, 8 Eylül 1920'de birkaç Kuvay-ı Milliye yetkili ile birlikte Ankara'dan Antalya'ya gelmiş ve buradaki İtalyan yetkili komutanı tarafından karşılanarak görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra Yarbay Aşir Bey'in Mustafa Kemal'e bir telgraf gönderdiği bunun üzerine Mustafa Kemal'in 200 kişilik bir muhafız birliğiyle Antalya'ya gelerek buradan da Lloyd Triestino şirketine ait

³⁹ Hikmet Tanrıverdi ile Kaleiçi'ndeki önemli kurumlarla ilgili hatırladıkları adlı söyleşi, 14.12.2019, Hikmet Tanrıverdi'nin evi, Antalya.

Galicia adlı bir gemiyle Rodos'a geçtiği, Rodos ta üç gün kaldığı ve Türk-İtalyan Dostluk Derneği üyesi Arnavut asıllı Ahmet Dino ve bazı Türk ve İtalyan siyasi delegeleriyle görüştüğü belirtilmiştir (Sonyel, 1995: 122). Ancak İngiliz istihbarat raporunda teferruatlıca verilen bu konuyla alakalı arşivlerde bir bilgiye rastlanılamamıştır.

Antalya'dan gönderilen bilgiler kuryeler ya da telgraf hattı vasıtasıyla İtalya'da Büyük Millet Meclisi Temsilcisi ve aynı zamanda Aydın Mebusu da olan Cami Bey'de toplanmakta ve onun aracılığıyla servis edilmektedir. Cami Bey, burada Milli Mücadele'nin ve Türk halkının haklı taleplerini Anadolu Ajansı bültenleri ve diğer Antalya bürodan gönderilen yabancı dillerde hazırlanmış dokümanlarla anlatmaktadır.

Cami Bey, Antalya Postahanesi aracılığıyla Mustafa Kemal'e 24 Aralık 1920'de bir telgraf göndererek Amerika ve Avrupa'da 1200 gazeteye telgraf havadisı veren United Telgraf adlı haber ajansının Roma'daki temsilcisinin 11 soruluk bir mülakat talep ettiğini ve cevaplanarak kendisine ulaştırılmasını bildirmiştir. Mustafa Kemal'de bu soruları cevaplayarak göndermiştir (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1992: 226; Baydar, 1952: 20).

Türk vatanseverlerin bu çalışmalarının mütareke döneminde başladığı anlaşıyor. Anadolu'da kongrelerin devam ettiği günlerde Avrupa'da organize olan Türkler, Ermeni ve Rumların Anadolu'dan pay koparmak için yaptıkları olumsuz propagandaya karşı büyük çaba göstermişlerdir. Bunlar arasında Ahmet Rıza, Ahmet Rüstem (Bilinski), Galip Kemali (Söylemezoğlu), Hüseyin Ragıp (Baydur), Cami Bey (Baykurt), İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti'nin buradaki üyeleri ile Doktor Nihat Reşad (Belger) ve diğer vatansever öğrenci dernekleri sayılabilir. Buradaki Türkler, Avrupa'da ve bilhassa Fransa ve İtalya'da Türkiye'nin hemen hemen yalnızlığa terk edildiği bir zamanda gerek Anadolu'dan gelen propaganda materyalleri ve gerekse kendileri bulundukları ülkelerde bastırdıkları bildirilerle milli davayı savunma çabasına girmişlerdir.

Buradaki Türklerin büyük bir bölümünün Anadolu Ajansı aracılığıyla gönderilen haber ve diğer basılı savunma araçlarını kullandıkları görülmektedir. Bu çalışmalar sonuç vermiş, Türklere karşı önyargıyla hareket eden bilim ve sanat adamları, yazarlar ve özellikle halkın entelektüel kesimi Türklerin mücadelesini bir kurtuluş hareketi olarak kabul etmiştir. Bu çalışmaların sonucunda Pierre Loti, Claude Farrere, Berthe-Georges Gailus, Aubery Herbert, General Townshend, General Dicson, Kennworthhy gibi 'Türk dostu' İngilizlerin ortaya çıkmalarına sebep olmuşlardır (Jaeschke, 1971: 166; Öztoprak, 1981: 38).

Antalya'dan Anadolu Ajansı aracılığıyla dış dünyaya geçilen haberlerin İslam dünyasında ve özellikle Avrupa ülkelerindeki Türk dernekleri aracılığıyla her yere ulaşması sağlanmıştır. İstanbul'un işgali sonrası Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde kurulan bu

derneklerden biri olan İsviçre'deki Türk Menfaatlerini Koruma Cemiyeti'nin nizamnamesindeki ilk amaç 'faydalı neşriyat yaparak Avrupa kamuoyunu bilgilendirmek ve milli haklarımızın müdafaası davasında Türk milletinin her türlü fedakârlıklara hazır' olduğunu dünyaya anlatmaktı. Ayrıca Cenevre, Paris başta olmak üzere birçok bölgede broşür ve neşriyat yayınlanarak Avrupa'daki kindar propagandalara karşı mücadele verilmiştir (Kuran, 1956: 602).

Milli mücadelenin başladığı günlerde Fransız basını, Kuvayı Milliye hareketini küçümsemiş, Milli Hareketin Başını etrafında sadece üç beş başıbozuk çetesi olan silik bir general olarak taktim etmişlerdi (Dumont, 1993: 36). Ünlü Türk casusu 'İngiliz Kemal' lakaplı Ahmet Esat Tomruk da ciddi bir istihbarat ve propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönemde Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü tarafından Yunan ordusuyla ilgili bilgi almak amacıyla görevlendirilmiş ve ikinci kez Antalya'ya gelmiştir. Bir süre Antalya'da kalması gereken Ahmet Esat Tomruk, Amerikalı film yapımcısı ve gazeteci kimliğiyle buradaki İtalyan vatandaşlarından ve tüccarlardan kendisine dostlar edinmiş ve onlardan aldığı bilgileri Ankara'ya iletmiştir.

Tomruk, anılarında ayrıca İtalyan bir telsiz memuruyla samimi bir arkadaşlık kurduğunu ve ondan aldığı önemli bilgileri karargâha aktardığını kaydetmiştir. Antalya'da kendisini sahte bir hüviyet belgesi çıkartarak gizleyen Tomruk, Antalya- Rodos'a geçtiği sırada tesadüf ettiği, Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü ve Cami Bey'in aileleriyle seyahat ettiği aynı vapurda bulunduklarını ancak kendisini tanıyamadıklarına dikkati çekmiştir (Sanay, 1969: 33).

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Rodos, Ankara'ya bağlı olarak çalışan istihbarat elemanları için son derece önemli bir merkez durumundadır. Burada elde edilen önemli bilgiler, Antalya istihbarat teşkilatı vasıtasıyla Ankara'ya ulaştırılıyordu. Buna ilişkin bir olayı Nail Moralı (1973: 74), şöyle anlatıyor:

"Rodos'ta iken, son günlere doğru, bir Yunan askeri personelinden temin edilmek istenen Yunan istila ordusunun stratejik durumu hakkında bir rapor için Garp Cephesi Komutanlığı'na görevlendirilen Denizlili subay Fahri Akçakoca Bey, ağabeyime (Halit Moralı) geldi. Yengem Andrienne'in babası Mösyö Angute Maraccini her hafta İzmir'den askeri ve ruhi durumdan bahseden mektupla bizi çok bilgilendiren malumat verirdi. Biz de bunları eleyerek ve değerlendirerek Antalya istihbaratına gönderirdik. Fahri Bey raporun neticesini İzmir'de bekleyecekti. Onun tertibi ile elde edilen rapor İtalyan bir aracı tarafından ağabeyime geldi. Raporu Rodos'tan Marmaris'e bir motorla götürmek bana nasip olmuştu. Marmaris'ten şifreli telgrafla raporu Garp Cephesi Komutanlığına arzettim. Telgrafımı alan cephe komutanı Orgeneral Kazım Özalp telgrafla teşekkür etti"

Nisan 1921 başında gizli olarak kurulan bir istihbarat grubu da doğrudan Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlanmış, bu teşkilatın görevleri arasında Kuşadası-Antalya kıyılarının gözetlenmesi, Ege'deki Yunan ve İtalyan adalarından haber toplama, kaçakçı ve çetecilerle mücadele vardı (TİH, 1964: 31).

Antalya'nın haberleşme ve propagandanın merkezi olması işgalcilerin bu bölgeye olan ilgisini artırmış ve çeşitli kimliklerle Anadolu'ya sokulmak istenen ajanlar buradaki Türk istihbaratının dikkatli çalışmaları sonucunda önlenmiştir. Hüsametdin Ertürk (1957: 469), Antalya'nın bu önemi nedeniyle İnebolu kapısında görev yapan ve Milli Mücadeleye önemli katkıları bulunan Bican Beyi, Antalya'da görevlendirdiklerini ve önemli hizmetler de bulunduğunu belirtmiştir. Ertürk, buradaki İtalyan konsoloshanesi kuryelerinin İzmir'e ve İzmir'deki Yunan kuvvetlerinin de Antalya'ya gelip gittiğine dikkati çekerek, Antalya kapısında tecrübeli bir kişiye ihtiyaçları olduğunu vurgulamıştır.

Anadolu Ajansının haberleri içte ve dışta etkili olmaya başladığı görülmektedir. İngilizlerin Çanakkale'de yeni istihkamlar inşa etmekte oldukları hakkında Anadolu Ajansı tarafından 30.12. 1922 tarihinde yayınlanan haber, İngilizler tarafından yalanlanmış, asılsız olduğuna dair İngiliz Komiserliği açıklama yapmak durumunda kalmıştır (BOA HR.İM. 64-61).

Şahsi arşivimde bulunan orijinal bir Anadolu Ajansı bülteni yukarıda bahsettiğimiz çalışmalara somut bir örnek teşkil etmektedir. Afyonkarahisar'ın Yunan işgalinden kurtarılışını duyuran bu bültende ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinden derlenen haberlere de yer verilmiştir. Bu bültenin en önemli özelliği Batı Cephesi'nden Başkomutan Mustafa Kemal imzasıyla BMM'ni bilgilendirmek amacıyla -yayınlanmamak koşuluyla- Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e gönderilen telgraf metninin daha sonra bazı bölümlerinin çıkartılarak yayınlanmasıdır. Bu bültenin diğer özelliği şekilsel formatının zafer günlerinde kullanılan özel ajans bülteni şeklinde hazırlanmasıdır. Bu şekilde hazırlanan özel bültenler milletvekili ve üst düzey bürokratlara gönderilmiş, normal yazı formatındakiler ise tebliğ olarak basına dağıtılmıştır (İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar, 1994:122).

Belgenin dökümü şu şekildedir:

ANADOLU AJANSI

26 Ağustos 1338

ANKARA 813

RESMİ TEBLİĞ

[26-8-338- 1922]

Koca ili muntıkasında lehimize keşif müsadematı olmuştur.

Seyyidgazi ve Afyon muntıkalarında düşmanın mevazi'i-müstahkemesi aleyhine topçu ile takviye edilen bazı kıtaatımız tarafından yapılan baskınlar muvaffakiyetle neticelenmiş, düşman mevzi-i müstahkemesinin bazı aksam-ı mühimmesi işgal olunmuştur. Bir hayli esir elimize geçmiştir.

27-8-338

Dünden beri başlayan hareket-ı taarruziyemiz devam etmektedir. Ordumuzun sol cenahı düşmanın bir seneden beri tahkim ve tel örgülerle takviye etmiş olduğu üç sıra siperlerden mürekkep müstahzar mevziyi tamamen zabt ve düşmanın mükerrer mukabil taarruzlarını süngü hücumlarıyla tard ederek AFYONKARAHİSAR'ını işgal eylemiştir. Usera ve ganaim çoktur. Ordumuzun merkez ve sağ cehânında da harekât muvaffakiyetle inkişaf etmektedir.

(SAĞ PARÇA)

Ankara 26- Paris'ten bildiriliyor. Fransa Hükümeti şark-ı karib hakkında İngiltere'nin cevabını almıştır. Ankara, konferansı esas itibarıyla kabul etmiş ve müttetiklerin İstanbul'daki komiserleri tarafından konferansta temsilini tavsiye etmiştir. İngiltere cevabında muharipler tarafından dermeyen edilen Mart teklifatına tevafuk etmeyen tavsiyelerin de hükümet-ı müttetikaya havalesini kabul etmektedir. Havas Ajansı bazı İngiliz mehfıl-i siyasiyesine atfen İngiltere'nin Fransız nikat-ı nazarına takarrüb etmekte olduğunu ezcümle Anadolu'ya uğrayan sefainde Yunanistan tarafından taharriyat icrasını mevzubahis etmediğini bildiriyor.

İstanbul 26- Tan Gazetesi'nin Londra muhabiri Deyli Telgrafa atfen Venedik Konferansı'nın istişarı mahiyetinde olacağını bilahare Meclis-i Ali'ce tetkik edilecek bazı vesayanın dermeyen edileceğini yazdıktan sonra diyor ki: "İngiltere tarafından Haziran'da Roma ve Paris'e verilen nota ve Lloyd Corc'un irad eylediği nutuk İngiltere'nin müttetikleri tarafından Ankara ve İstanbul ile münferid muahedeler yapılmış olduğundan İngiltere'nin siyaset-i haziresinde devamını mazur gösterecektir".

Türk eshamının fiyatlarını muhafaza etmekte olduğu Paris'ten bildiriliyor. Venizelos tarafından Perodos Gazetesi'nin Atina'dan istihbarına göre Kral'ın istifasının müşkülât-ı siyasiyeye bir çare bulunacağı teemmül edilerek Kral'a teklifte bulunması Kaluyeropulos'a havale olunmuş ise de merhum bu vazifeyi deruhde etmemiştir.

Ankara 26- İrlanda Reis-i Hükümeti Cezal Maykıl Kollensi (Michael Collins) Kurk (Cork) Şehri civarında cumhuriyetçiler tarafından pusuya düşürülerek katl olunmuştur. İrlanda Meclis-i Mebusanı'nın yakında ictimaya davet olunacağı bildiriliyor. Alman Baş Vekili Viret Almanya'nın Fransa tarafından istenen müsmir teminatı veremeyeceğini Tamirat

Komisyonu murahhaslarına beyan etmiştir. Komisyon azası yeni teminat hakkında bir zemin-i itilaf aramaktadırlar. İngiliz gazetelerinden ekserisi Puvankara'nın nikatından bahisle İngiltere'nin de Fransa derecesinde tamirat bedelinin istihsalini arzu eyledidiğini ve mevcut ihtilafın bunun ne suretle temin edileceği noktasında temerküz eylediğini yazıyorlar. Mısır'da, milletperverleri İngilizler tazyik ve hanelerinde taharriyat icra etmektedirler. Hindistan'da, Sine havalisinde iğtişaş çıkmış ve on beş kişi katledilmiştir. Berzu Livası karakoluyla bazı devâir-i hükümeti yağma ve iki yüz İngiliz lirası gasp olunmuştur.

Ankara 26- Bordo telsizi 24 tarihiyle tebliğ ediyor. Büyük Britanya Hükümeti'nin Şark meselesine dair olan son notasına Fransa tarafından verilen cevap bugün Paris'ten Londra'ya gönderilmiştir. Fransa Hükümeti İngiltere'nin bu babtaki rey ve telkinine muhalif olarak evvelce takarrür eden sulh teklifatı kabul edildiği halde Anadolu'nun tahliyesi fikir ve mütalaasındadır.

Ankara 26- 20 Ağustos 338 tarihli Yunan tebliğ-i resmisi ber vech-i atidir:

Menderes mıntıkasında cenuptan Ortakçı'da bir ileri karakolumuza karşı 19 minhu gecesi köylülerin mezahiretiyle çeteler tarafından taarruz edilmiştir. Aynı zamanda düşman mezkûr karakol karşısında kuvvetler tahşid ederek Ağustos'un on dokuzuncu günü bir kuvve-i muntazama ile taarruz etmiştir. İleri karakolumuz muhasara edilerek iki saatlik bir muharebeden sonra Ortakçı cenubunda iki kilometre geriden siperlere çekilmiştir.

(SOL PARÇA)

Ankara 26- Atina'dan 23 tarihiyle Patrise bildiriyor. Venedik Konferansı hakkında mevcut malumat esas itibarıyla içtimaya karar veren müttefiklerin elyevm konferansın müşkilat-ı esasiyesini müzâkere etmekte bulundukları Atina, İstanbul ve Ankara'daki müttefikin mümessil-i siyasiyesi nezdlerinde memur bulundukları hükümetlere Venedik Konferansı'na murahhaslar izam etmeleri hakkında müttehidü'l-meal davetnameler tebliği için talimat almışlar. Gonaris Yunanistan'ın bu ana kadar müttefikler tarafından hiçbir davetname almadığını gazetecilere beyan etmiştir.

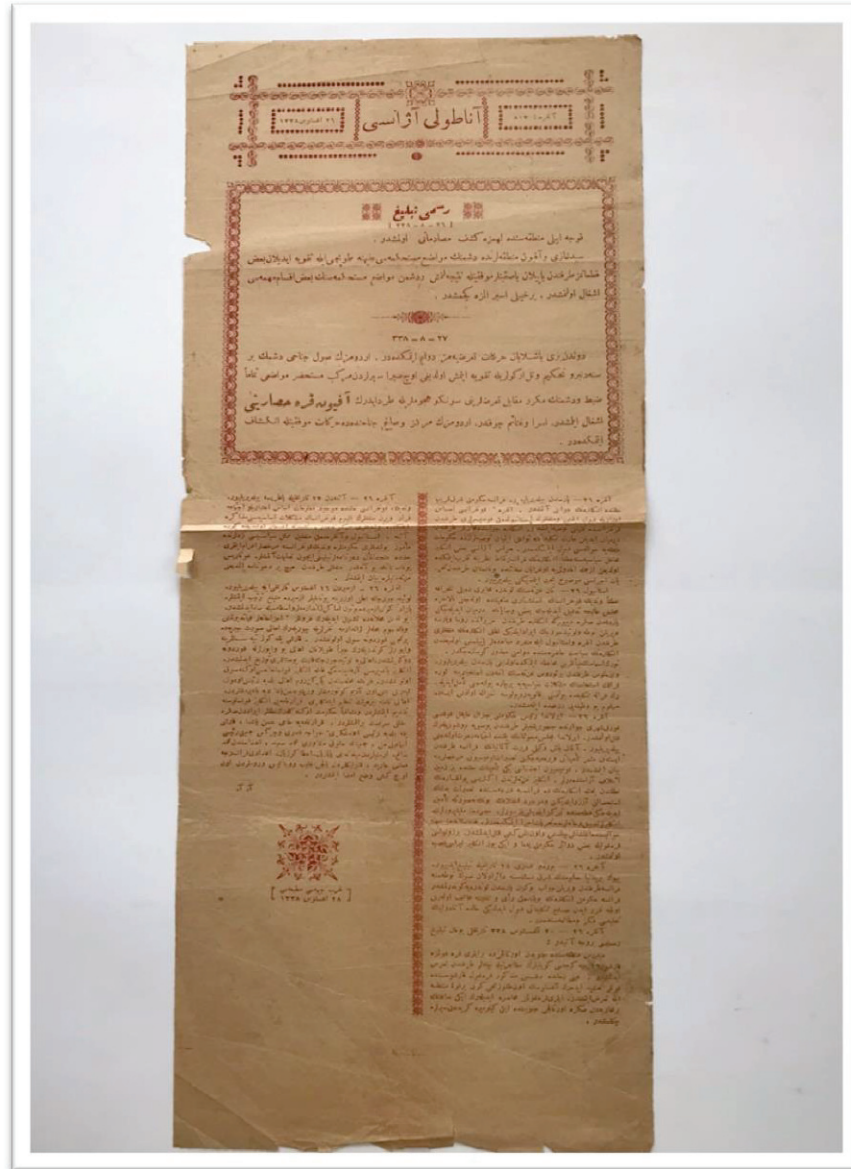
Ankara 26- İzmir'den 16 Ağustos tarihi ile bildiriliyor. Lloyd Corc'un nutku üzerine Yunanlılar İzmir'de miting tertip etmişler. Pazar günü İzmir'de bütün emakin jandarmalar vasıtasıyla sedd edilmiştir. Bu emir mahallata da teşmil edilerek fırınlar eczahaneler kapattırılmış ve bilumum mahalleler jandarma neferleriyle çevrilerek ahali suret-i cebriyede birinci kordona sevk olunmuştur. Karşıyaka, Göztepe semtlerine vapurlar gönderilerek cebren toplanan ahali bu vapurlarla kordona dökülmüştür. Ahaliye Lloyd Corc'un kartpostalları tevzi edilmiştir. İngiliz bandırası arkasındaki kafile İngiliz Konsoloshanesi önüne sevk olunmuştur. Frenk mahallesinden geçerken Rum ahali belediye reisini

omuzlayarak beş on adım götürmüşler ve “Zito Hasan Paşa” diye bağırmışlardır. Ahali namına bir heyet, tanzim ettikleri kararnameyi İngiliz Konsolosuna takdim etmişlerdir ve müteakiben hükümet önüne gelerek nutuklar iradından sonra halkı serbest bırakmışlardır. Kararnameye Hacı Hasan Paşa, Karşıyaka Belediye Reisi Ahmed Şükrü, Hoca Kadri ve Çerkes Cemiyeti Reisi İsmail Hakkı, Cemiyet-i Hukuk Müşaviri Mehmed Said, azasından Mehmed Samih, Ermenilerden Meyhaneci Papazyan, Ata Guzyan, İdadi Fransızca Muallimi Cavid, Katoliklerden Balı Filip ve Votalis ve Rumlardan on üç kişi vaz-ı imza etmişlerdir.

A.A. (ANADOLU AJANSI)

GARB CEPHESİ MATBAASI

28 AĞUSTOS 1338 (1922).

Görsel 109: 28 Ağustos 1338 (1922) Tarihli Afyonkarahisar’ın Kurtuluşu ve Diğer Gelişmeleri Duyuran Orijinal Anadolu Ajansı Bülteni (Hüseyin Kanber Arşivi).

Afyonkarahisar'ın Yunan işgalinden kurtarıldığını duyuran orijinal ajans bülteninden de anlaşılacağı üzere hem cepheden hem de çeşitli yurt dışı kaynaklardan derlenen haberler ajansın süzgecinden geçirilerek kamuoyuna aktarılmıştır.

Büyük Taarruzun başlamasıyla Türk ordusu artık Anadolu'nun kurtuluşunu kesin olarak sağlama yolunda ilerlemektedir. Bu nedenle Afyonkarahisar'ın kurtarılması çok önemli bir moral ve motivasyon kaynağı olmuştur. Milli Mücadele günlerinde cephede yaşadıklarını günlüğüne kaydeden ve Afyonkarahisar'ın kurtulduğu gün başka bir cephede bulunan Serbaytar Muavini Mülazım-ı Sani (Baş veteriner mavini) Mehmet Turgut Bey anılarında bugüne şu şekilde değinmektedir: “27 Ağustos. Hamdolsun bugün akşamüzeri yürek ferahlatan haberler aldık. Öğleden sonra saat üçte Afyon'a girilmiş. Bundan evvel süvarilerimiz Uşak-Balmahmut arasındaki tren hattını geçerek demiryolunun kuzeyindeki Resulbaba Dağları'nı kurtarmışlardır. Düşmanın İzmir'le ulaşımı kesildiğinden kuzeye çekilmeye mecbur oldu. İzmir'le haberleşemiyor” (Argun, 2017: 39).

Anadolu Ajansı'nın Milli Mücadele dönemine ait ilk bültenlerinde genellikle azınlık gazeteleri, yabancı ajanslar ile yabancı gazete ve bültenlerden çevrilen haberler ile istihbarat elemanlarının bulunduğu bölgelerdeki mensupları aracılığıyla gönderilen haberler yer almaktaydı. Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği günlerde Anadolu Ajansı'nın birbiri ardına geçtiği haberleri halkın gelişmelerden anında haberdar olması amacıyla Konya Babalık Gazetesi tek yaprak Telgraf Haberleri Bültenleri olarak yayınladığı görülmektedir. Babalık'ın bu bültenleri 1918'de de yayınladığı anlaşılmaktadır. Şahsi arşivimizde yer alan Antalya'dan geçilen haberlerinde yer aldığı 5 Haziran 1920 tarihli bu orijinal bültende ise Avrupa'dan gelen Türk diplomatların Antalya limanı aracılığıyla giriş yaptıklarına değinilmektedir. Bültenin önemli bir bölümünde ise Türk Milli Mücadelesine destek olan Türk yöneticiler ve Hint Müslümanlarının Avrupa'da yaptıkları toplantılara genişçe yer verilmektedir. Savaşın şiddetli bir şekilde devam ettiği günlerde bu tür haberler yayınlanarak Dünyanın çeşitli bölgelerindeki Müslümanların Milli Mücadele'de Türk halkının yanında olduklarını göstermeleri sağlanmış ve bu şekilde halkın moral ve motivasyonun yüksek tutulması amaçlanmıştır (Özkaya, 1989: 49; Arabacı vd., 2009: 139).

Şahsi arşivimde yer alan bültenin tercümesi şu şekildedir:

Fiyat--- 100 paradır

TELGRAF HABERİ

Her nev'i ilanlar kabul olunur

Numara-28 Cumartesi 5 Haziran 1336(1920)

Münih'de şark akvamının mümessilleri tarafından akd edilmiş olan fevkalade komiteye dair Şikago Tiribün Gazetesi muhabir-i mahsusunun Münih'den 3 Mayıs tarihiyle verdiği bizzat müşahedeye müstenit malumat bu gazetenin 6 Mayıs tarihli nüshasında ber vech-i ati intişar etmiştir. Geçen hafta içerisinde görülen kıyafetler memleketi tamamen şark kasabasına benzetti. Şark akvamını temsil eden büyük bir kalabalık düvel-i itilafıyyenin San Remo mukarreratını münakaşa etmek üzere toplanmıştır.

Meclis memleketi haricinde başlayan Türk ricalinden olarak Rusya'dan henüz avdet eden bir zatın riyaseti altında iskad etmiş, içtimada bu zatın yanlarına üç büyük şeyh oturmuştu. Meclisi teşkil eden kimseler miyanında Cezayirli Hasan Fehmi ve Şezri Bey bulunduğu gibi birçok Hintli, Afganlı, Acem, Tatar ve Kürt ve Rusyalı Türk de mevcut idi. Bu heyet Türk ve Müslüman hayatının düşmanı olan İtilaf devletleri ile nihayete kadar mücadeleye karar verdi. Türk ricalinden biri bu kararı tebliğ ettikten sonra fiili sahadaki mesaiye dair bazı kararlar ittihaz olunmuştu.

Okunan diğer bir raporda İtalyanların Türkiye amal ve maksadına az çok taraftar olduğu beyan edilmiştir. Mevcut şeyhlerden mürekkeb bir heyet Hilafet meselesini mevzubahis ederek bunun istiklal ve hakimiyeti esasında ısrar etmiştir. Şenusi murahhasları bütün Şenusilerin İslam düşmanları aleyhine harekete karar verdiklerini Tunus'daki hareketin mühim bir şekil aldığını ve Cezayire de sirayeti ümit ettiklerini söylemişlerdir.

Diğer bir murahhas Mısır'ın harekete hazır olduğunu söylemiş ve Hintli bir hatip dahi Türkiye'de İngiliz harekâtının Hindistan'da kendi şöhet-i askeriyelerini idame için bir bülöf olduğunu beyan etmiştir. Meclis erkânı Fransa'nın ve İngiltere'nin İslam halkıyla anlaşmaya mecbur olduğunu aksi takdirde bunların hiçbir zaman daima mütezayid müşkülattan kurtulamayacaklarını söylemişlerdir. Rus heyet murahhası Rusya'nın beynelmilel bir İslam mücahadesi için her türlü muaveneti ibzale hazır olduğunu söylemiştir.

Dün akşamki trenle Ankara'ya Avrupalı bir ecnebi diplomatı gelmiştir. Bu zatın kendi memleketi ile Millet-i Osmaniye arasında teessüs edecek münasebat-ı müstakbeleyle dair Büyük Millet Meclisi Heyet-i Vekiliyesi ile temasta bulunmak istediği tahmin olunuyor. Avrupalı diplomat trenden çıktıktan sonra doğruca Büyük Millet Meclisi'ne gelerek Mustafa Kemal Paşa'ya mülaki olmuş ve bir müddet görüştüktan sonra ikametine tahsis olunan otele gitmiştir.

Yine dünki trenle Waşington sefir-i sabıkı Ahmed Rüstem Beyle, Atina sefir-i sabıkı İstanbul mebusu Ahmed Muhtar ve Lahey Ateşemiliteri Kaymakam Nuri Beyler Avrupa'dan Antalya tarikiyle (üzerinden) Ankara'ya gelmişlerdir.

Şikago Terbyun gazetesi muhabir-i mahsusunun 5 Mayıs tarihiyle Frankfurt'tan ışar eylediğine göre Alman Umur-ı İktisadiye Nazırı Almanya'nın on sene müddetle petrol ihtiyaını temin etmek üzere Amerika Kumpanyaları ile bir mukavele akd etmiş muamele de başlamıştır.

Anarşistlikle itham edilerek NewYork da tevkif olunan İrlandalı (Hims Larken) Bolşevikliğin yeni bir şey olmayıp on beşinci asırda İrlanda da  ıkmiş bir fikir olduğunu bundan anarşi ve katl-i nüfus olmayıp doğrudan doğruya halkın talim ve terbiyesi mevzu bahis olduğunu söylemiş ve bu sözleri mahkeme de büyük alaka ve merak uyandırmıştır.

Alman mevs k-ı malumata göre İzmir ve havalisinde Yunanlılar dahili ihtilalden pek fazla korkuyorlar. Münevver fikirli gençlerin c zi derecede şüphe ettikleri kimselerin işgal mıntıkasına sokulmamasına karar verilmiştir. Yunanlıların    gün evvel  demişe dört törende    tabur asker sevk etmiş oldukları bildiriliyor.

Büyük Millet Meclisi 23. İctimai Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Taht-ı Riyasetinde içtima eden Büyük Millet Meclisinde zabtı sabık hulasasıyla evrak-ı varide kıraat ve enc menlere havale edilmiştir ve memurin muhakemeti hakkındaki kanun layihasının müzakeresi tehir ve muvakkat temyiz heyeti hakkında ki layiha-i kanuniyyenin heyet-i umumiyyesi kabul olunarak cumartesi günü badez zeval saat ikide içtima edilmek üzere celseye nihayet verilmiştir.

Anadolu Ajansı.

Bültenin alt kısmındaki bölümde Konya'ya ait yerel reklamlar ve duyurular yer almaktadır.

Anadolu Ajansı'nın Antalya Bürosu'dan geçilen haberlerle ilgili gerek ajans arşivi ve gerekse diğer kaynaklarda yaptığımız araştırmalarda Milli Mücadelenin ilk dönemlerinde Antalya'dan gönderdiği haberlerin bilgilerine yeteri miktarda ulaşılamamıştır. Bu döneme ait kısıtlı sayıdaki yada kullanıma açılan ATASE arşiv belgesinden İtalyanların Antalya'daki faaliyetleriyle ilgili bilgilerin yanı sıra Anadolu H k metiyle görüşmek isteyen Avrupalı politikacıların giriş -  ıkışları, Antalya Limanından cepheye gönderilen yardımlar ile bazı yerel nitelikteki ilgili haberlerin gönderildiğini anlaşılmaktadır. Antalya'nın da aralarında bulunduğu bazı illerden geçilen bazı haber örnekleri ř  şekildedir:

“Numero: 424 – 34

Anadolu Ajansı

Tebliğ-i Resmi:

Bir akıncı müfrezemiz Bursa şarkında Cumalıkızık civarında düşman kıtaatıyla müsademe etmiş ve zayıat verdirmiştir. Bir akıncı müfrezemiz de Bursa garbında Tahtalı'dan Brusa'ya giden bir düşman bölüğüne ateş baskını yaparak mezkûr bölüğü dağıtmıştır.

Diğer cephelerde sükûnet vardır.

Ankara 5 Temmuz – Bir müddetden beri İstanbul ve Avrupa matbuatlarının başlıca gazetelerinde Anadolu Ajansı namında (adına) asılsız ve düşman propagandasına hadim birtakım neşriyat görülmektedir ve hatta bu neşriyat belli başlı Avrupa telgraf ajanslarına daimi sermaye teşekkül (kullanılmaktadır) etmektedir. Anadolu Ajansı bu gibi neşriyata karşı ihtiyatkar olmayı karilerinden (okuyucularından) rica ve bu hal devam ettiği takdirde kendi namına yanlış haberler icad ve tebliğ eden ajansların isimlerini neşr ve ilan edeceğini ilave eyler.

Antalya - 5 Temmuz – Şehrimizdeki İtalyanlar bu sabah tek mil kuvvetlerini vapurlara irkab (bindirme) etmişlerdir. Akşama hareketleri mukarrerdir.

Antalya - 5 Temmuz – Bade'z-zeval yediyi kırk beş gece ... isimli İtalyan vapurları Antalya'daki İtalyan işgal kuvvetlerini kamilen alarak limanımızdan hareket ettiler. Esna-i hareketde (harekat sırasında) vapurlar düdükleriyle ve toplarıyla şehrimizi selamlamışlardır.

Ankara 6 Temmuz – Karamürsel ve havâlisinden muhtac-ı muâvenet bir halde dağlara firar eden ahâlinin mikdarı yüz bini mütecâvizdir, İstanbul'dan bildirildigine göre Hilâl-i Ahmer (Kızılay) bu zavallılara muâvenet etmek üzere bir imdad sıhhiyesi heyetiyle un, ekmek, çadır ve ilaç gönderecektir.

Ankara 6 Temmuz – İzmit ve Yalova havâlisinde ahâli-i İslâmiyeye itisafda bulunduğu için altmış kişi İstanbul divân-ı harb örfiyesinde muhakeme edilmektedir.

Ankara 6 Temmuz – İstanbul hükümeti Yunanlıların İzmit'den toplayarak Midilli'ye nefyetdikleri altı yüz Müslümanın tahliyesi için itilaf mümessileri nezdinde teşebbüsâtta bulunmuşdur.

Ankara 6 Temmuz – İstanbul'da Rumca Neo[golo]s gazetesi İzmit mutasarrıf sabıkı İbrahim'in Yunan idare ve ordusuna ifâ ettiği hizmetdan sitayişle bahsederek merkûmun bir haftadan beri İzmir'de bulunduğu ve orada mesâisine devam edeceğini yazıyor.

Ankara 6 Temmuz – İzmir'de vuku bulan infilaklar hakkında tafsilat atıye varid olmuşdur. İzmir'de .. civarındaki mühimmat depoları haziranın üçüncü günü saat dörtte yekdiglerine sirayetle kâmilten infilak etmiştir. İlk tarafta saat dördü gece bütün İzmir evlerini şiddetle sarsmış gökler birden bire bir dumanla örtülmüştür. Camlar kırılmış duvarlar sarsılmış ve bazı evler yıkılmışdır. İkinci tarafta daha şiddetli olmuş İzmir'in her tarafını sarsarak bütün pencere camlarını kırmıştır. Halkalıpınar'dan deponun bulunduğu mahale

kadar olan mesafenin ekseri yerlerinde yüzer, ellişer metre genişliğinde ve altmış metre derinliğinde çukurlar açılmışdır. Her taraf demir parçalarıyla dolmuş Punta tramvayları yollarından çıkmışdır.

Birinci depo dinamit vesair mevad-ı müştaiyle ile ikincisi top mermisiyle dolu idi. Ahali hayf ve heyecandan sokaklara döküldüğü cihetle her taraf askeri kordon altına alınmışdır. Askerden ve ahâleden birçok telefât ve mecruhîn var ise de mikdarı henüz belli degildir. İzmir Yunan komiseri tarafından gazetelerle neşrolunan bir beyannamede iştiâlin bir kaza neticesinde vuku bulduğu söylenmekdedir. Bununla beraber Yunan memur-i askerisi iştiâlin bir su-i kasd eseri olduğundan bahisle birçok müselmanları tevkif ve tazyike başlamışlardır.

Ankara 6 Temmuz – İstanbul gazetelerinin verdiği malumata nazaran İzmir’de vuku bulan iştiâlde Yunanlıların taarruz için idhar eyledikleri mühimmat kâmilten mahvolmuşdur. İştiâlin bir su-i kasd eseri olduğu ve Konstantin aleyhdarları tarafından ika edildiği tahmin olunmaktadır.

Ankara 6 Temmuz – Paris’den İzmir’e bildiriliyor: Temmuzun nısf-ı evvelinde ictima edecek olan meclis-i alide düvel-i itilaftiyenin tavassut teklifine karşı Yunanistan tarikinden verilen red cevabının müzâkeresi ve mütteliklerin Yunanistan’a karşı ittihaz eyleyecekleri vaziyet-i müşterek mevzu bahs olacaktır. Yunanlıların Türklere galib gelemeyecekleri anlaşılıyor zemininde mütalaaalar dermiyan etmektedirler.

Ankara 6 Temmuz – Londra’dan çekilen bir telgrafnamede şark meselesinin cihan siyaset-i umûmiyesine icra-i tesir etmekde vaziyet-i umumiyeyi tehdid eylemekde berdevam olduğu bildiriliyor.

Deyli Kronikıl [Daily Chronicle] isimli İngiliz gazetesi Yunan ordusunun teşrine kadar Anadolu ordusunu mağlub edemediği takdirde Yunan davasını gaib etmiş addolunacağını yazmaktadır.

Zonguldak – Naim Nuri Matbaası

Anadolu Ajansı 6 Temmuz sene 337 (1921)

Araştırmalarımız sırasında ATASE arşivlerindeki istihbarat raporlarında çokça İtalyanların Antalya’daki faaliyetleri geçmesine karşın Anadolu Ajansı bültenlerinde bu konuyla alakalı kayda değer sayıda haberin geçmemesi İtalyanların, Türk Kurtuluş Hareketine sağladıkları desteklerden olsa gerektir (BOA, DH.KMS 52-55).

SONUÇ

Toplumsal bir varlık olan insan, ilk uygarlıklardan itibaren çevresinde olan bitenlerden haberdar olma ihtiyacı hissetmiş ve çeşitli yöntemlerle bu isteğini karşılamıştır. İlk uygarlıklarda duman, ses, ateş gibi yöntemlerle giderilen haber ihtiyacı toplumların gelişmesiyle daha modern yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Artık duysal ve görsel iletişimin yerini kuşlar ve atlar almış, bu canlılar vasıtasıyla çok uzak diyarlara haberler ve emirler gönderilmiştir. Ulaklar, Peykler, Tatarlar ve Postacılar devlet başkanlarının mesajlarını götürüp getirmeye başlamışlar, haberleşme kültürü Anadolu, Ortadoğu ve Avrupa topraklarında uzun yıllar süregelen bir yaşam şeklini almıştır. Sanayi devrimiyle birlikte mekanik iletişim araçlarının icadı ardından büyük keşifleri getirmiş teller aracılığıyla binlerce kilometre ötelere bilgiler kısa süreler içerisinde aktarılmıştır. Amerika'da keşfedilen telgraf Avrupa ülkelerine oradan da hızlı bir şekilde Osmanlı topraklarına girmiş, gelişmeler anlık olarak takip edilmiştir. Haberleşme araçları bu denli hızlı bir gelişim içerisinde iken ticari beklentileri karşılama amacıyla ilk haber ajansları doğmuş, ekonomik öncelikli bu kuruluşlar daha sonra siyasi haberlere ve daha da ilerisi başka ülkelerin iç işlerine müdahale niteliğindeki propagandaya yönelmişlerdir. Diğer büyük İmparatorluklar gibi Osmanlı Devleti yöneticileri başka devletlerin halkı yönlendirecek yayınlarına karşı Milli nitelikte haber kuruluşları kurma çabasına girmişler ancak bu amaç Kurtuluş Savaşı'nın verildiği günlerde ancak tam anlamıyla gerçekleştirilebilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Montros Mütarekesiyle birlikte paylaşılmaya başlanması Anadolu topraklarında yeni bir kuruluş mücadelesini başlatmış birçok şehir, ilçe ve kasabada milli teşkilatlar kurularak vatanseverler var güçleriyle yeni mücadeleyi desteklemişlerdir. Özellikle İngiliz, Fransız ve Yunanlıların İstanbul ve Anadoluyu işgale başlaması büyük bir kıyamı başlatmış Anadolu başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesindeki Müslüman ve Türk unsurlar bu mücadeleye destek olmuşlardır. Bu desteğin sağlanması ya da Milli Mücadele'nin dış dünyaya duyurulması hiçte kolay olmamış büyük bir mücadele verilerek bu sonuçlar alınmıştır. İşgalci kuvvetler tarafından Anadolu'nun tüm dünya ile haberleşme ve iletişimi kesilerek tecrit edilmek istenmiş ancak Mustafa Kemal ve Milli Mücadele'nin önünde yer alan komutanlar buna fırsat vermemişlerdir.

Mustafa Kemal her kesimden vatanseveri etrafından toplamayı başarmış ve bu mücadelenin yöntemlerini belirlemiştir. İlk olarak Anadolu'nun tüm kasabalarına ulaşınca kadar iletişim kanallarının açık tutulması sağlanmış ve buradaki halkın tüm gelişmelerden haberdar edilmesi amaçlanmıştır. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya kaçmak durumunda

kalan gazeteciler Halide Edip ve Yunus Nadi'nin girişimleri ve Mustafa Kemal'in talimatıyla Anadolu Ajansı 6 Nisan 1920'de kurulmuş, cephedeki mücadele kadar önemli bir işlevi yani halkın zamanında ve doğru bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Anadolu Ajansı'nın kuruluşundan birkaç gün sonra Milli Mücadele'nin haklılığının dünyaya duyurulması ve verilen mücadelenin gerekçelerinin anlatılması gerekliliği Anadolu'nun işgal altında ancak tek güvenli görülen noktası Antalya aracılığıyla yapılması kararlaştırılmıştır. Yine Mustafa Kemal'in talimatı ve takibiyle Antalya'da Anadolu Ajansı'nın bir bürosu açılmış, İtalyanların kontrolleri altındaki Antalya Postahanesi Kurtuluş Savaşı boyunca Türk ulusunun sesi ve soluğu olmuştur.

Bu çalışmamızda, Antalya'nın Milli Mücadele'deki haberleşme olanakları ile Anadolu Ajansı'nın buradaki faaliyetleri ele alınmıştır. Araştırmanın daha iyi anlaşılması amacıyla kapsadığımız döneme ilişkin Anadolu'nun genel durumuyla ilgili literatür değerlendirmelerine başvurulmuş bu bilgilerin ışığında alanda yapılan çalışmaların sağlam bir zemine oturtulması sağlanmıştır. Başkanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri (BOA, BCA) ile ATASE Arşivleri, Osmanlı ve Cumhuriyet kuruluş dönemi gazeteleri incelenmiş, özellikle arşivlere girmemiş binlerce görsel taranmıştır. Araştırmada ilgili bölüm altında geçen konuyla ilgili görsel desteklemeler çalışmanın somut delillerinin de görülmesi açısından önemli olmuştur. Ayrıca iletişim teknikleri kullanılarak görsel ve işitsel yöntemlerle yapılan sözlü tarih uygulamasında çalışma yaptığımız konulara ilişkin kişilerin 'torunları ve tanıdıkları kişilere' ulaşılmış onlarla yapılan sesli ve görüntülü mülakatlar kayıt altına alınarak çalışmamızda somut veri olarak kullanılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'nda haber ve propagandanın ne derece etkili olduğu bu çalışmada nesnel ve somut belgelerle ortaya konulmaya çalışılmış, sonuç itibarıyla Mustafa Kemal'in önem vererek kurduğu ve titizlikle takip ettiği Anadolu Ajansı'nın, Milli Mücadelenin dünyaya açılan kapısı Antalya aracılığıyla yaptığı faaliyetlerin hedefine ulaştığı görülmüştür. Antalya ve Rodos üzerinden taraflı ve tarafsız tüm uluslara Türk halkının haklı mücadelesi vatanseverlerin gayretli çalışmalarıyla taşınmış, sadece Ortadoğu'daki Müslüman toplumların değil, Amerika, Arjantin, İspanya gibi ülkelerde de kurtuluş mücadelesinin karşılık bulması sağlanmış hem mücadelenin haklılığı anlatılmış hem de bu duyurular sonucunda buradaki Müslümanlar ve Türkler tarafından toplanan yardımlar Anadolu'ya ulaştırılmıştır.

Araştırmalarımız sırasında Posta ve Telgraf Memuru Ali Zülfikar Kılınçarslan'a ulaşılmış bu vatanseverin İzmir ve Antalya'daki çalışmaları elde edilen belge ve görseller ışığında değerlendirilmiştir. Mütareke günlerinde İzmir'deki işgalci güçlerin faaliyetleriyle

ilgili Mustafa Kemal'e 'Murtaza' takma adıyla bilgiler gönderen ve son olarak İzmir'in işgalini haber vererek Antalya'ya kaçmak durumunda kalan Ali Zülfikar Bey'in Mustafa Kemal'in haberleşmenin merkezi olarak seçtiği Antalya'da Posta ve Telgraf Müdürü olarak görevine devam etmesi onun önemini daha da artırmış ancak Ali Zülfikar Bey'in Milli Mücadele günlerindeki faaliyetleriyle ilgili yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. İstanbul'un işgalinde Mustafa Kemal'e gelişmeleri aktaran Manastırlı Telgrafçı Hamdi Bey'in bu şehir için önemi ne derecede ise Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın İzmir ve Antalya açısından aynı önemde olduğu anlaşılmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Ertürk anılarında Mustafa Kemal tarafından kendisine verilen talimatla özel kurulan istihbarat örgütüyle ilgili bilgiler vermiş ve zaman zaman çalıştığı kişilerle ilgili izlenimlerini aktarmıştır. Ali Zülfikar Bey'in de bu teşkilat içerisinde yer aldığını bilmesine karşın Hüsamettin Ertürk'ün Ali Zülfikar Kılınçarslan'a hiç değinmemesi kimliğinin ve faaliyetlerinin hiç bilinmemesi amacıyla olduğunu düşündürmektedir. Dördüncü kuşak torunu Asuman Öztürk'le iletişim tekniklerini kullanarak yaptığımız görüşme sonucunda özgeçmişi ve Antalya'daki sivil yaşamı ile ticari faaliyetleriyle ilgili bazı bilgilere ulaşılmıştır. Ali Zülfikar Bey'in Antalya'ya yaptığı ve Türkiye'de ilkler arasına giren 'İlk Hava Postası' uygulaması da onun vizyonel bakış açısından önemini ortaya koymaktadır.

Antalya'daki Milli Mücadele faaliyetleri İtalyanların işgali altındaki bir ortamda yapılmak durumunda kalmış ancak onların da menfaatleri nedeniyle Milli Mücadeleye destekleri sağlanarak Türk Kurtuluş Savaşı'nın seyirini değiştirecek oranda silah, cephane ve diğer lojistik desteğin alınması sağlanmıştır. İtalyanlardan sadece silah ve mühimmat desteği değil, haberleşme ve iletişim olanaklarından da yararlanılmıştır. Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren haberleşme ve iletişim kaynaklarını Türklere açmışlar ve müttefiklerinin itiraz ve tehditlerine rağmen gayri resmi faaliyetlerini Türklere lehine tüm hızlarıyla sürdürmüşlerdir. Mustafa Kemal bu az zararlı işgalcilerin her türlü desteğinin alınmasını sağlamış ve Batı Cephesi aracılığıyla son işgalci Yunanlıların Anadolu'dan atılması sağlanmıştır. Bu çalışmada özellikle İtalyanların Antalya limanı üzerinden yaptıkları faaliyetlerde yeni belgeler ışığında değerlendirilmiştir. İtalyanlar tarafından kullanılan ilk konsolosluk binası foto analiz yöntemiyle belirlenmiş görsellerin kıyaslaması yapılarak çalışmaya eklenmiştir. Ayrıca Antalya'daki havacılık faaliyetleri hatıratlar ve diğer somut belgeler ışığında yeniden ele alınmış ünlü Tayyareci Vecihi Hürkuş'un Antalya'daki çalışmaları değerlendirilmiştir. Vecihi Hürkuş'un Antalya'da ölen arkadaşı Pilot Teğmen Halil Bey için yaptırdığı mezarı tespit edilmiştir.

İtalyanların Antalya başta olmak üzere işgal ettikleri bölgelerde halka dağıttıkları hediyeler arasında sigara ve tütünün bulunması ve araştırmalarımız sırasında çeşitli koleksiyonlarda yer alan tütün sarmaya yarayan sigara kağıtlarının üzerlerindeki resim, desen ve bayrak gibi dikkat çekici özelliklerinden yola çıkarak propaganda amaçlı kullandıkları değerlendirilmiştir. Yaptığımız litaratür çalışmasında bu konuyla ilgili bir çalışmanın olmadığı görülürken eldeki veriler çerçevesinde bunların Milli Mücadele döneminde ve öncesinde propaganda amaçlı kullandıkları belirlenerek tartışmaya açılmıştır. Çalışmada, ‘Mustafa Kemal Paşa’ adlı sigara kağıdının da yine Milli Mücadele döneminde üretilerek kullanıldığı görülmüştür.

Tezimizin son aşamasında Antalya’daki Milli Mücadele dönemi basınına değinilmiş, özellikle Anadolu Ajansı’nın Antalya Bürosu faaliyetleri ele alınmıştır. Büronun çalışmaları kapsamında Antalya’daki istihbarat çalışmaları da değerlendirilmiş, yapılan çalışmalar hatıratlar, arşiv belgeleri ve diğer kaynaklar çerçevesinde yürütülmüştür. Anadolu Ajansı Antalya Bürosu vasıtasıyla, Ankara’dan gelen tebliğ ve mesajların burada mütercim ve diğer görevliler tarafından propaganda unsuru kazandırılarak Antalya (İtalyan) Postahanesi aracılığıyla tüm dünyaya servis edilmesi ele alınmıştır. Anadolu Ajansı’nın Milli Mücadele’nin haklılığının tüm dünyaya duyurulması temel gayesinin bir sonucu olarak Amerikan istihbarat belgeleri arasında çıkan ve üzerinde “Bureau d’information – Adalia” damgası bulunan Fransızca bültenlerin Antalya’da Anadolu Ajansı’nın bu bürosunda hazırlandıkları ve yine Anadolu Gazetesi’nin Kaleiçi’ndeki matbaasında çoğaltılarak kuryelerle buradan İstanbul, İzmir ve Avrupa ülkelerine gönderildikleri bu çalışmamız sırasında değerlendirdiğimiz önemli hususlardan biridir.

Türk Kurtuluş Mücadelesi’nin sözcüsü konumundaki Anadolu Ajansı’nın haber ve duyurularının özellikle Müslüman toplumlar ve Avrupa ülkelerine ulaştırılmasını sağlayan Antalya’daki ilk muhabirlerinin kimler olduğunun belirlenmesi amacıyla gerek AA Genel Müdürlüğü Arşivi’nde, gerek ATASE belgelerinde ve özellikle Hakimiyet-i Milliye Gazetesi arşivlerinde çalışmalar yapılmasına karşın ‘Antalya’ mahreçli haberlerin altındaki isimlerin kapalı ya da haberlerin isimsiz ve mahreçsiz kullanıldıkları görülmüş ve istenilen verilere ulaşılamamıştır. Ancak arşiv belgeleri, hatıratlar ve eldeki bazı verilerden yola çıkılarak tarafımızca buradan ajans adına ilk haberleri yollayan kişilerin Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey, Mehmet Emin Bey (Adison) ve Posta ve Telgraf Memuru Ali Zülfikar Bey’in (Kılınçarslan) olduğu değerlendirilmiştir. Bu kişilerin dışında istihbarat merkezindeki diğer görevlilerinde haber niteliğindeki ‘limana gelen yardım malzemeleri’, ‘Antalya’lı kadınların cepheye gönderdikleri yardımlar’ gibi bilgileri yayınlanması amacıyla

gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne haberler gönderen muhabirin de imzasının bulunmaması bu büro aracılığıyla haberlerin gönderildiği düşüncemizi desteklemektedir.

Diğer yandan Anadolu Ajansı'nın Antalya'daki ilk bürosunun yerinin belirlenmesi amacıyla arşiv belgeleri doğrultusunda alan çalışmaları yapılmış, 1930 ve 1940'larda Kaleiçi bölgesinde ciddi bir yapı yıkımları nedeniyle istenilen oranda somut veriye ulaşılamıştır. Milli Mücadele döneminde Anadolu Ajansı Antalya Bürosunun haberleşme dışında propaganda ve istihbarat merkezi olarak kullanıldığı değerlendirilerek bu büronun yerinin Antalya Postahanesi, liman ve Anadolu Gazetesi Matbaası'na yakın bir yerde olabileceği varsayılarak birkaç yapı bloğu belirlenmiş ve kayıt altına alınmıştır.

Bu çalışma sırasında AA'nın tarihsel öneminin dışında iletişim yönünden değerlendirildiğinde devletin propaganda aracı olarak kullandığı gerçeğinin daha net bir şekilde görülmesidir. Ayrıca, Milli Mücadele'de Antalya, cephenin hem lojistik desteğinin sağlandığı önemli bir nokta olmuş hem de bu davanın tüm dünyaya duyurulmasında haberleşme ve iletişimin gerçekleştirildiği tek merkez olmuştur. İtalyan işgali altında olmasına karşın bağımsızlığına düşkün her Türk ferdi gibi Antalya halkı, tüccarları ve yöneticileri ellerinden gelen tüm çabayı göstermişler ve var olma mücadelesi veren ülkenin bağımsızlığını kazanmasına büyük bir katkı sağlamışlardır. Türk İstiklal Harbi'nin en çetin günlerinde cephenin temel ihtiyaçları Antalya iskelesi aracılığıyla sağlanmış, Antalya'lı vatanseverler limandan cepheye kadar her aşamada vatana hizmet etmişlerdir. Anadolu'nun kurtarılması üç asırdır gerileme durumunda olan Türklerin, yeniden tarih sahnesine geri döndükleri göstermiş, sömürge altındaki mazlum milletlere örnek olmuşlardır. Büyük Zaferin kazanılmasında yalnız ordu mensubu erkekler ve bürokratlar olmamış, her türlü engelleme ve yokluğa rağmen gazeteciler, matbaa ustaları, mücellitler ve gazete dağıtıcısı çocuklar, telgraf ve posta memurları bu kutlu savaşta yerlerini almışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- 1-BOA, HR, SYS, 2557- 4.
- 2-BOA, DH, ŞFR, 623-77.
- 3-BOA, DH, ŞFR, 623-41.
- 4-BOA, DH, ŞFR, 622-74.
- 5-BOA, DH, ŞFR, 97-355.
- 6- BOA, DH. ŞFR, 625-57.
- 7- BOA, DH. ŞFR, 623-33.
- 8- BOA, DH, ŞFR, 622-72.
- 9- BOA, DH.EUM.5.Şb; 78-25.
- 10- BOA, DH, ŞFR, 618-31.
- 11- BOA, DH, ŞFR, 622-139.
- 12- BOA, HR, İM, 64-61.

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- 1-BCA, 30-18-1-1, 2,39-10.
- 2-BCA, K 30-18-1-1, GN 1-3, 20.
- 3-BCA, 30-10-0-0,236,594-2.

Anadolu Ajansı Bülteni 1336

Babalık Gazetesi Telgraf Haberleri Bülteni 1336

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi 1336

Anadolu Gazetesi 1331

Sinop Gazetesi 1338

Maarif Gazetesi 1309

Serveti Fünun Mecmuası 1310

Antalya Gazetesi 1341

Türk Hava Mecmuası 1926

Konya Vilayet Salnamesi 1290

Konya Vilayet Salnamesi 1291

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1957). Sayı 19. Ankara: Erkan-ı Umumiye Basımevi.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi VI'ncı Cilt. (1943). 101 içtimadan 120'nci içtimaya kadar. Ankara:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (1337). “Baş Kumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin Beyannamesi”. İkinci İçtima Senesi, 12.

Türk İstiklal Harbi I’nci Cilt. (1962). Mondros mütarekesi ve tatbikatı. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi II’nci Cilt. (1972). Batı cephesi 5. kısım 1.kitap. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi V’nci Cilt. (1964). Deniz cephesi ve hava harekatı. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi VII’nci Cilt. (1975). İdari faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

L’Illustrazione Italiana, 1919.

Kitaplar

Adıgüzel, E. (1985). *Komintern belgelerinde Türkiye kurtuluş savaşı*. (F. Mercan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.

Adison, M. (2013). *Antalya’nın kara günleri*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Adıvar, H. E. (1985). *Türkün ateşle imtihanı*. İstanbul: Atlas Kitapevi.

Aker, M. Ş. (1937). *İstiklal harbinde 57. tümen ve Aydın milli cıdali*. Ankara: Erkanı Umumiye Basımevi.

Akşin, S. (1976). *İstanbul hükümetleri ve milli mücadele*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve tarih*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Arabacı C., Ayhan, B., Demirsoy, A. ve Aydın H. (2009). *Konya basın tarihi*. Konya: Palet Yayınları.

Argun, M. T. (2017). *İstiklal harbi ve Anadolu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Arıkan, Z. (2008). *Antalya’da Anadolu gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Artuç, İ. (1987). *Kurtuluş Savaşı başlarken*. İstanbul: Kastaş A.Ş Yayınevi.

Atatürk Araştırma Merkezi. (1991). *Atatürk’ün tamim, telgraf ve beyannameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Atatürk, M. K. (2017). *Günümüz Türkçesiyle Nutuk*. İstanbul: Hürriyet Kitap.

Atay, F. Rıfki. (1955). *Mustafa Kemal’in mütareke defteri*. İstanbul: Sel Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (2004). *Tek adam*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Aydinel, S. (1993). *Güneybatı Anadolu'da kuvayı milliye hareketi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başboğa, S. (2010). *Anadolu Ajansı 1920-1922*. Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Bayar, C. (1955). *Atatürk'ten hatıralar*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Bayar, C. (1997). *Bende yazdım*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Baydar, M. (1952). *Atatürk'le konuşmalar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Bear, J. (1979). *Haberleşme*. (E. Erduran, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Bezaz, Y. G. (2007). *Geçmişten günümüze haberleşme ve PTT tarihi*. Ankara: Türkiye Haber-İş Sendikası Yayınları.
- Bıyıklıoğlu, T. (1981). *Atatürk Anadolu'da. (1919-1921)*. Ankara: Kent Basımevi.
- Borak, S. (1981). *Atatürk'ün gizli oturumlarda konuşmaları*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Boray, F. E. (2008). *Kuvayı Milliye ve ölümsüz kadın kahramanlar*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (1953). *Milli mücadele hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Cecini, G. (2014). *Military Italiani in Turchia*. Roma: Ministero Della Difesa Ufficio Storico.
- Cevizoğlu, H. (2007). *1919'un şifresi*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Çağlar, B. K. (1968). *Bugünün diliyle Atatürk'ün söylevleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Çakılcı, D. (2018). Teke sancağı telgraf şebekesinin tesisi ve Antalya telgrafhanesi. Bedia Koçakoğlu, Bahset Karslı, Demet Sustam, Zehra Sula, Halil İbrahim Yücel, Ayşe Demir (Eds.). *Antalya Kitabı I*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çam, Y. (2016). Osmanlı Devleti'nde iletişim. E. Çağlak (Ed.), *Bu toprakların iletişim tarihi*. (ss. 61-74). Ankara: Nobel Yayınları.
- Çapanoğlu, M. S. (1962). *Basın tarihine dair bilgiler ve hatıralar*. İstanbul: Hür Türkiye Dergisi Yayınları.
- Çelebi, M. (2002). *Milli mücadele döneminde Türk-İtalyan ilişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çelik, R. (1999). *Milli mücadelede din adamları*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Çimrin, H. (2006). *Bir zamanlar Antalya*. Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası.
- Çolak, İ. (2013). *Milli mücadele'de kalemler ordu*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Damiani, R. (1998). *Türkiye'de yabancı bir gazetecinin araştırmaları*. Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.
- Danışmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

- Dayar, E. (2019). Antalya'da lisan-ı milletin doğuşu ve basın hayatının ilk yılları (1920-1927). H. Üstün (Ed.), *Antalya basın tarihi*. (ss. 21-73). Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Devellioğlu, F. (1964). *Osmanlıca Türkçe okul ve yazışma sözlüğü*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (1994). *İstiklal harbi ile ilgili telgraflar*. Ankara: Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Dinç, G. ve Bakırcılar, A. N. (2012). *Geçmişten günümüze Antalya ticaret ve sanayi odası*. Antalya: ATSO Yayınları.
- Doğan, Ü. (2019). *Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün istihbarat faaliyetleri*. Ankara: Kripto Basın Yayın.
- Dumont, P. (1993). *Mustafa Kemal*. (Z. Çelikkol, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Duru, O. (2020). *Amerikan gizli belgeleriyle Türkiye'nin kurtuluş yılları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eğre, R. N. (2006). *Babamın emanetleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Eminoğlu, M. (2007). *Konya vilayet salnamesi 6. cilt*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları.
- Eminoğlu, M. (2007). *Konya vilayet salnamesi 7. cilt*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ. Yayınları.
- Enginün, İ. (1989). *Halide Edip Adivar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkan, N. ve Erkan K. (2021). *Eskizaman müzayede kataloğu*. Ankara: Semih Matbaacılık.
- Erten, S. F. (2012). *Milli mücadelede Antalya*. Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Ertürk, H. (1957). *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Eyüpoğlu, S. (2006). Haberleşme, Optimizm ve Distopya. M. Haydaroğlu (Ed.). Düden yarına haberleşmenin serüveni. (ss. 9-17). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fikri, S. (1925). *Antalya livası tarihi*. İstanbul: Matbuayı Amire.
- Frunze, M. V. (1996). *Frunze'nin Türkiye anıları*. (A. Ekeş, Çev.) İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Gaulis, B. G. (1981). *Kurtuluş savaşı sırasında Türk milliyetçiliği*. (C. Yazansoy Çev.) İstanbul: Rado Yayınları.
- Goloğlu, M. (2014). *Üçüncü meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökoğlu, A. B. (1940). *İnkılabımızda posta ve telgrafçılar*. Ankara: Ulusal Matbaası.

- Gölcü, A. (2019). *Basın ve toplumsal tarih*. Konya: Literatürk.
- Güçlü, M. (1997). *20. yüzyılın ilk yarısında Antalya*. Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası.
- Haksever, A. C. (2002). *Son dönem Osmanlı mevlevilerinden Ahmet Remzi Akyürek*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2002). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme (Menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Heredotos. (2006). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hüseyin, K. (1998). *Mukaddes Ankara'dan mektuplar*. (C. Necmeddin ve S. Silan, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İlgar, İ. (1973). *Mütarekede yerli ve yabancı basın*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- İlhan, S. (1987). *Harp yönetimi ve Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İskit, S. (1943). *Türkiye'de matbuat idareleri ve politikaları*. İstanbul: Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü.
- Jaeschke, G. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri*. (C. Köprülü, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kandemir, F. (1964). *İstiklal savaşında bozguncular ve casuslar*. İstanbul: Ercan Matbaası.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., Uçman, A. (1992). *Devrin yazarlarının kalemiyle milli mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karal, E. Z. (1944). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Karasan, M. D. (2020). *Paşam nereye kadar çekileceğiz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, Ç. (2016). Anadolu'da kullanılan ilk iletişim araçları. E. Çağlak (Ed.), *Bu toprakların iletişim tarihi*. (ss. 45-60). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kıvırcık, E. (2008). *Cepheye giden yol*. İstanbul: GOA Basım Yayıncılık.
- Kinross, L. (2010). *Atatürk*. (N. Sander, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koloğlu, O. (1981). *Mustafa Kemal'in yayında iki Libyalı lider*. Ankara: Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (1994). *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*. Ankara: ÇGD Yayınları.
- Koloğlu, O. (1994). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köstüklü, N. (1990). *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur sancakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Kuran, A. B. (1956). *Osmanlı İmparatorluğu'nda inkılap hareketleri ve milli mücadele*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Küçüköğlu, B. (2006). *Silahsız terör propaganda*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kültür Bakanlığı. (1992). *Atatürk'ün milli dış politikası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Lewinsohn, R. (1991). *Esrarengiz Avrupalı Zaharoff*. (C. Muhtaroglu, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Memiş, E. (2007). *Eskiçağda Mezopotamya*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Moğol, H. (2015). *Antalya'da İtalyan işgali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nadi, Y. (1955). *Ankara'nın ilk günleri*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Oral, M. (2008). *Antalya iskele hamalları*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Oral, M. (2009). *Akdeniz'in diliyle*. İstanbul: Kavis Kitap.
- Öktem, H. R. (1991). *Mütareke ve işgal anıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Önder, M. (1990). *Atatürk bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özalp, K. (1971). *Milli mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özel, S. (2020). *Casustur, casus Mustafa Sagir ve diğerleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özkaya, Y. (1989). *Milli mücadelede Atatürk ve basın (1919-1921)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztoprak, İ. (1981). *Kurtuluş Savaşında Türk basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztoprak, İ. (1989). *Türk ve Batı kamuoyunda milli mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztürk, G. (2016). Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyete telgrafın tarihsel gelişimi. E. Çağlak (Ed.), *Bu toprakların iletişim tarihi*. (ss. 157-163). Ankara: Nobel Yayınları.
- Pehlivanlı, H. (1993). *Kurtuluş savaşı istihbaratında Tedkik Heyeti Amirlikleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- PTT Genel Müdürlüğü. (2009). *İstiklal Harbi'mizde PTT*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- PTT Genel Müdürlüğü. (2017). *Geçmişten günümüze posta*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Sanay, R. (1969). *Türk Casusu İngiliz Kemal milli mücadele'de*. İstanbul: Kültür Kitapevi.
- Sarıhan, Z. (1994). *Kurtuluş savaşı günlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Sarıhan, Z. (2006). *Kurtuluş savaşı kadınları*. Ankara: Çankaya Belediyesi Yayınları.
- Seçkin, N. (1993). *Ajans haberleri*. İstanbul: Hasat Yayınları.
- Selek, S. (1968). *Anadolu ihtilali*. Burçak Yayınevi.
- Sonyel, S. R. (1973). *Türk kurtuluş savaşı ve dış politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sonyel, S. R. (1995). *Kurtuluş savaşı günlerinde İngiliz istihbarat servisinin Türkiye'deki eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmez, C. C. (2012). *Antalya mutasarrıfları, valileri*. İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi Yayınları.
- Şamsutdinov A. M. (2010). *Bir Sovyet tarihçisinin gözüyle Türkiye ulusal kurtuluş savaşı 1918-1923*. (A. Behramoğlu Çev.) İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Şen, İ. (2006). *Karikatürlerde Mustafa Kemal ve milli mücadele*. Ankara: Tanı Yayınları.
- Şenalp, C. (2009). *Ulusal kurtuluş savaşında İngiliz işgal bölgelerinde sivil işler ve askeri hükümet faaliyetleri*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Şimşir, B. (1972). *İngiliz belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Taçalan, N. (1998). *Ege'de kurtuluş savaşı başlarken Hasan Tahsin*. İstanbul: Aksoy Yayıncılık.
- Tanrıöver, H. S. (1987). *Dağ yolu*. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tansel, S. (1973). *Mondoros'tan Mudanya'ya kadar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tekeli, S. (2005). *Atatürk ve Anadolu ajansı*. Ankara: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Tevetoğlu, F. (1986). *Hamdullah Suphi Tanrıöver*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Topuz, H. (2016). *Atatürk sesleniyor*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Uçankuş, H. T. (2000). *Arkeoloji, tarih öncesi çağlardan Perslere kadar Anadolu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ulubelen, E. (1982). *İngiliz gizli belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Uran, H. (2017). *Meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ünal, M. (1994). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın kurtuluş savaşı anıları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Vandemir, B. (1936). *İstiklal harbinde Demirci akıncıları*. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Yalman, A. E. (1970). *Yakın tarihte gördüklerin ve geçirdiklerim*. İstanbul: Rey Yayınları.

- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye'nin gelişim sürecinde basın*. (B. Keleşoğlu Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yazıcı, N. (2006). Türk posta tarihinden. M. Haydaroglu (Ed.). Dünden yarına haberleşmenin serüveni. (ss. 39-83). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yazman, M. Ş. (2006). *Anadolu'nun işgali*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Yeğin, A.U. (2015). *Cinsi ala cigara kağıdı*. İstanbul: İstanbul Müzayede Yayınları.
- Yurtsever, S. (2008). *Milli mücadele dönemi istihbarat faaliyetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1995). *Milli mücadelede ittihatçılık*. (N. Salihoğlu, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Ali, M. (1955). Postahane-i Amire. *Filatelîst Pul Mecmuası* 16, 447-448.
- Alşan, R. (1990). Cumhuriyetin kuruluşu ve ilk onbeş yılında ptt işletmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (VI)*17, 391- 419.
- Birinci, İ. (1971). Milli mücadele için kurulan çeteler. *Hayat Tarih Mecmuası (2)*10, 55-63.
- Çelebi, M. (1993). Milli mücadelede İtalyan işgalleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (IX)*26, 395- 416.
- Çerçi, F. (2003). Haberleşme hizmetleri ve Osmanlı Devleti'nde ulak organizasyonu. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, 194-224.
- Çimrin, H. (2005). Bir kentin meydanı Tophane. *Geçmişten Geleceğe Antalyalılar* 10, 63-65.
- Durgun, H. (2014). Teke sancağının batısında telgraf hattı tesisinin gelişimi, Elmalı örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (11)*21, 67-85.
- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (2000). Mustafa Kemal'in yazışmaları. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, (49)109, 3-20.
- Gore, R. (2003). İmparatorluk dağılırken şarkı keşfetmek, 100 fotoğrafla Türkiye yolculuğu. *National Geographic Özel Sayı (1)*1, 40-50.
- Haytoğlu, E. (2018). Cumhuriyet'in ilk yıllarında ticarî havayolu taşımacılığında imtiyazlı ilk şirket: Aero Espresso İtaliana (1924-1935). *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi (14)*28, 75-110.
- Kayabalı, İ. ve Arslanoğlu C. (1972). Kuruluşundan bugüne kadar Türk hava kuvvetleri. *Türk Kültürü Dergisi* 116, 501-506.
- Kılınçarslan, A. Z. ve Pulhan A. N. (1955). Antalya tayyare postası sürşarjının nasıl yapıldığı aydınlanıyor. *Filatelîst Pul Mecmuası* 16, 461- 463.

- Köktürk N. (1948). “Milletlerarası Haberleşme”. İktisadi Yürüyüş Dergisi (9)211, 6-22.
- Madran, E. (1980). Posta hizmetlerinin doğuşu. *Yeni Koleksiyon Dergisi* 11, 15-19.
- Ökte, İ. (1972). Elini öptüğüm telgrafçı. *Pos-Tel Dergisi*, (XIV)7, 9-11.
- Özkaya, Y. (1985). Milli mücadele başlangıcında basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın basınla ilişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (1)3, 871-911.
- Özkaya, Y. (1985). Milli mücadelede Anadolu Ajansı’nın kuruluşu ve faaliyetine ait bazı belgeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (1)2, 587-607.
- Papuçcuoğlu, B. (2008). Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara Hükümeti pullarının kullanıldığı posta merkezleri. *Türk Pulculuğu Dergisi* 33, 26-41.
- Sözer, V. (1965). Pullarla son yüzyılın hikayesi. *Hayat Tarih Mecmuası* (1)6, 65-69.
- Tekeli, S. (2003). Morali kardeşler iş başında. *Popüler Tarih* 32, 66-68.
- Tülbençti, F. F. (1950). Biz Silistreyi böyle müdafaa ettik. *Resimli Tarih Mecmuası* 8, 281-283.
- Yılmaz, G. (2020). Bir kahraman, bir vatansever asker, mefkure kartlarının ressamı-editörü. *Efemera Belge Kültürü ve Koleksiyon Dergisi* 15, 42-45.

Tezler

- Avşar, S. (2010). *Milli mücadelede propaganda faaliyetleri 1918-1923* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çeltikçi, O. (2014). *İtalyan işgalinde Antalya*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Güçlü, M. (1994). *XX. yüzyılın ilk yarısında Antalya şehri (1908-1950)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir.
- Korkmaz, S. (2015). *Milli mücadele döneminde Antalya limanı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Yıldırım, S. (2012). *Antalya posta müzesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Nayman, H. (2018). *Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’nun Köroğlu Adlı Eski Harfli Tarihi Romanının Çeviri Yazısı ve Tahlili* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

İnternet

- Güven Dinç, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Antalya’da İhracat ve İthalat”. Erişim Adresi: <http://tdts.deu.edu.tr/cumhuriyetin-ilk-yillarinda-antalyada-ihracat-ve-ithalat/>. Erişim Tarihi: 22.02.2022, 18:27.
- Konya Salnamesi 1870: Erişim Adresi: <https://dijitalkitabim.com/konya-vilayet-salnamesi/>
- Ahmet Oral’ın açıklamaları: <http://www.telekomculardernegi.org.tr/haber-6592-antalya-telgrafhanesi-gercegi.html> (Erişim Tarihi: 21.12. 2015, 20:50).
- Nuri Demirağ: Erişim Adresi: <https://www.biyografya.com/biyografi/10744>. (Erişim Tarihi: 21.02.2022,23: 55).
- Atatürk Ansiklopedisi: Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/recep-zuhtu-soyak-1893-1963-1966/>
- Abdurrahman Peşaveri: Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/aanin-ilk-calisani-pesaverli-abdurrahman-bey/169635#> (Erişim Tarihi: 22.02.2022, 23:55).
- Sadık Bey Oteli: Erişim Adresi: <https://www.mansetizmir.com/yeni-sadik-bey-oteli-latife-hanimin-ve-babasinin-dogdugu-yasadigi-kosk-muze-olmalidir/40277/> (Erişim Tarihi: 23.02.2022, 00:49).
- Hava Pilot Teğmen Halil Bey: Erişim Adresi: <http://www.tayyareci.com/hvsehitleri/cilt1-1914-47/1914-1933/017.htm> (Erişim Tarihi: 23.02.2022, 01:00).

Makaleler

- Arvas, İ. S. (2018). Türkiye’nin Radyo ile Tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 4, 406-428.
- Güçlü, M. (2012). Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi (1920-1922). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 25, 33-54.
- Güllü, R. E. (2020). 19-20. Yüzyıllarda Avrupa’da ve Türkiye’de Askeri Posta Güvercini Kullanımı. *Belleten*, 301, 1175-1218.
- Güneş, M. (2008). 18. Yüzyılın 2. Yarısında Osmanlı Menzil Teşkilatı ve Karahisarı Sahib Menzilleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 3.

EK 2 - Antalya Postahanesi'nin Yivli Minare'den çekilmiş fotoğrafı. Önde (x) işaretli.

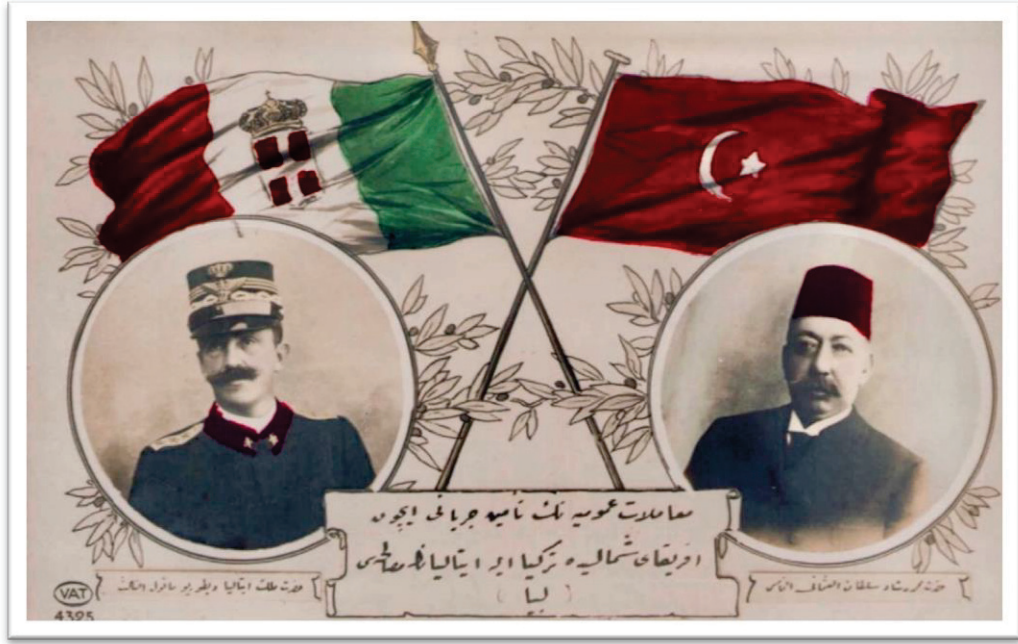
Kaynak: Hikmet TANRIVERDİ Arşivi/Antalya.

EK 3 -İtalyan posta pullu ve Antalya (İtalyan) Postahanesi damgalı Antalyalı bir tüccara ait antetli zarf örneği.

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/Antalya.

EK 4 -Sultan Reşad ve İtalyan Kralı III. Vittorio Emanuele görselli İtalyan propaganda kartı.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 5-Mustafa Kemal tarafından Ali Zülfikar Kılınçarslan’a gönderilen taktirnamenin
Transkripsiyonu.

TEKE MUTASARRIFLIĞI
TAHRİRAT KALEMİ
Sayı: 304

Posta ve Telgraf Müdürü Ali Zülfikar Efendiye

Zat valalarına (yüce zatınıza) ait olup, Büyük Millet Meclisi Riyaset Galîlesinden irsal
buyrulan bir kâ’ (makamından gönderilen bir adet) takdimame leffen tisvas kalmıştır (ekte
sunulmuştur) efendim. 18 Temmuz 1336 (1920)

TEKE MUTASARRIFI
KEMAL

TAKDIRNAME (Çevirisi)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti

Şube: 00 Ankara 3.7.1336

TEKE MUTASARRIFI KEMAL

Posta ve Telgraf Müdürü Ali Zülfikar Efendiye

Asıl İzmir Başmüdüriyeti Telgraf ve Telefon İşletme memuru olup, MURTAZA nam
müstearı (takma adı ile), İzmir’den Yunanlılar hakkında malumatı lazıme (gerekli bilgileri)
hükümetimize ihbar (bildirme) hususunda, hidematı Vatanperverane ifa eden (vatan sevgisi
ile görev yapan) Ali Zülfikar Efendi’nin ahiren (yakınlarda) Antalya’ya muvasalat eylediği
(ulaştığı) anlaşılmıştır. Gerek ecnebi (yabancı) düşmanın ve gerekse İzmir’deki Münafık
(hain) hükümet memurlarının tazyik (baskı) ve tecessüsü (ne yaptığını araştırmaları) altında,
elinden geldiği kadar ifa-i hizmet etmiş olan mumaileyhin işbu hareketi şayan takdirdir.
3/7/1336 (1920)

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Kaynak: Hüseyin ÇİMRİN Arşivi.

EK 6- 1940’larda yıkılan Antalya Postahanesi’nin günümüzdeki yeri.

Kaynak: **Hüseyin KANBER/Antalya.**

EK 7-Sansür heyetince kontrol edilerek kapatılan ve ‘İstanbul askeri posta sansür heyetince kontrol edilmiştir’ etiketi ve damgası vurulmuş mektup zarfı.

Kaynak: **Hüseyin KANBER** Arşivi.

EK 8- Maniple ile telgraf mesajı yazan askeri memur.

Kaynak: Huseyin KANBER Arşivi.

EK 9- İtalyan sigara kağıdı.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 10- İngiliz’lerin Irak’ı işgali... Bağdat sokaklarında esir Türkler konulu propaganda kartı.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 11- İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele eşı ve çocukları ile kraliyet bayrak görselli İtalyan propaganda kartı.

Kaynak: Hüseyn KANBER Arşivi.

EK 12- Osmanlı Posta Nezareti ve TBMM Hükümeti sansür kapama etiketleri.

Kaynak: **Hüseyin KANBER** Arşivi.

EK 13 a- Amerikan Başkanlığına seçilen Woodrow Wilson ve ailesinin haber yapıldığı The New York Times Gazetesi'nin 16 Mart 1913 tarihli nüshası.

EK 13 b – Aynı gazetedeki kabine üyeleri ve Başkan Wilson'un portresi.

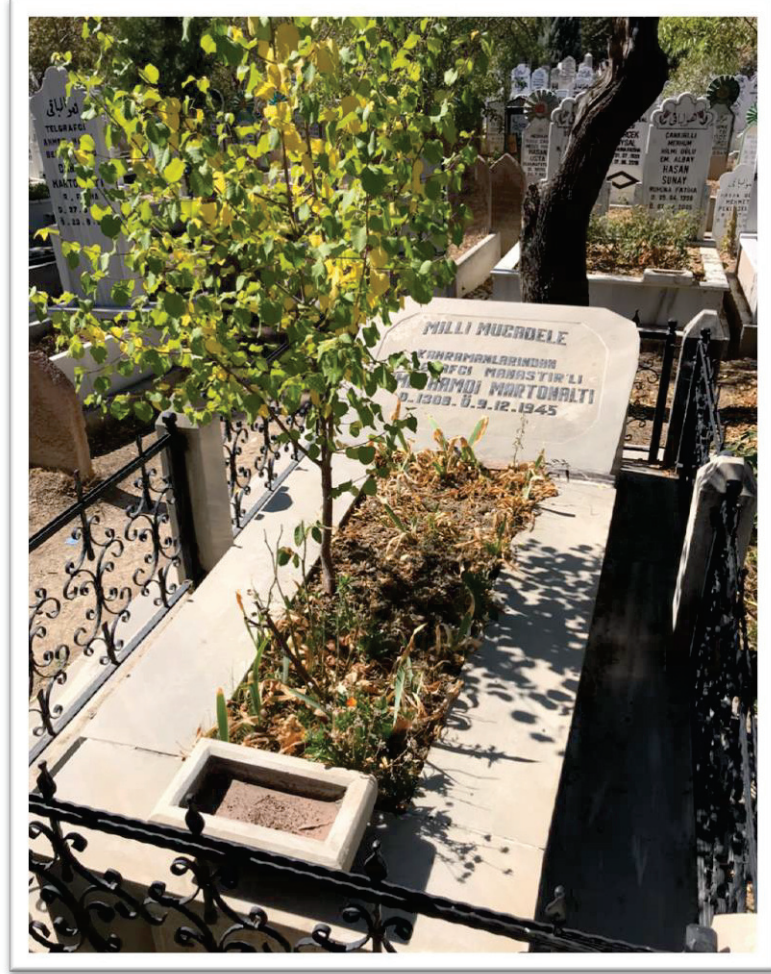
Kaynak: Hüseyn Kanber Arşivi.

EK 14- Banco Di Roma Antalya Şubesi antetli ve İtalyan Postahanesi damgalı zarf.

Kaynak: Erol ÇALIŞKAN Arşivi/Antalya.

EK 15- Milli Mücadele'nin önemli isimlerinden Manastırlı Telgrafçı Hamdi (Martonaltı) Bey'in Konya Musalla Mezarlığı'ndaki kabri.

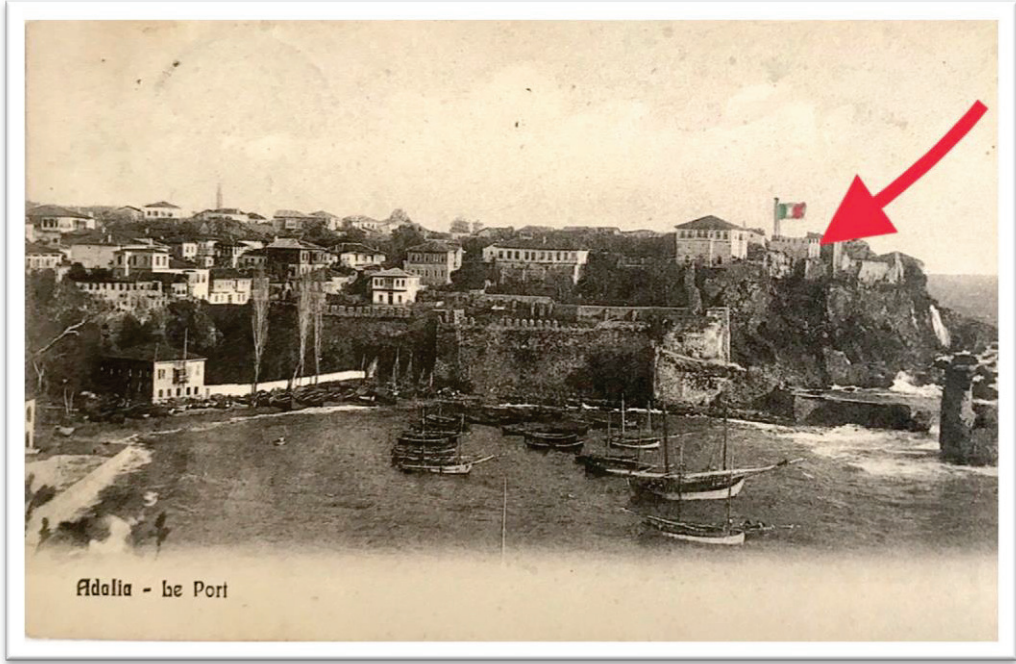
Kaynak: Hüseyin KANBER/Konya.

EK 16- Anadolu Gazetesi Sahibi Haydar Rüştü Bey'in portresi.

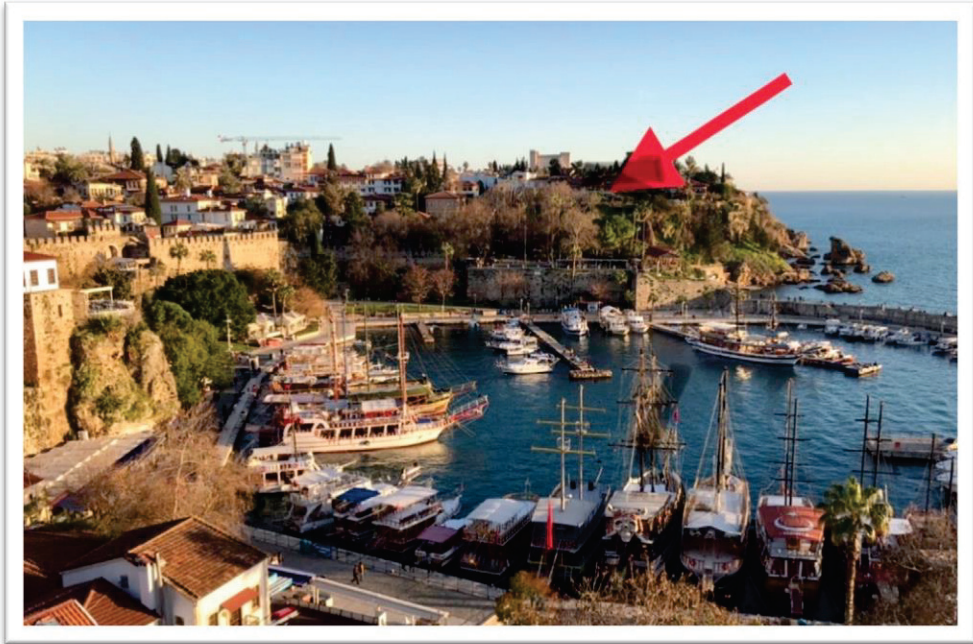

Kaynak: Erol ÇALIŞKAN Arşivi.

EK 17- Antalya İtalyan Konsolosluk binasının Tophane Parkı'ndan eski ve yeni konumları.

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi/Antalya.

Kaynak: Hüseyin KANBER/Antalya

Kaynak: Barış ERAŞKIN Arşivi.

EK 19- Ali Zülfikar Kılınçarslan'ın Kaleiçi'ndeki evinin giriş kısmı.

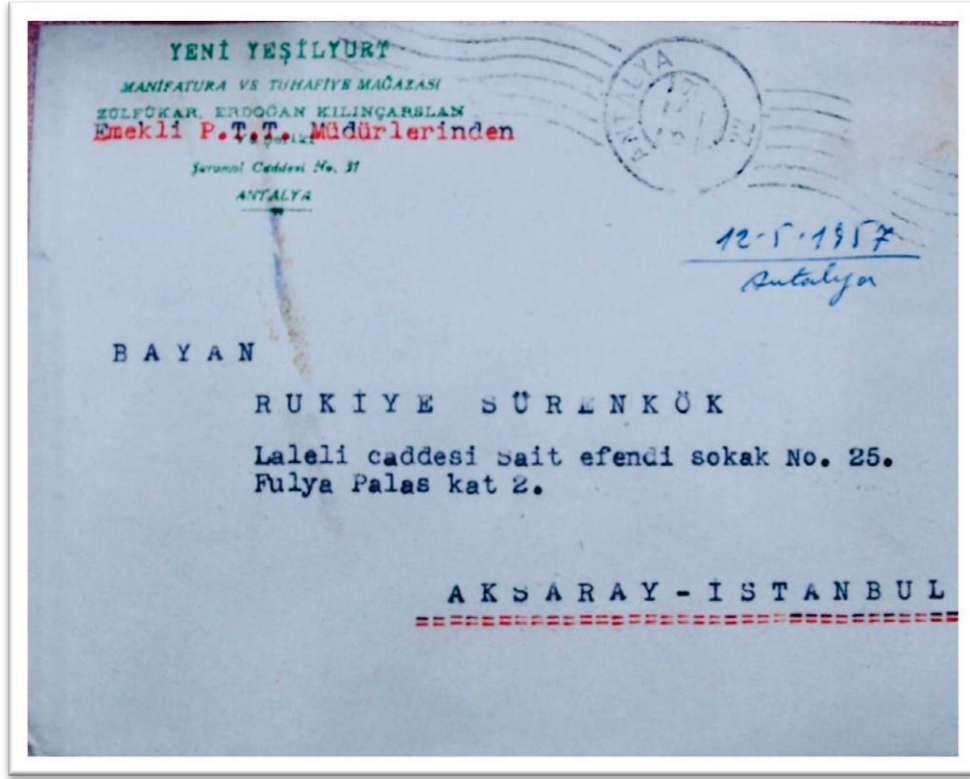
Kaynak: Hüseyin KANBER/Antalya.

EK 20- Hint Hilafet Komitesi tarafından yayımlanan Bombay Sunday Gazetesi'nin 8 Ekim 1922 tarihli nüshası. Çok nadir bulunan bu gazetenin kapağında Mustafa Kemal ve diğer Kuvay-i Milliye komutanların resimleri yer almaktadır.

Kaynak: Hüseyn KANBER Arşivi.

EK 21- Yeni Yeşilyurt Manifatura ve Tuhafiye Mağazası antetli Ali Zülfikar Kılınçarslan tarafından Rukiye Sürenkök'e gönderilmiş mektup zarfı.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi/Antalya.

EK 22- PTT Pul Müzesi'nde sergilenen Osmanlı Dönemi posta arabası.

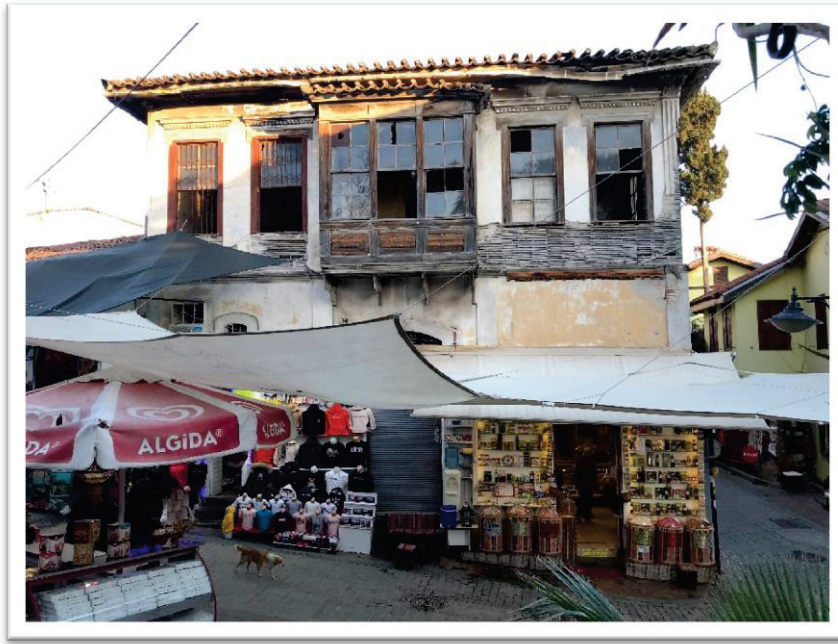

Kaynak: Hüseyin Kanber, PTT Pul Müzesi/Ankara.

EK 23- Arşiv belgeleri doğrultusunda Antalya Kaleiçi'ndeki Anadolu Ajansı'nın Antalya Bürosu olabileceğini değerlendirdiğimiz yapılar.

Kaynak: Hüseyin KANBER/Antalya.

Kaynak: Hüseyin KANBER/Antalya

EK 24- Afyonkarahisar’da Yunan ordusundan geriye kalan silahların depolandığı bir bina.

Kaynak: Hüseyn KANBER Arşivi.

EK 25- Telsizle haberleşmenin kapak konusu olarak işlendiği Maarif Gazetesi'nin 30 Eylül 1893 tarihli nüshası.

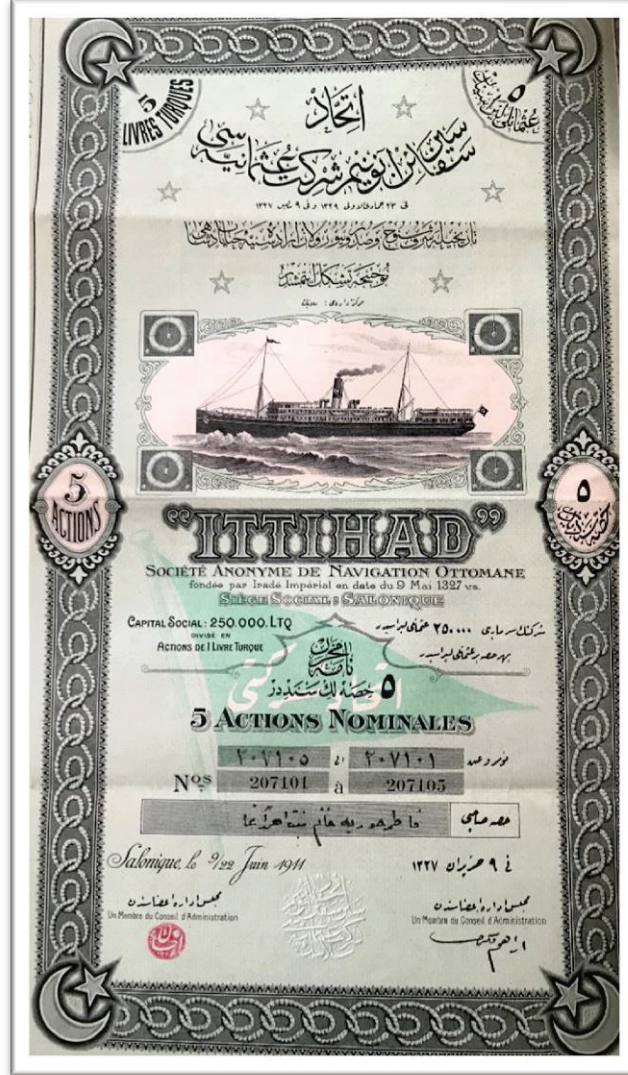
Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 26- Cephede gazete okuyan askerler görselli Alman propaganda gazetesi *Welt im Bild*'in 29 Kasım 1915 tarihli nüshası. Almanca, İngilizce ve Arapça basılan bu gazete I. Dünya Savaşı'nda basın yoluyla propagandanın en seçkin örneklerindendir.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 27- İttihad Seyrû Sefain Anonim Şirketi Osmaniyesi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce yabancıların elinde olan yük ve yolcu taşıma tekelini kırmak için 1911 yılında kurulan vapur şirketine ait 5 Türk Lirası değerindeki hisse senedi. İttihat Vapurları Milli Mücadele'de çok etkili kullanılmış ancak özellikle mübadele döneminde Antalyalı Rumlar başta olmak üzere mübadillerin taşınmasında kullanılmıştır.

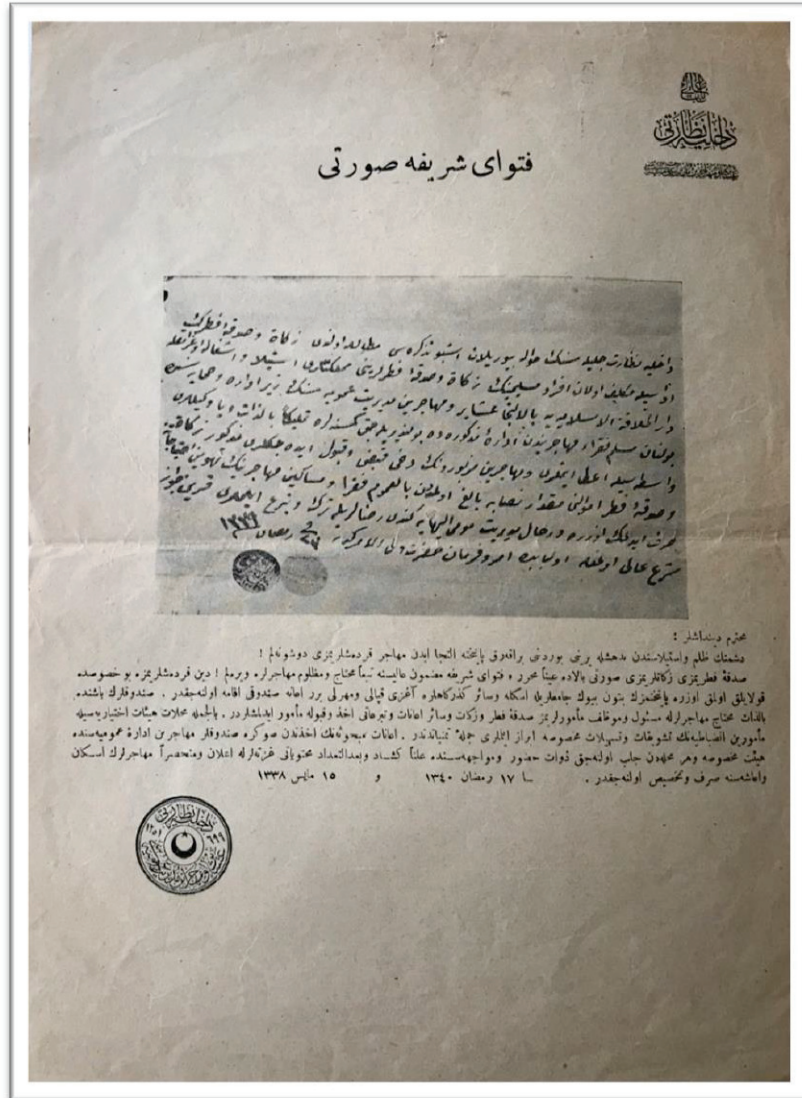
Kaynak: Hüseyn KANBER Arşivi.

EK 28- Şifreli Telgraf Örneği. Yazılan metnin anlaşılmaması için rakamların kullanıldığı yöntemde alıcı elinde bulunan anahtar kelimelerle bu metni çözmektedir.

[illegible]

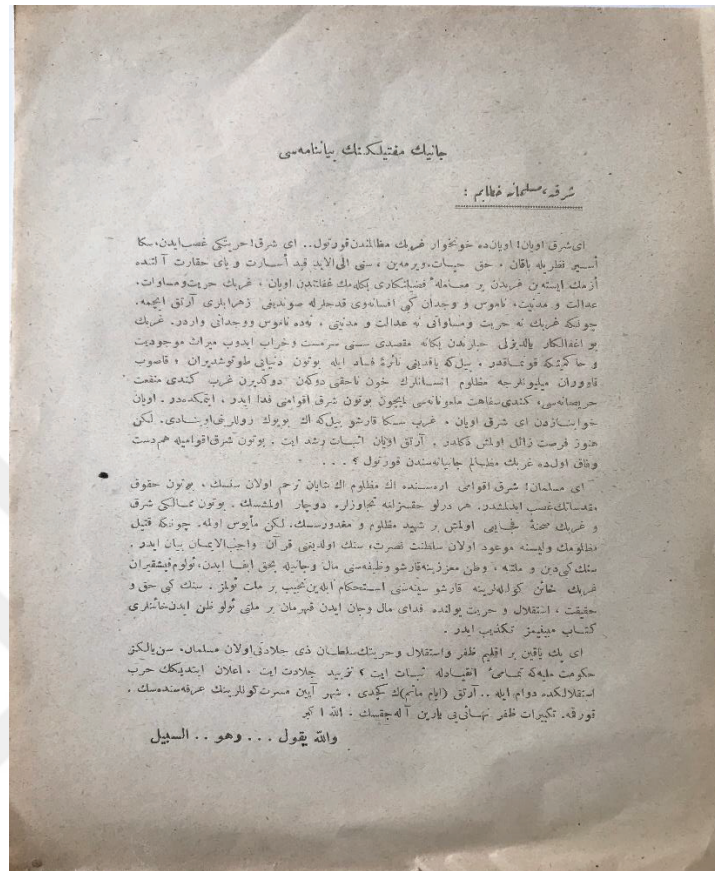
Kaynak: **Hüseyin KANBER Arşivi.**

EK 29- Fetvayı Şerife Sureti. Müslüman muhacirlere yardım edilmesi çağrısında bulunulan 15 Mayıs 1922 tarihli Şeyhülislam Fetvası.

Kaynak: Hüseyn KANBER Arşivi.

EK 30- Canik Müftülüğü'nün Beyanname'si. Milli Mücadele'ye karşı yürütülen olumsuz propagandaya karşılık Canik (Samsun) Müftülüğü'nün ahaliye yayımladığı beyanname sureti.

Kaynak: Hüseyin KANBER Arşivi.

EK 31- İşgal döneminde İtalyanların karargah ve cephanelik olarak kullandıkları günümüzde Antalya Valiliği olarak kullanılan bina.

Kaynak: Hüseyin KANBER/Antalya.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	Kanber, Hüseyin
Uyruğu	TC
Doğum tarihi ve yeri	
Medeni hali	
Telefon	
Faks	
E-posta	

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Konya Meram Gazi Lisesi	1995
Üniversite	Akdeniz Üniversitesi SBMYO Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi	2000 2005
Yüksek Lisans		
Doktora		

İş Deneyimi. Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
Basın, 22 yıl	Anadolu Ajansı	Muhabir

Yabancı Dil: İngilizce

Yayınlar